

BOREC

1960

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK XII

1960

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE, ZAVOD »BOREC«, DIREKTOR: MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ • UREJA UREDNIŠKI ODBOR: MITJA RIBIČIČ, TONE FAJFAR, MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, JOŽE ŠTOK-KOROTAN, JOŽE BERTONCELJ-MARJAN, FRANCE ŠUŠTERŠIČ IN MILE PAVLIN • GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: FRANCE ŠUŠTERŠIČ • KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA: TISKARNA ČZP »LJUDSKA PRAVICA« V LJUBLJANI

Stran	Stran	Stran
RAZGLED PO SVETU, POLITIČNI UVODNIKI		
Kambodža — legenda in stvarnost (Miran Ogrin)	32	
Etiopija ni več »na robu sveta« (Jože Sircelj)	34	
Naš odnos do kolonializma	36	
Frikazni preteklosti (Jože Sircelj)	49	
Težka roka nad Španijo (Miran Ogrin)	77	
To se dogaja še zdaj (Jacques Beaumont)	79	
V Afriki mnogo novega (Boris Pahor)	125	
Pospravljene barikade in atomska goba (Miran Ogrin)	128	
Obsojen zaradi nepokorščine (Jean Le Meur)	131	
Don Adenauer in Franco Pansa (Jože Sircelj)	174	
Nova Kuba je že napravila izpit (Miran Ogrin)	175	
El Paraguay (Miran Ogrin)	178	
Zvezni svet za enotnost odporniškega gibanja v Italiji	178	
Od hladne vojne h koeksistenci (Miran Ogrin)	227	
So »krivci« končno oproščeni?	223	
Krvavi ponedeljek v Sharpevillu (Jože Sircelj)	230	
Vse o Oberländerju	256	
Konec Rijeve diktature (Jože Sircelj)	272	
Operacija Pluto	279	
V nekaj vrstah	280	
Ob razpokah »na vrhu« (Miran Ogrin)	332	
Smrt zločincu Eichmannu!	334	
Po prevratu v Turčiji (Miran Ogrin)	335	
Afganistan — vrata Indije (Miran Ogrin)	337	
Gre za vzbujanje vesti človeštva (Vida Tomšič)	361	
Kdo je pomagal Eichmannu in njemu podobnim	371	
Barikade v Genovi so združile italijanske antifasiste (Miran Ogrin)	393	
Vihar v Kongu (Jože Sircelj)	395	
Za ugotovitve naših mednarodnih stikov (Mile Pavlin)	428	
Nevarna repriza v Zahodni Nemčiji (Jože Sircelj)	439	
Volk samo dlako menja	441	
Svetlo sije naša plamenica (France Sušteršič)	457	
Zmrzal na blokovskih okopih (Jože Sircelj)	496	
V Kongu: »kdo pije in kdo plača...?« (Miran Ogrin)	488	
Kaj vse si upajo »neznani elementi« v Zahodni Nemčiji (France Sušteršič)	489	
Začelo se je z vojno v Etiopiji (France Sušteršič)	491	
Kako bomo praznovali 20. obletnico vstaje (France Sušteršič)	505	
Petnajst plodnih let Zveze vojaških vojnih invalidov (V. Mlekuz)	506	
Kaj je novega na Kubi (Miran Ogrin)	529	
Nemci v Franciji in Italiji (France Sušteršič)	532	
Lov na Bormanna (Victor Alexandrov)	533	
ČRTICE, NOVELE, ODLOMKI DRUGIH LITERARNIH ZVRSTI		
Satanov nasmeh (Duško Kalič)	1	
Obsodba (Vojo Terić)	6	
Skok čez zid (France Sušteršič)	15	
Srečanje v snegu (Miha Klinar)	16	
Skozi mejo (Alojz Ravbar)	20	
Bolnik (Ivan Jan)	24	
Strel (Fedor Bevc)	31	
Partizanski top pripoveduje (Franjo Godec)	46	
Bitka na Kozari (Branko Čopić)	56	
Oče in sin (Alojz Ravbar)	61	
Oba naenkrat (Ivan Jan)	70	
Ovadbja (Stevan Jakovljevič)	72	
Sodili smo izdajalcu (Vladimir Bondarec)	75	
Kako so otroci ukanili fašiste (Mile Pavlin)	95	
Sinčku je dala ime Svobodani (Katja Spur)	102	
Ali si razumela, Maria Rosa? (Renata Viganò)	115	
Vesela povest o bolečem zobu (Tone Seliskar)	121	
Pionir Lojze (Fani Okič)	142	
»Ura« je prišla v prave roke (Mile Pavlin)	144	
Višnja na kamnu (Duško Kalič)	145	
Vreča (Dane Debič)	166	
Iz strahu (V. Ježov in G. Čuharaj)	171	
Požigalčeva čelada (Franjo Godec)	190	
»Vrnite mi ime« (France Sušteršič)	207	
Sam se je kaznoval (Mile Pavlin)	209	
Zvezdice so prišle (Ana Brvar)	246	
Izmenjava ujetnikov (Stevan Jakovljevič)	259	
Pesek pred hišo (Ana Brvar)	272	
Lastovke (Franjo Godec)	294	
Priskrbel si je orožje (Mile Pavlin)	296	
Znašel se je (Andjelka Martič)	357	
Molek (Mile Pavlin)	378	
Mimo zased čez cesto (Franjo Godec)	406	
Tudi pri nas bo praznik (Emilija Stijacič, prevedla N. C.)	429	
Izdajalka (Lojze Zupanc)	435	
Iz ujetništva (Hinko Vilfan)	455	
Nemci, Nemci! (Hinko Vilfan)	455	
Mrtve vasi (Vinko Blatnik)	469	
Domača naloga (Lojze Zupanc)	483	
Pobeljeni grob (Alojz Ravbar)	515	
Skozi vihar in ogenj (Jože Štok-Korotan)	519	
Odpri oči, fant (Nedeljka Kacin)	521	
Huda ura v partizanski šoli v Hruševem (Mira Berne)	549	
Ko je prišel sovražnik v deželo (Franjo Godec)	551	
DOKUMENTARNO GRADIVO, ZNANSTVENE RAZPRAVE IN PRISPEVKI		
Kaj takega svet še ni doživel (Lord Russel)	52	
»Vem, zakaj sem se boril« (France Skerelj)	73	
Nekaj doneskov k zgodovini Pohorskega bataljona (France Filipič)	64	
Zapiski o konferenci mladine dveh narodnosti (Milica Kacin)	68	
Kako je bilo z nemškimi tajnim orožjem	81	
Kaj takega svet še ni doživel (Lord Russel)	107, 156	
Pisma talcev (zbral Stane Terčak)	113	
Prosimo za podatke (Lojze Vrtnik)	140	
»Bolje grob nego rob« (D. Vukobratović)	151	
Po sledovih kriptografije (Branislav Popov)	179	
Kapitulacija (Heydecker-Leeb)	194	
Naš prvi hidroplan (D. Lekić)	220	
»Junkers 56« je stirmoglavil	221	
Kako je bilo z razkrojem Wehrmannschaffta na Gorenjskem (Tone Ferenc)	225	
Zakaj so Nemci prodrli do Moskve	232	
Stevilke o vojnah, njihovih žrtvah in stroških	233	
Ravensbrück. L'enfer des femmes (Lord Russel)	254, 324	
Sam proti krdelu gestapovcev (Rado Pušenjak)	269	
Prve akcije Rašijske čete (Terezija Traven)	274	
Canaris in Mata Hari (Curt Singer)	281, 340	
Vstaja v Emilii in Romagni (Polde Vrbovšek)	330, 390	
Zadeva: zbirka lobanj (Edward Crankshaw)	368	

Stran	
Graško pokopališče — spomenik 1300 žrtev (M. Cepič) . . .	513
Z ranjenci čez Baško grapo (Srečko Gianfrate-Silvo) . . .	517
Kako smo se znebili izdajalca (Ivan Hariš-Gromovnik) . . .	523
Trije slepi (Vinko Blatnik) . . .	524

PESMI

Zlo za zlo (Tone Seliskar) . . .	19
Noč nad Črno reko (Volče Naumčeski) . . .	22
Mrtvo okno (Tone Seliskar) . . .	28
Moj grob (Ivan Goran Kovačič) . . .	62
Mračna doba (Ivan Goran Kovačič) . . .	103
Pomladna parada (Dušan Mevlja) . . .	146
Brigada (Nada Carevska) . . .	163
Obkoljeni (Dušan Mevlja) . . .	165
Tesnoba (Miha Klinar) . . .	172
Jugoslavija (Mira Alečković, prevedel Ciril Zlobec) . . .	193
Bile so vojne (France Filipič) . . .	261
Vstanite, v suženjstvo zakleti (Oskar Davičo) . . .	302
Auschwitz (Lojze Krakar) . . .	365
Jutro (Tone Seliskar) . . .	414
Brigada v vasi (Marička Znidaršič) . . .	522

IZ ORGANIZACIJ ZVEZE BORCEV

O popisu članov ZB (Mile Pavlin) . . .	41
Poskrbimo za partizanske družine (Mile Pavlin) . . .	42
Zanimiva razprava (M. Pavlin) . . .	42
Glas iz Murske Sobote (Jože Janež) . . .	43
Začetne težave so za njimi (Mile Pavlin) . . .	93
Vesti iz Kopra (Mile Pavlin) . . .	94
Naši otroci (France Sušteršič) . . .	97
Kaj je pokazal popis članov ZB (France Sušteršič) . . .	136
Ustanovitev socialnega sklada ZB . . .	137
Zahvala tovarišu Titu . . .	137
V korak s šolsko reformo (Mile Pavlin) . . .	137
Koristna pobuda iz Maribora (France Filipič) . . .	138
Treba bo pohiteti (M. Pavlin) . . .	139
Priprave na razstavo o trpljenju in boju internirancev (France Sušteršič) . . .	161
Iz priprav na »Partizanski pohod ob žici okupirane Ljubljane« (Mile Pavlin) . . .	162
Pismo Centralnega sveta ZSJ . . .	187
Za rešitev stanovanjskega vprašanja . . .	188
Tri osrednja vprašanja . . .	239
Nova možnost za šolanje (Mile Pavlin) . . .	240
Graditev stanovanj v Ljubljani . . .	240
Obsojamo . . .	249
Zbor bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev (F. Sušteršič) . . .	250
Tudi bivši vojni ujetniki so zborovali (Mile Smolinsky) . . .	258
S pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« (Fotoreportaža) . . .	265
Skraini čas je, da se reši to vprašanje! . . .	283
Kaj pravite? (Mile Pavlin) . . .	289
Obsežne priprave za Dan borca v novomeškem okraju (Mile Pavlin) . . .	289
»Zlet bratstva in enotnosti« . . .	290
Kurirsko srečanje na Jančah . . .	291
Nerazumljiva počasnost . . .	330
Problemi in naloge . . .	350
Učijo se, čeprav niso več mladi . . .	351
Dvojna merila (Urh Rešetar-Mile Pavlin) . . .	354

Sestanek ob največjem spomeniku žrtev nacizma (Mima Zupančič) . . .	366
Začele so se priprave na proslavo 20-letnice vstaje (F. Sušteršič) . . .	375
Več pozornosti problemom šolanja (Mile Pavlin) . . .	400
Kaj pa v Goriških Brdih — kdaj bodo postavili spomenik (France Sušteršič) . . .	401
Knjiga o pravih udeležencev NOB . . .	401
Diskriminacija (F. Sušteršič) . . .	402
Za enako delo — enako priznanje (Mile Pavlin) . . .	402
Prvi sadovi dopisnega šolanja bivših borcev (Mile Pavlin) . . .	409
Rabski drobci (Mile Pavlin) . . .	438
Zakaj zaostaja stanovanjska gradnja za bivše borce v Ljubljani . . .	451
Odbori ZB naj imajo stalno na skrbi šolanje in strokovno izpopolnjevanje bivših borcev (Mile Pavlin) . . .	496
Lepo in zelo koristno (Mile Pavlin) . . .	496
Kronike — prispevek za zgodovino NOB (Milan Bevc) . . .	498
Spomenik v Železni Kapli (Karel Prušnik-Gašper) . . .	508
Priprave za podelitev odlikovanj . . .	541
Trdo zasluženi uspehi (Mile Pavlin) . . .	541
Problemi v mariborskem okraju . . .	543
Plodno delo mariborskega muzeja NO (Mile Pavlin) . . .	544
Kako je s komunalnim prispevkom za hiše, ki jih gradijo bivši borci (France Sušteršič) . . .	545

HUMOR, ANEKDOTE

»Zadnji priša, prvi mleja« (Alojz Ravbar) . . .	48
Srečko (Alojz Ravbar) . . .	248
Nekaj zabavnih . . .	407
Preplah v gostilni (M. Pavlin) . . .	504

NEKROLOGI, JUBILEJI

Jubilej slikarja-borca (Mile Pavlin) . . .	23
Jubilej Valvazorjeve mame . . .	44
Nesteto Korošcev se ga spominja (Karel Prušnik) . . .	170
Ne bomo ju pozabili . . .	243
Junak socialističnega dela . . .	411

RAZNO

Pisma uredništvu (France Jernej-Milčič) . . .	25, 540
Pismo uredništvu (Rudi Tarfila) . . .	452
Ne pustimo, da bi karkoli utočilo v pozabo (F. Sušteršič) . . .	26
Se ne veste? 40, 92, 180, 235, 283, . . .	342
Poizvedba . . . 138, 222, 288, . . .	342
Kratke novice . . . 45, 94, 141, . . .	189
235, 292, 356, 405, 454, 502, . . .	547
Kdo ju pozna? . . .	140
Dober svet (France Sušteršič) . . .	182
Pojasnilo . . .	183
Popravki . . .	186
Pravna posvetovalnica (Slavko Rupel) . . . 244, 293, 355, 404, . . .	453
Da ne pozabimo (France Sušteršič) . . . 320, 501, . . .	546
»Ljubljana v ilegali« — za maturo (France Sušteršič) . . .	326
Iščemo podatke . . .	361
Darilo otrokom . . .	374
Zahvala (Branko Hus) . . .	401
Koga lahko smatramo za udeleženca narodnosvobodilne vojne (Mira Popović-Stanišič in Zdravko Popović, prevedel F. S.) . . .	499

Kdo ga pozna? . . .	545
Beseda naročnikom in bralcem (France Sušteršič) . . .	54

PORTRETI IN KARIKATURE

Kristina Pečar — Valvazorjeva mama . . .	44
Branko Brelih . . .	63
Tončka Kukovica . . .	113
Neznan partizan . . .	140
Ivan Klep . . .	140
Pisatelj Miško Kranjec v svoji delovni sobi . . .	211
Nemški general — podpolkovnik Lothar von Rendulitsch, poveljnik II. nemške oklopne armade . . .	2
Jane Kavčič . . .	22
Janko Ribič . . .	27
Dušan Povh-Ivo Marinček . . .	27
Stane Kosce . . .	274
Narodni heroj Tonček Dežman . . .	304
Ana Premrl . . .	326
Nikita Hruščev . . .	333
Joel Brand . . .	334
Adolf Eichmann . . .	334
Vladimir Picej-Marko . . .	352
Peter Kogej . . .	383
Moiz Combe . . .	396
Miha Marinko . . .	411
Ana Zerjul . . .	417
Livio Frangioni-Dino . . .	428
Justina Zlobec . . .	434
Reinefarth . . .	441
Renata Vigano . . .	447
Josip Broz-Tito . . .	460, 462
Dr. Lindsay Rogers . . .	461
France Bevk . . .	466
Sava Poljanec . . .	476
Ivan Gušič . . .	478
Patrice Lumumba . . .	488
Jean Negroni . . .	495
Martin Bormann . . .	534
A. Selinger . . .	534

SODELUJOČI ILUSTRATORJI SLIKARJI

Đorđe Andrejević-Kun, Antun Augustinčič, Miloš Bajič, Boris Batista, Marijan Bregar, Zulfikar Džumhur, Edel, Grand, Krsto Hegedušič, Oskar Herman, Kačlo Hrovatin, Boža Ilić, Adam Jerzy, Pivo Karamatijević, Vladimir Luković, Borko Lasezki, Petar Lubarda, Nikola Martinovski, Franjo Mraz, Ismet Mujezinović, Lojze Perko, Niko Pirnat, Jože Polanžko, Cita Potokar, Marij Pregelj, Martin Prešern, Zeliko Radmilović, Evgen Sajovic, Maksim Sedej, Ive Seljak-Copič, France Slana, Lojze Spacal, Sussman, Bojar Slegl, Slavko Šohaj, Branko Tra, Ive Šubic, Đurđe Teodorović, Zinovij Tolkačev, Janiny Tollik . . .	
--	--

NASLOVNE STRANI

Predjamski grad (Dora Plestenjak) — I. številka . . .	
Železarna Jesenice (Ljubo Rakar) — II. številka . . .	
Vršič (Ljubo Ravnikar) — III. številka . . .	
Ljubljana — Trg VII. kongresa ZKJ (France Slana) — IV. številka . . .	
Postojna (Dora Plestenjak) — V. številka . . .	
Loggia — Koper — VI. številka . . .	
Kranj (Ljubo Ravnikar) — VII. do VIII. številka . . .	
Ljubljana (France Slana) — IX. številka . . .	
Bolnica »Franja« (Dora Plestenjak) — X. številka . . .	
Maribor (Dora Plestenjak) — XI. številka . . .	
Nova Gorica (Dora Plestenjak) — XII. številka . . .	

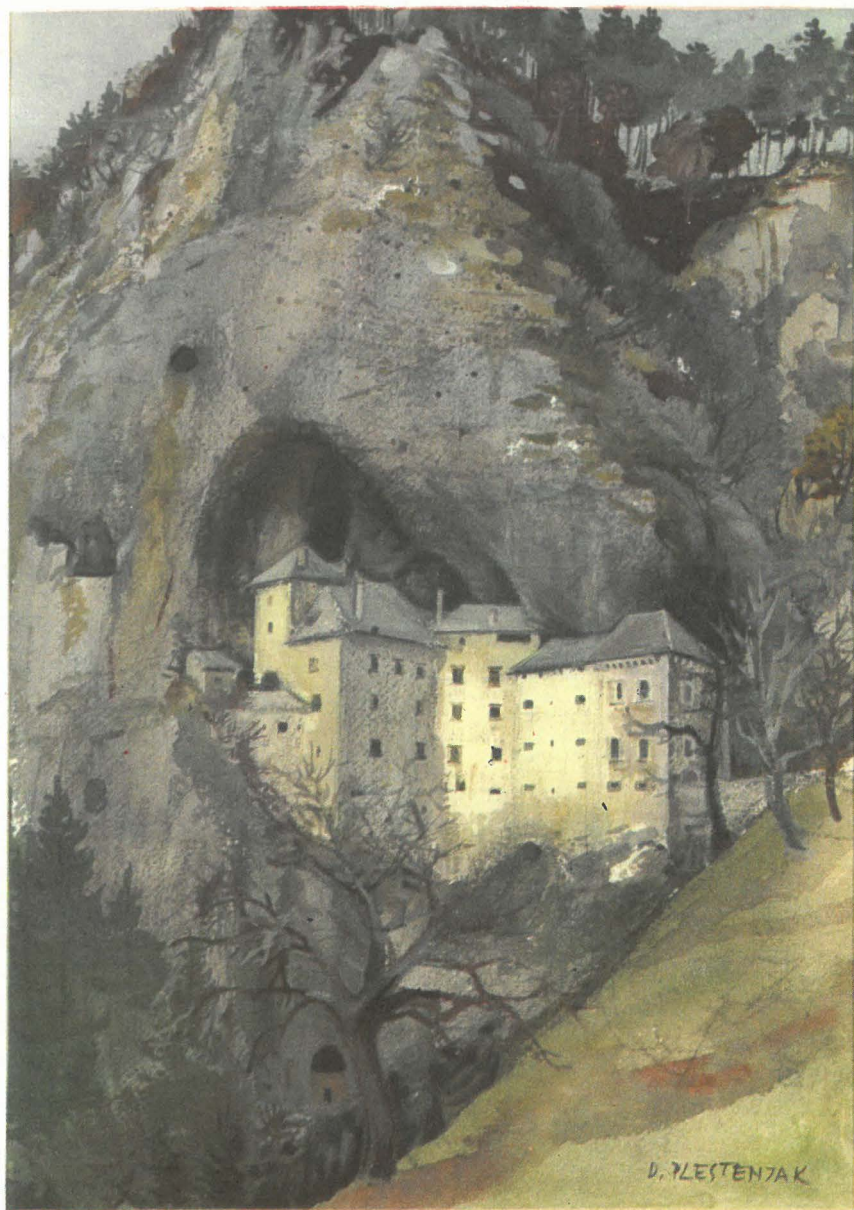
tran
545
54
RE
44
63
113
140
140
211
2.
23
27
273
274
304
326
333
334
334
352
383
396
411
417
428
434
441
447
462
461
466
47
476
488
495
534
52

tur.
oris
kar
He-
arlo
czy,
La-
Lu-
njo
nje
in),
el),
ilo-
le),
na,
jar
ro-
iny

ak)

ite-
esa
ite-
v.

do
IX.
te-
XI.
—

BOREC

1960

ŠT. 1

VSEBINA 1. ŠTEVILKE

Satanov nasmeh (Duško Kalič)	1
Obsodba (Vojo Terič)	6
Padli so za iste ideale (F. S.)	9
Iz obroča (Jelka Vrhovšek-Elčka)	10
Najhujše (Anica Semeja)	12
Skok čez zid (F. S.)	15
Srečanje v snegu (Miha Klinar)	16
Zadnje dejanje ilegalca Čebulja (Vid Posavski)	18
Zlo za zlo (Tone Seliskar)	19
Skozi mejo (Alojz Ravbar)	20
Noč nad Crno reko (Volče Naumčeski)	22
Jubilej slikarja-borca	23
Bojnik (Ivan Jan)	24
Pisma uredništvu	25

SPOMINI INTERNIRANCEV:

Ob naših grobovih v Gonarsu (France Šušteršič)	26
Ne pustimo, da bi karkoli utonilo v pozabo!	26
V Alessandrio (Drago Suhi)	27
Mrtvo okno (Tone Seliskar)	28
Prvemu se je posrečilo (Aleksander Vojinovič)	29
Streli (Fedor Bevc)	31

OKNO V SVET

Kambodža — legenda in stvarnost (M. O.)	32
Etiopijski ni več na »robu sveta« (J. S.)	34
Naš odnos do kolonializma	36

ZANIMIVOSTI IZ MINULIH VOJN

Doživljaji pilota v španski državljanski vojni	36
--	----

IZ NAŠIH KINEMATOGRAFOV

»Pet minut raja« (M. P.)	38
Film o tovarštvu in požrtvovalnosti (M. P.)	39

SE NE VESTE? 40

ORGANIZACIJE ZVEZE BORCEV

O popisu članov ZB	41
Razpis Kajuhovih nagrad	41
Poskrbimo za partizanske družine (M. P.)	42
Zanimiva razprava	42
Glas iz Murske Sobote (J. J.)	43
Jubilej Valvazorjeve mame	44
Kratke novice	45

ZA MLADE BRALCE

Partizanski top pripoveduje (Franjo Godec)	46
Čuden pogreb	48
»Zadnji priša, prvi mleja«	48

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Šušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Šušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštini predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštini predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišaji, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Navadno plačujejo naročniki naročnino za revijo »Borec« redno. Zaradi enostavnejšega poslovanja jih prosimo, da v prihodnje plačujejo naročnino za vse leto naenkrat (600 din) ali pa v dveh obrokih po 300 din.

Včasih se pa zgodi, da naročnik naročnine ne plačuje redno. Tudi ni izključeno, da pri nas nastane pomota. Največkrat so za to krivi sami naročniki, ker ne izpolnijo položnic dovolj čitljivo ali pa ne navedejo polnega naslova (ime, priimek, kraj, hišna številka in občina). Poleg tega je potrebno, da naročnik točno navede, za kaj nakazuje denar, ali za revijo ali za knjižno zbirko ali pa za oglas.

Odpovedi med letom ne moremo jemati v obzir, razen v posebnih primerih, kakršni so smrt ali odsotnost za dalj časa. Zato naj tisti, ki revijo odpoveduje, to napravi proti koncu leta za prihodnje leto. Prav tako je treba sporočiti upravi revije Borec, Ljubljana, Titova 17, vsako spremembo naslova. Zelo pogosto se zgodi, da naročnik ne sporoči, če se je preselil oziroma, če je dobila ulica novo ime, hiša drugo številko ali ustanova drugo ime.

Prosimo naročnike, naj upoštevajo ta navodila, da bodo redno prejeli revijo, upravi revije pa prihranili nepotrebno dopisovanje.

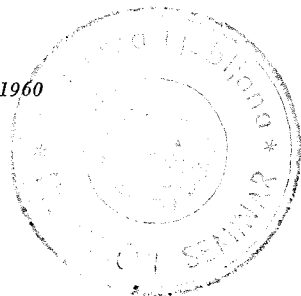
K slikam na 1. strani

Slika na naši naslovni strani (na ovitku), ki predstavlja Predjamski grad, je delo akademske slikarke Dore Plestenjakove. Predjama, katere največja znamenitost je srednjeveški, v skalo vžidan grad, je tesno povezana z zgodovino narodnoosvobodilne borbe. Partizani so se šestkrat zadrževali v tej vasi, skoznjo so držale važne kurirske zveze, v njej so se večkrat sestali politični aktivisti. Spomladi leta 1944 je bil v Predjamski štab 51. divizije, ko so njene enote — Vojkova, Prešernova in Gradnikova brigada — rušile prometne zveze Ljubljana—Trst ter se borile na bregovih Pivke in Nanašice. V temnih duplinah nad gradom je delovalo med narodnoosvobodilno borbo partizansko sodišče. V Zmajevi luknji, v neposredni bližini gradu, pa je imela zavetišče partizanska tehnika (tiskarna) »Nanos«. O vsem tem pričajo dokumenti, ki so razstavljeni v grajskem muzeju. Če boste obiskali Predjamo, si oglejte tudi te dokumente in prosite upravnika gradu, naj vam kaj pove o tistih časih, ki jih je preživel med partizani in aktivisti v tem kraju.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 — Letnik XII — Januar 1960

DUŠKO KALIČ:

Satanov nasmeh

SEDEL je na pogradu pri odprtem oknu. Pomladni veter mu je sunkoma pljuskal dežne kaplje v obraz. V široko odprtih očeh mu je odseval žaromet, pritrjen na strelno lino stražarnice. Levo in desno so zevale na betonskih stebrih vzdolž bodeče žice prazne pločevinaste ročke razbitih svetilk. V bledem odsevu osamljenega žarometa so spominjale na mrtve oči pobitih stražarjev, ki so stali že od opoldne pripeti z bajoneti k stenam lesenih stražarnic.

Mož na lesenem trinadstropnem pogradu je globoko vdihnil vlažen zrak, pretegnil tenke noge, si prižgal cigareto in se obrnil k nekemu v temi:

»Ej, mar te tisti tamle ne motijo?«

S spodnjega pograda je vstala visoka temna postava. Ozrla se je po vrsti na pripete mrtvake in odgovorila s hripavim glasom:

»Ne, Mališa. Mar jih nisva skupaj postavljala tjale? Če so ti napoti, jih pa dstrani. Stori z njimi, kar te je volja. Mene pa pusti spati.«

Mož z gornjega pograda se ni več oglasil. Nervozno se je znova obrnil k oknu. Pogled mu je zdaj naglo ošinil mrtvake in se zapičil nekam v mrtvo noč. Odondod, iz teme, je bilo slišati tiho šelestenje gozda. Znova mu je vrnil pogled na prerezano žico. Koznjo je tisto jutro prvikrat planil v svobodo. Tri leta je ležal tako ponoči buden in se pripravil o pobegu skozi to bodečo žico in na svetel ob misli na strašno smrt n njej.

Včasi je želel, da bi samo za nekaj trenutkov stekel po ozki stezi, skozi goščo gozdnih jagod, da bi si opraskal roke ob trnje ali da bi ga kopriva opekla po nogah, kakor nekoč v gozdu nad njegovim mestom. Jutro je prinašalo samo stare poglede. Tam, ob betonskih stebrih, so zevale cevi naperjenih pušk in psi so srdito lajali. Skozi razbito okno je prodiral smrad krematorija. Vse je spominjalo na smrt.

Tisti dan pa so se pogledi nenadoma spremenili. Bodeča žica je bila prerezana. Stražarji so stali na svojih mestih, toda mrtvi, in prav zato niso več spominjali na smrt. Njihovi psi so še nedavno, tik pred nočjo, tekali okrog taborišča, žalostno cvilili in srdito renčali na internirance. Le-ti pa so jih lovili ko divje zveri in jih razčetrjavali v svoji razjarjenosti. Danes je tudi sam izpolnil eno svojih želja. Stekel je po gozdni stezi, se valjal po mokri travi, splezal na star hrast in padel z odlomljene veje, da ga je hrbet dolgo bolel, kakor nekoč, ko je padel z murve na babičinem dvorišču.

Ležal je buden in si prizadeval, da bi si pojasnil lastne občutke, o katerih se mu je zdelo, da niso v skladu z njegovim sedanjim okoljem. Čutil se je utesnjenega na pogradu, ki je še vedno dišal po priporniški trohnobi in mu žulil kosti s svojimi ostrimi lesenimi robovi. Mar ga po sprehodu po gozdu nič več ne vabi v široka prostranstva, ki mu leže zdaj pod nogami ukročena, zastrašena in mirna? Zdelo se mu je, da je tudi v tej

noči, prvi na svobodi, nekaj podobnega kakor v vseh minulih na tem pogradu, nekaj, kar ga je tudi prej tiščalo v prsih. To je bil klobčič dolgo navijanih, prikritih želja in nad. In danes ga je začutil, ko se je vrnil iz gozda. Z neko otožnostjo si je zaželel, da bi se nenadoma znašel v gozdu nad svojo hišo.

Prižgal si je cigareto v želji, da bi z njenim dimom pomiril ta klobčič v prsih. Po prvem dimu je mirno sklenil: takoj jutri krenem na pot. Potem je začutil, kako mu solze zalivajo oči. Klobčič ga je še bolj požgečkal po srcu, ko da se topi pod solzami in mu polni prsi z občutkom radosti.

Tam v temi, nekje daleč v gozdu, pa je počila puška in slišati je bilo smeh pijanih ljudi. Kmalu potem so zavreščale ženske, nakar se je vse pomirilo v tihem šumenju drobnega pomladnega dežja.

Srce mu je zaigralo v nemiru, besnem divjem nemiru, ki ga je danes ponesel v juriš na bodečo žico in ga vključil v množico od mrtvih vstalih, da z njimi konča divji ples smrti. Tišina gozda po grgrajočih in zaglušenih glasovih ga je neubranljivo vabila v svoje naročje. Nekje daleč za gozdom, tam v temi, so od mrtvih vstali slavili svoj prvi smrti iztrgani dan, pijani od lastne v žilah zadržane in po zemlji razlite krvi, tiste krvi, ki ni tekla v boju in ki ni povzročala bolečin, krvi, ki je tekla iz korenin gnusobe in črpala svoje soke iz tujih življenj.

Pobral je puško z vzglavja, skočil s pograda, se sklonil nad moža pod seboj in mu rekel:

»Mar ostaneš nocoj v postelji?!«

S tihim in nekoliko utrujenim glasom mu je tovariš odgovoril:

»Mar si nikoli nisi želel dočakati v tej postelji rojstvo dneva, o katerem veš, da je tvoj? Jaz čakam na zoro, da pomolim glavo skozi odprto okno, da nastavimo obraz soncu in da ves dan brezskrbno premišljam o prostranstvih pod nebom...« In vtem ko je on ostal v postelji, govoreč o jutru in svojih željah, je Mališa nezadovoljno zamahnil z roko in skočil skozi odprto okno.

Odšel je skozi prerezano bodečo žico in se ustavil pod kamnitim zidom glavnega stražarskega stolpa. Desno od tod, vzdolž betonskih stebrov z gosto bodečo žico, je bilo lepo videti dolgo vrsto majhnih lesenih

stražarnic. Nanje so se nekoč naslanjali objestni mladi pesjaki in ga dražili do pobe-snelosti, cmokajoč z usti, polnimi vojaškega prepečenca. Pogled mu je obstal na enem tistih, ki jih je danes pripenjal z bajoneti. Nekaj ga je vleklo naprej, nekaj, kar je nenadoma postalo povsem jasno kakor želja, da bi splezal na star hrast. Zdaj je bila to želja, da pogleda mrtvaku v oči, da vidi njegov obraz, spačen od groze, da ga še enkrat ubije, da mu še enkrat nastavi bajonet na grlo, da ne bi bilo slišati njegovega hripavega, jokavega glasu: »Ne ubijte me, jaz sem samo vojak...« In skoraj v istem trenutku mu zazveni ta glas v ušesih, se pomeša s paničnim kričanjem in utihne v vročem brizganju krvi. S čvrstim korakom človeka, ki bo mirno izvršil sodbo pravice, krene proti svoji žrtvi. Le-ta ga počaka nemo s povešeno glavo in izbuljenimi očmi, ki ga v svojem motnem siju vprašujejo: »Kaj res ni nobenega usmiljenja...«

Zgrabil je mrtvaka za lase, mu privzdignil glavo in pogledal v okamenele oči, ko da je hotel stresti vanje vso svojo mržnjo. Obraz teh oči je bil mlad in bešen v svoji spačenosti od silnega strahu, toda on je videl v njem samo mrtvo zver, ki ji je iz čeljusti zaudarjal dih smrti. Pred očmi so mu zamigotali minuli dnevi in mrtvak je oživel, se zarežal in grizljajoč z zobmi prepečenec namignil svojemu tovarišu pred kamnitno stražarnico.

Interniranci so tisti poletni večer čepeli pred svojimi barakami, nedaleč od bodeče žice, lačni, z želodci, nabrekli od same vode, brez moči, da bi preskočili ograjo, da bi zadavili tega strupenega gada in da bi mu iztrgali torbico s prepečencem. On pa je nenadoma, ko da ga je ganila njihova bedna zunanost, odpel torbico in ko da pazi, da ga tovariši ne bi videli, vrgel nekaj koščkov prepečenca z druge strani bodeče žice. Interniranci se niso ganili. Čepeli so na svojih mestih, čeprav so jim bile lačne oči prikovane k prepečencu, ki je ležal nedaleč od njih, v prahu pokraj bodeče žice. S prepečenca jim je pogled uhajal na stražarja, ko da hočejo razbrati z njegovega obraza pravi razlog njegove darežljivosti. Stražar pa je kar naprej cmokal s polnimi usti in se izogibal njihovim pogledom.

Trije za bodečo žico, trije fantje v ceb-rastih oblekah z nabrekli želodci in groz-

Oskar Herman: Pregnanke (risba s tušem)

Ijivo bledimi obrazi, niso mogli kljubovati skušnjavi v obliki prepečenca, ki so ga videli tik pred seboj. Vstali so in se ozrli najprej na stražarja, potem pa na svoje tovariše. Med bodečo žico je zavladata grobna tišina. Stražar je nehal hoditi sem ter tja. Oči vseh so bile uprte v tri fante. Preudarjali so. Eden starejših internirancev je vstal in krenil proti fantom, pa ni prišel do njih. Tri telesa so švignila po zraku, se zvalila po tleh in v oblaku prahu pokrila koščke prepečenca. V tistem trenutku je stražar, ki je bil vrgel prepečenec, zaklical svojemu tovarišu v stražarnici:

»Trije interniranci na žici!«

V stražarskem stolpu se je zasvetlikal plamenček in tišino poletnega večera je presekalo zamolklo regljanje mitraljeza. Potlej je vse utihnilo, vse je bilo za trenutek tiho,

razen krakanja prestrašenih krokarjev. Fantje z nabrekliimi želodci so ležali na drobtinah trdega vojaškega prepečenca. Okrog njih se je počasi redčil oblak prahu in kazno je bilo, da se še zmerom bore za te drobtine. Vsi interniranci, ki so malo prej čepeli pred barako, so bili zbežali. Stražar s torbico prepečenca je pristopil k bodeči žici in zadovoljno režeč se vprašal:

»Kaj nihče več ni lačen?!«

Mališa je zaškripal z zobmi, se še bolj zagledal v steklene oči mrtvega stražarja in ga vprašal:

»Ali je še kaj prepečenca v torbici?«

Bledi obraz mrtvega stražarja, iz katerega je bila odtekla še zadnja kaplja krvi, je ostal okamenel z izrazom silnega strahu, ki je označil prvi in zadnji drget prebujanja človeškega čuta v njem in morda odkritje

bede njegove filozofije: mar se tudi življenje nadčloveka konča tako preprosto in nemumno?! Mališa je minila želja, da bi v mrtvih očeh vzbudil strah, da bi iz okamenelih ust še enkrat slišal krik in jok kakor danes, ko je začel praznovanje od mrtvih vstalih v imenu tistih, ki so umrli tiho, ne da bi dočakali odgovor na svoje vprašanje: »Doklej bo človek človeku volk?« Izpustil je kodraste lase mrtve glave, si obrisal roko ob umazane cebraste hlače in krenil počasi po gozdni stezi, od koder je malo prej slišal vrišč žensk in pijane glasove moških.

*

Široka steza, ki je držala od stražarske poti, je rezala gozd iglavcev in se končala na široki poseki pred osamljeno hišico, zgrajeno iz razklanih, neotesanih borovcev. Na samem stoječa, načičkana s kričečimi barvami na starinskih lesenih oknicah je tvorila žalostno neskladnost z mračnimi panji okrog sebe. Spominjala je na odvrženo igračko, ki se je je odrasel človek naveličal. Interniranci, ki so bili utrli pot do tod in jo zgradili, dolgo niso zvedeli za njeno pravo namembnost. Mnogim je ostala v spominu po strašnih zimskih nočeh, v katerih so stražarji v strahu pred gozdnimi sencami bodrili drug drugega s tem, da so kar na slepo streljali v gruč internirancev. Spominjali so se hišice po pasjih bičih, ki so dosegli vsakega izmed njih, ko so jih gonili, da so z zobmi krčili pot, ker se je nekomu mudilo, da bi bila zgrajena do pomladi. Steza je dobila ime Pot brez vrnitve, hišico pa so imenovali ‚Satanov nasmeħ‘.

Mališa je krenil po tej stezi in čim bolj se je bližal leseni hišici, tem bolj je bil prepričan, da je na pravi poti. Vrišč in hihtanje žensk, ki je bilo za trenutek utonilo v pijanih moških glasovih, se je spet razlegalo iz hiše ‚Satanov nasmeħ‘. Ti glasovi, ki so motili nočni gozdni mir, so ga privlačevali s čudno močjo, ko da je v njih odgovor na skrivnost lesene hišice. Bil je prepričan, da sliši glasove internirancev, svojih tovarišev, ki so skupaj z njim gradili Pot brez vrnitve in ki jih je prav tako kakor njega vznemirjala skrivnost ‚Satanovega nasmeħa‘. Slutnje, ki so jih vzbujali ti glasovi, odmevajoči po gozdu, so prepregle njegovo radovednost z nemirom in iz tega nemira je odsevala tista strašna mržnja, v kateri je z bajoneti pripenjal stražarje na zid.

Bil je že blizu lesene hišice, ko je zaslišal iz grmovja za njo vrišč prestrašene ženske. Ta glas mu je prodril ušesa in se mu vrtinčil po glavi, da ga je po vsem telesu spreletela groza, ki mu je izpodrezala noge, da je vsega prevzel občutek tujega umiranja. Pred njim je stala ta majhna, pisana lesena hišica z odprtimi lesenimi oknicami, skozi odprta okna pa so se razlegali glasovi omamnega veseljačenja ali samo odmev podivjane nemoči od mrtvih vstalih. Stal je ko vkopan, ves iz sebe od presenečenja, da je odkril skrivnost, še preden je odprl vrata. Ženski vrišč je utihnil in gozd je obmolknil, toda v ušesih mu je ostal odmev skoraj istih glasov, ki so se nekoč razlegali iz gozda in pritajeni prodirali do pogradov, na katerih so ležali interniranci. Tišina, ki je nastala potem, pa je vplivala nanj grozljivo in skoznjo je še močnejše prodiral smrad po krematoriju in ga spominjal na pričujočnost smrti. V tistih nočeh se je neštetokrat vprašal: kaj počenjajo s temi ženskami v gozdu, odkar stoji ta hišica? Toda nikoli mu ni prišlo na misel kaj takšnega, kakor v trenutku, ko je zaslišal ta osamljeni vrišč.

Počasi se je približal hišici in komaj je stopil na prvo stopnico, so se vrata naglo odprla in iz nje je planila mlada ženska skuštranih las, brezumnega izraza na obrazu in malone povsem gola s cunjami v rokah, s katerimi si je zakrivala telo. Preskočila je stopnice, spodrsnilo ji je, da je padla, pa se je takoj pobrala in drhteč po vsem telesu in vsa prestrašena, spotikajoč se in padajoč zbežala v gozd.

Mališa se ni ozrl za njo. Obstal je na pragu odprtih vrat. Pred njim so nenadoma obstali trije pijani interniranci s puškami v rokah.

Baraka je bila razdeljena z leseno steno. Prva polovica je bila opremljena kot salon s sodobnim pohištvom in telefonom, stoječim na majhni knjižni omari. Na stenah so visele pornografske fotografije in velika Hitlerjeva slika v olju. V naslonjaču, tapciranih s kričeče rdečim plišem, sta ležali dve ženski srednjih let, povsem goli, lepo negovanih obrazov, ki sta bila dobila od strahu voščeno barvo. Uprli sta pogled v Mališa, ko da sta pričakovali prihod nekoga, ki bi ju rešil iz tega strašnega položaja. Ko pa sta zagledali pred seboj interniranca, sta povesili oči in se osramočeni obrnili stran.

Marij Pregelj: Interniranke (olje)

Pijani interniranci so povsili puške in eden izmed njih je zajecjal mrko in bolešno:

»Poglej, Mališa, Satanov kotiček...«

Mališa je vstopil v drugo polovico hišice. Tudi ta je v marsičem spominjala na prvo, le da sta stala v nji še pisalna miza in velik kavč. Na tleh je ležal mrtev Satan. Bil je višji esesovski oficir pri štiridesetih letih, nizke postave, z obrazom, že od rojstva obžganim od sonca in zgubanim, z očmi, iz katerih je venomer odsevala mržnja do vsega, kar je narava okrasila z lepoto. Pot brez vrnitve so gradili interniranci pod njegovim osebnim poveljstvom. Ko je bila lesena hišica dograjena, je kar skakal okrog nje, se radostno režal in s piščecim glasom modro dejal:

»Mar bo kdo izmed teh gadov obžaloval, da je zgradil tako čudovito stvar?!«

Tako je lepa gozdna hišica dobila ime: »Satanov nasmeš«.

Zdaj je ležal Satan mrtev, žalosten, da je bilo njegovih radosti tako hitro konec. Vir

teh radosti pa je bila krutost njegove iznakaženosti in moč, da je lahko z mežikanjem svojih drobnih, zmerom jokavih oči, sprožil vse mehanizme pekla za trohico utehe svoji bolni duši.

Nad njim je ležalo na kavču truplo zadavljenega dekleta. Njen skoraj otroški obraz in telo, ki je bilo do polovice golo in pokrito s cebrasto bluzo, sta bila preprežena s sledovi Satanovega nasilja in krvavimi marogami, sledovi pasjega biča. Pod njo so ležale njene priporniške cape, pri Satanovi glavi pa blatne lesene cokle.

»Revica, bila je še živa, ko smo prišli,« je rekel eden izmed internirancev.

Mališa je preskočil Satana in sedel k pisalni mizi. Na njej je ležal šop slik interniranih žensk. Vsaka izmed njih je bila fotografirana povsem gola. Fotografije so prikazovale v glavnem mlade ženske, še zmerom prikupne na pogled, ki so jih bili bržčas komaj pripeljali s transportom internirancev. Kakih petdeset fotografij je bilo ozna-

čenih z začetnicami Satanovega imena in znakom H. Njegov adjutant, ki so ga interniranci ujeli živega, je povedal vse o gozdni hišici in njenih žrtvah. Da bi ohranil mir v oficirskem naselju in da ne bi trpel njegov ugled, je ukazal, naj mu zgradi gozdno hišico, nekoliko oddaljeno od taborišča. Potem je zahteval fotografije vsake lepe interniranke še isti dan, ko so jo pripeljali v to taborišče. V pošte v niso prišle samo Židinke in »črne kače«, kakor je imenoval Ciganke.

Mališa se je krepko stisnil za čelo, v katerem je začutil silno bolečino, in pogledal skozi odprto okno. Na robu gozda so se majala prazna vešala.

»Potem se nobena več ni vrnila v taborišče. Tam so jih obešali...« je dejal nekdo.

»Nekaj podobnega sem tudi jaz mislil o tej prekleti hišici,« je dejal Mališa sam pri sebi in vzel steklenico s konjakom. »Ali ste ga našli mrtvega?«

»Da, bil je mrtev. Zastrupil se je s tableto...«

»Kdo so pa tiste tamle?«

»Iz esesovskega naselja...« mu je odgovoril interniranec. »Prignali smo jih, da vidijo svojega firerja Satana.«

Mališa je preskočil mrtvega Satana in naglo odšel v drugo sobo.

Gole ženske so se sede le sključene v naslonjačih v pričakovanju strašne sodbe iz ust ljudi, ki so spominjali na zveri, pobegle iz kletk. Dva pijana interniranca sta jih motrila brezizrazno s prikrito sramežljivostjo svoje nemočne moškosti, usahle v oslabilnem telesu, ki sta ga bila sama kost in koža. Samo v izbuljenih očeh jima je gorel plamen živalske pohote. Mališu je pritisnila kri v glavo, naglo je vzdignil puško in jo nameril na ženske. Toda nekaj ga je prevzelo, v ušesih mu je zazvenel ženski vrišč in mu zabrn timer v glavi. Roke so se mu kar same povesile.

»Pojdite... Bežite...« je rekel tiho, zadržujoč srd v prsih.

Ženske so zavreščale in kar gole planile skozi odprta vrata.

Mališa je vzdignil steklenico s konjakom, zvrnil nekaj požirkov v grlo in molče zapustil leseno hišico.

VOJO TERIČ:

Obsodba

Vojo Terič je prijel za pero komaj leta 1952, pa se je že s svojimi tremi književnimi prvenci uvrstil med naše najuglednejše mlade književnike. Njegov roman »Sedem vojakov« bodo posneli za film, Založba »Borec« pa pripravlja izdajo tega dela v slovenskem jeziku. — Priobčujemo odlomek iz omenjenega Teričevega romana. V tem odlomku pripoveduje, kako je nekaj partizanov med sovražno ofenzivo ujelo dva Nemca in ju obsodilo na smrt.

ZVEZALI smo mu roke in vrv močno zadržnili. Postavili smo ga tako, da bi hodil za Minerjem. Menda je Miner takoj pomislil, da bo od tako plašljivega Nemca lahko dobil važne podatke. Podoficir jih nikakor ne bi dal.

Stvar je postala sila nevarna. Bilo nas je devet. Če bi prišla skupina oboroženih Nemcev, bi morali udariti po njih, ujetnika pa sta naju močno ovirala.

»Hodi hitreje, človek božji!« mi je rekel Miner polglasno in ostro. »Hajdi, kajti če ne pohitimo dovolj, bomo prisiljeni spremljati cel nemški polk. To pa nam bo onemogočilo pot naprej.«

V tem humorju je bila strupenost glavni občutek. V naglici smo postali oprezniji z ujetnikom. Starec ju je venomer priganjal in gledal zdaj tistega, ki ga je gnal, zdaj Bruna, ki je hodil pred njim med Pravnikom in Minerjem, kakor gleda pes ujeto prepelico.

»Molči, stari,« je zašepetal Jovan. »In jezik naj ti odreveni.«

Starec je za hip obmolknil. Kmalu pa je začel znova priganjati ujetnika, se ozirati in ju pogledovati izpod čela. Bil jima je zelo nevarno, ker se ju je bal. Ujetnika pa sta ga topogledala, ko da to vesta.

Prehodili smo kilometer in dva, ne da bi se kaj zgodilo. Pot je postala strma in kamnitna. Po trije smo spremljali enega ujetnika, ko smo hodili po kamnitni poti. Ujetnika sta bila rejena in močna, in samo zavest, da ju bomo ustrelili, ju je zadrževala, da nista pobegn timer. Minerju se je posrečilo, da je, ko smo prvimer počivali, dobil podatke od mlajšega. Na vsem področju osem kilometrov daleč naokrog je bila razmeščena njegova enota: 86. lovski bataljon grenadirskega polka, osem sto mož!

»Tu!« je dejal Miner, vojak, ki je razumel, pa je prikimal, ko smo prestopili mejo, do katere je hodila patrulja tega bataljona.

Utrujeni smo se ustavili, da bi se odpočili.

Sonca ni bilo videti, le daleč pred nami se je prebijal od nekd pri krivem gabru en sam

njegov žarek malone vodoravno. Ta prostor, obsijan s tem komaj dva čevlja širokim zlatim žarkom, stoječim negibno v morju hladu, je bil podoben našemu življenju, ki je še tlelo v morju tuje vojske.

»Čemu bi se ustavljali tu?« je dejal Jovan.

»Naprej moramo.«

»Kaj pa tale dva tu?« je vprašal Miner.

»Saj ju lahko likvidiramo«, je odgovoril Jovan.

»Slišalo bi se,« je pripomnil Pravnik.

»Saj so še drugi načini.«

To smo morali opraviti. Ves čas smo vedeli, da ju je treba ubiti. Mar naj vso pot pazimo nanju? Te skrbi nihče ni hotel prevzeti.

»Kaj bomo storili?« je vprašal Pravnik.

»Ta pasji sin bi nas utegnil izdati,« je dejal starec, zroč na podoficirja. »Lahko bi poskrbel, da bi nas zgrabili.«

»Iz zverinskega brloga je prišel,« je dejal Miner, obrnjen k meni.

»Pa menda vendar ne misliš, da je res, kar pripoveduje tale plavalosi? Mar bo Löhrov vojak dezertiral, ko so pa močnejši,« je znova de-

Pivo Karamatičević: Po bitki

To je bilo rečeno tako zlohotno, da sta oba ujetnika vzdignila glavi, čeprav nista razumela jezika.

»O!« je dejal Miner.

»Ti ju pa kar pusti, da te izdasta. Ko bo prišla pote vojaška policija s psi, ne boš odnesel iz gozda niti koščice.«

Molčimo, ker je res, kar pravi, v vojni pa ima zmerom prav tisti, ki je bolj surov. Ujetnika smo ločili in Miner jima je velel, naj ležeta vznak. Na vsakega izmed njih je bil namenjen revolver, ki so ga izdelali njuni tovariši v nemških tovarnah.

V drevesni krošnji je zašumel veter, potem pa je nastala tišina pred večerom.

jal Miner, zroč name. »Govori!« je kriknil srdito.

»Če se vam slučajno smili, ga izpustite takoj,« je rekel Jovan z ledenim glasom. »Kar naj gre. Moja glava ni večja od vaše.«

»Ni treba,« je menil Miner.

To obotavljanje je bilo odveč. Nemcema je bilo sojeno umreti, in vsak razlog, izvzemši razlog vojne, je tu odveč in človeka nekako moti. Toda v dnu duše se mi je oglasilo čustvo, ki mi ni dalo, da bi ju mirno gledal in ki ni moglo koristiti ne meni ne njima.

»Mislim, da ju ne moremo izpustiti,« sem dejal.

Naposled je napočil večer. Ogromna košata bukev! Morda stojiš tu že sto let in morda si

bila starejša od Karadordja, ko je začel vstajo, Široka in osamljena razprostiraš veje v krogu, petnajst metrov daleč od debla, in Miner sedi naslonjen nate in drži puško v naročju. Videti je močan, toda v primerjavi s teboj je droban, čeprav je med nami najmočnejši. Ti veš, kaj je treba storiti z njima. Ti vse vidiš in slišiš in najbrž je sedelo pod tvojimi vejami v teh sto letih že več ubijalcev.

»Kaj naj storimo?« vpraša Pravnik.

»Tiše,« dé Miner. »Morda pa govori ta mrčina srbski.«

Brž ko opazi, da govorimo o njem, se ozre podoficir na nas in komaj opazen izraz mržnje se mu zasveti v očeh, potem pa ugasne.

»Zasliži ga,« pravi Miner Pravniku. »Tako ga zasliži.«

Pravnik pristopi in vpraša vojaka, od kod je doma. Vojak odgovori, da je iz Bremena.

»Iz katere enote si?« vpraša Pravnik podoficirja.

Podoficir molči.

»Iz katere enote si?« ponovi Pravnik vprašanje.

Nemec imenuje bataljon in bataljonska števila je ista, kakor letnica mojega rojstva. Pravnik ga vpraša po njegovem polku, vpraša ga, kdaj je prišel v te kraje in kam je namenjen. Na vsa vprašanja o tem, do kod in kam segajo nemške čete, podoficir molči.

»Zdaj se moramo odločiti,« pravi Miner.

»Hajdi,« pravi ponovno nemcu izmed nas.

Pristopi Jovan, rekoč:

»Jaz opravi to.«

»Z nožem?« vpraša Pravnik nejeverno.

Ujetnika nista mogla slišati tega pogovora, Adela pa se je delala, da ga ne sliši. V motni svetlobi zatona sem videl, da prebledeva in da z večjim zanimanjem gleda ujetnika. Za pasom ji visita dve kovinastima jajcema podobni bombi. »Walter«, ki je nekoč pripadal podoficirju, drži nerodno v roki. Vem pa, da skrivajo ženske pod nerodnimi kretnjami včasih vražjo spretost.

»Drugače ne bi smeli,« pravi Jovan.

Molčimo.

»Jaz opravi to,« dé Jovan. »In nič ne bosta čutila.«

Napravil bo to tako, kakor če bi klal koštrune, lahko in humano. Jovan je sin očeta, ki je imel tisoč koštrunov. Kar poglej ga, tega fanta, ki ne pozna mržnje, ko tako govori. Toda v njem tudi ni ne žalosti ne ljubezni. Kmetje so zmerom taktični. Delajo, kar morajo, toda brez pretvarjanja.

»Naši kaj takšnega nikoli niso počenjali,« se oglasi Rošava. Samo to dé in ne poseže več v pogovor. Rekla pa je to tako, da zadene obsodba nas vse.

»Ti veš, kaj je treba storiti!« se oglasi starec.

»Kdaj?« vpraša Pravnik.

»Zdaj!« odloči Miner. »Neutegoma!«

Tihe kaplje vode in hrustanje vej. Kam gredo zveri?

Ujetnika nista imela prostih ust in nista mogla govoriti. Mlajši je spravil iz sebe čuden

goltanski glas in se plašno ozrl, vtem ko so se mu obrvi premaknile v velikem loku. Starejši je bil miren; imel je zavezana usta in velik kos robca v njih. Samo meril nas je s prezirljivimi in sovražnimi pogledi. Mlajši je skušal še enkrat pojasniti stvar. Rad bi bil dokazal, da govori resnico. Obračal je nekaj časa brezumne oči, potem pa je z izbuljenimi očmi odrevenel. Njegov izmučeni obraz nas je gledal s strašnim prodornim pogledom človeka, obsojenega na smrt. Adela je obrnila glavo, da ju ne bi videla, ko ju bodo odgnali.

Pravnik in Jovan sta ju odgnala malo niže. Pravnik jima je rekel v njunem materinem jeziku, naj se nikar ne bojita.

»Zdaj bomo samo izrekli smrtno obsodbo nad vama.«

Mlajši je odločno odkimal z glavo. Tako je hotel povedati, da se s tem ne strinja.

Pravnik je naštel zločine, ki jih je zagrešila nemška vojska. Našteval je umore in požige. Pokol ranjencev je štel za obtežilno okoliščino. »Za to vaju obsojamo na ječo do konca vojne,« je rekel Pravnik. »Dokler ne prideta pred redno sodišče. Ker pa je položaj takšen, da vaju ne moremo zapreti, smo sklenili, da bi bilo najbolje izpustiti vaju. Ker pa bi nas, pasja sinova, izdala, brž ko bi se odmaknila od nas za deset korakov, da bi bilo v nevarnosti sedem življenj, vaju naša skupina v korist varnosti namesto na zapor obsoja: NA SMRT!«

Ko je vojak slišal zadnje besede, izgovorene v lomljeni nemščini, je bilo slišati, da mu prihajajo skozi nos neartikulirani glasovi. Napejnal se je in žile na čelu so mu močno nabrekli. Nekaj živalskega mu je odsevalo iz oči, istočasno pa nekakšna človeška bolestin žalost, neskončno globoka in neskončno težka.

Pravnik je dejal:

»V načelu nismo prišli ubijati vaše državljanke v vaših domovih. Mi nismo odgovorni za posledice, ki nastanejo, ko prihajajo vaši državljani k nam ubijati.«

Človek lahko pazljivo posluša te sodnikove besede, toda iz nobene ne more povzeti nič drugega, razen da bo obsodba izvršena. Lahko vidim sebe zvezanega tu in se čutim po takšnih besedah in tem pojasnilu na pol mrtvega.

Ujetnika ležita in gledata, kako potegne Jovan izza pasa kratek nož z belim ročajem. Treba je bilo pohiteti, ker je bilo slišati gori v gozdu klice in žvižganje piščalk. Pred smrtjo je jel plavalasi ujetnik drgetati in buljiti v nož; vzdignil je zvezane roke in ju stisnil v dve pesti ko otrok, v prizadevanju, da bi s tem pokazal, da je pripravljen na vse. In pred smrtjo nas je pozdravil s stisnjeno pestjo, kakor pozdravljajo partizani drug drugega...

*

»Prijetelji,« je rekel Jovan. »Obsodba je izvršena.«

Pogledal sem ga s svinčenimi očmi in jel snemati puško z rame.

»Kaj si znorel!« je dejal Miner.

Puško pa sem snel, da bi stopil na čelo kolone.

S svečanosti na poljanskem pokopališču. Govori član CK ZKJ Janez Hribar

Padli so za iste ideale

NA SLOVENSKEM je mnogo krajev z imenom Poljane, a nobeden izmed njih ni videl med vojno toliko partizanov kakor Poljane pri Dolenjskih Toplicah. Pred vojno je bil ta kraj malokomu znan, saj leži v dokaj oddaljenem zakotju, med hostami, kamor ne seže hrup z glavnih cest. Šele med vojno, ko je po Dolenjskem odmevalo regljanje mitraljezov, smo se seznanili s Poljanami in drugimi vasicami tam okrog. Nešteto partizanov se je v njih zadrževalo, nešteto jih je obležalo po zelenih hostah, nešteto jih je za vedno ostalo tam... Na poljanskem pokopališču jih počiva 215. Večina izmed njih je neznanih. Med tistimi, katerih imena so znana, sta tudi dva avstrijska revolucionarja — Willi Frank in Willi Högl.

Ta dva Avstrijca sta padla 19. februarja 1945 na Smuku, ko so sovražne enote vdrle iz Kočevja in napadle štab XV. divizije. Padla sta za iste ideale, kakor nešteto naših borcev — za uničenje fašizma, za svobodo, za lepše življenje delovnega ljudstva.

*

DNE 29. NOVOEMBRA, na Dan republike, so na poljanskem pokopališču odkrili spomenik na grobnici 215 padlih

borcev. Razen številnih domačinov so se udeležili svečanosti tudi člana CK ZKJ Cvijetin Mijatović in Janez Hribar, predstavnika KP Avstrije Peter Hoffer in Teodor Maller ter starši padlega Williija Högla.

Govorila sta tovariša Janez Hribar in Teodor Maller, član CK KP Avstrije. Ko je tovariš Hribar govoril o narodnoosvobodilnem boju, je med drugim

podčrta pomen sodelovanja med narodnoosvobodilnim gibanjem v naši deželi in osvobodilnimi gibanji v sosednjih državah. Poudaril je, da je bila naša Partija vedno dosledna pri uresničevanju ideje internacionalizma, pri nudenju nesebične pomoči vsem revolucionarnim in naprednim gibanjem.

Teodor Maller pa je dejal, da bo obelisk na poljanskem pokopališču trajen spomin na boj jugoslovanskih in avstrijskih borcev. Ta spomenik, je dejal, je simbol proletarskega internacionalizma, ki obvezuje komuniste vsega sveta, da se bojujejo za svobodo narodov in za mir na svetu.

Svečanost na poljanskem pokopališču je bila tako pri srčna, da so med polaganjem vencev mnogim navzočim privrele solze iz oči. Zlasti jih je ganil prizor, ko je mati pokojnega Williija Högla stopila na ploščad grobnice, se globoko sklonila in se v tihi žalosti poslovila od svojega sina, ki počiva skupaj s slovenskimi partizani v tej grobnici.

Po svečanosti na Poljanah so se predstavniki CK ZKJ, CK KP Avstrije in GO ZB Slovenije skupaj s starši padlega Williija Högla odpeljali na Smuko, kjer so položili vence k spominskemu kamnu, postavljenemu na kraju, kjer sta

Dne 29. novembra na Smuku: Član CK ZKJ Janez Hribar, član CK KP Avstrije, Teodor Maller in mati padlega Williija Högla so položili vence k spominskemu kamnu, kjer sta februarja 1945 padla Willi Frank in Willi Högl

19. februarja 1945 obležala smrtno zadeta Willi Frank in Willi Högl. Potem so odšli na Rog, kjer so si ogledali Bazo 20.

*

NAŠE BRALCE bo gotovo zanimalo kaj več o Williju Franku in Williju Höglu, ki sta se borila in padla na slovenskih tleh.

Willi Frank je bil rojen leta 1909 na Dunaju. Po končani osnovni šoli se je učil za strugarja. Že kot vajenec se je vključil v napredno mladinsko gibanje, leta 1929 pa je vstopil v Zvezo komunistične mladine Avstrije.

Po končani pomočniški dobi je Frank ostal brez dela. Tedaj je začel še živahneje delovati med mladino, zlasti potem, ko je bil izvoljen za predsednika krajeвне organizacije v dunajskem petem rajonu in za predsednika mestne organizacije v Florisdorfu.

Leta 1931 je postal Frank član Centralnega komiteja Zveze komunistične mladine Avstrije. Tedaj je svoje delovanje razširil na ozemlje celotne Avstrije. Neprestano je potoval po državi in ustanavljal nove ter utrjeval stare organizacije.

Leta 1933 se je spričo Dolfusovega klerofašističnega nasilja umaknil v ilegalo in se še bolj vneto posvetil delu. Policija mu je bila stalno za petami. Naposled ga je aretirala in poslala v koncentracijsko taborišče. Tudi v taborišču je nadaljeval svoje revolucionarno delo.

Potem ko je zapustil taborišče, se je kot predstavnik Zveze komunistične mladine Avstrije udeležil VI. kongresa komunistične mladinske internacionale leta 1935 in bil izvoljen za kandidata njenega izvršnega komiteja.

V obdobju od 1936 do 1938 je bil Frank v prvih vrstah borcev proti nacistom, ki so po Hitlerjevih navodilih pripravljali priključitev Avstrije Tretjemu rajhu. Od leta 1939 dalje pa se je Frank s skupino avstrijskih mladincev mudil v Sovjetski zvezi. Ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, je odšel skupaj s svojimi avstrijskimi tovariši na fronto, kjer se je v enotah Rdeče armade bo-

ril proti nacistični vojski. Tisti čas so ga koptirali za člana CK KP Avstrije.

Leta 1944 je Frank s skupino mladih avstrijskih borcev zapustil Sovjetsko zvezo in odšel v Jugoslavijo. Prišel je med slovenske partizane. Sodeloval je pri ustanovitvi prvega avstrijskega osvobodilnega bataljona, ki se je formiral ob podpori in materialni pomoči narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

Willi Högel je bil rojen 1922. Kot otrok je doživel na Dunaju pokol uporniških delavcev, ki so ga uprizorili Dolfusovi policisti in vojaki. Kot

mladinec je postal učenec svojega starejšega tovariša Willija Franka.

Po Hitlerjevemu napadu na Sovjetsko zvezo se je devetnajstletni Willi Högel skupaj s Frankom z orožjem v roki boril proti nacistom. Leta 1944 je odšel s Frankom in drugimi tovariši v Jugoslavijo in postal hraber borec I. avstrijskega bataljona.

Dne 19. februarja 1945 je skupaj s Willijem Frankom padel na Smuku pri Kočevju tudi Willi Högl. Svoje mlado življenje je žrtvoval v boju za svobodo, v boju za zmago socializma.

F. Š.

Iz obroč

Sestavek »Iz obroč« je objavljen v zborniku XI. SNOUB »Miloša Zidanška«, o katerem smo poročali v 11. številki lanske leto. Zbornik, ki nosi naslov »Spomni se, tovariš...« je posvečen 15. obletnici ustanovitve te brigade.

PIHAL je hladen veter. Mrzle deževne kaplje so padale po obrazih izmučenih borcev, ko so je proti koncu oktobra 1944. leta pomikal II. bataljon Pohorske brigade od Čateža proti Trebnjemu. Poslednji listi so padali z dreves. Vsa narava se je pripravljala na zimski počitek, ko smo se pozno v noč ustavili v majhni vasi pri Trebnjem. Komandant bataljona je razporedil straže in poslal izvidnike na teren. Mokri in prezeblji borci so si kaj hitro poiskali zavetja po listnjakih, da bi se za kratek čas odpočili. Štab bataljona se je namestil v hiši na koncu vasi. Tu je hotel prenočiti tudi neki kurir, ki smo ga tam našli. Povedal nam je, da je iz tamkajšnje terenske postojanke, o čemer je pričala tudi njegova propustnica.

Ko je kurir opazil, da se namerava v tej hiši nastaniti štab našega bataljona, se je začel poslavljati, češ da lahko prenoči drugje, ker nas je že itak tu dovolj.

Domači, mati in tri odrasle hčerke, so ravno povečerjali. Neprijazno so nas gledali. Komandant Bogdan in komisar Rajko pa sta kljub temu poskušala ustvariti med nami in

njimi prijetno vzdušje. Harmonikar je raztegnil harmoniko in zadonela je partizanska pesem.

Komisar Rajko se je že nekaj dni slabo počutil. Preboleval je hudo angino. Tudi ta večer ga je mučila vročina. Želel si je le skodelico toplega čaja. Prosili smo gospodinjzo za lipovo cvetje ali kamilice, pa nas je odurno nahrulila: »Še sama nimam nič, ker mi partizani vse poberejo!«

Začutili smo, da je hiša beglardistična. Tudi po mnenju borcev, ki so bili nastanjeni v ostalih hišah vasi, je bila vas naklonjena belim.

Naš bataljon je imel v vasi nalogo zaščititi zaledje za prihod komandanta Glavnega štaba Slovenije — tovariša Franca Rozmana-Staneta.

Kmalu po polnoči je bataljon odšel pod vas na malo jasno, kamor so že prihajale tudi nekatere druge partizanske enote. Plameni tabornih ognjev so plapolali v noč in osvetljevali žareče oči borcev, polnih pričakovanja.

Ko se je iz daljave začulo brnenje motorja, so se borci vznemirili. Vse oči so se uprle v temo, od koder je prihajal ropot.

Takoj za prvim motoristom se je prikazal drugi, ki je vozil tovariša Staneta. Med borci je zavladalo veselo razpoloženje. Po raportu je sledil kratek govor, potem pa je komandant podelil odlikovanja. To je bil za naše borce nepozaben dogodek, ki jim je vtil novih moči in poguma ter vero v zmago.

Proti jutru smo se vrnili nazaj v vas, kjer so kuhali in pripravljali zajtrk.

Izvidnica, ki jo je vodil komisar Zdeno, je prinesla vest, da se pomika po Trebanjski cesti kolona, ki je zaradi teme ni mogoče prepoznati in vedeti, ali je partizanska ali sovražnikova.

Komandant Bogdan je dal povelje za pripravo stanja. Ob kozolcu, na koncu vasi, je komandir Zdeno postavil minomet in razporedil mitraljeze. Medtem se je vrnil terenec, ki nas je prejšnji večer zapustil. Prinesel je sporočilo, da prihaja Gubčeva brigada, ki se je pred kratkim vrnila s Hrvaškega. Kljub temu sporočilu se naši borci niso pomirili, kajti kolona na naše klice in gesla ni hotela odgovoriti. Ko se je kolona približala vasi že na streljaj, so rafali naših mitraljezov pretrgali jutranji mir. Kolona se je takoj razkropila po zaklonih in odgovorila z ognjem. »Hura, predajte se!« je zadonelo s sovražnikovih položajev. Bili so belogardisti. Začeli so nas napadati z vseh strani. Bili smo obkoljeni od sovražnika, ki je bil v premoči. Zavest, da smo bili izdani, je naše borce tako navdala z gnevom, da smo kljub sovražnikovi premoči s podvojenimi silami odbijali napad. Medtem pa se je že zdanilo.

Komandant Bogdan in komisar Rajko, kakor tudi drugi odgovorni tovariši so bili povod, kjer je bilo najteže. Odbijali so sovražnika, ki pa je kljub temu vedno bolj zoževal obroč. Potem ko smo ga na več mestih skušali brez uspeha prebiti, smo se odločili za umik preko jase, čeprav je bilo to tvegano.

Kljub precejšnjim izgubam na obeh straneh se je glavni del bataljona le prebil iz obroča. Pri prebijanju so padli politdelegat David in drugi. Po-

Razglednica s Pohorja: Spomenik pri Treh žeblih, kjer je 8. januarja 1943 izkraval Pohorski bataljon. V PRIHODNJI STEVILKI »BORCA« BO OBJAVLJEN ZANIMIV ČLANEK KNJIŽEVNIKA FRANCETA FILIPIČA O NOVIH UGOTOVITVAH V ZVEZI Z JUNAŠKIM BOJEM POHORSKEGA BATALJONA

sebeno mi je v spominu prizor, ko je sekretar SKOJ Štefan tekkel preko jase, noseč na rami harmoniko, ki jo je odvzel že prej padlemu tovarišu. Sovražna krogla ga je zadela v prsi. Omahnil je nazaj in padel preko harmonike, ki je presunljivo zajejala. Pogrešali smo tudi komandanta Bogdana, komisar Rajko pa je skupino borcev na drugi strani čistine branil umik preostalega bataljona in ranjencev. V bri-

njevem grmu poleg komisarja Rajka je nekdo zastokal. Rajko je zaklical: »Kdo je tam?« Iz grma se je z dvignjenimi rokami pokazal belogardistični pomočnik mitraljeza, rekoč: »Jaz sem iz Mlinaričevega bataljona.« Sovražnikov rafal pa je medtem iz druge smeri smrtno zadel komisarja Rajka.

Tako smo izgubili skoraj vse člane štaba in ostale odgovorne tovariše. Ostali smo prepuščeni sami sebi.

Dne 8. januarja 1944. leta, ob obletnici usodnega spopada Pohorskega bataljona, je bila pri Primožu na Pohorju ustanovljena brigada »Miloša Zidanška«

Ta srditi boj, ki je trajal skoraj tri ure, je priklical na pomoč Šlandrovo brigado, ki je bila pri Čatežu. Sovražnikove sile so se obrnile proti njej, a ta jih je uspešno odbila. Naš bataljon pa se je medtem z ranjenci umaknil proti Cirkniku.

Ozračje so še vedno pretresale sovražne mine, ki so nam povsod sledile. Proti večeru se je boj polegel. Borci bataljona so se vrnili na boji-

šče, da bi poiskali preostale ranjence in mrtve tovariše. Komandanta Bogdana smo našli v mlaki krvi za zidom trebanjskega pokopališča. Izguba naših najboljših tovarišev nas je zelo pretresla. Naša srca so bila polna žalosti, oči napolnjene s solzami. A živa je ostala v naših srcih želja, da bi maščevali drage tovariše, ki smo jih izgubili.

Jelka Vrhovšek-Elčka

Najhujše

Če bi Semejevo Anico iz Duplice pri Kamniku vprašali, kdaj ji je bilo najhujše, bi vam odgovorila: »Takrat, ko so me ranjeno ujeli Nemci...«

Anica Semeja je bila rojena v Rudniku pri Kamniku. Z narodnoosvobodilnim gibanjem je začela sodelovati kmalu po okupaciji. Sredi februarja 1943 je vstopila v NOV. Tudi njen oče in štirje bratje so bili partizani. Oče in trije bratje so padli za svobodo, četrti brat pa je bil hudo ranjen in je 80-odstotni invalid.

Poglejmo, kaj nam pripoveduje Anica o svojem najhujšem doživetju.

BILA sem v tretji četi kamniškega bataljona. V začetku aprila 1943. leta smo bili v gozdličku pod Limbarsko goro. Po večerji, ki je bila ta dan zelo dobra — jedli smo kislo zelje, v katerem je bilo mnogo svinjskega mesa — me je poklical komisar bataljona, rekoč:

»Na teren pojdeš! Tovariš Hrast potrebuje nekoga, ki bi mu pomagal. Pripravi se, odšli boste takoj!«

Hitro sem se poslovila od vseh partizank, ki jih je bilo takrat v bataljonu osem. Bila sem njihova politdelegatka in smo se kar dobro razumele,

čeprav sem bila mnogo mlajša od njih. Bile so večidel poročene, žene prvih partizanov. S spoštovanjem sem zrla nanje, saj so imele za seboj dneve gorja, rekla bi, dneve groze, ko so morale gledati, kako jim je okupator požigal domove, nekaterim pobil može, odgnal v internacijo otroke. Koliko težkih borb z okupatorjem in domačimi izdajalci so že preživele! Krepko smo si stisnile roke ter si zaželele svidenja.

V dolino nas je vodil tovariš Pavle, komandir čete. Bilo nas je osem. Štirje so bili premeščeni v Škofjeloški bataljon; kam so šli drugi, ne vem. Previdno smo se spuščali po hribu navzdol ter krenili proti cesti. Bili smo slabo oboroženi, zato smo morali biti oprezní. Ko smo prečkali cesto, smo zavili proti vasi Dupeljne. Potrkali smo na vrata nekega domačina, s katerim se je komandir dobro poznal. Sprejeli so nas zelo prijazno ter vsakemu dali kozarček žganja. Povedali so nam, koliko je približno Nemcev v graščini na Kolovcu. Zato smo se graščine v primeren loku ognili ter krenili proti Rudniku, moji rojstni vasi. Od tu smo nadaljevali pot čez Volčji potok proti Homcu. Ob pol dveh ponoči smo se ustavili ob Bistrici. Bila je precej globoka in mrzla. Komandir Pavle je bil v škornjih in nas je čez vodo znosil. Zavili smo proti Kavkovi hiši v Nožicah.

Na trkanje se ni nihče oglašil. Zato smo odšli na senik. Tovariša Pavla je mučila misel, kje so domači. Ni in ni mogel zaspiti. Šele proti jutru nas je premagal spanec.

»Vstanite, hitro vstanite!« je nekdo zavalil nad nami. V hipu smo bili pokonci. Pred nami je bila terenka Božičeva Johana. Vsa v sapi nam je pripovedovala, da so Nemci ponoči preselili Kavkove in da se zopet bližajo vasi. K lini v seniku se je pomaknil tovariš Pavle. Motril je položaj. Nemci bodo vsak hip tu. Kaj naj storimo? Imeli smo samo dve ročni bombi in dve puški.

»Ako se bodo namenili na senik, bomo vrgel nanje bombe!« je rekel Pavle.

»Lepo vas prosim, samo tega ne,« je zajavkala terenka.

»Pomislite, če jih boste kaj pobili, bodo izselili vso vas, lahko postrele vse moške!«

Pri najbližji hiši se je zbralo na dvorišču kakih deset ljudi; gledali so proti Kavkovi hiši. Pričakovali so Nemce.

»Umaknite se v hrib,« je zopet zavajala Johana in se zmetala naše nahrbtnike s senika.

Ker se nismo premaknili, je ostro ukazala: »Pojdite, hitro pojdite. Zakaj bi morali ljudje trpeti, če ni treba...«

»Sosedje nas bodo izdali,« je omahoval Pavle.

»Nihče ne bo odprl ust,« je odločno odvrnila Johana. »Veseli bodo, da ste odšli.«

Zatem smo se umaknili v Homški hrib.

Na seniku so Nemci našli čepico, ki jo je pozabil mekdo izmed nas, v stanovanju pa so pobrali, kar se je sploh pobrati dalo.

Krenili smo proti Bistrici. To jutro nisem čakala, da bi me komandir prenesel čez vodo. Pa tudi drugi ne. Urno smo zagazili v vodo ter odšli proti Volčjemu potoku.

Kam sedaj?

»Zveza je pretrgana,« je dejal Pavle. »Če so selili Kavkove, potem bodo selili tudi na Duplici, v Mengšu in drugod. To je morala biti izdaja. Kdo neki je izdal?«

Po kratkem premišljevanju smo se odločili, da gremo v bolniško četo k tovarišu Rastku, kjer bomo počakali na zvezo.

Rastko je imel svoje ranjence v bližini Stegnarjeve hiše v Dolenjah. Bilo jih je devet. Pri delu sta mu pomagali dve partizanki.

S položaja smo videli na cesto, kjer so mnogokrat patrolirali Nemci. Po petih dneh smo se preselili na Žižki vrh, kjer smo našli zavetje med bo-

rovčki, pod taboriščem, kjer se je ustavljal na pohodu bataljon.

Na cvetno soboto smo vsi šivali spodnje hlače za partizane. Vrezal jih je partizan Vlado, ki je bil po poklicu krojač. Ob njem je čepel njegov sinko, devetletni partizanček Polde. Vsi smo ga imeli radi. Bil je korajžen in previden.

Ob petih popoldne me je Rastko poslal z Metodom k žiškemu rezervoarju po vodo. Ko sva sedela ob kolovozu in počivala, sva gledala vaščanke, ki so pod nama brezskrbno grabile steljo.

»Ko bo svoboda,« je pričel sanjariti Metod, »se bom oženil in mogoče mi bo prav tako

prijetno kot onimle. Kaj mi-sliš, ali bo to kmalu?«

Po večerji je šel Rastko z mojim bratom Rajkom in bivšim ruskim ujetnikom Borisom v vas Žiče, da nam priskrbi hrano za naslednje dni. Opolnoči so se vrnili. Z njimi je prišel tudi moj oče. Rastko mu je odkazal ležišče ob meni.

Oče se je za trenutek zelo razveselil, nato pa mi je šepetaje pripovedoval, kam je kaj skril. Imela sem vtis, da sluti smrt.

Ob treh ponoči smo zaslišali ropotanje in hupanje kamionov, ki so drveli proti graščini Kolovec. Rastko je zamišljeno zrl v temo ter zabičal stražarju, naj bo kar se dá oprezen.

Kmalu je bilo vse tiho, nas pa je premagal spanec. Štajerka, partizanka Olga, se je nemirno premetavala po ležišču.

Iz spanja me je prebudil strel. Nato krik. »Švabi, obkoljeni smo!«

Nemcev je bilo toliko, da je Rastko takoj ukazal umik, ker je hotel ranjence brezpogojno rešiti. Z Ladom sta krila umik. V taborišču smo pustili dobesedno vse. V poslednjem trenutku so se mi oči ustavile na dragocenem sanitetnem materialu, katerega sem hotela vsaj nekaj rešiti. Hotela sem zagrabiti neko škatlo, pa sem se spotaknila in padla. Ko sem hotela vstati, sem začutila v trebuhu divjo bolečino; za trenutek sem sklonila glavo, nato sem se pognala naprej, toda noge se niso hotele premikati. Obležala sem... Poleg mene je hropel partizan Metod. Z istim rafalom naju je podrl vodja nemške tolpe, neki lajtnant. Bila sem ranjena v trebuh. Močno sem krvavela iz črev in mehurja. Ustnice so mi postale suhe, z rokami sem grebla po zemlji. Ležala sem brez moči, toda pri zavesti. Metod je čedalje bolj hropel. Z roko mi je pokazal, da je dobil rafal v prsa. Rad bi se obrnil po strani, a se ni mogel. Tako sva čakala smrti. Kdo naju bo rešil peklenjskih bolečin?

Nemci so drveli mimo naju, bilo jih je čedalje več. Nisem mislila ne na Nemce ne na partizane. Grizla sem si ustnice, da mi je tekla kri. Pred mojimi očmi so se vrstili dogodki iz mojega življenja. Pred

DOSLEJ NEZNAJNO GROZO ZRLE SO OČI:
GOREČO VAS, KI ŽIVI V NJI LJUDJE GORJO,
OBDOJENCE, KI SAMI KOPLJEJO SI GROB,
ZENE IN STARCE, KI PRED PUSKAMI STOJIO.
MATERI PRED OČMI SO UBIILI HČER,
ČLOVEKU UKAZUJE ČLOVEK-ZVER.
TI, KI SI TOLIKO KRYI PRELIL,
SI SE ZARES IZ MATER, AČI NI Z

Francišek
Smerdu:
Detajl
spomenika
padlim
borcem
v Domžalah

sabo sem v duhu zagledala svojo komaj dveletno hčerko, ki je bila nekje na terenu. Zdelo se mi je, da steguje otrsk roke proti meni, ter me prosi, naj pridem... Oprla sem se na komolce, se dvignila in se opotekla... Oplazil me je drugi rafal. Nepremično sem obležala. Nisem čutila ne rok ne nog, čutila sem le neznosno žego in bolečino v trebuhu.

Približali so se mi Nemci. Prvi me je tako močno sunil, da sem se prevrnila s trebuha na hrbet. Ker sem imela usta vsa krvava, je mislil, da sem mrtva. Pustil me je pri miru ter začel pobirati, kar je križem kražem ležalo po taborišču. Drugi Nemec me je pograbil za opasač, me z nogo sunil v kolk, da se je pas odpel, ter mi vzel pištolo. Tretji je šele opazil, da sem ženska, sklonil se je, me nekaj časa opazoval ter dejal ostalim: »Ta ženska še živi.«

Približala se je nova skupina Nemcev. Videla sem, da je nekdo odrinil spredaj stoječe, pokleknil kraj mene in dejal: »Ančka, ti si, pa smo te dobili!« Premišljevala sem, kje sem videla tega človeka; spomnila sem se, da je eden izmed raztrgancev, bratov Zemljanov, ki so hodili h komisarju na občino na Homcu, kjer sem bila pred odhodom v partizane v službi. Z njim je bilo še več raztrgancev. Zemljan je svetoval Nemcem, da naj me nikar ne ustrelje, da bodo podatki, ki jih bom dala, zanje več vredni kot moja smrt. Nato so me fotografirali od vseh strani. V Kamnik so sporočili, naj takoj pride rešilni avto na Kolovec, kamor so me nato nesli. Ko so me vzdignili, je poleg mene na tleh zastokal Metod. Njegove na pol že steklene oči so se poslednjič zazrle vame. Z roko je pokazal na sence. Rad bi, da bi ga ustrelili ter rešili poslednjih muk. Nemec ob meni je snel z ramena puško. V nemi grozi sem zatisnila oči. Strel je odjeknil. Metod je nepremično obležal, bil je mrtev.

Više v gozdu pa se je nadaljevala hajka.

Kaj bo z očetom, kaj bo z brati, me je mučila misel. Ob pol enajstih dopoldne so me pripeljali na Golnik. Bila je cvetna nedelja, 18. aprila 1943.

Ko so me položili na posteljo, je rekla neka sestra: »Tu boš ležala mnogo bolje kot pa pri banditih.« Takoj sem vedela, da je ta sestra nemčurka in da zame ne bo dobra.

Še isto dopoldne so me operirali. Takoj drugi dan po operaciji so me začeli zasliševati. Imela sem 41 stopinj vročine. Da sem lahko govorila, so mi močili usta. Čeprav sem bila tako slaba, me niso pripravili do tega, da bi koga izdala.

Hranili so me umetno. Bolečine so bile čedalje hujše, v trebuhu me je neznansko peklo. Po dvanajstih dneh se mi je začelo blesti. Operirali so me znova, kar na mojem ležišču. V trebuh so mi položili cevke, po katerih mi je odtekal gnoj.

Po operaciji so me spet obiskali gestapovci ter mi pokazali slike padlih partizanov. Med padlimi borci je bil tudi moj oče. Ko mu je prevajalka prevedla moje besede, da tega človeka ne poznam, je zagrabil sliko, se zagnal proti meni ter me začel divje psovati... Niso mi polzele solze po licih, čeprav mi je krvavelo srce. Želela sem si samo, da bi me ubili hitro, da mi ne bi bilo treba toliko trpeti.

Štiri tedne kasneje mi je neka bolniška sestra sporočila, da me bodo rešili partizani. Povedala mi je, da je bil moj najstarejši brat v bolnišnici in si vse ogledal.

To noč nisem mogla spati. Bil je 27. maj 1943. leta. Nasproti moje sobe so bile sobe žandarmarije. Pred glavnimi vrati bolnišnice so podvojili stražo. Tudi na hodnikih so ponoči stražili.

Ob eni ponoči so odjeknili prvi strelji. Po hodnikih je bil ropot, tekanje, zapovedujoči nemški glasovi. Nemci so klicali na pomoč, toda električne žice so bile prerezane. Na dvorišču je bilo čedalje več hrupa, tudi pokalo je čedalje bolj. Nemci so streljali v zrak rakete, klicali so pomoč. Partizani so se umaknili, po hodnikih je polagoma zavladala zopet tista nema, mrtva tišina. Zrla sem skozi odprto okno ter čakala jutra.

Nekaj mi je reklo, da se ne bo vse dobro končalo. Ob pol šestih zjutraj je prva vstopila

v sobo moja sestra ter mi povedala, da leži v parku bos mrtev partizan. Ta dan ni bilo bolniškega pregleda ne dopoldne ne popoldne. Imela sem mir, toda ta mir me je mučil mnogo bolj, kot me je kdaj koli mučilo gestapovsko kričanje.

Popoldne ob treh pa sta me dve bolniški sestri prevezali ter me oblekli v partizansko obleko. Vprašala sem sestro, ki me je čuvala, čemu vse to. Začuden me je pogledala ter oholo odvrnila: »Saj veš, kaj te čaka.« Druga sestra jo je pri teh besedah sovražno pogledala ter dejala: »Molila bom zate!« Ne eno ne drugo ni bila tolažba zame...

Pri vratih se je za trenutek prikazala sestra, ki je bila navzoča pri pregledih. Nemo je položila prst na usta ter me z očmi prosila, naj molčim, naj ne izdam tistih nekaj dobrih sester, ki so bile naklonjene ujetim partizanom ter jim ob težkih urah lajšale trpljenje.

Nemo sem strmela v cvetoče drevje ob cesti, ko je gestapovski avto z menoj vred drsel proti Begunjam.

V tem trenutku nisem mogla misliti na Begunje ne na gnoj, ki mi je polzel izza povojev, ne na suhe, koščene noge, ki so bose štrlele pred menoj na sedežu. V duhu sem bila pri mrtvem partizanu, ki je ležal na Golniku v parku. Gestapovec mi je povedal, da je mrtvi partizan moj najstarejši brat... Da bi rešil moje, je žrtvoval svoje življenje...

*

P. S. Tisti dan, ko sem bila ranjena, je prišel v bolniško četo terenec Silvester, doma z Jesenic. Ob sovražnem napadu so ga hoteli Nemci živega ujeti. Zato je vrgel predse bombo, ki mu je baje odtrgala glavo. Partizanki Olgi pa je bomba raztrgala trebuh.

Vse padle borce (osem) so Nemci naslednji dan odpeljali v Radomlje. Ves dan so ležali za obzidjem, nato pa so jih popokopali.

Do sovražnega napada je prišlo zato, ker je četo izdal neki terenec, ki je bil dvorezen nož in je delal tudi za Nemce. Kasneje so ga partizani ustrelili.

Anica Semeja

JANEZ Žebovec je bil doma iz Rudnika pri Kamniku. Iz tistega Rudnika, ki je bil tako tesno povezan z narodnoosvobodilno vojsko, da mu lahko rečemo partizanski Rudnik.

Vse hiše v tej vasi so pomagale partizanom, skoraj vsi odrasli ljudje so bili aktivisti. In eden najbolj delavnih med njimi je bil Janez Žebovec, fant jeklene volje in junaškega srca, ki je bilo polno sovraštva do nacističnih krvnikov.

Toda zgodilo se je — menda je bilo po sredi izdajstvo — da so gestapovci Janeza ujeli in ga zvezanega odgnali v Kamnik. V zaporu so ga strahovito mučili.

»Kje so banditi?« so rjuli nad njim.

Janez je molčal in s stisnjenimi zobmi prenašal udarce.

»Kdo pomaga partizanom? V kateri hiši se sestajajo?«

Spet je zažvižgal bič, toda Janez je molčal. In če bi ga še tako zmrcvarili, ne bi spregovoril. Pretepali so ga kot živino, da je komaj še stal na nogah. Njegova volja pa je bila vendarle še trdna. Sklenil je, da bo skušal pobegniti. Pred očmi mu je lebдела slika njegove domače vasi, kjer so se ob večerih ustavljali partizani. Kako lepo bi bilo, če bi bil med njimi! Širni gozdovi bi bili njegov dom, svobodno bi dihal. Boril bi se, morda bi padel — toda preden bi padel, bi njegova puška podrla marsikatega sovražnika. Misel na beg ga ni niti za trenutek zapustila. Saj je vedel, kaj ga čaka, če se ne iztrga iz gestapovskih krempljev...

Nekega dne so ga odpeljali na dvorišče, ki ga je obdajal skoraj dva metra visok zid. Stražila sta ga dva gestapovca, ki sta mu pokazala na kup drv in mu velela, naj jih sklada. Ko je zadihal v svežem zraku in se ozrl v sinje nebo nad seboj, je vse zagorelo v njem. Proč od tod! V partizane!

Onkraj zidu je cesta. Zid bi že kako preskočil, toda... saj bi bili takoj za njim, ne bi jim mogel uiti.

Počasi je prekladal polena, oči pa so mu tipale naokrog, motrile zdaj tega, zdaj onega stražarja, merile zid in iskale rešitve.

Tedaj je zagledal v kotu žensko kolo, s katerim se je bil eden izmed gestapovskih stražarjev pripeljal v službo. In ta hip se mu je porodila v glavi vražje smela misel...

Počakal je, da sta se začela gestapovca dolgočasiti. Eden je privlekel iz žepa časopis in začel brati, drugi pa je hodil sem in tja, ne da bi kaj govoril. Prvi gestapovec sedi in bere, drugi se oddaljuje. Janez pa se počasi, na videz čisto brezbrizno pomika proti ženskemu kolesu.

Zdaj!

Janez skoči, zgrabi za kolo in ga vrže čez zid — in še preden utegneta gestapovca ustreliti za njim, se tudi sam zavihti čez zid. In že je na cesti, že sedi na kolesu in drvi iz mesta.

V zaporih odmeva vik in krik. Vse je na nogah. Kakor lačni psi se zapodijo gestapovci skozi vrata jetnišnice.

»Za njim! Pripeljati ga moramo nazaj, živega ali mrtvega!«

Toda Janez je že daleč, gestapovske oči ga zaman iščejo. Proti Volčjemu potoku drvi, gestapovci pa proti Kamniški Bistrici...

Tistega dne je Kamniški bataljon dobil novega člana. To je bil Janez Žebavec, ki je ušel iz gestapovskih krempljev. Postal je hraber borec. Kot partizan je dobil ime Roman.

Hrabro se je boril, toda svobode ni dočakal. V začetku leta 1945 je junaško padel...

F. Š.

Ilustriral Karlo Hrovatin

SREČANJE V SNEGU

MIHA KLINAR

PROGOVNI delavec Grom, aktivist in organizator OF med slovenskimi železničarji v Celovcu, ji je prinesel sporočilo, da jo kliče na zvezo Mirko. Ob tem imenu ni mogla prikriti sreče, ki jo je napolnila.

Siv januarski dan je bil, Rosita (to ime ji je dal Mirko) pa ni čutila ne sivine ne mraza. Gnalo jo je hrepenenje in v srcu ji je bilo toplo in svetlo.

Videla ga bo...

Stisnil ji bo roko.

Ob stisku njegove močne roke bo čutila, da jo ljubi, dasi ne bo govoril o tem.

Tako je sanjarija Rosita vse od Celovca sem, dokler ni izstopila na postajici pod Karavankami. Megla je ovijala Stol in se naslanjala globoko nad gozdove na njegovem severnem pobočju. Rositino sanjarjenje se je umaknilo opreznosti.

Počasi je stopala proti vasi, oddaljeni dobrih sto metrov od postaje. Na rami so ji počivale smuči. Njena hoja je bila lahkotna. Lepo oblikovane noge in boki v skrbno zlikanih in napetih smučarskih hlačah bi vzbujali pozele-nje vsakega moškega. Vetni jopič, nabran v pasu, je še bolj poudarjal dekliško ljubkost njene postave. Izpod kapuce so ji silili kodri zlatih las in obsevali nežno, pravilno oblikovan dekliški obraz. Rdeče ustnice pod ljubkim noskom so se črtale v rahel, komaj zaznaven nasme. Kakor avgustovo nebo sinje oči so izza dolgih, negovanih trepalnic motrile januarsko pokrajino in oprezale, če morda niso v vasi Nemci.

Do sestanka z Mirkom ima še dve uri časa, do dogovorjenega mesta pa je le uro daleč.

Dolga bo ta ura, je vedela. Zato bo počakala v gostilni. Gostilniška okna gledajo proti gozdu, kamor je namenjena, in lahko bo premotrila položaj.

Vstopila je. Ob zakurjeni kmečki peči so sedeli stari očanci in se pogovarjali po slovensko. Njen prihod je zmedel njihov pogovor.

»...ne puste pokopati,« so bile zadnje besede, ki jih je ujala. Povedale pa ji niso nič.

Očanci so se v zadregi odkašljevali, kakor da bi bilj nadušljivi. Nato pa so po nemško začeli tožiti o vremenu in revmatizmu, izpili vsak svojo merico mošta in odšli.

Rosita je naročila čaj. Priletna gospodinja ji je postregla in jo zvedavo motrila.

Gospodinjinu motrenje je Rosito vznemirjalo. Neprijetno ji je bilo in obžalovala je, da je prišla v gostilnico. Okna so bila pokrita z ledenimi rožami, sem pa je prišla samo zato, da bi opazovala pot do gozda.

V gostilni ni več strpela. Popila je čaj, plačala in odšla.

Pogledala je uro na zvoniku.

Kako počasi minevajo minute! Smučala bo, je sklenila. Tako bo hitreje minilo te pol ure, potem se bo pa neopaženo izmuznila v gozd.

Začelo je rahlo snežiti. Cesta je bila skoraj prazna. Le redki otroci so se sankali po bregu. Zaverovani v svoje veselje, je niso ogledovali. Ne da bi vzbujala pozornost, je prišla do pokopališča na robu vasi. Nedaleč od pokopališkega zidu, onkraj zasneženega pašnika, se je začel gozd, sprva redek, da se je videlo globoko med drevje, nato pa se je vedno bolj gost vzpenjal v pobočje.

Nataknila je smuči, da bi presmučala čas, ki jo še loči od poti k Mirku. Ob misli nanj jo je minila volja do smučanja. Samo do poti je zapeljala in se ozrla. Nikogar ni opazila. Od vasi jo je skrivala cerkev s pokopališkim zidom.

Snela si je smuči. Pot je vodila navkreber in laže je bilo hoditi brez smučk. Gozd se ji je bližal. Hrepenenje je znova prebujalo sanje.

Lep dom si bosta uredila. Dvoje ljubkih otročičkov bosta imela. Fantka in punčka. Fantku bo ime Mirko. Punčka bo Rosita. V spomin na te dni bosta nosila njuni ilegalni imeni.

V sivi januarski dan so sanje čarale pomlad. Rahlo naletavajoče snežinke so češnjevi cveti. Rositine misli se sprehajajo po sončnem vrtu med cvetočimi češnjami. Sredi takega vrta bo moral biti njun dom. Z otročkoma se bo lovila po belih prodnatih stezah. Uživala bo ob otroškem krik in smehu. In užival bo Mirko, ko jih bo gledal srečno smehljaše se s praga. Roki bo tiščal v žepih in zadovoljstvo mu bo sijalo z zdravega moškega obraza. Tako bo stal in jih gledal in ko bodo pritekli do njega, bo razširil roke v objem in objel vse tri. Potem bodo sedli k mizici na verandi. Ona bo oblekla predpasnik in pripravila malico. Zavrisnili bodo, ko jim jo bo prinesla na mizo. Odložila bo predpasnik, sedla k njim, Mirko jo bo odobravajoče pobožal in...

Spotaknila se je. Skoraj bi padla.

»Veja,« je pomislila in se hotela nasmehniti sanjam, ki jih je ta pripetljaj pretrgal. Nasmeh pa ji je takoj ugasnil in se spremenil v grozo. Odskočila je...

Kraj poti je ležal mrlič... Bos... Polnag... Na prsih sledovi strjene krvi...

Ko je prva groza splahnela, se je zagledala v njegov obraz.

Temni lasje... Široko razprte oči... Polodprte ustnice... Tako znan obraz...

Meglilo se ji je pred očmi.

»Ne... ne...« se je trgalo iz nje.

Ob poti je ležal mrlič.

Bil je Mirko.

Solze so ji navrele na lica in se utrinjale na mrtvečeve prsi.

»... ne pustijo pokopati,« so se kakor temen odmev prebudile v njenem srcu besede, ki jih v gostilni ni mogla razumeti. Zdaj so se razodele: Mirka so ubili Nemci in ga ne puste pokopati. Naj bi bil v svarilo drugim. V svarilo domačinom!

Omotična kakor v hudih sanjah je stala ob mrtvem fantu. Čutila se je nemočno in osamljeno. Ni se mogla sprijazniti z resnico.

»Samo sanje so, samo sanje...«

Kriknila bo in se v grozi prebudila. Potem ji bo odleglo.

Ni mogla krikniti. Ni se mogla prebuditi.

Megla je legla še nižje. Iz nje so se trgali kosmi snega. Čedalje večji. Čedalje bolj gosti. Snežinke so legale na Mirkove široko razprte oči, na ustnice, na obraz, na okrvavljene prsi. Legale so in tam obstale. Niso se talile.

»Niso sanje. Mrtev je. Mrtev,« se je trgalo iz nje.

Obupana je gledala snežinke, ki so padale na njegove oči, na tiste oči, ki so ji še pred meseci govorile s svetlo, nemo govorico ljubezni. Gledala je na pol odprte ustnice, po katerih je hrepenela, da bi jo poljubile. Zdaj so jih poljubljale snežinke, brezčutne in ledene kakor smrt.

»O, ko bi mogla umreti...«

Najraje bi se zrušila v sneg poleg Mirka in umrla. Življenje brez njega se ji zdi nesmiselno. Vsega je konec... In tako iz srca se je veselila današnjega srečanja z njim. Vse te dni je mislila samo na ta sestanek, samo na to zvezo...

»Sestanek? Na zvezo bi morala!« se drami nekje globoko na dnu njenega obupa.

»Zakaj? Čemu? H komu?« ji odgovarja obup... Nikogar ne bo. Mirko je mrtev. Z mrtvim obveščevalcem, z mrtvim ljubim se je srečala v snegu.

Čedalje bolj sneži. Sneg zabrisuje Mirkove poteze, pokriva ga z belo odejo, pokopava ga, ker ga ne smejo ljudje.

»Čakajo te!« se oglašja v njej, in zdi se ji, da prihaja ta glas izpod snežne odeje.

»Čakajo te!« se oglašja v njej čedalje glasneje kakor zapoved, ki jo mora izvršiti.

»Nisi samo moja, Rosita, kakor tudi jaz nisem bil samo tvoj. Boj te kliče, Rosita. Domovina te kliče. Pojdi, Rosita!«

Ne gane se.

»Kaj je boj brez tebe? Kaj domovina? Kaj svoboda brez ljubezni? Ti si mi pomenil domovino. Ti si bil zame svoboda...«

»Ne greši, Rosita! Nisi sama, ki te drobi trpljenje. Pojdi! Boj ne pozna ne solza ne usmiljenja.«

»Vem, boj ne pozna usmiljenja. Slepo izbira žrtve. Ne pozna ljubezni ne mladosti ne bolečine. Samo zapoved pozna...«

»Samo zapoved: biti zvest do smrti, biti zvest domovini, ki je največja ljubezen,« sliši v sebi glas, kakor da bi prihajal izpod snežne odeje, ki je prekrila ljubega.

»Mirko, moj Mirko,« jo stresa ihtenje.

»Pojdi, Rosita! Čakajo te...«

Šla je.

Pričakoval jo je Tomaž.

Ilustriral Lojze Perko

Zadnje dejanje ilegalca Čebulja

VINKO, Boris in France so bili ilegalna trojka, ki je delovala na Posavju v vaseh med žico okupirane Ljubljane in nemško-italijansko okupacijsko mejo. Njihova poglavitna naloga je bila, zbirati hrano, orožje, strelivo in sanitetne potrebščine ter vse to odpremati v hribe, k partizanom.

Osvobodilna fronta se je čedalje bolj širila, pa tudi fašistični plačanci, izdajalci, niso držali križem rok. Njihova prva žrtev v tem kraju je bil aktivist Snoj, ki ga je na meji izročil italijanskim okupatorjem neki bivši financer. Druga denunciacija: spisek aktivistov, ki ga je dobila v roke italijanska kvestura. Naša obveščevalna služba je pravočasno zvedela za ta spisek; denunciant je prejel zaslužen kazenski. Organizacija OF je imela v slehernem uradu svoje ljudi.

Okupatorji in njihovi plačanci so grozili, toda zaman.

Po cesti je ropotal voz, naložen z gnojem. Nihče ni slutil, da se pod gnojem skriva orožje in sanitetni materiali, ki so ga zbrali aktivisti za partizanske enote. Koliko takih voz, naloženih z gnojem ali slamo, je romalo mimo okupatorjevih straž v gozd! Nekoč so bile puške skrite v mrliški krsti in so se varno peljale skozi pet vasi. Vse to je bilo delo Vinka, Borisa, Franca in še nekaterih ilegalcev.

»Tovariša, zgradimo si bunker,« je nekega dne dejal Vinko svojim tovarišema. »Zaloga orožja, obleke in živil so že toliko, da jih ne moremo več skrivati v stanovanjih.«

»Kje naj ga zgradimo?«
»Pod našim gospodarskim poslopjem!«

Fantje so se z vnojem lotili dela. Kopali in gradili so večidel ponoči. Prst so odnašali v vrečah in loncih daleč proč, da ni bilo sledi. France je bil zidar. Doma je imel jamo z apnom, stare opeke tudi nekaj. Pesek je priskrbel Vinko. Apno so nosili v veliki kangli, opeko v cekarju in košari. Vse to so skrbno skrivali — na vrh opeke so po navadi položili malo trave, da je bilo videti, ko da nosijo krmo v hlev.

Teden dni so gradili bunker. Ker se je videl zid, so ga posuli s smetmi in cestnim prahom. Potem so napravili še pokrov nad vhodom, in sicer tako, da se je lahko zapeljal na kolesih, kot voziček, v sedenji prostor. Za kamuflažo so potisnili k vhodu še slamo-reznic in nekaj otepov slame.

*

SPRIČO okupatorjevega nasilja in belogardistične propagande se je nekaterih ljudi lotilo malodušje. Ovađuhi, ki jih je pridobival kler, so bili stalno na delu. Že zbiranje denarja za OF je marsikoga spravilo v zapor ali internacijo. Toda takih, kakršni so Vinko, Boris in France, niso niti za hip omajale besede malodušnežev.

Hribi so sprejemali nove borce... Terenci so iz zasede napadli italijansko patroljo... Sredi vasi so organizirali napad na organizatorja bele garde...

Okupatorji in izdajalci so besneli. Prirejali so »racije«, odganjali ljudi v zapore in internacije... Naposled so ustanovili »vaško stražo« v Savljah. To je bila ena prvih postojank bele garde v Ljubljanski provinci. Njen komandant je bil študent Janez Kos-Cico, član klerofašističnega društva »Straža«, ki je zbral okrog sebe elito zagrizenih »borcev za vero«.

*

BUNKER, iz katerega je črpala Osvobodilna fronta propagandno gradivo in orožje, je bil še vedno tajnost.

Mreža vohunov pa se je čedalje bolj širila. Nekega dne je izdajalska roka pokazala na Borisa. Poslali so ga na Rab. Nato so zaprli Franceta. Le Vinko se je umaknil. Iskali so ga, toda zaman. Bil je v bunkerju.

»Kje imaš svoje bandite?« so navalili fašisti na Čebuljevo mamo. »Kje so Vinko, Lojze, France in Silvo?«

»Moji fantje so že odrasli in hodijo svoja pota,« jim je odvrnila.

»Povej, psica partizanska, kje so,« je vpil belogardist Strah.

Zaman so ji grozili, ničesar jim ni povedala, čeprav ji je bilo dobro znano, da so Lojze, France in Silvo nekje v hribih.

*

PRVO sporočilo Čebuljevi mami: sin France je padel na Osolniku nad Škofjo Loko. Mesec kasneje ji sporoče, da je padel njen drugi sin Lojze. Materino srce krvavi...

Kje neki je najmlajši, Silvo? Čez mesec dni se zareže v materino srce nova rana: nekdo ji je sporočil, da so Silva ujeli Italijani. Kmalu nato je brala v »Slovincu« sodbo: vojaško sodišče je obsodilo Silva na dosmrtno ječo...

Dva sta padla, najmlajši pa je bil obsojen na dosmrtno ječo... Mati plaka... Samo še enega sina ima, Vinka, ki ga skriva bunker.

Toda Vinko je še vedno aktivist. Vsak večer zapusti bunker in se sestane z drugimi aktivisti. Material, ki so ga zbrali, mora v hribe, k partizanom.

Sneg v januarju 1943. leta otežuje Vinkovo aktivnost. Zabratisi vse sledi je težko. Tako napoči tudi zanj usodna ura. Belogardistični vohuni odkrijejo njegovo skritišče po sledovih v snegu.

V gospodarsko poslopje, v katerem je bunker, navalijo tolpa belogardistov. Vse premečejo, dokler ne odkrijejo vhoda v bunker.

»Zdaj te imamo, tiček!«

»Vdaj se!«

»Odpri, svinja partizanska, sicer ti odpremo z bombami.«

Vhod v bunker je še vedno zaprt.

»Odstranite se s pota, da vržem bombo,« ukazuje vodja belogardistične tolpe.

Ozračje pretrese silen grom. Vinko pa je še zmerom v bunkerju.

»Boš odprl ali ne? Če ne, zažgemo bajto nad teboj!«

Vinko se bori sam s seboj. Ali naj se ustrelji? Morda jim bo pa ušel...

Naposled odpre vhod in skoči ven... Toda osmero pušk je uprto vanj.

»Roke v vis!«

Kot levi planejo nanj in ga trdo zvežejo, da mu sili kri izza nohtov.

»Ti že ne boš več partizanil!«

Odgнали so ga v belogardi-
stično postojanko v Savlje.
Tam so ga strahovito mučili.
(Mučenja v tej postojanki so
bila prava inkvizicija. Tako
pripoveduje živa priča Jože
Rozman, da so mu med mu-
čenjem obesili na spolovila te-
žak kamen.)

Zadnja vest o Vinku je bila
objavljena v »Slovincu« pod
temle naslovom: »Partizanski
kolovodja Vinko Čebulj ubit.«
Poročilo je navajalo: »Iz Ježi-
ce pri Ljubljani je prispelo po-

ročilo o pravičnem koncu zlo-
glasnega partizanskega vodje
nočnih partizanskih napadov
na tamkajšnje okolice Čebulj
Vinka... Prekanjeni komunist
je zazidal klet tako, da je imel
pol kvadratnega metra ozko
odprtino. Odprtino je avtoma-
tično odpiral s pomočjo premi-
kajočega vozička. V četrtek je
hotel... uiti na svobodo. Že je
planil po stražarju, tako da je
isti moral uporabiti orožje in
nevarnega pustolovca ustre-
liti...«

Resnica pa je bila drugačna.
Vinko ni bil ustreljen, ampak
je umrl zaradi mučenja. Ljud-
je so pripovedovali, da je bil
ves zmrcvarjen in da so mu
krvniki s kleščami odščipnili
nos. Originalni dnevnik belo-
gardističnih zaslišanj v Savljah
navaja, da Vinko ni hotel ni-
česar priznati.

Mrtvega so hoteli belogar-
disti ponoči skrivaj odpeljati
na saneh v Ljubljano. Italijani
pa jim tega niso dovolili. Zato
so ga pokopali na pokopališču
v Stožicah.

TONE SELIŠKAR:

Zlo za zlo

(Pozabljena pesem s položajev)

*Z obhoda se vračava.
Obšla sva gozdove in zasnežene jase
in tako zatopljena vase
spet korake obračava
v tiho vas.*

*V izbi pa na peč razgreto!
Gospodar nama tepkovca nudi,
žena pa pod jopico odpeto
detetu podaja bele grudi
in se mu pristrčno smeji,
v kotu večna luč gori.*

*Tovarišu rastejo oči,
kar naprej v to podobo strmi,
previdno, previdno stegne roko
in poboža malčka po licu mehko.
Potem se zravna,
gospodarju roko poda
in spet greva v sneg.*

*»Kako lepo, kako lepo!«,
šepeče, ko lezeva v breg.
»Pri nas doma pa vse požgano,
ženo so mi sosedje ubili, zakopali,
otroka kdove kam odgnali...
Pri nas doma je vse končano!«*

*Z vrha se je ozrl spet na vas,
v maščevalca se je spremenil njegov obraz
in je kriknil iz dna krvi:
»Zlo za zlo, zlo za zlo,
da nam bo vendar enkrat že vsem lepo!«*

*Stisnil je puško na srce.
Sneg pada. Bele, tihe so gore.
Po sledi njegovih stopinj grem.
Kako pa je pri nas doma —?
Ne vem, ne vem...*

IN ZDAJ pride zadnje de-
janje...

Da ne bi kdo prišel na Vin-
kov grob, so belogardisti za-
stražili pokopališče. S seboj so
pripeljali nekakšne količke in
električno žico. Vodil jih je na-
mestnik komandanta, ki jim je
ukazal:

»Da nam kdo tega bandita
ne odkoplje, boste napeljali
okrog groba električno žico in
vanjo spustili tok.«

Ko je bila čudna električna
napeljava nared, so jo zaka-
muflirali z zelenjem.

»Ti, France, pojdi in vklju-
či tok,« je ukazal namestnik
komandanta. »Potem naj pa le
pridejo banditi na limanice,«
se je zarežal.

Ko si je »limanice« natančneje ogledal, je ugotovil,
da se na nekem mestu še malo
vidi žica. Brž je pobral nekaj
zelenja in ga odnesel tja. To-
da... v hipu, ko ga je položil
h grobu, se je zablistalo...
Grozen krik... Namestnik ko-
mandanta se je bil nehote do-
taknil žice, v kateri je že kro-
žil tok... Njegovo ožgano
truplo se je zvrnilo na Vinkov
grob...

Preplašeni belčki niso ve-
deli, kaj bi počeli. Izklopili so
tok, toda bilo je prepozno...
Vinkov grob je ležal pred nji-
mi kakor strahotna maščeval-
na grožnja: Zob za zob!

Da, zob za zob! Vinko ni
tega gesla nikoli pozabil, še
mrtev se je boril s protiljud-
skim nasiljem...

Na koncu naj se nam usta-
vi misel pri Čebuljevi mami.
Štiri sinove je imela. Izmed
njih ji je ostal le najmlajši,
Silvo, ostali trije pa so juna-
ško padli. Hvala ji, da je rodila
take sinove!

Vid Posavski

Mrkopalj, pozimi 1943.

ALOJZ RAVBAR:

Skozi mejo

KO SE JE znočilo, je pričel padati dež, droben marčni dež, ki ju je počasi, a vztrajno močil. Obložena s pismi in literaturo sta se trudoma vzpenjala po strmem pobočju. Čez čas je nehalo deževati in nebo se je za spoznanje zvedrilo. Bukova hosta je postajala vse bolj redka in nazadnje je povsem izginila. Molče in čedalje oprezneje sta se bližala vrhu hriba. Na lepem sta začula močno eksplozijo. Obstala sta in prisluhnila.

»Mina!« je čez čas dahnil Mitja.

Bila sta blizu italijansko-nemške okupacijske meje, ki je šla prav po grebenu tega hriba. To je bila tista meja, ki je delila slovensko zemljo na dva dela. Ta neskončno dolga pregraja iz bodeče žice je bila posejana z minami. Skoznjjo se je često pretikala divjad in večkrat se je zgodilo, da je žival stopila na nevidno mino, ki je pri tem eksplodirala.

V prepričanju, da je tudi sedaj sprožila mino kaka žival, sta krenila dalje. Ko sta se povzpela na vrh hriba, sta se zleknila na mokra tla in oprezovala vzdolž pregrade, ki se je vlekla čez sleme. Pred njima so stali visoki leseni drogovi v štirih vrstah, obiti in prepleteni z rjasto bodečo žico. Na žice so bile tu in tam navezane bombe. Bomba se je sprožila, če si potegnil za žico, na kateri je visela. Med žičnimi prepleti in onstran le-teh so bile v zemljo položene in dobro skrite nemške mine »S 42«, ki so jim partizani pravili »muštafarice«. Toda minerci, kurirji in obveščevalci so se naučili stakniti še tako skrito mino, jo odstraniti ter napraviti varen prehod čez mejo. Tako so se tudi Mitja, Taras in njuni tovariši s karavle TV 28 večkrat pretaknili skozi to mrežasto pregrado. Če pa so zasumili, da ta ali oni prehod ni več varen, so si s škarjami za rezanje žice, ki so jih vedno nosili s seboj, naredili nov prehod.

»Greva?« je čez čas šepnil Taras in se še enkrat ozrl na levo in desno. Nič sumljivega ni bilo opaziti. Tedaj sta se jela po vseh štirih plaziti proti pregradi. Podvizala sta se, zakaj razen min in bomb je stalno pretlita še neka druga nevarnost: nemške in italijanske patrolje.

Ko sta se približala neopaznemu prehodu med žicami, sta se po trebuhu pretaknila na drugo stran žičevja; tam sta nizko sklonjena stekla prek goljave in izginila v goščavo.

Pol ure nato sta dospela na kraj, kjer sta ju že čakala kurirja s sosedne karavle. Izmenjali so pošto, drug drugega vprašali, kaj je novega na tej oziroma na oni strani meje, in se razšli.

Spet sta se približala meji. Nebo je bilo brez zvezd, a vendar dovolj svetlo, da jima je omogočalo razgled po obližju. Nič sumljivega nista videla, nič slišala razen mrzlega vetra, ki se je piskaje zaganjal v žice. Kljub temu sta dolgo ležala v travi in oprezala.

Vtem je Taras razmišljal. Kdo ve, kolikokrat bo še moral skozi to vražjo mrežo? Vsako drugo noč prihaja na to oddaljeno javko; vsako drugo noč mora takole oprezovati; vsako drugo noč mora ležti med žičnimi prepleti, v nenehni nevarnosti, da bo zdaj zdaj zaropotala nemška ali italijanska strojnica. Kdo ve, kdaj bo tega konec? Čemu se sprašuje o tem?! Takrat bo tega konec, ko bo zasijala svoboda. Potem ne bo več te pregrade in ne tistih, ki so jo spletli.

In potlej se vrne domov, k svoji priletni, že zdavnaj ovdovali materi, da jo potolaži ter sebi in njej ustvari lepše dni...

Zdajci se je spet spomnil nanjo, na brata Ivana in na sestro Majdo. Spomnil se je na materino pismo, ki ga je prejel prejšnji dan. Pisala mu je, da je pred nekaj dnevi padel Ivan v borbi z Italijani in da je pred mesecem umrla Majda v nekem italijanskem taborišču. Ko je to povedala, je dodala:

»Za obema sem veliko jokala. Zdaj sem se nekoliko pomirila. Tolaži me misel, da imam še tebe. Tebe pa, zlati moj otrok, ne smem izgubiti. Kaj naj potem počnem na svetu sama, tako strašno sama...?«

Tarasovo razmišljanje je iznenada pretrgalo šušljanje, ki ga je odnekod prinesel veter.

»Si slišal?« je vznemirjeno šepnil Mitja.

Taras se je sunkoma ozrl proti bližnji gošči. Da niso Nemci? Da jih ni alarmirala ona mina, pa so prišli pogledat, kaj se je zgodilo? Ali pa je to tista običajna patrulja, ki prihaja iz nemške postojanke, oddaljene pol ure od tam? Ali pa se vrača tja...?

Tisti mah je šinila pod oblake raketa. Taras in Mitja sta se še tesneje prižela k zemlji. Raketa je zahip obvisela v zraku, nato pa je jela utrinjajoča se padati na zemljo. Brž ko se je spet stemnilo, sta začela neslišno lezti proti žicam, ker drugega izhoda nista imela. Ko sta prilezla do nizke grbine, ki se je dvigala nekaj korakov pred pregrajo, sta se mahoma potajila, zakaj prav tedaj je nova raketa žarko razsvetlila bližnjo okolico. Ko je ugasnila, sta zapazila temne sence, ki so se jima prihuljeno bližale v polkrogu. Spoznala sta, da so ju izsledili in da ju nameravajo živa ujeti. Tedaj je Taras izstrelil proti grbini. Vtem je tudi Mitja s svojo puško odbijal Nemce, ki so se počasi, a vzdržno bližali. Ko so se že nevarno približali, je Taras rekel:

»Mitja, ne smeja pustiti, da bi Švabi dobili v roke pošto; poskusi se prebiti na drugo stran, jaz pa te bom ta čas kril. Na!« In dal mu je svoj nahrbtnik.

Mitja se je odplazil dalje proti pregraji. Ko je prilezel do prehoda med žicami, je začel lezti skozenj. Mukoma se je z dvema nahrbtnikoma in puško prerival skozi jeklene preplete, ob katere so udarjale nemške kroglice, ki so preletavale grbino. S težavo se je naposled le izvil na drugo stran in se odplazil do tja, kjer se je greben hriba prevegnil; tam je stekel do bližnjega grmovja, odložil nahrbtnika in se tekoma vrnil na vrh hriba, da bi kakorkoli pomagal Tarasu prebiti se na to stran meje.

Medtem je Taras s poslednjimi naboji odbijal Nemce. Ko je naposled ugotovil, da nima niti enega naboja več, se je zdrznil. Kaj sedaj? Ozrl se je nazaj in bolj slutil kot videl, da se je Mitja srečno prebil na drugo stran. Obšlo ga je bežno olajšanje. Temu pa je sledila mučna skrb: ali se bo tudi njemu posrečilo priti skozi mrežo? Poskusil bo. Z brzostrelko v roki je pričel naglo lesti proti pregraji. Nenadoma je vzletela v noč raketa na padalu; obvisela je

pod oblaki, ko da je pripeta nanje, ter dolgo sipala naokrog magnezijško svetlobo. Vtem so se Nemci približali grbini in, ko so opazili Tarasa, ki je pravkar začel lezti med žične ovire, so z divjim krikom planili proti njemu. Tedaj se je začel Taras še hitreje pomikati skozi jeklene spletke. Vtem pa je padla v njegovo bližino bomba in ga hudo ranila v levo roko. Mahoma je brezmočno obtičal med žicami in spoznal je, da je izgubljen. Vsak hip bodo Nemci pri njem, zgrabili ga bodo, potegnili iz pasti, potem pa...

»Ne, nikoli!« si je rekel in ob poslednji iskrici ugašajoče zavesti je začel z desnico mrzlično tipati med žicami. Jeklene bodice so mu trgale kožo in meso z dlani, medtem ko je hlastno grabil po zemlji in iskal, iskal. Tu nekje mora biti, tu... Da, tu je! Zdajci je pod prsti začutil nekaj kovinsko hladnega. Nekaj ledenega ga je spreletelo po telesu ob dotiku tistega nevidnega predmeta, skritega v mokri zemlji. Sekundo, dve je čutil ta hladni dotik, potem je s poslednjimi močmi stisnil pest in udaril po zemlji...

Tisti hip je Mitja pritekel na greben in se vrgel na tla, da bi se zaklonil pred razstrelki mine, ki je pravkar buhnila iz tal in se razletela s silovitim treskom. Mitja je zamižal. Ko je odprl oči, je zagledal tik pred seboj razcefrano triglavko; seženj na desno od njega je ležal pošvedran čevljev, v katerem je tičala pedenjen nad gležnjem odtrgana noga, med žicami pa je pošastno vzplahutaval kos razcefranega vojaškega suknjiča kakor perutnica nevidnega ptiča, ki se je nekam zapletel in ne more vzle-

Noč nad Črno reko

Volče Naumčeski je nadarjen makedonski pesnik. Izhajajoč iz siromašne družine se je moral v stari Jugoslaviji prebijati skozi življenje kot krojaški pomočnik in si služiti kruh z različnimi poklici, za katere ni bil rojen. Že zgodaj se je pridružil delavskemu gibanju in zaslovel med svojimi delavskimi tovariši kot delavski pesnik. Leta 1939 je v Bitoli ilegalno izdal zbirko revolucionarnih pesmi z naslovom »Pomlad prihaja«, katero pa je moral na opozorilo svojih tovarišev skoraj v celoti sežgati, da ne bi prišla v roke policiji, tako da se mu je posrečilo razpečati le nekaj sto izvodov. Junija 1941 je s pomočjo makedonskega pesnika Koleta Nedelkovskega (čigar prezgodnja smrt so povzročili med zadnjo svetovno vojno bolgarski fašisti) izdal v Sofiji zbirko pesmi »Makedonska kitka«. Med vojno je aktivno sodeloval v NOB kot partizan ter objavljал svoje pesmi v partizanskem tisku. Po vojni je izšlo več zbirk njegovih pesmi, med njimi znana »Poema o zlu«. Naslednja pesem je iz njegove partizanske zbirke z naslovom »Viharni prapor«.

V tegobni je noči
brzela kolona
čez Tikveško polje
tja h Klinskemu lesu,
v njej mi smo premraženi,
goli in bosi
hiteli brezglasno
ob reki besneči.

Večerna megla,
vsa modrikasta, gosta
nam vid je jemala
in trgala pota,
razpenjena voda
v puščobni soteski
je divje brzela
in strašno bučala.

»Tu, v Tikveškem polju,
kjer trta se vije,
ob Crni bučeči
ovčice sem pasel,
s prijatelji nekdanj
glasno sem prepeval...«
Vasil šepetal je
v zanosu blestečem.

V tej noči strahotni,
brezzvezdni in pusti,
pod drevjem smo golim,
ozaljšanim z ivjem,
mi vsi šepetali
o mladih gozdovih,
kjer svoboden pasel
ovcé naš Vasil je.

Nenadoma ogenj
sovražnikov vsuje
na nas se, in v mraku
blešči se mu sled...
Kot mladi žerjavi
stesenjeni planili
naprej smo, kjer vrag je
kosil iz zased.

Pod strojničnim ognjem
pogumno hiteli
čez most smo, ki visel
na žicah je dveh,
na drugi nas strani
sprejel je sovražnik,
na nož smo se bili
ob pustih vaseh.

In bojne smo vzklike
izlivali glasne,
ko blesk nam je nožev
odseval v očeh,
in v ognju smodnikovem
smo se dušili,
ko bili smo se
za osveto nas vseh.

Po volčjih poteh smo
sovraga gonili,
čez Tikveško polje
v potuhnjeni noči,
a v nas je zvenela
Vasiljeva pesem
o zemlji svobodni,
o vzvišeni poti...

Prevedla Nada Carevska

teti. To so bili Tarasovi ostanki. A tudi od štiri-
rih Nemcev, ki so se prvi približali pregraji,
ni ostalo dosti več.

Mitja se je kakor omoten odvrlekel nazaj.
Spotoma je zagledal vrsto črnih senc, ki so se
prežavo pomikale proti njemu.

»Lahi!« ga je spreletelo.

Spustil se je v tek do grmovja, kamor je bil
skril nahrbtnika, ju v hlastni naglici pograbil

in tekal dalje, medtem ko so okrog njega pokali
rafali dumdumk in sikali roji svetlikajočih se
krogel. Ko je bil na varnem, se je ustavil in
začel razmišljati o vsem, kar je ta večer doživel.

Taras je padel!

Ta misel ga je skelela kakor globoka rana,
saj je spet izgubil enega svojih najboljših to-
varišev...

Ilustriral Karlo Hrovatin

JUBILEJ SLIKARJA — BORCA

Djordje Andrejević-Kun: Tifusarji (risba, izdelana 1944)

Nedavno je praznoval tridesetletnico svojega umetniškega udejstvovanja znani jugoslovanski umetnik Djordje Andrejević-Kun. Ob tej priliki so v Beogradu odprli slikarsko razstavo njegovih del.

Ko je mladi Djordje Andrejević leta 1925 končal v Beogradu umetniško šolo, je ostal še nekaj časa na posebnem slikarskem tečaju. Kaj kmalu je prišel v stik z naprednim gibanjem. Pridružil se je načelom slikarjev-komunistov: »Umetnost med ljudske množice.«

V borskem rudniku se je seznanil z nevarnim in napornim delom rudarjev, ki ga je prikazal v mapi »Krvavo zlato«. Zaradi nje je končno prišel v spisek »nevarnih«.

Leta 1936 je med prvimi odšel v Španijo ter postal vojak

bataljona »Djuro Djaković« v 129. mednarodni brigadi. Med bivanjem v Španiji je napravil skice za znano mapo grafike iz Španije »Za svobodo«. Po vrnitvi v Jugoslavijo ga je policija zaprla, vendar mu ni mogla dokazati, da je bil v Španiji. Skupaj z drugimi komunisti pa so ga kmalu zatem internirali v Bileči, kjer je kljub zelo strogemu hišnemu redu še vedno skiciral, ustvarjal.

Od 1941 do odhoda v NOV je bil eden izmed voditeljev ilegalne partijske tehnike v Beogradu. Maja 1943 je odšel s skupino tovarišev na osvobodjeno ozemlje. Z Vrhovnim štabom je prehodil vso pot od Sutjeske do Jajca in od Jajca do Beograda. Narisal je skico za jugoslovanski državni grb, za odlikovanja, za prvo parti-

zansko znamko in za partizanski denar. Po osvoboditvi je izdal grafični zbirki »Partizani« in »S partizani«.

Djordje Andrejević-Kun je vedno ostal zvest svojemu načelu »Umetnost ljudstvu«. S svojim delom se je uvrstil med velikane naše umetnosti. Zato je znan širom po domovini, pa tudi v tujini ga poznajo. Kar je Goran Kovačić kot pesnik, je Djordje Andrejević-Kun kot grafik, kot umetnik, ki ni samo umetnik, ampak tudi revolucionar.

Kako pravilno in aktualno je še vedno geslo »Umetnost za ljudstvo«, priča tudi to, da so se Kunove risbe razširile med vse naše ljudi kot ilustracije v knjigah in časopisih. Tudi »Borac« je objavil že mnogo reprodukcij njegovih del.

Bolnik

REŠILNI avto se je kot podivjan konj poganjal navkreber in zavijal po drznih ovinkih. Poleg šoferja je sedel zdravnik. Bil je miren kot vedno, a vendar ne čisto tako: venomer je pogledoval na uro in si včasih brez potrebe popravil naočnike. Vedno je bil redkobeseden, a zdaj ni vzdržal, da ne bi priganjal:

»Poženi, kolikor moreš. Morda ga še rešiva...«

Janko je pritisnil na plin in avto se je še bolj ježno pognal po ovinku.

»Če boš videl znamenje ob tisti skali kot zadnjič, ustavi!« je zdravnik velel šoferju Janku in spet pogledal na uro.

V grmovju nad osamljeno Jesenovčevo hišo so čepeli štirje partizani. Med sabo so imeli na vejnatih nosilih ležečega ranjenca, ki je bil za silo obvezan čez prsi in glavo. Skozi obvezo mu je silila kri. Višnjeve ustnice so mu skoraj neslišno šepetale:

»Zaman se mučite. Konec je tu...«

Fant ob glavi ga je tolažil, čeprav je bilo tudi z njegovega obraza brati zaskrbljenost:

»Kakšen konec? Kmalu bo tu zdravnik, ki te bo zakrpal, da se še poznalo ne bo... Na, še požirek žganja. Domače je, stari Jesenovec ga je dal. Prav zate ga je dal...«

Ranjenec je srknil kapljico, dve... potem pa spet tiho odkimal:

»Saj nič ne pomaga... Ne morem... Ali ste se Jesenovec zahvalili?«

»Nič ne skrbi... Ta te ima rad kot lastnega sina...«

Dolgin pri njegovi glavi je malo pomislil, s čim bi ga še tolažil, potem je spet nadaljeval:

»Ko je zvedel, da je nekdo ranjen, je kakor skozi slutnjo vprašal: 'Pa jo ja ni staknil komisar?' Pritrdili smo mu in takoj je dodal: 'Eh, prav njega je moralo doleteti, ki sva toliko večerov prepolitizirala... Opozarjal sem ga, naj se malo bolj pazi, na, zdaj pa ima...' Tega ni rekel zato, ker bi ti privoščil, saj je koj dodal: 'Je hudo?' No, smo rekli, ni posebnega, a zdravnika bi potreboval. Da si ga videl, ko smo mu to rekli: skočil je, kot bi bil pri štiridesetih, napregel konja in oddrvel, kot bi podil prvič po babico. V dobri uri je bil že nazaj, ker je šel samo do prvega zanesljivega telefona. Medtem smo te prinesli sem... Se bojiš operacije?«

Ranjenec je medlo pogledal tolažnika, rahlo odkimal in dahnil:

»Zame ni več mazila... Tudi zdravnika že bo...«

Na ozki, zviti cesti pod hišo so zaškrpale avtomobilske zavore.

Komaj sta šofer in zdravnik zlezla iz avtomobila, že se je ob njima znašel stari Jesenovec, ki je ves čas oprezoval pred hišo.

»Ali sva že zamudila?« je vprašal zdravnik.

»To ne, a komisar je slab,« je zlogoval Jesenovec.

»Komisar ali kdorkoli — pomoči je potreben vsak ranjenec... Kje je?«

Jesenovec ga je pripeljal v grmovje.

»Kako pa je danes z Nemci? Je varno?« je vprašal zdravnik.

»Spodaj so mi povedali, da je v to smer zjutraj odšla precejšna kolona. A nevarnosti ni čutiti,« je pojasnjeval starec in dodal:

»Jaz in šofer bova na straži. Dobro ga zakrpaite, saj je fant trden. Potem bomo že skrbeli zanj,« je še skrbel Jesenovec in se spustil spet k hiši.

Na drugi strani potoka je stražil šofer in bil ves na trnih, blizu ranjenca pa je oprezal partizan Stefan. Toda nič ni videl ne slišal. Včasih je iz grmovja sem prišel slaboten stok ranjenega komisarja, ki ga je zdravnik operiral in šival brez naroke. Stefan je nervozno pogledoval h grmovju in se počutil, kot bi šivali njega samega.

Minilo je četrte ure, pol ure, a zdravnika še vedno ni bilo iz grmovja...

Šofer Janko je čepel na drugem robu nad potokom in se oziral okoli sebe. Spodaj, za ovinkom, je videl samo del strehe rešilnega avtomobila in se mimogrede spominjal napetih trenutkov, ko sta podobno kot sedaj pomagala ranjenim partizanom. Skoraj vsakikrat, kadar je zazvonil telefon, je kot vzmet skočil k aparatu in vlekel na ušesa, če ne bo kakšen globok glas sporočil:

»Zgodila se je nesreča. Jesenovca je pritisnil hud bik!«

Potem sta z zdravnikom pustila vse, kajti to je bil stavek, za katerim se je skrival hudo ranjen partizan. Če pa so sporočili, da ima Sitarjeva mama hudo pljučnico, je pomenilo, da je treba iti v drugo dolino, kajti zaradi varnosti in oddaljenosti so imeli dogovorjeni dve zanesljivi hiši.

Zdaj se je Janko zdržnil: kaj se ni pod gmajno nekaj premaknilo? Pogledal je boljše. Seveda! Nemci!

Ubral jo je za robom navzdol, se pognal v potok, potem pa se je spotaknil in štrbunknil v vodo, da se ga je oprijela vsa obleka. Ves zasopel je rinil navkreber k hiši. Približal se ji je od zadaj. Jesenovec ga je že videl. Na okno je brž obesil belo ruho: znamenje, da so Nemci blizu.

Janko je skočil v hišo, kjer mu je gospodinja hitro potisnila v roke nekaj suhe obleke. Potem je

skočil v stranišče, vrgel mokro obleko v jamo in se vrnil v hišo. Stari Jesenovec je medtem že zlezal v posteljo in mu namignil, naj si nalije žganja in pije, ko da čaka.

Vtem je prihitel zdravnik in povedal:

»Upam, da smo ga v redu zašili. Zlival se bo. So ga že odnesli tja gor.«

Janko je pil žganje, zdravnik je odprl torbo, si nataknil slušalke in otipaval Jesenovca. Gospodinja je pripravila vroče vode in, ko so v veži zaropotali škornji, je postal zdravnik zgovoren:

»Ali vas tu kaj boli?«

Starec prikima in resno gleda zdravnika.

»Kaj pa tukaj?« pritiska zdravnik roko staremu pod rebra.

Jesenovec še bolj pokima...

»Heil Hitler!« se tedaj odbijejo od sten nemški pozdravi. Prisotni pokimajo in resno gledajo na posteljo. Ob njej zdravnik pazljivo posluša bolnikovo srce in položi prst na usta.

Nemci molče ogledujejo prostor in ljudi. A je vse v redu: rešilni avto pod hišo, zaskrbljena gospodinja, resno zroč zdravnik, neznana oseba pri mizi. Ta jih zanima:

»Sie sind Schofer?«

»Ja, ja...« pritruje Janko... in srkne iz kozarčka.

»Je mož zelo slab?« vpraša oficir zdravnika. Leta pritrdi.

Gospodinja je prinesla še nekaj kozarčkov in jih napolnila.

»Se vi ga popijte požirek. Saj ste gotovo utrujeni, ko ste danes prišli že tako daleč!«

Nemci se niso branili žganja. Pa so kmalu odšli, rekoč:

»Ste videli kaj banditov?«

Gospodinja je odkimala.

Ko so odškorjali, je Jesenovec vstal in se sladko nasmehnil: »Spet smo jih!«

Tovariš podpolkovnik Franc Jernejc-Milčec je poslal k nedokumentiranim fotografijam, ki so bile objavljene v 11. številki »Borca« (lanski letnik) naslednje pojasnilo:

»Fotografije so bile posnete na Žirovskem vrhu — razen tiste, ki predstavlja skupino partizanov in partizank (le-te ne poznam).

Zgornje tri fotografije predstavljajo borce Žirovske čete spomladi 1943. leta. Takrat sem bil politični delegat voda, kasneje pa komisar te čete. Partizan s puškomitraljezom — to sem jaz (na vseh treh fotografijah). Dve fotografiji, kjer nas je po osem, nas predstavljata v trenutku, ko smo se pripravljali na odhod v zasedo na cesto Gorenja vas—Žiri. To je bilo spomladi 1943. leta.

Pisma uredništvu

Ostali tovariši, ki jih vidite poleg mene na sliki, so iz Žirov in Škofje Loke. Njihova imena sem že pozabil.

Tudi tretja fotografija (okrog 25 partizanov) predstavlja borce Žirovske čete. Na njej sem s puškomitraljezom pri ognju (kasneje, ko sem bil komisar čete, nisem več nosil puškomitraljeza). Partizan v pelerini, s triglavko na glavi, je komandir Žirovske čete tovariš Muki, doma iz Zabje vasi pri Poljanah nad Škofjo Loko. Na drugi strani je Tarzan, kuhar v četi (z žago v roki). Peti od komandirja, tisti z bujnimi lasmi,

je Marko, doma iz Žirov (sedaj je oficir JLA).

Na najnižji sliki v levem stolpcu je skupina terencev iz Poljanske doline nad Škofjo Loko.

Ob naših grobovih v Gonarsu

BRAL sem pesem Nade Carvške »Nepozabljeni naslov«, ki je bila objavljena lansko leto v 10. številki »Borca«. Nekaj dni nato pa sem se kot izletnik mudil v Italiji, kjer sem mimogrede obiskal tudi Gonars oziroma pokopališče v tem kraju prežalostnega spomina. In šele tu, na tem pokopališču, sem dodobra dojel vso pretresljivo tragiko, ki jo izraža omenjena pesem.

Mlada žena iz Gorskega Kotara, ki so ji fašisti ubili moža, drži v naročju bolnega otroka, drugi pa se je drži za krilo. Otroka jočeta in prosita kruha. Kako rada bi jim ga dala, če bi ga imela... Kako rada bi mlajšemu ponudila svoje prsi, toda izsušene so, prazne... Njene oči obupano zro nekam proti vzhodu, kjer je njen dom... ne, saj ga ni več... Fašisti so do tal požgali vso vas in odgnali vse prebivalce, z otroki in starci vred, v internacijo... Tu, v taborišču, vlada nepopisno gorje... Nič ni hujšega na svetu od trpljenja matere, ki mora gledati, kako njeni otroci bledijo in hirajo od gladi, kako postajajo podobni svečkam, ki bodo zdaj zdaj ugasnile... Mnogo jih je že ugasnilo, vsak dan se odpirajo novi grobovi... In mlada žena ve, da tudi njenima otrokoma ni prizaneseno — morda bosta morala oba za vedno ostati tukaj, morda bo morala tudi ona leči k njima v grob... Saj ji ni za njeno lastno življenje, saj bi ga rada žrtvovala, da bi le otroka živila... Ne more ju rešiti, tudi z lastnim življenjem ne... Tak je zakon fašističnega nasillja, ki mu je človek samo številka... in iz seznamov internirancev v Gonarsu vsak dan izginja številka za številko...

To se je godilo v drugi polovici leta 1942 in v prvi polovici leta 1943. In pokopališče v Gonarsu je prepričljiv dokaz gorja, ki se je na ukaz fašističnih oblastnikov zgornilo na to tiho ravnino med koruznimi

polji. Na pločevinastih tablicah, ki so pritrjene na križe, je vklesanih 410 imen. To so imena žrtev taborišča. Hrvatov in Slovencev. (Na pokopališče so jih prepeljali šele po vojni; prej so bili »banditi« pokopani nekje na polju.)

Čim dlje prebiraš v pločevino vklesana imena, tem bolj

se ti odpira knjiga trpljenja. Koliko mladih ljudi je požrlo zloglasno taborišče! Koliko mater! In koliko otrok, dojenčkov... Kaj so zakrivali, da jih je fašistična oblast obsodila na smrt? Nič drugega kakor to, da so bili otroci naroda, ki ni hotel umreti...

Ivan Dragičević, rojen v Crnem Lugu, umrl 21. decembra 1942, pol leta star... Anton Janež, rojen meseca oktobra 1942 v taborišču, umrl meseca decembra istega leta v taborišču... Marija Frbežar, rojena v taborišču na Rabu, umrla v taborišču Gonars... Branka Mihelič, rojena meseca decembra 1942 v taborišču, umrla 6.

Ne pustimo, da bi karkoli utonilo v pozabo!

Nešteto naših ljudi je bilo med drugo svetovno vojno v koncentracijskih taboriščih, kaznilnicah in konfinacijah, nešteto jih je bilo izseljenih v tuje dežele. Ko pa prebiramo knjige in članke, ki opisujejo najusodnejše dni naše zgodovine — trpljenje našega ljudstva za časa okupacije, naš narodnoosvobodilni boj in ljudsko revolucijo — vidimo veliko praznino: o trpljenju in boju internirancev, vojnih ujetnikov in deportirancev je bilo doslej premalo napisanega; to poglavje naše zgodovine je doslej premalo obdelano.

V lanski 11. številki »Borca« ste brali, da so naši ljudje pod fašistično Italijo za časa vojne trpeli v 13 koncentracijskih taboriščih in 109 kaznilnicah. Prav malo pa nam je znano, kakšna so bila ta taborišča (če izvezemo nekaj glavnih), koliko naših ljudi je bilo v posameznih taboriščih in kaznilnicah, kako so se borili proti fašizmu, koliko jih je umrlo itd. In da ne govorimo o taboriščih v drugih deželah okupirane Evrope, o nacističnih taboriščih! Le glavna izmed njih poznamo, pa še ta bolj iz tujih kakor iz domačih knjižnih del.

Čas teče... Naša naloga pa je, da obdelamo tudi to poglavje naše zgodovine. Pokažimo, da nismo in ne bomo pozabili na grozodejstva, ki jih je moralo prestopiti naše ljudstvo pod fašistično-nacistično strahovlado! Seznanimo s temi grozodejstvi našo mlado generacijo, da bo vedela, kaj pomeni fašizem!

Uredništvo »Borca« je sklenilo, da bo dalo za objavljanje gradiva o koncentracijskih taboriščih, o trpljenju in boju naših ljudi v zaporih itd. na razpolago več prostora v reviji. Zato pozivamo vse tiste, ki so bili med vojno internirani, konfinirani, zaprti ali deportirani, da pišejo in nam pošiljajo spomine na tiste dni. Gre nam zlasti za to, da pridemo do natančne dokumentacije, do podatkov, na podlagi katerih bo moč to poglavje naše zgodovine natančno obdelati in ga podati v zbornikih. Gre nam za to, da bi zgodovinsko obdelali vsa taborišča, vse kaznilnice, konfinacije in deportacije, da bi seznanili javnost z metodami fašističnih krvolokov, da bi številčno in imensko prikazali žrtve fašističnega nasillja, organizacijo internirancev v boju za osvoboditev itd.

Spomine, ki nam jih bodo pošiljali bivši interniranci, deportiranci in vojni ujetniki, bo torej v okviru razpoložljivih možnosti objavljala revija »Borec«, sicer pa bo to gradivo v celoti rabilo za zgodovinsko obdelavo v zbornikih.

Vse, kar boste napisali, pošljite uredništvu revije »Borec« ali pa Sekciji internirancev, deportirancev in vojnih ujetnikov pri GO ZB NOV Slovenije.

januarja 1943 v taborišču... Karolina Vidmar, rojena meseca oktobra 1942 v taborišču na Rabu, umrla 26. februarja v taborišču Gonars... Ivanka Malnar, rojena v taborišču na Rabu, umrla v taborišču Gonars... Franjo Klepac, rojen v taborišču na Rabu, umrl v taborišču Gonars... Ana Soštarič, Olga Žagar, Tomažek Muhvič, Anton Markovič, Ivka Janež, Branko Laknar... sami otroci, rojeni in umrli v tistih strahotnih letih, leta 1942 in leta 1943... Pločevinaste tablice na betonskih križih pričajo, da je v koncentracijskem taborišču v Gonarsu umrlo nad 60 dojenčkov, izmed katerih jih je bila večina starih le nekaj mesecev. Nad 40 se jih je rodilo v taborišču, največ na Rabu, umrli pa so v Gonarsu. Morda pa jih je umrlo še več pa niso njihova imena nikjer zapisana, saj vemo, da fašistične uprave taborišče niso bile kdo ve kako tankovestne pri sestavljanju seznamov umrlih...

Ko prebiraš ta imena, se vprašaš, kako to, da se je toliko v Gonarsu pokopanih otrok rodilo na Rabu, in kako to, da je med umrlimi večina Hrvatov iz Gorskega Kotara (iz okolice Čabra, Prezida, Geroveja, Delnic itd.).

O zloglasnem rabskem taborišču smo že mnogo slišali in brali, mnogi pa še ne vedo, da se je trnjeva pot mnogih rabskih internirancev nadaljevala leta 1943 v drugih koncentracijskih taboriščih, zlasti pa v Gonarsu, Trevisu in Padovi.

Proti koncu 1942. leta je smrt v rabskem taborišču tako na široko razprostrla krila, da so mrličke komaj sproti pokopavali. Zato so se fašistični oblastniki odločili, prepeljati del internirancev v druga taborišča. Kam pojdejo, jim seveda niso povedali. Vojski so govorili, da pojdejo matere, otroci in starci »a casa« — domov. Nekateri so jim verjeli in trdno upali, da bodo kmalu videli domače kraje. In tako so se odpravile na pot cele družine, kolikor jih je še ostalo po tolikem trpljenju. To so bili večidel ljudje iz Gorskega Kotara. Tam je bil namreč sovražnik poleti 1942. leta skoraj vse vasi do tal požgal in od-

Grobišče jugoslovanskih internirancev v Gonarsu

gnal vse prebivalce (razen tistih, ki so zbežali v gozdove) v rabsko taborišče.

Okrog Novega leta 1943 se je torej mnogo internirancev v senci pušk in bajonetov odpravilo iz rabskega taborišča. Sprevedli okostnjakov so se mukoma vkrcavali na ladje. Čez nekaj dni pa so se — namesto doma — znašli v drugem taborišču, v Italiji. Nekaj jih je umrlo že med potjo. In potem se je umiranje nadaljevalo... Najbolj je smrt kosila med otroki in starci.

Največ so jih pripeljali v Padovo (oziroma Chiesanovo) in Gonars. Pokopališče v Gonarsu je prepričljiv dokaz, kako so umirali...

»Povera gente, poveri bambini« (ubogi ljudje, ubogi otroci) je vzdihnil grobar, ki je stopil k meni, ko sem prebiral imena na križih. Nato so se

mu oči zablistale in s pestjo je zamahnil po zraku, rekoč:

»Tisti komandant, ki je bil tako krut, pa je prejel zaslužen kazen. Tamle nekje na njivah so ga pokopali.«

Molče sem poslušal njegovo pripovedovanje, ki se je končalo z glasnim vzlikom: »Prekleti fašizem, prekleta vojna, da je vsaj ne bi bilo več!«

Pokopališče v Gonarsu... Knjiga gorja, ki glasno obtožuje fašiste in njihove hlapce!

Imena na tem pokopališču pa nam razgaljajo le delček strahot, ki jih je moralo prestatj naše ljudstvo v italijanskih taboriščih in jetnišnicah. Po vsej Italiji so razsejani naši grobovi, saj so naši ljudje za časa fašistične strahovlade trpeli v 109 italijanskih jetnišnicah in v 13 koncentracijskih taboriščih...

France Šušteršič

V Alessandrio

(Odlomek iz knjige »Za zamreženimi okni«)

Meseca novembra lani je izšla pri založbi »Borec« knjiga »Za zamreženimi okni«, katere avtor je Drago Suhl. Le-ta je bil kot partizan ujet v italijanski ofenzivi na Gorjance (jeseni 1942), nato pa je bil obsojen na dosmrtno ječo. Pretežen del knjige opisuje trpljenje v italijanskih ječah.

NASLEDNJI dan so nas pazniki izročili karabinerjem. Ti so nas vklenili, odgnali na cesto in naložili na zaporniški avtomobil. Zdrveli smo proti postaji. Na vožnji smo opazili, da je le malokatera hiša cela.

Ruševina pri ruševini, na pol podrti poslopja, razbita okna, na cesto viseči balkoni.

Na postaji so nas peljali po stopnicah navzdol in nas v kletnih prostorih zaprli v celice z železnimi rešetkami, ki so

Mrtvo okno

(Pozabljena pesem s položajev)

*Gledam skozi okno požgane hiše,
sonce se dviga vse višje in višje
in pod menoj so hoste rdeče
v jesenskem ognju kakor goreče
trdnjave naših sinov.*

*Na oknu so stale rože v lončkih,
vse je cvetelo v srčkih in zvončkih,
mati je vsak dan na oknu slonela,
z ljubečim pogledom gozdove objela
in jim poslala svoj blagoslov.*

*Zdaj pa je okno mrtvo kot votle lobanje
vse je minilo kot lepe sanje...
Glej, tu je še sled njenega komolca
in preko ožganega kozolca
žarijo bukve naših gozdov.*

*Nekoč pa bo to okno spet zaživel,
iz gozdov bo na vse strani privrelo,
novo življenje bo gradilo oboke
belim domovom in skozi slavaloke
se bodo vrčali sinovi domov.*

Golo, novembra 1943.

bile na las podobne kletkam v živalskem vrtu. Ni minilo dolgo časa, ko so spet prišli po nas. Prosili smo za hrano.

»Ne bo nič!« je dejal karabinjer in se nam smejal.

Nato so nas odvedli do jetniškega vagona. Nagnali so nas vanj in posamezno pozaprlj v pločevinaste celice. Kmalu se je vlak premaknil.

Ko sem sedel, sem zaslišal karabinjerja na hodniku, ki je nekemu dejal:

»Izkrcamo jih v Alessandrii, tam tudi ostanejo!«

Alessandria!

Kaj je to? Kakšna je ječa, kjer bom prebil do konca vojne? Koliko mesecev bo minilo do takrat? Kakšni bodo novi tovariši? Zdaj bo vsaj mir. Konec bo že tega prepeljavanja iz zavora v zapor.

Zaspal sem in spal, dokler me ni zbudil karabinjer.

Mesto Alessandria je v severni Italiji in leži na ravnini ob Padu. Vsenakrog se razprostirajo plodna polja, mnogo je tudi riževih polj. Mesto je važno križišče železniškega in cestnega prometa iz vseh sme-

ri: iz Genove, Turina, Milana. Je zelo staro mesto in ima tudi precej industrije.

S postaje smo se napotili po ulicah proti jetnišnici. Ceste so bile umazane, puste. Mnoge stavbe so že razpadale. Zatohel vzduh je ležal nad vsem. Tla so bila umazana, polna odpadkov in smeti.

Le kam sem prišel? Kako staro mora biti to mesto, ki tako zaudarja po gnilobi in razpadu?

Obstali smo pred jetniškim poslopjem. Stavba je bila zelo stara. Vsa začrnela, grozljiva kot srednjeveški grad.

Karabinjer je s puškinim kopitom udaril po močnih lesenih, z železom okovanih vratih. Kmalu so vrata zaškripala in smo stopili čez prag.

Takoj so nas nagnali naprej po hodnikih. Toda že po nekaj korakih smo stali pred drugim vrati. Odprla so se in zaprla za nami. Spet vrata. In spet odpiranje. Spet naprej. In spet vrata. Pet vrat. In pri vsakih vratih mrk sovražen obraz paznika, ki nas je zaničljivo ogledoval od nog do glave. Šele

ko smo prestopili prag petih vrat, smo obstali sredi okroglega prostora, iz katerega so držali štirje hodniki v štiri smeri. V tej okrogli avli sta bili tudi pisarni komandanta zavora in direktorja jetnišnice.

Sprejeli so nas pazniki. Še preden so nam karabinjerji vzeli lisice, so pazniki že planili po naši prtljagi, jo premetavali in pregledovali. Nato so pregledali in pretipali še nas. Ko so vse to končali, so nas odpeljali na desni hodnik, ki je bil čisto mračen. Tam so bile na obeh straneh celice pri celici. Pozaprlj so nas. Celice so bile grajene za enega jetnika, nas pa so spravili v eno po šest in še so robantili, češ, kam nas bodo dali, ko je vendar vse prenapolnjeno s političnimi jetniki iz Jugoslavije.

Alessandrijski zaporj so bili znani kot najhujši v Italiji. Saj so tu zapirali predvsem kriminalce, ki so bili kaznovani z dosmrtno ječo. Pa tudi mi politični smo bili večinoma »težki«. Dvajset let ječe. Trideset let. Dosmrtna. Malokateri je imel manj. Nas ni skrbela ječa, saj smo vedeli, da vojna ne bo trajala več dolgo. Ostali bodo spet le kriminalci. Zato smo se smejali paznikom, ki so nam dosmrtni zapor prikazovali kot nekaj strahotnega in nas tolažili, da nas bo DUCE po vojni prav gotovo pomilostil in nam skrajšal kazen. Takrat se bomo spet lahko vrnili v svojo domovino in zaživelj v novi državi. Nikakor niso mogli razumeti, da smo vsi dobre volje in da nas kazen čisto nič ne tišči.

Začeli smo urejevati celice. Takrat so se nenadoma odprla vrata in vstopil je droban, sivolas človeček v sivi progasti obleki. Kaznjenc. Kriminalc. Prinesel nam je vodo in za vsakega po eno lončeno skledico, nekakšno latvico, in leseno žlico. Blizu sedemdeset let star je bil videti. Ko je vse porazdelil, se je ustavil sredi celice in nas mežikaje pogledal. Nato se je nekoliko sklonil in nam pritajeno zaupal:

»Veste, tu je dosti Jugoslovancev, Hrvatov, Dalmatincev, Črnogorcev in Slovencev. Vsi so zmeraj veseli, čeprav imajo velike kazni. In složni so med sabo. Mi, Italijani, tega ne po-

znamo. Za košček kruha bi pobili drug drugega!»

»Koliko let so vam prisodili?« sem ga vprašal.

»A, a, a,« je odjecal, »na dosmrtno. Zdaj sem tu petinštirideset let. Ko so me zaprli, sem bil dvajset let star. Saj še živeti nisem začel takrat. A ko so me obsodili, sem že začel umirati. In še umiram. Umiram in ni mi rešitve.«

Solze so mu stopile v oči.

»Ali imate kaj upanja, da vas bodo pomilostili?« sem ga vprašal.

Skomignil je z rameni. Vdal se je v usodo brez upanja in vere. In ko ga je s hodnika polkical stražar, je še dodal:

»Svoboden bom takrat, ko bo zame ugasnila sončna luč.«

Odšel je in paznik je zaklenil vrata.

Legli smo na slamo in pospali. Zjutraj so nas peljali v skladišče. Tam so nam dali zebrastraste kaznilniške obleke in skleda za umivanje. Te lončene skleda smo uporabljali tudi za pitno vodo, in če smo razbili latvico, smo iz njih tudi jedli. Naše obleke in prtljago so nam pobrali. Preoblekli smo se. V trenutku smo se začeli drug drugemu smejeti. Ta je imel premagihen suknjič, drugi predolge hlače, tretjemu so rokavi kar viseli od rok, četrtri nikakor ni mogel natakiniti hlače... Četudi smo si med sabo izmenjali posamezne kose, smo ostali smešni, kot da bi nas našemili v klovne. Nato smo dobili še cikle. Kako smo spočetka težko hodili v teh colklah! Ropotalo je po hodniku, da je odmevalo po vsej hiši. Ščasoma pa smo se privadili in smo se sprehajali v njih kot v plesnih čevljih.

Vrnili smo se v celice. Med potjo pa nam je neki paznik že sporočil, da nas pozdravljajo tovariši iz zgornjega nadstropja. Po paznikih so namreč zvedeli, da so prišli v kaznilnico novi obsojenci: SLAVI.

Čez dan so nam dali številke. Vsak od nas je dobil leseno tablico, na kateri je bila vtisnjena številka. Od tistega trenutka dalje nas ni nihče več klical drugače kot po številki.

»374«, to sem bil jaz.

Dosmrtniki smo dobili črne tablice z belimi številkami, vsi drugi pa bele s črnimi števil-

kami. Te tablice so potem obesili na vrata naših celic. Naše stanovanjske vizitke.

»Trecentosettantaquattro!«

Kako težko sem se privadil na ta svoj novi priimek! Ko pa sem se privadil, sem se na ta klic takoj oglasil prav tako, kot bi me kdo poklical z mojim pravim imenom.

Vsak dan so nas peljali na sprehod. Nekega dne sem z dvorišča zagledal pri oknu pr-

vega nadstropja Tipa, parti-zanskega tovariša in sojetnika v Brezovici. Tip, Butara Franc iz Cerkelj. Torej je že tu! Ene-ga znanca že imam. Koliko jih bom še spoznal?

Ta dan nam je paznik povedal:

»Jutri vas odpeljem gor v skupno sobo, kjer so že vaši sorojaki. V kameron. Spali boste pa vsak v svoji celici, v kubikuli!«

Prvemu se je posrečilo

Pred leti je izšla knjiga Aleksandra Vojinoviča-Vojina »Ponovno svobodni«. Avtor, zdaj oficir JLA, je opisal svoje doživljanje od marca 1942, ko so ga zaradi izdaje četnikov ujeli Nemci in ga odgnali v internacijo, pa do bega iz koncentracijskega taborišča in ponovne vključitve v NOV. (Ob koncu vojne je bil Vojinovič namestnik komandanta 15. slovenske divizije.)

Knjiga »Ponovno svobodni« je nedavno izšla tudi v slovenskem jeziku. Izdala jo je založba »Borec«.

Objavljamo eno izmed poglavij te knjige.

NEKEGA dne smo se med kosilom sestali v kotu taborišča. Prisotni so bili Šicko, Piki, Petrovič, Sima, Župan, Vitez in jaz.

Kako pobegniti? Taborišče je bilo dobro utrjeno in ponekod je bila žica napeta v dveh vrstah, ponekod pa celo v treh. Okoli taborišča je bil prazen prostor, stražarji z brzostrelkami in mitraljezi pa so nas stražili na vsakem vogalu. Na delo nas niso gonili.

»Tovariši, kako? Kako naj bežimo iz te trdnjave? Na Norveško ne smemo iti...« sem govoril. Mimo nas je prišel neki jetnik. Šicko je naglo spremenil razgovor in je na glas pripovedoval, kako ga žulijo čevlji, ki jih je dobil. Ko se je nepovabljeni jetnik nekoliko oddaljil, je Šicko dejal:

»Bežati moramo, ko nas bodo peljali na delo.«

»Da, toda če nas sploh ne bodo peljali na delo?« je vprašal Piki. »Že petnajst dni smo tukaj, toda noben jetnik ni še šel na delo izven taborišča. Kaj pa, ko bi poskakali iz kamiona, ko nas bodo peljali na postajo?«

»To je zelo tvegano,« je odgovoril Petrovič. »Tedad ne moremo bežati vsi skupaj. Lahko bi pobegnili eden ali dva, potem pa bodo stražarji bolj pazili na ostale. Če pa hočemo vendarle tako bežati, moramo

organizirati dvojice ali največ trojke.«

Med našim pogovorom je Župan iz Mikulovca ves čas molčal, se zvito smehljal in nas pogledoval.

Bil je starejši človek. V svoji vasi je bil nekoč za župana in zato je tudi v partizanih dobil to ime. Leta 1917 je bil še kot mladenič med vstajo v Toplici ujet in interniran v Bolgariji, od koder je zbežal. Zato je imel tudi največ izkušenj.

»Nekaj vam predlagam,« je začel. »Opazili ste, da so vrata vsako jutro odprta. Podnevi so včasih odprta, včasih pa zaprta. Dežurni policisti pri vratih je brez brzostrelke. Ima samo samokres in stoji navadno pred pisarno ali pa se mudi v njej. Vsako jutro čistijo jetniki steze in se polagoma približujejo izhodu. Tedaj stražar ni posebno pozoren nanje. Mislim, da bo najbolje, da bi nekega jutra malo bolj zgodaj stali, vzeli metle in pričeli čistiti dvorišče. Počasi se bomo približali vratom, in ko stražar ne bo pazil na nas, bomo brž stekli skozi vrata proti gozdu, ki je le nekaj metrov oddaljen.

»Da, in če bo stražar le imel brzostrelko?« je vprašal Šicko.

»Nima brzostrelke,« je odgovoril Župan. »Že teden dni ga opazujem in sem že do podrobnosti vso stvar razmislił.«

Otroci za žico koncentracijskega taborišča

»Kaj pa, če nas opazijo drugi stražarji kje v bližini?« je vprašal Vitez.

»Zato bomo prej vstali in tedaj jih navadno še ni tam. Pometali bomo tla in ne bomo sumljivi,« je odgovoril Župan.

In končno smo se vsi s tem strinjali, da je moč le tako pobegniti.

Župan je dobil nalogo, da še naprej opazuje glavna vrata in stražo, drugi pa smo prevzeli nase skrb glede obutve, obleke in hrane, da bi že v nekaj dneh lahko pobegnili iz taborišča.

Ta naš prvi sestanek smo imeli na mestu, kjer so se jetniki običajno sestajali, tako da se ni nikomur zdelo sumljivo. Razšli smo se po svojih barakah. Veselje nam je začelo zalivati srca. Ali — ali! Ali v svobodo — ali v smrt!

Vsak dan smo se pogovarjali o pripravi na beg. Obutev smo imeli, obleko tudi. Stradali smo, pa smo vendar še tisto malo kruha, ki smo ga

dobili, shranili, da bi vsaj v začetku imeli kolikor toliko rezervne hrane za na pot. Mislili smo na dolgo pot, ki nas je čakala do Jugoslavije. Na kakšno prevozno sredstvo nismo niti mislili.

Župan nas je prav tako obveščal o rezultatih svojega opazovanja. Vsako jutro je čistil dvorišče, posebno okoli vzhodnih taboriščnih vrat.

Tudi drugi smo opazovali stražarje. Čistili smo steze in prihajali tako tik do vrat. Ničesar nismo opazili, kar bi nas skrbelo, pa tudi o nas ni nihče posumil. Prepričani smo bili, da se bo beg popolnoma posrečil. Bilo je vse tako, kot je povedal Župan.

Dogovorili smo se, da se bomo naslednjega dne sestali in določili dan pobega. Toda ta dan nas je čakalo veliko presenečenje.

Okoli šeste ure, preden je zazvonil zvonec, so nas prebudili strelji iz strojnice in iz sa-

mokresa, nato pa kričanje in preplah. Stražarji so se razšli po barakah. Nato je sledilo povelje, naj vstanemo, toda nihče ni smel iz barake. Vstali smo, se oblekli, nato pa so nas poklicali na dvorišče in nas postavili v vrste.

Kar koža se mi je ježila. S pogledi sem iskal tovariše, s katerimi sem se dogovarjal o begu. Vzdrhtel sem. Vsi so tu, razen Župana iz Mikulovca. Kaj je z njim?

Prisel je komendant taborišča. Takoj nas je pričel psovati. Grozil nam je, da nas bo vse postrelil, ker ne spoštujemo predpisov. Tolmač Neša nam je na kratko pojasnil, da je neki jetnik pobegnil. Nekaj me je spreletelo. Župana ni. Župan je pobegnil! In Župan je zares pobegnil, in to skozi vrata.

Ta dogodek nas je zelo prizadel. Zakaj je pobegnil sam? Mar se nismo dogovorili, da bomo zbežali skupaj? To je bilo za nas najhuje. Sedaj smo morali poiskati drug način, in sicer v času, ko bo budnost stražarjev mnogo večja. Dolgo sem razmišljal o tem. Obsojal sem ga. Na drugi strani pa sem se vendar veselil. Veselil sem se, ker je vsaj en naš človek spet postal svoboden. Ugibal sem, zakaj je to storil brez nas. Toda bilo je razumljivo. Čistil je stezo, prišel je do vrat, videl, da je prehod prost, videl je gozd in daleč, globoko v gozdu svobodo in se ni mogel premagati. Pri vratih je odvrgl metlo, se v diru zagnal in se znašel v gozdu. Strelji, ki so sledili za njim, niso zadeli, kajti tedaj, ko so odmevali, je bil že daleč. V teh jutranjih urah, ko nam je komendant grozil z ustrelitvijo, je Župan že stopal s hitrimi koraki skozi gozd, svoji domovini in svobodi naproti... Gotovo mu je bilo žal, ker se nam je bil izneveril, le premagati se ni mogel.

Dokler smo bili v taborišču, nismo o njem zvedeli ničesar.

Vendar se mu je posrečilo priti v rojstvo vas pod Jastrebcem, po kateri je tako hrepenel. Toda tam so ga ujeli četniki in ga ustrelili.

Zaradi njegovega bega je bilo v taborišču izvršenih več kolektivnih kazni, a zaradi njih so godrnjali le malodušneži in kriminalci.

STREL

»HOLZPLATZ« je bil delovni prostor na robu mesta Dachau, kjer so jetniki zlagali deske, jih prevažali, razkladali in nakladali. Od ranega jutra do trde noči so se premikali po tem prostoru, ki so ga obkrožali zeleni stražniki z naperjenimi puškami v rokah. Če je stražnik ustrelil kakega »nepokornega« jetnika, je dobil dopust...

Meglenega jutra je vodja delovne skupine ukazal, naj jetniki pripravijo tračnice, da bodo potem prevažali in zlagali deske. Tračnice so bile položene, roke jetnikov pa umazane od mokre zemlje. Prejšnji dan je namreč deževalo. Ker je bilo škoda desk, namenjenih za kdo ve kakšne »svete« namene nacizma, so si morali jetniki poprej umiti roke, da ne bi umazali desk. V sosesčini delovnega prostora, za ograjo je bila njiva, polna cvetočega krompirja. Krompirjevec je bil pripraven za umivanje rok.

Zapoznel jetnik je sam prekorajčil ograjo in si začel umivati roke. Ni si jih še dobro umil, ko je zaslišal strel. Prav počasi se je obrnil, se vrnil na delovni prostor in premišljeval, kateri izmed zelenih čuvajev si je zaželel dopusta. V tem pa je že zagledal sojetnike, ki so hiteli k njemu in ga spraševali, kako se počuti. Začudeno jih je gledal. Sojetniki pa so silili vanj in ga celo otipavali, ali je še cel in živ. Čudno se mu je zdelo to obnašanje, pa jih je povprašal, zakaj so tako v skrbeh zanj. Nekdo iz gruč mu je dejal: »Oglej si vendar svoj komolec!« Jetnik je pogledal in se zdrznil, ko je opazil krvavečo kepo mesa namesto celega komolca. Začel se je tresti. Šele sedaj je dojel, da je bil strel namenjen njemu. »Toda zakaj?« se je spraševal. Pa so mu pojasnili drugi jetniki, kako so z grozo v očeh in s pridržanim dihom opazovali stražarja, ki je z nabito

puško meril v njegovo glevo, ko si je umival roke. Meril je, meril, nato pa sprožil. Takrat so jetniki zamižali, da ne bi videli tragičnega konca sojetnika. Sedaj so se šele prepričali, da je samo obstreljen.

Delati ni mogel nihče več. Jetniki so ugibali, kdo je zelelec, ki je streljal, kakšne narodnosti je, samski ali poročen.

Prihitel je vodja delovne komande. Tudi on je slišal strel. Nekaj mu je reklo, naj pohiti k skupini, ki se je umivala v krompirišču. Ko je videl krvaveči komolec jetnika, je besen skočil proti stražarju. Z ostrim glasom ga je vprašal, kdo mu je dal pravico streljati človeka. Stražar je tajil, da ni streljal v človeka, ampak v zrak, ker da je jetnik hotel pobegniti. Vodja je pripeljal krvavečega jetnika k vojaku

in mu pokazal obstreljen komolec. Ob takem dokazu je stražar obmolnil. Vodja jetnikov — bil je komunist, star komunist — pa je povedal stražarju, da se bo še kesal tega dejanja; nato je jetnika odpeljal z delovnega prostora.

Na zbirnem mestu so jetniki med odmorom govorili samo o tem dogodku. Divja mržnja proti zelenemu vojaškemu stroju je naraščala.

Delovni skupini se je približal stražar. Jetniki niso obnemeli kot po navadi. Naravnost zabučalo je njihovo divje razpoloženje in se zliło v en sam krik: »Smrt krvnikom in izdajalcem! Živela mednarodna solidarnost vseh svobodoljubnih narodov sveta!«

Ta krik je bil odgovor na nekaj vojakovih besed, izgovorjenih v jeziku, ki ni bil nemški.

Fedor Bevc

Kambodža — legenda in stvarnost

„SREČEN sem, da se mi je znova ponudila priložnost, da obiščem Slovenijo, čeprav le mimogrede« — je dejal predsednik kamboške vlade, ko se je na poti iz Beograda v Pariz ustavil v Ljubljani. »Tako sem izpolnil obljubo, ki sem jo dal, ko sem odhajal iz Slovenije, da se bom v Slovenijo še vrnil.«

Med dvanaajst dnevnim bivanjem princa Sihanuka v Jugoslaviji se je slovenska javnost bliže seznanila s Kambodžjo, saj so prebili njeni predstavniki med nami kar šest dni. Bili so na Gorenjskem, obiskali so Velenje in Soštanj, zadržali so se dva dni v Slovenskem Primorju; v Ljubljani jih je pozdravila desetisočglava množica.

Pred zadnjo vojno je le malo kdoli pri nas vedel za to deželo, saj se je naše obzorje nehalo že pri Indiji. Kambodža je tedaj veljala za najbogatejšo deželo Francoske Indokine, saj v tej deželi ni niti sledov že prislovične azijske revščine.

Kambodža leži na meji dveh svetov, tam, kjer si podajata roko budistična kultura in francoska civilizacija, legenda in stvarnost, eksotika in realnost dvajsetega stoletja. Z eno besedo, Kambodža je na veliki stičnici Azije, tam, kjer se že mešajo vplivi Indije in Kitajske.

Srce te 140.000 km² velike dežele je nizki svet ob Mekongu, veliki reki, ki izvira visoko na Tibetški planoti, teče nato po meji Siama in Laosa in se izliva v Južno kitajsko morje. Glavno mesto te štirimilijonske dežele Pnompenh leži tam, kjer se ta 4000 km dolga reka razcepi v dva rokava: »Staro reko« in »Novo reko«.

Do kamboške prestolnice priplujejo po Mekongu navzgor, tudi večji oceanski parniki; od tod pa potujejo v notranjost dežele, preprežene s kanali in manjšimi vodnimi toki, manjše ladjice. Kot v Siamu

živi tudi v Kambodži del prebivalstva na splavih ob vodi, oziroma kar na vodi.

Kambodža je del tistega sveta, ki mu pravijo Nemci »Reisiasien«. V nasprotju z Evropo se hranijo prebivalci Kambodže z rižem in ribami. Še zdaj proslavljajo v novembru »praznik upadanja voda«. Tedaj gre vse na lov, staro in mlado. S tem ulovom se hranijo nato vse leto in še jim ostane sto tisoč ton rib za izvoz v druge dežele. Tako jim teče življenje vse leto od enega do drugega »upadanja voda«.

Duša moderne Kambodže je polmilijonska prestolnica Pnompenh. Od tod vodijo ceste, večidel asfaltirane, na vse strani dežele. Ena gre tudi k znamenitim, 800 let starim templjem nekdane kmerske prestolnice Angkor, vklesanim v tropске laterite in rdeče peščenice zadnjih odrastkov Dandžkih višin.

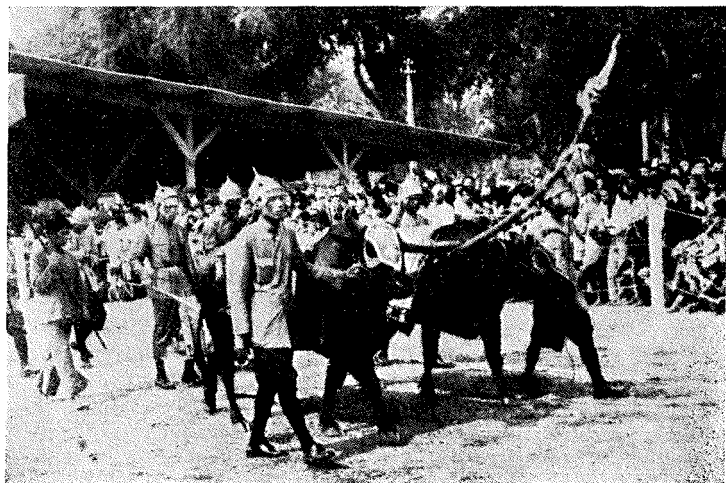
To prestolnico Kmerov, prednikov današnjih Kambošcev, so na začetku tega stoletja odkrili francoski arheologi.

Leži na meji tropskih gozdov, namočenih od monsumskega dežja, in savanskih pašnikov. Svetišča Angkorja kažejo, prav tako kot tempelj Borobudur na Javi in svetišča na Baliu, močne indijske, se pravi budistične vplive.

Posebnost glavnega mesta je znamenito jezero Tonresap, ki mu pravijo tudi Veliko jezero. Po poletnem monsumu se zaradi visokega vodnega stanja Mekonga njegova površina poveča kar za trikrat; v suhem letnem času pa odteče voda spet nazaj v Mekong in Veliko jezero se skrči na 3000 km². Tonresap je zato naravni regulator vodnih razmer v tej tropski deželi.

Torej ni težko uganiti, da je Kambodža izrazita poljedelska dežela. V industriji se šele pripravlja na prve korake. Francozi se namreč za razvoj industrije še zmenili niso. Pospeševali so gojenje kavčuka in riža. Zdaj je bil večji izvoz prvega, zdaj drugega — kakršna je bila letina. Največji kupec kavčuka je bila, kajpak, Francija sama.

Kambodža je veljala dolgo časa za nekakšno starodavno, »pravilčno« deželo. Njenega kralja so imeli za potomca in namestnika Bude. Se pred leti so na kamboškem dvoru živeli kot v davnih, starih časih in življenje monarha je prej spominjalo na legendo kot pa na stvarnost.

Praznik pomladi v Kambodži

»Zelena narava prinaša srečo samo v torek,« so nekdanj trdili astrologi. Zato se je kralj vsak torek odel v zeleno. V drugih dneh tedna so prinašale srečo druge barve. Gibanje zvezd je odkrilo, da prinaša srečo v soboto rumena barva, v ponedeljek vijoličasta in tako dalje. In kralj ni nikoli preslišal nasvetov svojih astrologov.

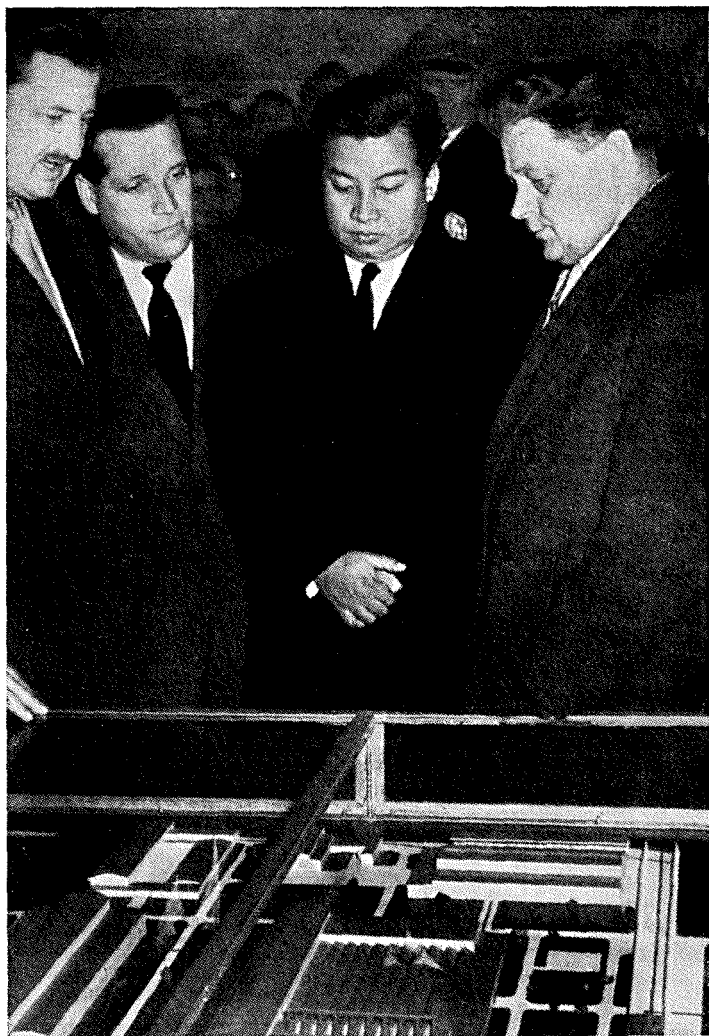
Življenje v tej deželi se je spremenilo, ko so se po II. svetovni vojni Francozi umaknili iz nekaterih delov Indokine, še bolj pa, ko se je sedanji predsednik vlade, princ Sihanuk, odpovedal prestolu in se ves posvetil obnovi dežele.

Francozi so prišli v Indokino v drugi polovici prejšnjega stoletja, torej v dobi, ko so Britanci svojo oblast v Indiji že popolnoma utrdili in silili že naprej, v Afganistan in Tibet. Razpad francoskega kolonialnega imperija se je začel takoj po drugi svetovni vojni, po zlomu japonskih načrtov v Aziji.

Septembra 1945 je vietnamsko osvobodilno gibanje proglasilo samostojno republiko Vietnam, pet let pozneje pa je morala Francija priznati tudi Kambodži neodvisnost. Toda to priznanje je bila navadna formalnost, saj se Francozi dejansko sploh niso umaknili iz dežele. Ohranili so še vedno prvo in zadnjo besedo v Kambodži. In pri tem bi tudi ostalo, če ne bi posegel vmes Sihanuk.

Sihanuk je tedaj — to je bilo 1954. leta — zapustil kraljevo palačo z zlato streho in demonstrativno odšel v tujino, se pravi v izgnanstvo. Vendar se v Kambodži niso mogli pomiriti z izgubo priljubljenega vladarja. Na prvih svobodnih volitvah 1955. leta so vsi glasovali za povratek Sihanuka.

Ta se je res vrnil v deželo, a ne več kot monarh, ampak kot navaden državljani. Odslej je vse svoje energije posvetil zaščiti interesov svoje dežele. Ko je postal po povratku v domovino predsednik vlade, je bila Kambodža sprejeta v Organizacijo ZN. Sihanuk se je na čelu kambodške delegacije udeležil tudi bandunške konference azijsko-afriških držav. Kambodža se je začela vse če-

Decembra 1959 je obiskal Jugoslavijo premier Kambodže princ Norodom Sihanuk. Ogledal si je tudi Slovenijo. Na sliki: Princ Sihanuk na obisku v Litostroju

šče omenjati v svetovnem tisku. Postala je iz objekta subjekt, dobro določen pojem.

Na bandunški konferenci se je Sihanuk izrekel za idejo, ki jo je že dolgo gojil v srcu. za sožitje, koeksistenco z vsemi. »Neodvisna in nevtralna Kambodža — je tedaj dejal Sihanuk — je na stičnici dveh civilizacij, dveh ras, dveh političnih svetov. V tem položaju ima to nevarno prednost, da je preizkusni kamen za praktično uveljavljanje načel aktivne koeksistence. Moja dežela je sprejela ta načela za svoja in

jih želi najdosledneje uveljaviti.«

Ta načela so zagotovila Kambodži mir in neodvisnost. Če bi postavili na tehtnico prednosti in nevšečnosti, ki jih je ta politika aktivne koeksistence prinesla Kambodži, bi morali ugotoviti, da se je škodelica s prednostmi visoko dvignila. Kot nekaterim drugim neodvisnim državam, so tudi Kambodži ponujali orožje, čeprav je zahtevala iz inozemstva gospodarsko pomoč. Toda dežela se je odločila za svojo neodvisnost in zato se je odrekla i po-

moči i orožju, to pa ji je zagotovilo ugled, ki ga danes uživa v svetu.

Princ Sihanuk ni bil sedaj prvič v naši državi. Jugoslavijo je obiskal že 1956. leta. Tedaj je vodil kamboško misijo dobre volje. Še isto leto je obiskal Kambodžo tudi predsednik Zveze sindikatov Jugoslavije Vukmanović. Decembra 1959 je obiskala to deželo delegacija jugoslovanskih novinarjev, v naši državi pa je tedaj gostovala tudi skupina kamboških folklorističnih plesalcev. Med nami in Kambodžo obstaja torej že trden most.

V Pnompenhu, prestolnici Kambodže, je zdaj vlada, ki ima v parlamentu absolutno večino. To večino ji je zagotovila stranka, ki jo je ustanovil Sihanuk. Ljudska socialistična stranka se zavzema za širok in postopen program reform.

V tej deželi se je namreč družbeni razvoj marsikje ustavil še na polfevdalni stopnji, toda v zadnjih letih so že odstranili najbolj vidne znake nekdanjega kolonialnega režima. Uvedli so prve elemente načrtnega gospodarstva — ti se kažejo v izvajanju petletnega načrta 1960—1965 — zastavili vse sile za modernizacijo poljedelstva, ustanovili volilne organe in tako demokratizirali oblast.

Obisk premiera Sihanuka je našo javnost še bolj seznanil z deželo, ki skuša najti pametno rešitev med starim in novim, srednjo pot med tradicijo in zahtevami naše dobe.

»Rad bi pomagal svojemu narodu,« je dejal Sihanuk, ko se je odpovedal prestolu. Te besede so postale stvarnost.

M. O.

Etiopija ni več »na robu sveta«

ETIOPIJA je dežela z mnogimi obrazi, v njej se še zmeraj srečujejo jeep in mezeg, koliba iz zbite prsti in zdravnik s penicilinom, perjanice preteklosti z indeksi prvih študentov te dežele, ki do nedavna še dijakov, srednješolcev ni imela. Toda vsakdo, ki presoja brez predsodkov, mora priznati, da je napredek te dežele čedalje očitnejši, da moderne oblike življenja izpodrivajo zadnje ostanke fevdalne ureditve, ki je bila še pred dobre četrto stoletja bistvena, poglavitna značilnost te afriške dežele.

Etiopija oziroma Abesinija, kot so ji pravili, je prišla na svetovno prizorišče šele leta 1935, ko je Mussolini izvedel pohod na to deželo. Dotlej je bila v resnici država, katere

prebivalci so že za Homerja veljali za »ljudi na robu sveta«, kjer zahaja sonce. Lega Etiopije, visoko v gorah, je bila nujno spreminjala to državo v neosvojljivo gorsko trdnjavo, hkrati jo je pa odrezala od svetovnega dogajanja.

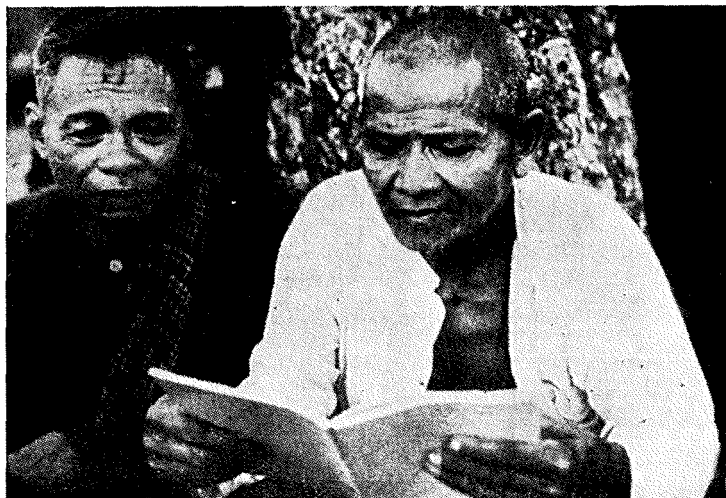
Njene osamelosti in zaprtosti vase niso mogli prekiniti niti Portugalci, ki so od neafriških narodov prvi v zgodovini segli po tej deželi, niti Turki v 16. stoletju, ki so sicer prinesli islam, muslimansko vero, niso se pa mogli zasidrati v njej. Tudi drugi kolonizatorji so odšli praznih rok: britanska vojaška ekspedicija leta 1868 je stala devet milijonov funtsterlingov, uspeh z vidika kolonializma pa je bil ničev. Še huje so jo skupili Italijani, katerim so 1896 pri Adui čete kralja Menelika tako posvetile, da so potem pustili Etiopijo pri miru vse do leta 1935.

Nemara ne bo napak, če pojasnimo nekaj temeljnih reči o tej deželi, s katero živimo v zelo prijateljskih odnosih. Ime Etiopija je grškega izvora in pomeni »ožgan, opaljen obraz«. Etiopci neradi slišijo ime Abesinija. To ime je arabskega izvora in pomeni »mešan«, »mešanica narodov«.

Etiopija je tolikšna kot cela Francija in še precejšen del Španije povrh. Od njene severne do južne meje je 2000 km, od vzhodne do zahodne pa 1500 km. Etiopija z Eritrejo meri 1.233.000 km². Število prebivalstva cenijo na okoli 15 milijonov (ljudskega štetja namreč še ni bilo). Etiopija je razdeljena na 12 provinc. Eritrejo ni provinca, marveč je od 11. septembra 1952 v federaciji z Etiopijo. Do federativnih odnosov je prišlo na podlagi sklepa Združenih narodov, sprejetega 2. decembra 1950.

Predaleč bi segli, če bi opisovali legende o Solomonu in sabski kraljici, ki da sta bila ustanovitelja dinastije. Oglejmo si raje razvoj v 20. stoletju in prvega moža Etiopije, cesarja Haile Selasia, s čigar imenom je povezana moderna zgodovina te države na vzhodu Afrike.

Haile Selasie, rojen 1892, je sin rasa Makonena, junaka

Kmeta iz Kambodže

bitke pri Adui. Tafari, kasnejši Haile Selasie, se je poročil z vnukinjo »kralja kraljev« Menelika II. Toda njegov svak, Lidj Jasu, je postal kmalu njegovo glavni nasprotnik. Okrog Tafarija so se zbirali na dvoru ljudje naprednejših misli, medtem ko je Lidj Jasu veljal za »najbolj norega potomca modrega Solomona«.

Tako sta na dvoru nastali dve stranki. Lidj Jasu se je potegoval za to, da bi stopil na prestol njegov izbraneec — in res je postal najprej prestolonaslednik, nato pa je izvedel udar: deda Menelika, njegovo ženo Taito in teto Zaoditu je zaprl v klet in jel vladati po svoje... Tako je na primer vzel revolver in postrelil vse policaje, ki so varovali prestolnico. Drugič spet se je kot vladar pripeljal v tedaj francoski Džibuti — jahaje na lokomotivi! Potlej je prestopil v mohamedansko vero, si dal napraviti rodovnik, ki naj bi pokazal, da je Mohamedov potomec, in si uredil harem.

To je bil začetek njegovega konca. Koptska cerkev si je poiskala zaveznika v Tafariju, dasiravno se ideje bodočega cesarja v marsičem niso ujemale z njenimi. In tako se je 29. septembra 1916, sedem let po proglasitvi Lidja Jasua za prestolonaslednika, sestal zbor najvišjih cerkvenih in posvetnih velikašev in ga odstavil. Menelikova hči Zaoditu je bila oklicana za kraljico, Tafari pa za prestolonaslednika oziroma regenta. S tem dnem je Tafari v resnici že postal vladar Etiopije, zakaj Zaoditu je le nosila krono, on pa je upravljal deželo — kolikor se je dalo. V Etiopiji je bilo namreč tedaj vladarjev z zvanečimi imeni na pretek. Bodli so se med seboj, najmanj pa jim je bilo pogodu, ukloniti se osrednji oblasti.

Toda z vztrajnostjo, z mladimi pomočniki, ki jih ni izbral iz vrst fevdalcev, marveč iz drugih družbenih plasti, se je Hailu Selasiju posrečilo streti odpor fevdalcev. Naposled so mesto vladarjev posameznih provinc zasedli guvernerji, in tako je še zdaj.

Ko ga je nekoč nekdo primerjal s Petrom Velikim, je Haile Selasie odvrnil:

V začetku decembra 1959 je obiskala Jugoslavijo delegacija etiopskih rodoljubov, ki so se bojevali za svobodo Etiopije. Na sliki jih vidimo v spremstvu podpredsednika GO ZB Rudolfa Janka ob grobnici narodnih herojev v Ljubljani

»Ne morem biti Peter Veliki. Prvič, nisem tako velik kakor je bil on. In drugič, nočem tako hiteti kakor on.«

Tako je popeljal deželo na pot postopnih, toda uspešnih reform. Njegova prva skrb je bila in je, dobiti izobražene mlade ljudi, izšolati jih, jim zaupati vodilna mesta v upravljanju Etiopije. Značilno je, da gre tretjina državnih dohodkov za šolstvo in prosveto.

Najprej so tako rekoč iz nič zrasle osnovne šole. Potlej so spet tako rekoč iz nič zrasle srednje šole. Nato so morali počakati z ustanovitvijo prve univerze toliko časa, da so prvi osmošolci opravili maturo. Zdaj ima Etiopija univerzo, okoli 80.000 učencev in dijakov. Napredek je, gledan z evropskimi očmi, še majhen, toda v primerjavi s stanjem, denimo, pred četrto stoletja, je velikanski.

Tako je tudi v zdravstvu in na drugih področjih. Pred vojno je bilo v Etiopiji bore malo pravih bolnišnic. Zdaj jih je nad 40 (v njih delajo tudi jugoslovanski zdravniki), mimo tega pa imajo okoli 150 klinik.

Če dodamo še nova poslopja, nove ceste, prve tovarne, uvedbo potniškega in letalskega prometa — je slika še nekoliko bolj zaokrožena, dasi prav še zmeraj blede v primerjavi z resničnostjo.

Etiopija ima velikanske možnosti za gospodarski razvoj. Njeno ogromno rudno bogastvo je dejansko še nedotaknjeno. Industrija je še v povojih. Premalo je še cest, železnica je ena sama.

Tudi v gospodarskem pogledu je čutili roko Haile Selasie, ki se nerad prenaagli. Za etiopski gospodarski položaj je namreč značilno dejstvo, da niso v tej deželi nič kaj posebno vneti za naložbe tujega kapitala. Vlada je doslej dala samo nekaj koncesij tujim družbam.

Nasprotno pa je ta dežela na široko odprla duri tujim strokovnjakom. Po že nekoliko zastarelih podatkih je vlada angažirala med drugim 189 tujih zdravnikov. V Etiopiji srečaš zdaj jugoslovanske zdravnike in gozdarje, švedske trgovce in pravnike, francoske železničarje, norveške obrtnike, kanadske uradnike, avstrijske finančne izvedence, švicarske elektrotehniko — in tako naprej.

Prijateljstvo med našo deželo in Etiopijo je mlado, a trdno. Utrjeno je bilo z medsebojnimi državnimi obiski predsednika Tita in cesarja Haile Selasie, s plodnim sodelovanjem na mnogih področjih.

J. Š.

Naš odnos do kolonializma

NAŠ odnos do vprašanj kolonializma izvira predvsem iz dejstva, da Jugoslavija kot socialistična dežela uveljavlja dosledno socialistično politiko, ki ji je tuje zatiranje enega naroda po drugem, ki ji je tuje izkoriščanje drugih narodov, ki ji je tuja politika neenakopravnosti med narodi in državami in politika vmešavanja v notranje zadeve drugih dežel.

Naš odnos do vprašanj kolonializma in protikolonialističnega boja izvira nadalje tudi iz dejstva, da so jugoslovanski narodi zelo dolgo trpeli pod tujo nadvlado, bojevali težaven in krvav boj za svojo osvoboditev, svobodo, ki jo danes uživamo, pa smo plačali za ceno, ki je ni moč izračunati. Zdi se mi, da lahko zato bolje kot nekatere druge evropske dežele razumemo težnje in boj narodov, ki se borijo za svojo svobodo, neodvisnost, za svoj ekonomski in družbeni napredek.

Naš odnos do vprašanj protikolonialnega boja izvira iz dejstva, da smo dežela in ljudstvo, ki smo svojo svobodo, da sami odločamo o svoji usodi, izvojevali v eni najtežjih revolucij in najtežjih oboroženih bojih.

Naš odnos do ekonomskih in družbenih problemov Sredozemlja in Srednjega vzhoda izvira iz dejstva, da smo bili tako rekoč do včeraj gospodarsko in kulturno zaostali, da je bilo naše gospodarstvo v polkolonialni odvisnosti od gospodarstva razvitih in bogatih dežel. Dobro vemo, kako težaven in mučen je ta boj za to, da bi odpravili zaostalost, in na kakšne težave zadevajo v tem boju.

Naš odnos do vprašanj protikolonialnega boja izvira iz dejstva, da smo globoko zainteresirani na nadaljnjem družbenem napredku na svetu, da sta naš lastni razvoj in ekonomska krepitev odvisna od hitrejšega razvoja in vsestranske krepitve zaostalih dežel, predvsem naših bližnjih in daljnjih sosed na področju Sredozemlja in Srednjega vzhoda.

Naš odnos do problemov protikolonialnega boja izvira tudi iz dejstva, da smo dežela, ki ji je silno veliko do tega, da bi bila odpravljena hladna vojna, da bi se uveljavilo načelo aktivne koeksistence, da bi se vsestransko izboljšali odnosi med vsemi narodi in državami.

Takšna naša politika in takšna naša stališča prihajajo do izraza v vsej naši dejavnosti, začenši s politiko naše dežele v OZN... Zato smo pozdravili svobodo Indije, osvoboditev Kitajske, ki se je otresla kolonialnega jarma. Pozdravili smo egiptovsko revolucijo leta 1952. Odločno smo obsodili napad na Suez in Sinaj, pozdravili smo iraško revolucijo leta 1958, neodvisnost Vietnama, Indonezije, Pakistana, Burme, Cejlona, Tunizije, Maroka, Gane, Gvineje in drugih dežel in smo

skoraj z vsemi deželami navezali odnose najtesnejšega sodelovanja. Na podlagi teh pozicij smo izoblikovali tudi naš odnos do osvobodilnega boja alžirskega naroda, boja ljudstva, ki noče nič drugega, kot zavzeti dostojno mesto v skupnosti svobodnih narodov.

Stoječ na teh pozicijah, pozdravljamo množično prebujanje narodov črne Afrike in se veselimo svobode, ki jo bodo v prihodnjih letih dosegli narodi Nigerije, Toga, Kameruna in Somalije.

Dogodki po drugi svetovni vojni bi morali že prepričati tudi tiste, ki živijo po starem načinu življenja, da je kolonializem anahronizem današnjega časa. Tisti, ki tega nečesto videti, bodo kruto razočarani.

Iz govora tovariša Veljka Vlahovića na III. protikolonialni konferenci v Beogradu, 2. decembra 1959.

ZANIMIVOSTI IZ MINULIH VOJN

Doživljaji pilota v španski državljanski vojni

Pred koncem španske državljanske vojne so bili objavljeni v nekem ameriškem časopisu spomini pilota Evgena Finicka, ki se je udeležil te vojne na strani republikancev. Objavljamo nekaj odlomkov iz teh zanimivih spominov.

LETIM kot pilot v službi španske republike. Pravzaprav: letel sem, in sicer od septembra 1936 do 2. julija 1937, ko sem jo tudi jaz skupil... V dveh mesecih sem prestal štiri operacije. Vojaški kirurgi pravijo, da bo po šestih ali osmih mesecih moja noga taka kot nova — samo za centimeter krajša od leve. Torej bom lahko spet letel. Tovariši, to je najprijetnejša novica, kar sem jih slišal v svojem življenju.

Mislim, da bo dobro, če začnem od kraja...

Prvo nedeljo v septembru 1936. leta sem se živahno pričkal z nekaterimi piloti na letališču Flewd Benet. Eni so bili

za Franca, drugi za vlado.*Prisoten je bil tudi neki fant, ki je sedel ob strani, molčal in poslušal. Ko smo končali razpravo, me je odpeljal proč in me vprašal, ali bi hotel v Španijo. Odgovoril sem mu, da bi zelo rad odšel tja... Naposled se mi je ponudila priložnost za odhod.

Pa nikar ne mislite, da sem hlepel po avanturah... Stvar sem povsem trezno razmisllil... Franco je prodiral na sever Seville in vsak dan osvajal nova mesta. Imel pa je tudi odlične italijanske pilote, ki so leteli na Fiatih... Gotovo ste

* Za republikansko špansko vlado.

brali v časopisih, da republikanci niso takrat imeli niti letal niti letalcev, ki bi kaj prida veljali.

Sredi septembra sem se v New Yorku vkrcal na ladjo. V Madrid sem prispel 24. septembra. Takoj so me odpeljali v letalsko ministrstvo.

Nekateri izmed ostalih Američanov, ki so takrat prispeli tja, so nas grozno razočarali. Bolje bi bilo, da ne govorim o njih. Njihovih imen ne bom povedal, čeprav bi to zaslužili. Eden izmed njih je pobrisal s 7000 pezetami, ki so mu jih bili dali za opremo. Drugi se je ustrašil, in ko bi moral oditi na fronto, se je naredil bolnega. Potlej je prosil za dopust, da bi lahko obiskal svojo ženo, ki je bila v Valenciji. Jasno, da ga nismo nikdar več videli... Samo jaz sem ostal od vse skupine, s katero sem prišel v Španijo...

Ko smo se prvikrat dvignili, so Francovi vojaki prodirali proti Toledu. Od njega so bili oddaljeni samo devet milj. Nič več jih ni moglo zaustaviti. Mi pa nismo imeli vojske. Imeli smo samo množico prostovoljcev... To so bili mladeniči v delavskih oblekah; nekateri so imeli stare, predpotopne puške, drugi pa so bili sploh brez pušk...

Naša naloga je bila, da jim čimbolj pomagamo: da bombardiramo ceste, po katerih je prodiral sovražnik, in ga tako zadržimo. Kmalu smo videli, da to namerava tudi nasprotnik. Naši ljudje pa so bili sila neizkušeni in niso znali razlikovati naših letal od Francovih. Brž ko smo se dvignili, so streljali na nas. Sprva so nam napravili več škode naši lastni kakor Francovi vojaki...

Prvikrat smo se spopadli s sovražnikom na šestih Breguetovih bombarderjih. To je bilo nekje za Toledom...

Pri tem poletu smo imeli tudi star aparat tipa Boeing, na katerem nikakor niso mogli sinhronizirati mitraljezov. Visk je kar naprej odbijal izstrelke nazaj — in tako so ti zvrtili na letalu mnogo lukenj... Imeli smo tudi tri letala tipa Newport. To je neka vrsta dvokrilnih letal, ki pa imajo med kolesi še nekakšno tretje krilo. Bila so počasna in

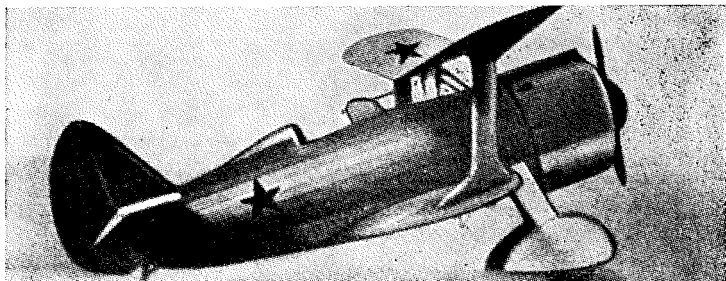
težka... Izdelali so jih tik pred koncem svetovne vojne. Zdaj so bila bolj staro železje kot pa moderno orožje. Videl sem tudi nekaj Havillandov iz svetovne vojne, na katerih so letali Angleži. Ta letala bi bila v Ameriki že zdavnaj v muzeju. Španska vlada je torej razpolagala le z majhnim številom škatel iz svetovne vojne...

To je bil moj prvi polet. Prileteli smo nad cilj in začeli metati bombe. Ali komaj smo jih odvrgli, že je navalilo proti

dobre stroje kot Italijani, bi bil izid drugačen. Tako pa smo izgubili pet letal, medtem ko je sovražnik izgubil tri. To konec koncev še ni bilo tako slabo. Piloti so bili sijajni, naša letala pa so bila slaba.

Takrat so prvikrat streljali na nas z eksplozivnimi nabojji... Ko sem se vrnil, je imelo letalo kakor pest velike luknje...

Nekoč, ko sem prebiral romane, sem bil radoveden, kako je, če se boriš v zraku. Mislil

Lovec, ki so ga Španci imenovali »Chato«. Letalo so izdelovali v SZ, kjer je imelo oznako »I-153« in »I-153 bis«. Zaradi zvitega gornjega krila so ga imenovali tudi »Čajka« (Galeb). V SZ so ga izdelali po ameriškem vzorcu

nam 15 Fiatov. Šest lovcev, tistih škatel iz svetovne vojne, ki sem jih pravkar opisal — to je bila vsa naša zaščita...

Skupina šestih Fiatov je napadla nas, bombarderje... Fiate so seveda pilotirali izvežbani italijanski vojaški piloti. Italijani so leteli v Španiji že od konca julija, večina izmed njih skoraj vsak dan. Zanje je bil to lep izlet. Imeli so dvakrat hitrejša letala od naših in so počeli, kar se jim je zljubilo. Nam, ki smo imeli predpotopne aparate, ni preostalo drugega kot to, da se umaknemo, da zbežimo. Toda mi smo lahko preleteli samo 160 km na uro, medtem ko so elegantni Fiati v vodoravni črti švigali z brzino 350 km na uro...

Kadar ste v takšnem položaju, kadar vam življenje visi na niti, takrat letite, verjemite mi, kot nori. Takrat letite tudi tik nad drevjem, tako da si sovražnik ne upa spustiti se za vami... V dvajsetih minutah obupne borbe smo izgubili dva Bregueta in tri Newporte... Če bi imeli vsaj tako

sem, da mora biti pilot hraber, junaški. V resnici pa je človek med mitraljeznim ognjem v zraku — ko skuša sestreliti sovražnika ali prevariti ga — tako zaposlen, da sploh ne utegne misliti na kaj drugega, najmanj pa na to, da bi se morda moral bati. Morda se boji pred začetkom borbe, ko pa navali proti njemu lovsko letalo s svojim mitraljezom, mu preostane samo to, da se izmika sovražnikovim strelom in da strelja z vsem, kar mu je pri roki...

Prvega novembra 1936. ko je prišel Franco pred vrata Madrida, nismo imeli niti enega modernega letala niti iz Rusije niti iz Francije niti od kod drugod. Poslali so nas nazaj v Murcio, da bi tam počakali na nova letala, ki naj bi vsak čas prispela. Medtem smo patrolirali ob sredozemski obali od Cartagene do Alicante. Leteli smo na svojih starih, muzej-skih Breguetih, spremljali ladje in javljali, pod kakšno zastavo in kam plovejo. Naposled, proti koncu novembra,

smo vendarle zvedeli, da prihajajo neka nova letala. Štiri mesece potem, ko je Franko dobil letala iz Nemčije in Italije, smo mi dobili prva letala iz tujine... To so bili »Chatosi«, ki so potem postali slavni. Španci so jim dali to ime zato, ker imajo top sprednji del. »Chato« je v glavnem novejši model Boeinga... Prva pošiljka teh letal je bila seveda majhna. Toda vlivala so nam novih moči. Zdelo se nam je, ko da so nas rešila iz nekakšnega kluba samomorilcev. Kaj vse smo lahko počeli s temi novimi lepoticami! Od tistega dne, ko smo zvedeli zanje, so bili edini predmet naših pogovorov.

Medtem je španska vlada odprla (1. oktobra) šolo za vzgojo pilotov. V njej so se mladi Španci učili na Breguetih in Motimih.

Dijaki te šole so bili mladi vojaki, ki so poprej služili pri pehoti in se odlikovali s hrabrostjo in inteligenco. Že po dveh mesecih so jih poslali na fronto. Za seboj so imeli komaj po 40 ur letenja. Če niste pilot, vas to gotovo ne bo presenetilo, a zagotavljam vam, da je bila to hudičevo smela naloga. Mene so poslali v neko mesto blizu Cartagene kot pilota-učitelja za bombarderje. Spet sem letel na starih Breguetih, včasih pa tudi na starih torpednih bombarderjih Wickersih. Imeli smo tudi letalo-visokokrilca. Ko si v njem letel, si imel občutek, da si pod nekakšnim dežnikom in da se bo ta dežnik vsak hip zaprl. Nikoli nisem mogel ugotoviti njegovega imena.

V šoli za bombarderje sem ostal do 10. januarja. Takrat so me poslali v toledsko provinco, da bi izvedel poskusne polete z našimi novimi stroji. Zares so bili krasni. Leteli so lahko 260 km na uro in nosili s seboj goriva za sedem ur letenja (na Breguetih pa smo lahko ostali v zraku le 4 ure).

Nova letala so lahko nosila 24 bomb (300 kg), poleg pilota, mitraljezca in štirih sprednjih mitraljezov. Na enem izmed teh novih letal sem služil v prvi polovici 1937. leta na centralni fronti.

Z novimi letali smo začeli pravo, ravnopravno borbo s

Frankovci in jim tako posvetili, da tega dolgo ne bodo pozabili... Eskadrilja 15 novih letal je vzletela v spremstvu 25 lovcev tipa »Chatos«.

Leteli smo v višini 300 metrov. Naša naloga je bila, bombardirati enote, ki so se zbirale na jaramski fronti, in njihove okope. Preden smo prileteli do linije okopov, smo se razdelili v tri skupine in povečali razdaljo med temi skupinami. Ko smo se približali cilju na 3000 metrov, smo se spustili s polnim plinom dol. Pod kotom 45 stopinj smo drveli proti zemlji in odprli ogenj na okope. Vsako letalo je imelo po 4 mitra-

ljeze in iz vsakega mitraljeza smo lahko izstrelili 1800 do 2000 nabojev na minuto. To je bilo strašno povračilo... Če odpre ogenj 12 mitraljezov iz 3 letal hkrati, takrat je na zemlji — verjemite mi — pravi pekel. Ko pa smo bili tik nad okopi, smo spustili dol še tovor bomb — 72 bomb iz skupine 3 letal. Videli smo, kako so se uporniške vrste razbile... Zapuščali so svoja mesta pri mitraljezih in bežali na vse strani v zaklone, preplašeni kot zajci... Na zemlji je bil pekel — toča krogel in treskanje bomb... Tu, pri Jarami smo zaustavili Francovo prodiranje...

IZ NAŠIH KINEMATOGRAFOV

»Pet minut raja«

FILM pod tem naslovom so posneli v ateljejih Bosna-filma v Sarajevu, toda režiser, scenarist in nekaj igralcev so bili Slovenci in zato lahko film smatramo kot bosensko-slovensko koprodukcijo.

Film nam podaja doživljaj dveh naših rojakov, ki sta kot zapornika v nemškem koncentracijskem taborišču dodeljena v ekipo za demontiranje letalskih bomb. Znajdeta se v vili upokojenega nemškega generala, v varstvu neeksplozirane bombe, ki jima omogoči kratko svobodo. Vsega imata v izobilju, saj je generalova hiša dobro založena z vsem. Otroško se veselita predmetov, ki so za navadnega človeka vsakdanja stvar, za interniranca pa pojem neskončnega razkošja. Toda bombe ni moč demontirati, zato pričakujeta, da bosta vsak hip zletela v zrak. Osvooboditelja pa so samo 200 km daleč in še teden, dva bi bilo treba počakati, pa bi bila rešena. Vtem se pojavi še francoska služkinja, ki pride v hišo po generalova odlikovanja. Med njo in zapornikom Stevom se na mah vname ljubezen. Dekle zvabi esesovca, ki stoji na straži, v hišo in obljubi, da bo zapornikoma po-

kazala skrit izhod. Samo bombo je treba pripraviti do eksplozije, da bi zabrisali sled za seboj in da bi Nemci mislili, da sta zletela v zrak tudi jetnika s služkinjo. Dinamitno patrono ima v svoji torbi esesovec in jetnika mu jo vzameta. Ujeti esesovec, ki sta mu jetnika velikodušno podarila življenje, se hipoma prelevi v dobrodušnega dunajskega hotelskega portirja, ki je sit vojne in ki je prišel k esesovcem po naključju. Jetnik, ki ga ni osrečila ljubezen lepe služkinje, se žrtvuje, ko pride v hišo še zagrižen esesovec. Po klasičnem dvoboju s šmajsericami, ko zaostali hudo ranjeni jetnik prižge vžigalno vrstico, zleti vse skupaj v zrak, rešena ljubimca in spreobrnjeni esesovec pa odidejo svobodni naproti...

Taka je kratka vsebina filma. Pustimo na strani vse drugo in se vprašajmo, ali pomeni film napredek za našo kinematografijo. Kar se tiče tehnične plati, je nedvomno film na visoki ravni. Pozna se, da so njegovi tvorci solidni strokovnjaki v svojem poklicu.

Drugo vprašanje pa je idejna vsebina filma, njegova realnost in namen. Vsakdo, ki bo film gledal in ki je morda sam

preživel grozote nemških uničevalnih taborišč, se bo vprašal: »Ali smo bili res taki, kakršne nas kažejo?« Zdi se mi, da so idejni avtorji filma hoteli po vsej sili napraviti nekakšen splošno človeški, nepolitičen, psihološko poglobljen in s humanizmom prežet film. Seveda s humanizmom, ki je ideološko-politično zelo soroden tistemu humanizmu, ki ga poznamo iz filma »Kala«. Sploh se mi zdi film po svojih prijemih, ne samo po enem izmed glavnih junakov, močno soroden »Kali«. Oba filma stremita po upodobitvi nekakšnega imaginarnega človeka, ki se živalsko boji za svojo kožo, ki strah zmaga njegovo zavest in vse privzgojene moralne norme. Poleg tega glavni junaki v filmu zelo dolgovечно in brezplodno razpravljajo o važnih življenjskih vprašanjih, ko gre za biti ali ne biti. Prav tako jalove so njihove diskusije, kot so kavarniški razgovori malomeščanskih izobražencev, kakršne poznamo v naši slovenski bližnji in daljni preteklosti. Tudi ljubezen med služkinjo Lisette in internirancem Stevom, ki se razvije dejansko na sodu smodnika, je brez psihološke osnove, nasilno vrinjena, ker menda prevladuje pri nas mnenje, da brez ljubezni ne more biti filma, pa čeprav je še tako absurda. Če povrh še analiziramo spreobrnitev esesovca v nedolžnega dunajskega prostodušneža, se nam zdi, da je bil glavni cilj filma uspešno plasiranje v deželah s »trdno valuto«.

Višek idejne motnosti je vsekakor izjava enega izmed glavnih junakov: »Vsi smo krivi...« Ista misel kot v »Kali«, čeprav nekoliko ublažena.

Sploh kaže, da zadnjih nekaj let, ko se je naša filmska umetnost začela bolj burno in »neodvisno« razvijati, naši filmski ustvarjalci hlastajo po varljivih in daljnih ciljih, bližnjih in dosegljivih pa ne vidijo ali jih nočejo videti. V imenu neke »neodvisne« umetnosti za vsako ceno so nekateri napovedali vojno vsakršnemu realizmu, logiki in zgodovinski pogojenosti, da o psihologiji človeka v določenih okoliščinah sploh ne govorimo. Film naj bi prikazoval človeka, kaže pa — človeka, ki zanj v realnosti ni prostora. Zato smo gledali zadnja leta že vrsto domačih filmov, kjer so naši filmski ustvarjalci namesto »teorije brezkonfliktnosti« osvojili teorijo »konflikt za vsako ceno«. Konflikti so bili tudi med NOB, tega ne misli nihče zanikati, toda drugačni — in te je treba poiskati ter obdelati. Konflikt za vsako ceno, prikazen z besedičenjem, obupom in prepirom, pa je dokaj vulgaren prijem, ki kaže revščino v umetniškem snovanju.

Če pretehtamo vse, kar je v filmu slabega in dobrega (v filmu je tudi nekaj zelo močnih prizorov), se vprašamo, zakaj je Triglav-film odklonil scenarij oziroma snemalno knjigo. Če je to storil zaradi idejnih napak scenarija, potem lahko rečemo, da je storil prav.

M. P.

škega mesta pod nacistično okupacijo, temačnost, tesnoba in strah ljudi pred negotovostjo. Film kaže priprave za likvidacijo nacističnega gauleiterja, napad nanj in umik pripadnikov borbene skupine. Scenarist je opisal napad na gauleiterja Kutschero, ki so ga poljski patrioti ubili jeseni 1943 v Varšavi. (Kutschera je bil leta 1941 in prvo polovico 1943 gauleiter na Gorenjskem in je znan po vrsti smrtnih obsodb ter preseljevanj. Zaradi neuspešne pomiritve Gorenjske, ko so nacisti poskusili Gorenjce zapeljati z obljubami — potem ko so spoznali, da s silo ne gre — je bil Kutschera premiščen na Poljsko, kjer je nadaljeval s svojimi krvoločnimi načini »pomirjevanja«, dokler ni prejel zaslužene kazni.)

Čeprav film vsebuje nekaj elementov izrazito akcijskega filma, ga vendar ne moremo imenovati takega. Seznanja nas z miselnostjo in čustvi, pa tudi z moralo skupine deklet in fantov, pripadnikov borbene skupine, ki ubije nacističnega zlikovca, pri umiku pa skoraj vsa pade. Pripadniki skupine so vsekakor izbranci med izbranimi, elita odporiškega gibanja in kot taki primerno preizkušeni, zanesljivi in ideološko prekaljeni. Pri slikanju takih ljudi sta mogoči dve skrajnosti: ali so to brezhibni papirnati junaki, ali pa so to obupanci, dvomljivci in v sebi razdvojeni ljudje, ki jih neznan, nikakor opravičljiva vez drži skupaj. Tvorcem »Likvidacije« pa se je posrečilo, da so se izognili teh grehov.

Igralci, ki nastopajo v »Likvidaciji«, so nam prikazali vrsto tihih junakov in junakinj, ki poznajo v življenju samo odrekanje in boj, pa so vendar ostali še ljudje, čeprav se njihovo čustvovanje razvija v posebnih pogojih in okoliščinah. To lahko vedo le tisti, ki so kaj takega sami doživljali. Morda se bo zdelo to v današnjih razmerah nekoliko čudno, toda umetnost je samo tedaj umetnost, če je resnična in iskrena, če slika tudi čustva in določenem zgodovinskem obdobju taka, kot so tedaj bila.

Film o tovarištvu in požrtvovalnosti

ZADNJA leta smo videli že več poljskih filmov, ki so nas seznanili z osvobodilnim bojem poljskega ljudstva med zadnjo svetovno vojno. Več ali manj so nas vsi ti filmi prijetno presenetili, čeprav ne vsi enako. Nedvomno je bila največja stvaritev »Kanal«, ki je požel vrsto mednarodnih nagrad.

Po pravici lahko štejemo tudi film »Likvidacija« med boljše stvaritve poljskega filma, čeprav morda nekoliko

preveč idealizira enotnost Varšave in kaže Nemce kot preveč naivne. (V naših, slovenskih prilikah, posebno pa v Ljubljani, so bili pogoji boja in ilegalnega dela že leta 1942 neprimerno težavnejši).

Scenarist »Likvidacije« je napisal scenarija za »Kanal« in »Eroico«. Vsi trije filmi nam slikajo Varšavo in boj njenih prebivalcev z nacisti. Kot v prejšnjih dveh je tudi v »Likvidaciji« uspeło ustvarjalcem filma podati sliko tega juna-

Cela vrsta prizorov v »Likvidaciji« kaže mlade junake, ki so napravili eno izmed največjih junaštev druge svetovne vojne s tem, da so sredi Varšave ubili nacističnega voditelja. Tiha ljubezen, ki se razvija med fanti in dekleti, ljubezen, ki ni mogla biti ostvarjena, ker so udeleženci padli, je morda najlepše v filmu. Tvegana akcija, ki daje malo upanja na srečen konec, sproži nekaj zatajevanih ljubezenskih izjav. Pogum je največja vrednota teh ljudi in zato predstavlja za fante Marta vzor dekleta. Bombaš po nerodnosti ne more odpreti ključavnice na

torbi z bombami in najbolj mu je hudo, ker tovariši morda mislijo, da se je ustrašil. Sam sebe ima za strahopetca in s to mislijo tudi umre v boju. Junak, ki sluti, da jutrišnjega dne ne bo preživel, pa se kljub temu trmasto uči, da bi po vojni kar se da več koristil porušeni domovini, zadnji večer izroči svoje pesmi dekletu, ki jo je naskrivaj ljubil, ker za izjavo morda ni bilo časa, ali pa je mislil, da je hudodelstvo misliti le nase, kadar ljudje trpijo in umirajo. Pa dva izmed atentatorjev, ki se bojujeta do zadnjega naboja in zadnje bombe, potem pa skočita z visoke-

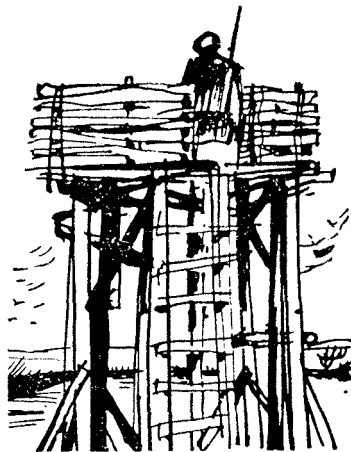
ga mostu v reko, da ju ne bi sovražnik ujel, čeprav vesta, da bosta našla v vodi pod krogli policistov smrt! Tovarištvo med člani skupine, kjer vlada načelo »Vsi za enega, eden za vse«, pomeni živ dokaz, da je človek v osnovi dober in da so ga le zunanje okoliščine včasih spremenile v sebičneža. Tako tovarištvo, ki ga vidimo v filmu, je potrebno mlademu rodu za vzgojo, ne pa slavljenje sebičnosti! In tako tovarištvo je bilo med vojno in je še sedaj, kar ne more nihče zanikati, kdor le dobro pozna zgodovino, posebno pa NOB. M. P.

DA JE BIL HRVAT JAGOMIR SANDOR MED SRBSKO-TURŠKO VOJSKO leta 1876 poveljnik Beograjske brigade II. poziva, ki je bila v sestavu Sumadijske divizije? Sandor je bil rojen 1839 v Zagrebu. Kasneje je bil avstrijski oficir. Navdušil se je za idejo o osvoboditvi in združitvi vseh južnih Slovanov, zato je leta 1862 odšel v Srbijo. Ze prve dni se je udeležil bojev na barikadah med turškim obstreljevanjem Beograda. Zaradi izredne hrabrosti so ga takoj sprejeli v srbsko vojsko kot podporočnika. Ker so oficirji v mali srbski vojski zelo počasi dobivali čine, je Sandor šele leta 1870 postal poročnik, leta 1874 pa kapetan II. razreda. V tem činu je postal 8. maja 1876 poveljnik Beograjske brigade. Med bitko pri vasi Veliki Izvor je Beograjska brigada pod osebnim vodstvom Sandorja 6. julija 1876 izvedla čudovito drzen naskok na močno utrjene turške položaje. Ko se je Sandor sklonil, da bi dvignil brigadno zastavo, ki jo je spustil iz rok padli zastavonoša, je bil smrtno zadet tudi on. Njegovi Beograjčani so ga odnesli z bojišča sredi toče turških izstrelkov.

DA SO BILI ČARDAKI STRAZARNICE, KI SO JIH ZA ČASA TURŠKIH VPADOV POSTAVLJALI v razdalji od enega do dveh kilometrov vzdolž Vojne krajine? Gradili so jih iz lesa na visokih stebrih. Posadka je štela tri do štiri vojake. Ob sovražnem vpadu je posadka zadrževala sovražnika, dokler ni prišla pomoč. Poleg tega so z dogovorjenimi znaki (kot z dimom, streli iz pušk in zvone-

ŠE NE VESTE?

njem iz okoliških cerkva) obveščale sosedne čardake in okoliško prebivalstvo o nevarnosti.

DA STA LOPATA IN KRAMP POSTALA ŽE ZELO ZGODAJ SESTAVNI DEL vojakove opreme? Ze vojaki starega Egipta in Babilona so nosili s seboj lesene ali glinaste lopate, da so lahko utrjevali svoja taborišča in sovražniku med obleganjem z zasipanjem rečnih strug odvajali vodo. Stari Grki so imeli poleg lopate s seboj tudi že krampe. Rimljani pa so imeli že posebne enote za utrjevanje taborišč, za gradnjo cest in oskrbovanje oblegovanih strojev. Te enote so imenovali »fabri«, oprem-

ljene pa so bile z lopatami in železnimi krampi z dolgimi ročaji. Prve topniške enote so v XV. stoletju streljale z nasutih položajev, ki so jih pripravljali »pionirji«. Odtod izhaja kasnejše ime pionir. Med napoleonskimi vojskami so delovale že pionirske enote, močne do brigade, ki so gradile poljske utrube in topniške položaje. V drugi polovici XIX. stoletja pa so tudi v pehotnih polkih začeli uvajati manjše pionirske oddelke. Proti koncu stoletja so se pojavile posebne vojaške lopate s kratkim ročajem, napravljene iz trde pločevine. Kramp pa je na enem koncu dobil še sekiro. V rusko-japonski vojski leta 1903–1904 se je pokazalo, da se mora pehota vkopati v zemljo, če se hoče izogniti večjim izgubam. Moč in gostota ognja strelnega orožja je naglo narasčala. V I. svetovni vojski sta bila kramp in lopata sestavni del opreme vsakega vojaka. Za kopanje globokih strelških jarkov so uporabljali krampe in lopate z dolgimi ročaji, ki so jih vojaki nosili s seboj v »pratežu«. V II. svetovni vojski so vojaki še vedno nosili kratko lopato in kramp, za večja dela pa so začeli izkoriščati stroje.

DA SO SRBSKI VOJAKI PRVIC UPORABILI V BOJU PUŠKE LETA 1402 v bitki pri Angori (Ankari)? Na strani turškega sultana Bajazida se je bojeval proti tatarskemu kanu Tamerlanu srbski odred 5000 oklopnikov in pešcev pod poveljstvom kneza Stevana Lazarevića. Turški zgodovinar Solak-Zade trdi, da je večina Srbov v tej vojski imela puške.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

O popisu članov ZB

Decembra lani so člani ZB prejeli posebne popisne pole, kamor so vpisali svoje osebne podatke in odgovorili na več vprašanj. S tem v zvezi smo se obrnili na sekretarja GO ZB NOV tovariša Jožeta Bertonclicja-Marijana, da bi nam povedal nekaj podrobnosti o vzrokih in namenu tega popisovanja.

Vprašanje: Zakaj je potrebno znova popisovati člane ZB?

Odgovor: »Kot je znano, bo leta 1960 IV. kongres ZB NOVJ. Kongres bo razpravljal o družbenem položaju bivših borcev in njihovem položaju v sistemu socialne zaščite. Zato pa je potrebna čim natančnejša evidenca o njih. Organizacije ZB imajo sicer več ali manj točno evidenco članov, toda ta je navadno že precej zastarela in nepopolna, povrh tega pa ni enotna za vso državo.«

Vprašanje: Kakšne so posebnosti novega popisa in kakšne podatke namerava pridobiti ZB z njim?

Odgovor: »Predvsem nam gre za to, da dobimo podatke, kako so se bivši borci znašli v povojnem razdobju in kako sodelujejo v graditvi socializma. Zanima nas tudi njihova osebna rast. Mnogi bivši borci so po osvoboditvi končali šole, spremenili poklic in se preselili, nad čemer pa nimamo točnega pregleda.

Zanima nas tudi, koliko borcev koristi zakonite pravice, ki jim pripadajo, kakšni so njihovi prejemki, koliko je med njimi vojaških vojnih invalidov, koliko je bilo ranjenih, pa niso ostvarili pravico do invalidnine.

Nadalje bomo iz popisnic zvedeli, koliko bivših borcev ima še pogoje, da si izboljšajo in povečajo svojo strokovno usposobljenost, kakšne so možnosti za njihovo prekvalifikacijo in premestitev na primernejša delovna mesta.«

Popisovanje članov ZB, ki jih je v državi več sto tisoč, je vsekakor precej obsežno in pomembno delo. Zato smo prosili tovariša Jožeta Vrhovška, sekretarja Okrajnega odbora ZB NOV Ljubljana, naj nam pove

nekaj o dosedanjem delu v zvezi s popisom.

Vprašanje: Kako poteka popis v ljubljanskem okraju in kakšna vprašanja se pojavljajo pri tem?

Odgovor: Obsežnost dela za izvedbo popisa in kratek rok terjata od organizacij ZB precejšen napor. Sklenili smo, da

bomo popisovalcem dali tudi nagrado, za kar so že odobrena sredstva. Krajevne, oziroma terenske organizacije, bodo dobljene podatke seštele ter uredile, potem pa jih bodo oddale občinskim odborom ZB. Takšno pot bodo podatki napravili tudi dalje. Občinski odbori jih bodo dali okrajnim, okrajni republiškimi, republiški odbor pa Centralnemu odboru ZB. Vsekakor bo urejanje podatkov koščljivo in zamudno delo, zaradi česar smo mislili, da bi ga odstopili Zavodu za statistiko in evidenco LRS. Za to pa nimamo dovolj finančnih sredstev in se bomo morali dela lotiti sami.

Razpis Kajuhovih nagrad

Z namenom, da bi narodnoosvobodilna vojna slovenskega naroda dobila v slovenski književnosti še večji poudarek, in z namenom, da bi pisatelje, pesnike in druge umetniške oblikovalce ter zgodovinarje, zlasti pa vse, ki so kakorkoli sodelovali v NOV, še bolj zainteresirali za ustvarjanje del iz narodnoosvobodilne vojne, je Upravni svet Založbe »Borec« v Ljubljani na svoji prvi redni seji dne 22. IX. 1959 sklenil prvikrat razpisati »Kajuhove nagrade«:

- I. nagrado v znesku 300.000 din
- II. nagrado v znesku 200.000 din
- III. nagrado v znesku 100.000 din

Kajuhove nagrade se podeljujejo za izvirna in še neobjavljena dela, in sicer: a) za literarna dela — roman, povest, pesniška zbirko, zbirka novel, dramsko delo; b) za dokumentarno delo; c) za spomine; č) za ilustracije in opremo knjig.

Za Kajuhove nagrade pridejo v poštev le dela, ki obravnavajo tematiko iz narodnoosvobodilne vojne Slovenije: partizanstvo, ilegala, predvojna partijska in delavska razredna borba, koncentracijska taborišča, zaporji ter zgodovinsko znanstvena dela s tega področja.

Avtorji, ki se potegujejo za Kajuhove nagrade, morajo svoja dela predložiti v dvojniku ocenjevalni komisiji, ki jo vsako leto sestavi Upravni svet založbe. Avtorji morajo predložiti svoja dela pod šifro, v zapečateni kuverti pa svoj točen naslov. Avtorji lahko konkurirajo z več deli, vendar pa mora biti vsako delo posebej šifrirano. Na natečaju za Kajuhove nagrade lahko sodelujejo vsi državljani FLRJ, proti katerim ni uveden kazenski postopek.

Zadnji rok za oddajo del je 30. december 1960.

Vsa nagrajena dela bo odkupila Založba »Borec« s posebno pogodbo z nagrajenimi avtorji.

Rokopise je dostaviti z označbo »Kajuhove nagrade« na naslov: Uredništvo Založbe »Borec«, Ljubljana, Titova 17.

Podelitev nagrad bo ob Dnevu oborožene vstaje slovenskega naroda 22. julija 1961.

Upravni svet Založbe »Borec«
v Ljubljani

Poskrbimo za partizanske družine!

GLAVNI odbor ZB NOV Slovenije je že večkrat poskušal ostvariti pregled nad družinami, ki so zlasti v prvem letu NOB pomenile prvim partizanom in aktivistom največjo oporo. Pregled naj bi služil kot napotilo, kaj je potrebno za te družine napraviti, če so mogoče zabredle v težave. Posebno v odročnih in pasivnih krajih Slovenije se namreč včasih zgodi, da na take zaslužne družine nekako pozabijo. Za državljane, ki so v delovnem odnosu, pa so veliko storili za našo osvoboditev, je poskrbljeno z vrsto zakonov, uredb in predpisov, medtem ko so še vedno v slabem socialnem položaju nekatere kmečke družine, zlasti tiste, ki imajo ravno toliko zemlje, da jim po zakonu ne pripadajo socialne datjave, zemlja pa jim ne daje dovolj za preživljanje. Pomoči so potrebni zlasti stari in bolni ljudje.

Dosedanji poskusi, da bi napravili tak pregled po kar se da najbolj enakih glediščih, se niso najboljše posrečili. Prejšnje preglede so namreč opravljale občine same. Pogosto se je zgodilo, da so bili v občinskih odborih ZB sicer neopo-

rečni in marljivi tovariši, ki pa NOB v prvem letu niso poznali, ker so bili takrat drugje, ali pa so se je udeležili v kasnejših letih. Tudi gledišča so bila v raznih občinah različna, pač v skladu z razgledanostjo odborov in gospodarsko razvitostjo občine.

Zato je GO ZB s pomočjo odgovornega uslužbenca zdaj začel akcijo, da ponovno ugotovi vse take družine in osebe, ki bi morale biti deležne posebne pozornosti. V ta namen sklicuje sestanke spomeničarjev s posameznih področij, da pretresajo razvoj NOB v tistih krajih in udeležbo posameznikov v njej. O predlogih potem razpravljajo še občinski odbori ZB.

Tak način ugotavljanja in razpravljanja je potreben zato, ker v mnogih podeželskih občinah ni več tovarišev in tovarišic, ki so tam delovali leta 1941, ker so se odselili v večja mesta. Vsekakor je večja možnost, dobiti jih skupaj v Ljubljani kot pa kje drugje. Za demokratičnost v odločanju pa je poskrbljeno s tem, da bodo dokončno sklepali o vsem na občinskih odborih ZB.

M. P.

Precej časa je zahtevalo tudi razpravljanje o delu komisij za priznavanje službenih let. Tri komisije pri okrajnem odboru ZB so letos rešile približno 1500 prošelj. Še vedno pa prihajajo nove prošnje, zlasti po izidu zakona o posebnih ugodnostih za udeležence NOB pred 9. septembrom 1943. Trenutno je najbolj pereče pri tem delu vprašanje enakih kriterijev. Zgodi se, da prošnje iz iste občine rešujejo vse tri komisije in so zato kriteriji različni. Sklenjeno je bilo, da bodo doslej komisije poslovale po teritorialnem načelu, da bi se lahko posvetovala z organizatorji vstaje v posameznih krajih. Občinski odbori ZB še vedno pošiljajo premalo dokumentirane prošnje, včasih pa niti ne napišejo k njim svojega mnenja, ker se boje zamere. Komisije pa rešujejo v prvi vrsti prošnje tistih članov, ki uveljavljajo pravico do dodatka k plači ali pa se hočejo upokojiti.

Zadnje čase je vedno več primerov, ko vlagajo prošnje tovariši, ki so vstopili v NOB zelo mladi. Pojavljajo se mnjenja, da je treba kriterij za priznanje dvojne delovne dobe, zlasti za leto 1941, močno zaostriiti. To še posebno velja za mesto Ljubljano. Sekretariat je sklenil, da je treba še nadalje priznavati dvojno delovno dobo vsem takratnim članom KPS, kandidatom in članom SKOJ, nadalje članom odborov itd. Pri vsem tem je poglavito vprašanje, kaj se lahko smatra za aktivno in organizirano delo in kaj ne. Treba je upoštevati tudi razvoj vsakega posameznika. Prošnje tistih, ki so leta 1941 morda manj delali, pa so kasneje aktivnost povečali ter odšli v NOV, oziroma so jih zaprli ali odvedli v internacijo, je treba reševati z drugačnimi merili kot pa prošnje tistih, ki so v kasnejših letih NOB, ko se je boj zaostрил, morda prenehali delovati ali pa so se pasivizirali.

Občinski odbori ZB se morajo bolj uveljaviti pri postopku za priznanje službenih let, ker je okrajni odbor zdaj preveč obremenjen z reševanjem prošelj. Sekretariat je razpravljati tudi o pravnem položaju ZB v zvezi z reševanjem prošelj, o zakonitosti in o mogo-

Zanimiva razprava

Meseca decembra 1959 je sekretariat Okrajnega odbora ZB Ljubljana razpravljajal o naslednjih zadevah:

Na ljubljanskem pokopališču, na Žalah, je pokopanih več sto talcev in partizanov. Njihovi grobovi so bili urejeni že pred leti, ni pa urejena njihova okolica. Nad 200 talcev in padlih partizanov pa je pokopanih v družinskih grobnicah, ki so razmeščene po vsem pokopališču. Za te grobove morajo svojci plačevati najemnino, niso pa v njih pokopani borci zaščiteni z zakonom pred prekopom. Razen tega so v neposredni bližini pokopališča talcev in partizanov pokopani tudi vojaki JLA, ki so umrli v bolnišnicah ali pa so se po-

nesrečili že po osvoboditvi, ter nekateri posebno zaslužni ljudje, ki so prav tako umrli po osvoboditvi. Zaradi vsega tega je zelo otežkočena primerna arhitektonska ureditev okolice in najbrž ne bo šlo drugače kot s prekopi. Zraven pokopališča bo stena z bronastim reliefom. Predlog, da bi postavili na pokopališču spomenik neznane-mu partizanu, je za zdaj odpadel, toda sekretariat je sprejel zamisel kot umestno. Tak spomenik naj bi postavili bliže mestu, na bolj dostopnem kraju. V splošnem naj bi z deli za ureditev pokopališča talcev in partizanov na Žalah v Ljubljani pohiteli, tako da bi ga arhitektonsko uredili leta 1960, umetniško pa 1961.

čih novih načinih, da bi se po-
stopke poenostavil.

Končno je sekretariat raz-
pravljaj tudi o treh pritožbah.
V dveh primerih se je prosilec
pritožil zoper odklonitev pri-
znanja udeležbe v NOB, v enem
pa zoper izključitev iz ZB. Pr-
vi primer: Predvojni član KP
je leta 1941 odšel iz področja,
zasedenega od Nemcev, na že-
nin dom, od tam so ga odpe-
ljali Italijani v internacijo, vr-
nil se je v Zagreb. V NOV za-
radi slabega zdravja ni šel, pač
pa je še nadalje deloval v Za-
grebu. Sekretariat je pritožbi
ugodil in sklenil, da se tovari-
šu prizna udeležba v NOV
dvojno od 1941—1945. — Drugi
primer: Partizan, ki je odšel v
NOV spomladi 1942, se je med
Roško ofenzivo znašel v enoti,
ki se je razbila na manjše sku-
pine. Kot tak se je vdal Itali-
janom, ti so ga pa odvedli v
internacijo na Rab. Po kapitu-
laciji Italije je ponovno vstopil
v NOV in je bil v njej do kon-
ca vojne. Čas od kapitulacije
Italije do konca vojne ima že
priznan, zahteva pa tudi pri-
znanje časa do prvega vstopa
v NOV do vdaje, ter časa, ko
je bil v internaciji na Rabu.
Sekretariat je sklenil, da se
tovarišu čas od spomladi 1942

do septembra 1943 ne prizna
dvojno, ker se je sam vdal so-
vražniku. V takem primeru
mu tudi priznanje prve ude-
ležbe v NOV (od spomladi 1942
do vdaje) ne koristi, ker se mu
prizna dvojna doba šele od po-
novnega vstopa v NOB dalje.
Tretji primer: Nekdo je bil
član ZB od njene ustanovitve
in celo odbornik. Priče dvom-
ljive vrednosti trdijo, da je
med NOB pobiral nekaj denar
za OF (brez navedbe točnega
časa in naloge), da je zdaj ak-
tiven član sindikata in dober
delavec. Nadalje neka ženska,
ki so ji aretirali moža in hčer,
trdi, da ji je dotični izposloval,
da so njenega moža rešili ustre-
litve ter ga poslali v interna-
cijo. Osem zadnjih mesecev
vojne pa je bil človek, ki se
pritožuje zoper izključitev iz
ZB, pripadnik Slovenskega do-
mobranstva, nato pa je bil 3
mesece zaprt. Vse to se je či-
sto po naključju razvedelo, ker
je sosed očital ZB, da ima v
svojih vrstah takega člana.
Osnovna organizacija ZB je
seveda izvedla preiskavo in od-
bornika izključila iz ZB. Tudi
sekretariat okrajnega odbora
ZB se je strinjal s sklepom
osnovne organizacije ter pritož-
bo zoper izključitev zavrnil.

Na območju lendavske ob-
čine so zanemarjeni grobovi
padlih ruskih vojakov (poko-
pališče Pince vas), vendar se
občinski ljudski odbor kaj ma-
lo zmeni za to, čeprav mu za-
kon nalaga skrb za vzdrževa-
nje grobišč.

Podobni primeri so tudi v
nekaterih drugih občinah, zla-
sti na levem bregu Mure. Zelo
živahna je bila v letošnjem le-
tu spomeniška dejavnost. Do-
slej je bilo v Pomurju odkritih
80 spomenikov, spominskih
plošč in spominskih kamnov. S
tem je spomeniška dejavnost v
glavnem zaključena.

Žal so nekateri spomeniki
kot n. pr. spomenik narodnega
heroja Štefana Kovača, umet-
niško nedognani. So tudi
primeri, da so na več spomin-
skih ploščah vklesana imena
taistih tovarišev. Prišlo je tudi
do zgodovinskih netočnosti.
Na spominski plošči, ki je vzi-
dana na mestu, kjer je bila for-
mirana I. prekmurska partiz-
nanska četa, je zapisano, da je
bila le-ta ustanovljena januar-
ja 1945. Po zapiskih iz leta
1945 in po pripovedovanju pre-
živelih borcev, pa je bila ta
enota osnovana šele nekako v
sredini februarja 1945.

V zvezi z dodeljevanjem
dotacij občinskim organizaci-
jam so udeleženci plenuma
dlje časa razpravljali. Ugotav-
lja se, da so vsi občinski ljud-
ski odbori zelo skopi pri od-
merjanju dotacij. Zategadelj
nekatero organizacije samo ži-
votarijo, ali pa iščejo finančna
sredstva s prirejanjem raznih
veselic in tombol, ali pa celo
zbirajo nekakšne milodare.

Tu velja omeniti Ljutomer.
Predstavnik občinske organi-
zacije Ljutomer tarnata, da la-
ni niso prejeli od ObLO niti
dinarja dotacije. Nimajo de-
narja, da bi kupili venec, če
kdo od članov organizacije
umre, niti nimajo za znamke,

Glas iz Murske Sobotе

Dne 21. novembra je bil v
Murski Soboti plenum okrajne
organizacije Zveze borcev. Ude-
leženci plenuma so poslušali
poročilo o delovanju in proble-
mih v osnovnih organizacijah,
ki ga je pripravil sekretariat
okrajnega odbora.

Na področju soboškega
okraja je še 128 otrok padlih
borcev in žrtev fašističnega na-
silja, ki še niso usposobljeni
za samostojno življenje in ob-
iskujejo različne šole (deset jih
je doma). Kljub posredovanju
organizacij Zveze borcev pa še
vedno otroci žrtev fašističnega
nasilja, kar zadeva njih štipen-
diranje, niso izenačeni z otroki
padlih borcev. Medtem ko zna-
ša povprečje mesečnih štipen-
dij za otroke padlih borcev
7327 dinarjev, je povprečje za
otroke žrtev fašističnega nasi-
lja 5500 dinarjev. Osnovne in

občinske organizacije Zveze
so posvetile vse premalo po-
zornosti učnim uspehom teh
otrok, zakaj v minulem šol-
skem letu je bilo 10,2% neza-
dostno ocenjenih.

V letošnjem letu je nad 50
otrok uspešno zaključilo tabor-
jenje in se z okrepljenim
zdravjem vrnilo na svoje do-
move.

Precej pereče je stanovanj-
sko vprašanje. Samo v Murski
Soboti je 22 nekdanih borcev
in vojaških vojnih invalidov, ki
nimajo ustreznega stanovanja.
Izmed le-teh je 11 tovarišev iz-
ven delovnega razmerja. Vse
močnejše se kaže potreba po
zgraditvi novega stanovanjske-
ga bloka za borce in invalide.
Prav gotovo bi se ta problem
ob dobri volji in razumevanju
pristojnih činiteljev dal v do-
glednem času rešiti.

da bi odgovarjali na dopise okrajnega odbora. Vodstvo organizacije sicer na to večkrat opozarja, toda zaman.

Predsedstvo okrajnega odbora meni, da je treba tak odnos do Zveze borcev javno kritizirati v naši reviji »Borec«.

Na koncu so udeleženci pletuma sklenili, da občinske organizacije izvolijo 80 delegatov za okrajno skupščino.

V počastitev 40-letnice delovanja naše Partije in v okviru proslav občinskega praznika Murske Sobote je okrajni odbor Zveze borcev organiziral srečanje preživelih borcev I. prekmurske partizanske čete in političnih aktivistov, ki so delovali na levem bregu Mure. Poleg domačinov so se vabilu rade volje odzvali tudi nekdanji borci iz drugih krajev Slovenije.

Jubilej Valvazorjeve mame

RODILA se je 10. decembra 1889 v Rabensteinu pri Labudu na Koroškem. Njena mati, slovenska Korošica, in oče, zaveden Slovenec, doma iz Kranjske gore, sta vzgajala svoje otroke v ljubezni do slovenske zemlje.

Tinca, najmlajša, ki je bila bistro dekle, bi bila rada študirala, a očetov zaslužek pri železnici je komaj zadostoval za preživljanje družine, zato je šla od doma že s 14 letom — služiti. V nekaj letih se je usposobila za samostojno kuharico. Ob izbruhu prve svetovne vojne ji je zbolela mati in 1917. leta umrla. Zato je ostala pri ostarelem očetu, zanj skrbela, mu gosposinjila ter ga spremljala v narodni noši s slovensko zastavo v rokah v razne kraje na slovenske shode. Ker sta glasovala za Jugoslavijo, sta ob krivičnem plebiscitu zbežala s skromno culico v rokah. Tako je zapustila svojo rodno Koroško.

Tudi v stari Jugoslaviji je bila njena življenjska pot težavna. Trdo delo in bridka razočaranja pa so jeklenela njeno voljo in oblikovala njen značaj. Otroke je vzgajala v naprednem duhu.

Ko je druga svetovna vojna v aprilu 1941 zadivila tudi pri nas,

V naši sredi smo toplo pozdravili prekmurskega rojaka-pisatelja, nosilca Spomenice 1941 Ferda Godina-Marka.

Med drugimi znamenitostmi Murske Sobote so si tovariši ogledali tudi muzej narodne osvoboditve. Splošna ugotovitev je bila, da ta ustanova še ni verna slika razvoja NOB v Prekmurju. Potrebno bo še mnogo dopolniti, da bo razvidna vodilna vloga Partije v osvobodilnem gibanju Prekmurja.

Tovariši so iz svojih vrst izvolili komisijo, ki bo zbiral in urejevala zgodovinsko gradivo in po možnosti že za 15-letnico osvoboditve izdala publikacijo, ki naj bi bila veren prikaz osvobodilnega gibanja na tem delu slovenske zemlje.

J. J.

je bila Tinca oskrbnica planinskega doma na Lubniku nad Škofjo Loko. Prepričana, da je prišel čas odločilnega boja, je začela z dušo in srcem sodelovati z osvobodilnim gibanjem. »Pri mami« na Lubniku so se vrstili ilegalni sestanki vse do usodnega 19. oktobra 1941, ko je zaradi izdajstva padla tam prva žrtev. Dom na Lubniku so zaprli, mama pa je s hčerkama Zlato in Majdo prevzela Valvazorjev dom pod Stolom. Prvi borci pod Stolom — med njimi narodni heroji Jože Gregorčič, Tomaž Verdnik, Tonček Dežman — so ji postali sinovi. S svojo pre-

danostjo in iznajdljivostjo je izvrševala drzne akcije, s katerimi si je upravičeno zaslužila ime »partizanska Valvazorjeva mama«. Mama s hčerkama je skrbela za ranjene borce, zbiralala zanje živež, zdravila, orožje, vzdrževala zveze z ljudmi v dolini. Nešteto krat so dogovorjena znamenja preprečila katastrofe in obvarovala dragocena življenja borcev Cankarjevega bataljona.

Sovražniku njeno delo ni ostalo prikrito. Lepega nedeljskega jutra 11. aprila 1943 so Valvazorjev dom obkolili vojaki in policisti, ki so spremljali jeseniške gestapovce. Prišli so aretirati njo in hčerki. Vse njihovo imetje so naložili na vozove in ga odpeljali, njo in hčerki pa so močno zastražene odveleki v begunjske zapore, kjer so jih ločili in se je mama znašla sama v bunkerju. Nenehna zasliševanja, klofute, brce, psovke in objube je niso zlomile. Ostala je trdna in ponosna partizanska mama, ki je bila — čeprav telesno oslabiljena — močnejša od podivjanih gestapovcev.

Ker niso mogli od nje izvedeti ničesar, so jo 28. avgusta 1943 skupaj s hčerkama odpeljali v zloglasno koncentracijsko taborišče Auschwitz. Tam je bila že določena, da konča življenje v krematoriju, a je po čudnem naključju ušla smrti. Njeno gorje je bilo še večje ob pogledu na hčerki, ki sta bili prav tako kot ona živa mrljica in nepomembni številki.

Iz Auschwitzta so jo prav tako skupaj s hčerkama odpeljali v avgustu 1944 preko Ravensbrücka v Buchenwald. Tu je morala delati v municijski tovarni Hassag. Ob vsaki priložnosti je sabotirala in se tako tudi kot jetnica borila s sovražnikom.

Težko in dolgo trpljenje jo je fizično izmzgalo, le jeklena volja in trdna vera v zmago sta jo ohranili pri življenju. Bolna in slaba, a vendar vsa srečna, se je vrnila 1. septembra 1945 v domovino, v kateri živi zdaj zadovoljna kot še nikdar v življenju.

Rada pripoveduje spomine iz težke preteklosti in najbolj srečna se počuti, kadar kramlja s »svojiimi fanti«.

Je nosilka spomenice 1941, odlikovana z Redom bratstva in enotnosti III. stopnje ter medaljo za hrabrost.

Zelimo ji, ob njenem jubileju, da bi še dolgo uživala sadove socialistične skupnosti v dragi domovini, za katero je toliko pretrpela in žrtvovala.

KRATKE NOVICE

● **KRUŠEVAC** — V parku sredi mesta so odkrili spominski doprnski kip Branka Perišića-Badže, ki je padel novembra 1943 v boju s četniki na Crni Cuki na Jastrebcu kot borec Rasinskega partizanskega odreda. Perišić je bil eden izmed organizatorjev Rasinskega partizanskega odreda, leta 1941 pa je bil tudi sekretar okrožnega komiteja SKOJ.

● **BIJELO POLJE** — Konec oktobra so odkrili v mestu spominska doprsna kipa narodnima herojema Rifatu Burdževiću-Trši in Tomažu Žižiću. Slovesnosti se je udeležilo 12.000 ljudi, spominska kipa pa je odkril predsednik LR Črne gore tovariš Blažo Jovanović.

● **ZAGREB** — V Donjem Ladanju so ob proslavi 40-letnice ZKJ in SKOJ odkrili spominsko ploščo rudarjem, ki so padli med NOB in prej za pravice delavcev. Ploščo je odkril tovariš Josip Cazi, predsednik republiškega odbora Zveze sindikatov Hrvatske.

● **LJUBLJANA** — Sredi novembra so v vasi Brezje pri Pijavi gorici odkrili nagrobni spomenik pri grobnici 27 padlih partizanov. Narčarje za grobnico in spomenik je izdelal arhitekt Sušnik. Vsi partizani, ki so tod pokopani, so neznanici.

● **CETINJE** — Sredi novembra so v mestu odkrili spomenika organizatorjema Komunistične partije v Črni gori Jovanu Tomaševiću in Marku Mašanoviću.

● **BEOGRAD** — Republiški odbor ZVVI Srbije je lani porabil za štipendiranje 275 otrok umrlih in socialno šibkih vojaških vojnih invalidov nad 5 milijonov dinarjev. Za klimateksa in kopališka zdravljenja pa so dali nad 7 milijonov dinarjev.

● **NOVO MESTO** — Za Dan mrtvih so na pokopališču v Podbočju odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, ki pokopani na tem pokopališču in drugod po domovini.

● **CELJE** — Sredi novembra so v Grižah odkrili spominsko znamenje na grobu Nade Cilenšek, ki je padla med NOB kot sekretarka okrožnega komiteja SKOJ.

● **RIJEKA** — V Bakru so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer so imeli komunisti že leta 1919 svoje sestanke in kjer je bila leta 1924 konferenca Neodvisne delavske stranke za Bakar in okolico. V kraju Brezova Reber so obeležili kraj, kjer je bil ustanovljen 1943 okrožni komite KPJ za Čabar.

● **POZAREVAC** — V vasi Crljenac so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja ter uredili spominski park. Spomenik stoji sredi vasi na križišču, kjer so okupatorji ustrelili šest terenskih aktivistov. Iz vasi je bilo 42 padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

● **MARIBOR** — V Parmovi ulici so za Dan republike odkrili spominsko ploščo Jožici Flandrovi, ki je delovala kot aktivistka, dokler je niso leta 1944 gestapovci zahrbtno ubili. V Žolgerjevi šoli so se med NOB zbirali člani Okrožnega odbora OF. Zdaj so v spomin na to odkrili na pročelju šole spominsko ploščo.

● **NOVA GORICA** — V Ajdovščini so za Dan republike slovesno odkrili grobnico 33 padlim borcem NOV, med katerimi so tudi trije partizani italijanske narodnosti.

● **SARAJEVO** — Za Dan republike so v Palah odkrili grobnico padlim borcem, kamor so položili posmrtno ostanke 88 padlih borcev.

● **KORČULA** — V Blatu so odkrili spomenik narodnemu heroju Ivanu Cetiniću. Svečanost je bila pred Dnevom republike.

● **KARLOVAC** — Na trdnjavi, kjer je bil zaprt pred vojno tovariš Tito, so za Dan republike odkrili spominsko ploščo.

● **KOLAŠIN** — V mestu so za Dan republike odkrili spomenik narodnemu heroju Milutinu Lakičeviću.

● **HERCEGNOVI** — V kraju Igal so v Zavodu za fizikalno terapijo in medicinsko rehabilitacijo, ki je praznoval desetletnico, odkrili spominsko ploščo znanstveniku in revolucionarju dr. Simu Miloševiću, ki nosi Zavod njegovo ime.

● **CACAK** — V mestu so odkrili spominski doprnski kip prvemu sekretarju KPJ Filipu Filipoviću, ki se je rodil v Čačku.

● **RIJEKA** — V Hreljinu so odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši Boža Vidakovića-Vnuka, člana CK KPJ, ki ga je leta 1931 zvezinsko umorila zagrebška policija. V Crikvenici pa so odkrili spominsko grobnico 108 padlim borcem IV. armade, ki so padli v zadnjih bojih leta 1945.

● **BIJELJINA** — Za Dan republike so odkrili spomenik revolucionarju Aliji Alijagiću, ki je leta

1921 ustrelil notranjega ministra Draškovića, tvorca Obznane, in bil zato obojen.

● **KOTOR** — Za Dan republike so odkrili v mestu spomenik narodnemu heroju Maši Brkuljanu.

● **BANJA LUKA** — Delavci tovarne obutve »Bosna« so v tovarni odkrili spominsko ploščo šestim v NOB padlim tovarišem.

● **PRIJEDOR** — Za Dan republike so odkrili v mestu spominsko ploščo padlima borcema dr. Branku Bujiću-Sedmaku in Muharemu Suljanoviću.

● **SPLIT** — Na Mosoru so zaznamovali s spominsko ploščo kraj, kjer sta bila med NOB partizanska bolnišnica in štab Mosorskega odreda.

● **BOSANSKI BROD** — Za Dan republike so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer je bila novembra 1940 ustanovljena prva partijska celica v okraju Bosanski Novi.

● **PRIŠTINA** — Za Dan republike so odkrili spomenike narodnim herojem Miladinu Popoviću, Adi Markoviću, Bori Vukmanoviću in Ramizu Sadiku.

● **BEOGRAD** — V avli Višje pedagoške šole v Beogradu so 18. novembra lani odkrili spominski doprnski kip narodnega heroja Veljka Dugoševića, ki je na ta dan leta 1941 padej kot komandant Požarevačkega partizanskega odreda blizu Goložanov v Homoljskih planinah. Pred vojno je bil Veljko Dugošević učitelj in je kot komunist deloval zlasti med prosvetnimi delavci.

● **NOVA GORICA** — V Gojačah na Vipavskem so v sklopu praznovanja 40-letnice KPJ prve dni decembra odkrili spomenik 11 padlim borcem. Prebivalci Gojač in Malovš so za gradnjo spomenika prispevali nad 4000 prostovoljnih delovnih ur.

● **BEOGRAD** — Prihodnje leto bodo odprli več posebnih domov za zdravljenje vojaških vojnih invalidov. Taki domovi bodo v naslednjih krajih: Lučine pri Petrovcu na moru, na Kozari, v Mojstrani in v Zrečevu na Papuku. Imeli bodo skupno 470 postelj. Poleg tega bodo prihodnje leto odprli tudi domove, ki jih upravlja neposredno ZVVI; ti bodo pa imeli nad 500 postelj.

● **LJIG** — V mestu so 27. novembra odkrili spominski doprnski kip revolucionarja Save Kerkovića, ki je padel leta 1943 kot komisar letalstva NOV na Glamočkem polju skupaj z Ivom Ribarjem-Lolo.

Za mlade bralce

PARTIZANSKI TOP PRIPOVEDUJE

Nikar me tako začudeno ne ogleduj, mladi prijatelj. V primeri z drugimi topovi, ki stojijo okrog mene na muzejskem dvorišču, sem majhen in ne preveč lep. Kolesa, na katerih slonim, se vgrezajo v zemljo, ker me že dolgo ni nihče premaknil s tega mesta. Moja cev je polna rje, ker je minilo že precej let, odkar sem poslal skozenjo zadnji »pozdrav« ljudem, ki so hoteli uničiti slovenski narod. Zapirača nimam več — odbila mi ga je mina, ki se je nekoč razletela poleg mene. Moj ščit je zveržen, ker se je zaletela vanj granata iz prav takega topa, ki so ga imeli sovražniki v rokah.

Tudi jaz sem moral sprva služiti sovražnikom. Toda takrat so se stvari naglo spreminjale: kar je bilo danes last Nemcev in Italijanov, so imeli drugi dan že partizani. Tudi z menoj se je zgodilo tako. Poslušaj!

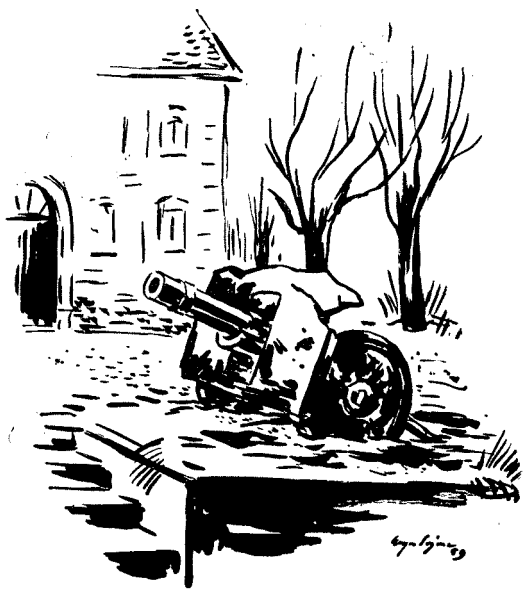
Ko so me pripeljali iz tovarne, so me naložili na vagon in nato sem se dva dni in

dve noči vozil nekam na sever. Nisem bil sam — pred menoj in za menoj so se vozili enaki topovi, pa tudi večji in manjši. Na vsakem vagonu so se poleg nas vozili tudi trije vojaki, pred njimi pa je stal mitraljez. Dokler smo se vozili po italijanski zemlji, so brezskrbno prepevali, pili vino iz trebušastih steklenic in kadili smrdljiv tobak, ko pa smo se pripeljali na Kras, so utihnili in začeli plašno upirati oči v borove hoste.

Ko smo se ponoči peljali mimo nekega hriba, je nad nami zaregljala strojnica. Vojaki so začeli divje kričati, potem pa so začele ropotati še njihove strojnice, ki so jim rekli »Brede«, in so ropotale skoraj vso pot do mesta, kjer smo se ustavili. Ko so bili na varnem, so se hvalili, da so pobili mnogo partizanov — jaz pa sem vedel, da krogle iz njihovih »Bred« niso nikogar zadele, saj so streljali kar na slepo v temno noč. V mestu so se sprehajali okrog nas tudi vojaki v črnih srajcah, fašisti, ki so govorili, da bi bilo treba vse Slovence pobiti ali pa jih izseliti v Afriko, kjer bi v puščavi pomrli od glada.

Zjutraj smo se odpeljali še dalje na sever, med visoke, strme gore. Ustavili smo se nekje ob reki Soči. Tam so me naložili na avtomobil in me odpeljali v kasarno, kjer sem nekaj tednov počival na dvorišču. Vsako jutro so me vojaki očistili in namažali, da se me ne bi prijela rja.

Bilo je poleti. Dopoldansko sonce se je tako upiralo v mojo cev, da je bila vroča kakor zakurjena peč. Dolgočasil sem se na dvorišču, dokler me niso nekega dne odpeljali na plan in namerili mojo cev proti gozdu. Takrat je mnogo vojakov odšlo z vsem rompom in pompom proti zahodu, od koder so naslednji dan pripeljali voz ranjenec. Slišal sem, da sta jih naklestili partizanski brigadi »Simona Gregorčiča« in »Ivana Gradnika«. Ti dve brigadi sta prodrli v

osrčje Beneške Slovenije, v tiste kraje, o katerih so Italijani mislili, da so trdno v njihovih rokah in da ne bo tja nikdar stopila noga slovenskega partizana.

V zgodnji jeseni so me odveli v vasico Livk. Stal sem na hribčku in moled svojo cev proti gozdu, v katerega so se vojaki ozirali s skrbjo na obrazih.

Nekega dne v začetku septembra pa so me nenadoma zapustili in jih ni bilo več nazaj. Pa dolini so začeli odmevati veseli vzkliki, na vasi je zaorila pesem. Italija je kapitulirala. Videl sem, kako se po glavni cesti pomikajo dolge kolone italijanske vojske. Molče in osramočeni so zapuščali zemljo, na kateri so se še včeraj šopirili. Ljudstvo jih je podilo s svoje zemlje.

Nekaj dni se ni nihče zmenil zame. Potem pa je prišlo nekaj moških iz vasi, ki so me odveli v gosto grmičevje in me skrbno pokrili s plahtami in vejami. »Top je še nov,« so govorili, »in nam bo še prav prišel.«

Odšli so in ostal sem sam. Ne spominjam se več, koliko časa sem samotaril. Iz daljave se je kdaj pa kdaj začulo drdranje mitraljezov in treskanje bomb, sicer pa je bilo vse tiho v gozdni samoti. Ko je sneg izginil, je prišel k meni nekdo iz vasi in mi popravil streho. Potem sem spet samotaril vse do zgodnje jeseni.

Nekega dne je spet prišlo k meni nekaj moških. Iz pogovora sem zvedel, da je enemu izmed njih ime Tine in da je orožar IX. korpusa. Razkrili so me in natančno pregledali od koles do cevi.

»Ta top bo kakor nalašč za nas,« je dejal Tine. »Spraviti ga moramo h korpusu.«

»Toda kako?« so se oglasili drugi. »Top bi morali peljati skozi Kobarid, druge poti ni. V Kobaridu pa je 800 Nemcev, belogardistov in italijanskih fašistov.«

»Partizani zmorejo vse. Saj jim pomaga ljudstvo. Sovražnike v Kobaridu bomo že kako preliščili. Potem pa, če ne pojde drugače, bomo top nosili na rokah čez Krn in druge planote do Podmelca, od tam pa ga bomo prepeljali na Šentviško planoto. V desetih dneh mora biti top tam, kamor spada.«

Kmalu nato je prišlo k meni nekaj partizanov iz briško-beneškega odreda. Razstavili so me na sedem delov in me — del za delom — odnesli do poti. Zdaj se je začel najzanimivejši del mojega potovanja.

Po poti je priropotal voz, ki ga je pripeljal neki kmet iz vasi Golobi. Naložili so me na »lojtre« in nametali name nekaj kopic sena. Seno so stlačili in povezali. Kmet

bo torej »peljal s hribov voz sena«, pod senom pa ... no, lahko si mislite, kako bi bilo, če bi me našel izdajalec in povedal sovražnikom, kaj pravzaprav peljejo kmetovi voliči na vozu.

Tako sem se odpeljal proti Kobaridu. Voz je spremljalo poleg lastnika tudi nekaj tovarišev, ki so bili oblečeni v civilne obleke.

Pred Kobaridom je zapirala cesto »rampa«, zraven nje pa je stal stražar, belogardist, ki je voznika in njegove spremljevalce nekam nezaupno gledal.

»Kam pelješ seno, stari?«

»V kasarno. Poglejte, saj imam potrđilo z žigom. Seno je namenjeno nemški vojski.«

»Rampa« se je dvignila in voz je odropotal v Kobarid. Voznikovih spremljevalcev pa stražar ni pustil naprej, ker so se mu zdeli sumljivi.

V Kobaridu ni voza nihče ustavil. Srečno sem se pripeljal onstran trga, nato pa naprej, čez Sočo, do vasi Ladro. Tam so že čakali partizani, ki so brž zmetali seno z voza,

nato pa dvignili še mene, oziroma mojih sedem delov, in jih položili na tla.

Kako pa naprej? Do tu je že šlo, ko sem se peljal po cesti, zdaj pa je zmanjkalo ceste. Bil sem že v skrbeh, kako bo z menoj — tedaj pa je priropotalo po cesti sedem ročnih vozičkov. Na vsakega so naložili en moj del, nato pa hajdi naprej, po slabih planinskih poteh. Tako je šlo do Podmelca, tam pa sem se spet preselil na voz in spet so naložili name seno. Čakal me je namreč še zelo težaven kos poti: čez glavno cesto, po kateri so stalno križarile sovražne patrulje.

Kmet, ki je spremljal voz, je proti večeru zavlil na neko dvorišče, da bi tam prenočil. Toda glej smole! V vasi se je ustavila sovražna kolona, njeno moštvo pa se je razšlo po hišah. Na našem dvorišču so se vgnezdili kuharji. Potem ko so skuhal večerjo in jo razdelili po četah, so se odpravili spat. Za ležišče pa so si izbrali seno, pod katerim sem bil skrit jaz. Nekateri so si postlali na tleh, drugi so se odločili, da bodo spali na vozu.

Zamisli si, mladi prijatelj, kako je bilo kmetu pri srcu, ko je gledal sovražno svojat, kako kobaca po senu! Prvi se je zleknil na voz neki debelinko, ki je začel takoj tarnati, da se mu zdi ležišče nenavadno trdo. Zleknil se je namreč na mojo cev. Na srečo pa so bili kuharji precej trudni od dolge poti in so kmalu zasmrčali.

Sovražna kolona se je zgodaj zjutraj odpravila iz vasi. Naš voznik se je oddahnil.

ČUDEN POGREB

Četa je sedela okrog tabornega ognja in poslušala Tineta, ki je pripovedoval o neki ofenzivi in med drugim povedal tudi tole:

»Nekje so nas Švabi spet napadli. Po tem napadu smo pogršali sam bataljonskega mesarja Boštjana. Ko smo se kasneje vrnili na kraj napada smo ugotovili, da je mina tako razmesarila nesrečneža, da skoraj ni bilo kaj pobrati za njim. Pobrali smo, kar je še ostalo za njim, in pokopali. Prej pa je imel komisar bataljona ob odprtem grobu ganljiv govor, v katerem je poveljeval Boštjanove vrline. Nato smo izstrelili salvo v čast tako žalostno preminulemu tovarišu. Tisti večer pa se je nepričako-

vano pojavil v našem logorju — Boštjan. Mi buljimo vanj, on pa nam pripoveduje, da mu je med napadom pobegnil junec, ki ga je že tri dni vlačil s seboj, da je nato tekel za njim, da pa je v tem padla mina tik pred junca in ga raznesla. — Ostalo si menda lahko sami predstavljate,« je zaključil Tine in hudomušno pomehiknil.

»ZADNJI PRIŠA, PRVI MLEJA ...«

Bataljonski čevljar je sedel na bukovem štoru in se ubadal z pošvedranim kvedrom. Pa pride kurir Borut in reče:

»Čuj, Lenart, brž mi pokrpaj tale škarpet, ker moram na pot.«

Napregel je konje in voz s senom je spet odropotal po cesti. Ko se je pomikal mimo belogardističnega stražarja, je le-ta dejal: »Tako močni konji, pa tako malo sena na vozu. Slab kmet!«

Naposled sem se srečno pripeljal do Ponikev. Tam je že čakal orožar Tine, ki je po telefonu sporočil štabu korpusa, da je naloga opravljena. Čez dva dni sem bil že v vasi, kjer je bil štab korpusa. Partizani so skrbno očistili vseh mojih sedem delov in jih sestavili — bil sem spet tak top kakor takrat, ko sem se odpeljal iz tovarne.

Zdaj se začanja drugi del moje povesti: doživljaji v bojih na lepi primorski zemlji. Komaj sem se malo oddahnil, že so me partizani odpeljali v boj. Šli smo nad Črni vrh, kjer je bila močna belogardistična postojanka. Sovražnik je imel bunkerje in je bil do zob oborožen. Mislil je, da mu partizani ne bodo mogli do živega. Tedaj pa so začele bruhati granate iz mojega žrela in bunkerji so se začeli rušiti v prah. Po dvanajstih urah je bila postojanka zavzeta.

Partizanom sem pomagal še v mnogih slavnih bojih. Toda če bi hotel vse natanko opisati, bi bila predolga moja povest.

Tako, mladi prijatelj, le dobro si me oglej. In vedi, da se tudi v mojem zverženem železju zrcali del tiste minulosti, v kateri se slovensko ljudstvo ni ustrašilo nobene žrtve za svobodo domovine.

Franjo Godec

»Poglej, vsi tile so prišli pred teboj.« je Lenart pokazal na kup čevljev.

»Toda meni se mudi, in sam vidiš, da mi zeva podplat.«

»To me figo briga, bi pa prej prišel. Saj dobro veš, da se strogo držim tistega prleškega pregovora, ki pravi: Prle priša, prle mleja. In tudi zdaj ne bom delal nobene izjeme.«

»Poslušaj, Lenart ...«

»Ne morem pa ne...« Mahoma je premolknil in zazijal v kurirjevo dlan, na kateri so ležale tri cigarete. Ker ni že tri dni kadil, se je obližnil kakor vol, ki zagleda sol na gospodarjevi dlani. Potem je izjekljal: »Ne morem pa ne morem si kaj, da se ne bi enkrat držal tudi tistega prleškega pregovora, ki pravi: Zadnji priša, prvi mleja.«

BOREC

1960

ŠT. 2

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

Prikazni preteklosti (Jože Sircelj)	49
Kaj takega svet še ni doživel	52
Spet smo bili v Dražgošah (M. P.)	54
Kosli smo val za valom (Tonček Dežman)	55
Bitka na Kozari (Branko Čopić)	56
Heroj Lazar (Miloslav Babović)	58
Oče in sin (Alojz Ravbar)	61
Moj grob (Ivan Goran-Kovačić)	62
»Vem, zakaj sem se boril...« (F. B.)	63
Nekaj doneskov k zgodovini Pohorskega bataljona (France Filipič)	64
Pogovor z »večnim mladeničem« (M. P.)	67
Zapisek o konferenci mladine dveh narodnosti (Milica Kacin)	68
Oba naenkrat (Ivan Jan)	70
Gladovna stavka v Firenci (Lojze Povič)	71
Ovadbica (Števan Jakovljevič)	72
Sodili smo izdajalcu (V. Bondarec)	75

OKNO V SVET:

Težka roka nad Španijo (M. O.)	77
To se dogaja še zdaj	79

ZANIMIVOSTI IZ MINULIH VOJN:

Alanbrooke proti Eisenhowerju	80
Kako je bilo z nemškim tajnim orožjem	81

IZ NAŠIH KINEMATOGRAFOV:

»Tri četrtine sonca« (M. P.)	83
»Mož, ki ga ni bilo«	84
Obetajo se nam naslednji novi filmi	85
F. Štiglic režira nov film iz NOB	85
»Dobri stari pianino«	85

MIMO NAŠIH KNJIŽNIH IZLOŽB:

Knjiga o mladih srečih (Mile Pavlin)	86
K letopisu muzeja NOB (-fršk-)	87
Površnost (M. P.)	89
Se nekaj knjig, ki vas bodo zanimala	90

MED KNJIGAMI NA TUJEM

SE NE VESTE?

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Začetne težave so za njimi (M. P.)	93
Vesti iz Kopra	94

KRATKE NOVICE

ZA MLADE BRALCE:

Kako so otroci ukanili fašiste (Črtomir Bohinjc)	95
--	----

Slika na naslovni strani ovitka predstavlja Železarno Jesenice, je pa delo akademskega slikarja Ljubana Ravnikarja iz Kranja

Železarna Jesenice ni samo eden izmed najstarejših obratov kovinarske industrije v Sloveniji, ampak je bila ves čas svojega obstoja tudi žarišče delavskega in revolucionarnega gibanja. Iz jeseniške železarne je izšla vrsta znanih revolucionarjev, ki so imeli odločilen vpliv na kmečko okolico. Jesenice so znane po predvojni množičnih stavkah, jeseniški železarji pa so bili med prvimi partizani v Sloveniji. Okupator je dobro vedel, od kod mu preti največja nevarnost, zato je fizično uničeval najbolj napredne ljudi. Zato pri prvih ustrelih talcev v letih 1941 in 1942 na Gorenjskem kaj pogosto zasledimo poleg imena in priimka talca tudi pripis »aus Assling« ali »aus Jauerburg«. Ti talci so bili povečini železarji, saj je bila večina Jeseničanov in Javorničanov zaposlena v železar- ni. Poznejša vojna leta je železar- na vedno bolj zmanjševala proiz- vodnjo, delavci so kar v skupinah odhajali k partizanom. — Dokonč- no so bile Jesenice osvobojene 11. maja, ko je od Rateč prišla kolona tankov IV. armade. Ta kolona je bila del motoriziranega odreda, ki je od Trsta preko Go- rice in doline Soče ter čez Vršič prodril v Kranjsko goro, od koder je glavnina nadaljevala pohod na Koroško. Skupno z deli Jeseniško- bohinjskega odreda, ki je vkora- kal v Jesenice že nekaj prej, pa sam ni bil kos sovražni premoči, so enote motoriziranega odreda na Jesenicah, posebno okrog postaje, razorožile več tisoč sovražnih vo- jakov, ki se prej niso hoteli vdati.

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Suštersič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Suštersič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik XII — Februar 1960

Prikazni preteklosti *Yur. št. 10807/60.*

PRIKAZNI preteklosti so prišle med lju-di na lanski božični večer. To niso bili smešni parklji, ki bi plašili negodne samosrajčnike v Essenu ali Kölnu, Wurzburgu ali Berlinu.

Bila sta to dva mlada človeka, 25-letni pekovski pomočnik Arnold Strunk in prav tako 25-letni trgovski pomočnik Josef Schö-nen. Doma sta pustila izkaznico neonaci-stične Deutsche Reichspartei, v srcu pa sta imela kljukasti križ. In mržnjo do Židov.

Patruljni avto zahodnonemške policije je pripeljal 24. decembra lani v Kölnu mimo židovske sinagoge v Roonstrasse. Policijska agenta sta na zidu zagledala napis: »Nemci zahtevajo, da Judje izginejo.« Tedaj je agenta zmotil moški v civilnem avtomobilu, ki jima je povedal, da stoji ne-daleč od tod v stranski ulici dostavni avto, ki da se mu zdi ob tej uri — bilo je ob 2.40 zjutraj — sumljiv. Policijski patroljni avto je odpeljal tja — in ni ničesar našel. Ko sta se agenta vrnila pred sinagogo, sta storilca, ki sta se poprej skrila v grmovje, medtem končala delo. K prvotnemu belemu napisu sta dostavila še nove, z minijem izpisane psovke na račun Židov in več kljukastih križev.

Napisi na kölnski sinagogi so bili podobni signalu drugim nacističnim elemen-tom širom po svetu. Po tem napadu na Žide v Kölnu, kjer je najstarejša židovska občina v Nemčiji, saj je bila ustanovljena že pred 16. stoletji, so jele prihajati novice o kljukastih križih in napisih »Židje ven« najprej iz ostalih krajev Nemčije, nato z

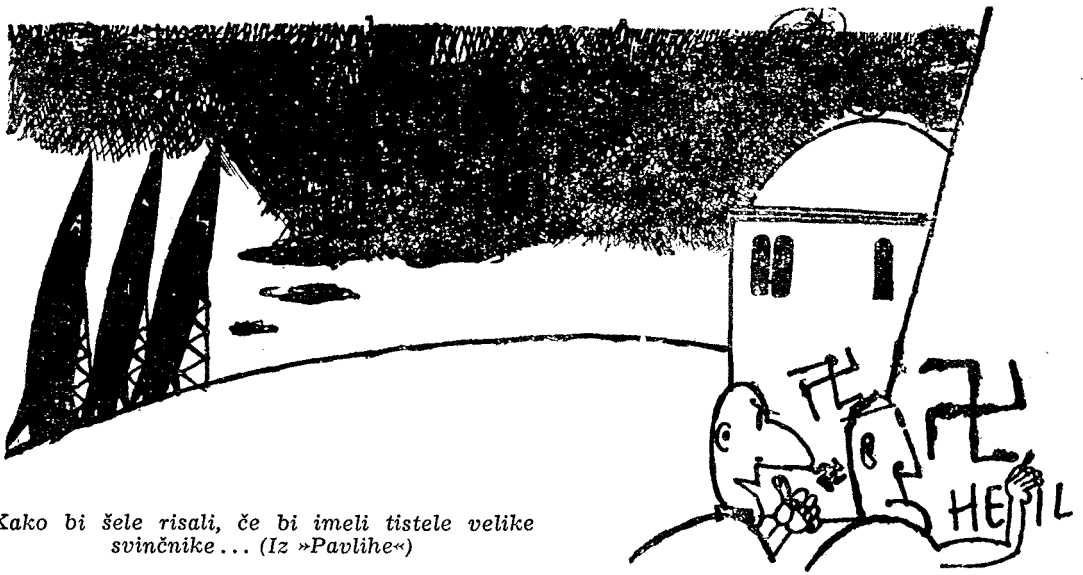
Dunaja in iz Celovca, iz Anglije, Norveške, Danske, Nizozemske, Belgije in Italije. Po-tlej so prišle na vrsto druge celine: na vra-tih sedeža židovske občine v New Yorku so našli naslikane tri kljukaste križe, na sina-gogi pa še enega. Neki mesar iz Newarka v ameriški zvezni državi New Jersey je našel na izložbeni šipi velik kljukasti križ in na-pis »Nesramni Žid«. V avstralskem Mel-bournu so neznanci narisali bele kljukaste križe in besedo »čifuti« na treh krajih ne-kega predmestja. V okno neke sinagoge je nekdo vrgel kamen. O antisemitskih izpadih so poročali tudi iz Kolumbije in celo iz Hongkonga. S tem kakopak seznam ni iz-črpan, pa tudi vse oblike teh antisemitskih demonstracij ne, zakaj veliko je bilo tudi anonimnih pisem, anonimnih groženj po te-lefonu in drugega.

Komentator londonskega »Daily Mirror« Cassandra je o tem zapisal:

»Antisemitska gorila Hitlerjevega rodu razsaja v Berlinu in Kölnu, v Londonu, Am-sterdamu in Antwerpnu, v Milanu, Parmi, New Yorku in Melbourne.

Šest milijonov Židov je v naši dobi zgu-bilo življenje in majhne otroke so zvalili v nacistične plinske celice v Dachau z oblju-bo, da jim bodo v topli kopalnici dali novo igračo in da bodo tam našli mamo in očeta. Srečno Novo leto — to nam je v resnici po-trebno!«

Dejstvo, da je prišlo do pisanja kljuka-stih križev in protižidovskih napisov, do petja nacističnih pesmi v Zahodnem Berlinu in do pisanja grozljivih pisem Židom v Lon-

Kako bi šele risali, če bi imeli tistele velike
svinčnike... (Iz »Pavlihe«)

donu, Amsterdamu in drugod, kaže, da ne more biti govora o slučajnem pojavu. Nedvomno gre za organizirano akcijo, o čemer priča tudi dejstvo, da so bile meje le-te natančno določene: napisne akcije, grozilna pisma in telefonski pozivi, ter še letaki, kakor v Kopenhagenu. Zatorej je razumljivo, da so tudi nekateri zahodnonemški državniki kmalu opustili tezo, da gre za početje pobalinskih mladeničev, »halbstarken«. Da je tako, je potrdila tudi neonacistična demonstracija v Zahodnem Berlinu, ko so člani »Zveze nacionalnih študentov« in »Nacionalne mladine Nemčije« imeli zbor v Glienickerjevem parku, peli nacistične pesmi in imeli s seboj črno-belo-rdečo zastavo, na katero je bil prišit kljukasti križ. Policija je pri aretiranih zasegla tudi obilo nacional-socialističnega agitacijskega gradiva, zastave s kljukastimi križi, Hitlerjevo knjigo »Mein Kampf« in Rosenbergov »Mit 20. stoletja«. V tej zvezi so po svetu opozorili, da v Zahodni Nemčiji bolj ali manj nemoteno delujejo številne mladinske in študentske organizacije, razna združenja bivših pripadnikov SS in podobno. Tako je londonski »Times«, ki mu ne gre odrekati zmernosti pri izražanju sodb, ondan zapisal:

»Zdaj štejejo v Zahodni Nemčiji po verodostojnih informacijah neonacistične organizacije 150.000 članov.«

Zahodnoberlinski senat je sicer prepovedal omenjeno »Zvezo nacionalnih študentov« in organizacijo »Nacionalna mladina Nemčije«. Toda ta prepoved se nanaša samo na Zahodni Berlin...

Tako še živijo in delujejo razne druge organizacije. Nacizem teh organizacij je nemara še v povojih, anarhičen, brez določne programske fiziognomije, ki ne bi bila zgolj ponavljanje starih hitlerjanskih gesel, marveč bi bila prilagojena sedanji Nemčiji, Nemčiji Adenauerja in »gospodarskega čudeža«. Toda to je morda šele začetek...

Če pustimo ob strani Deutsche Reichspartei, ki je izrazito neonacistična in o kateri bo tekla beseda kasneje, je pred nami pestra in hkrati enolična pahljača neonacističnih mladinskih organizacij, ki so nazvane »nepolitične«, nedolžne, kakor, denimo, skavti. Toda že njihova imena nekaj povedo. Tako premore na primer Zahodna Nemčija »Zvezo Vikingov«, »Zvezo mladih orlov«, »Mladinsko zvezo imperija« ter »Schillerjevo mladino«. Te organizacije izdajajo svoja glasila, ki močno zaudarjajo po nacional-socializmu in militarizmu ter nosijo prav tako zvaneča imena: »Führer orlov«, »Plamen«, »Mladi vihar« in podobno. Potlej imamo še opravka z »Marine Jugend«, z »Bismarckovo mladino«, da ne govorimo o »Zvezi nacionalnih študentov« in »Nacionalni mladini«.

Mladinske — in tudi druge organizacije — so se formirale na pol vojaško. Vežbajo jih »bivši« nacisti. Recimo, da tisti manjšega kova. Drugi — kakor zvezni minister za notranje zadeve Schröder, ki ga imajo nekateri za zanesljivega Adenauerjevega naslednika, ali minister za občenenške posle Oberländer, kakopak ne bodo šli mazat zidov s kljukastimi križi. Raje sede na raznih bolj ali manj ključnih položajih v Bundeswehru, državni upravi, sodstvu, gospodarstvu in drugod — in obsojajo antisemitske izpade »neodgovornih mladoletnikov« ...

Znano je, da se je zahodnonemškemu ustavnemu sodišču pred leti silno mudilo prepovedati Komunistično partijo Nemčije. Kako to, da Deutsche Reichpartei, o kateri vsi vedo, da je zavetišče in orodje starih in leglo novih nacistov, ni prepovedana in tudi ne bo še tako kmalu, kakor kažejo nedavne uradne izjave? To je zgodba, ki se vleče že dobrih šest let. Takole se je razpletala:

Zahodnonemška vlada je že 1. septembra 1953 sklenila zahtevati pri zveznem sodišču za zaščito ustave prepoved te stranke. Ta sklep je bil posledica Adenauerjeve izjave med tedanjo predvolilno kampanjo. Stari kancler je namreč v Hannoveru izjavil, da je Deutsche Reichpartei protiustavna. Stranka se je takoj postavila po robu, toda zadevo so uredili tako, da je prišlo obravnavanje Adenauerjeve izjave pred sodiščem na vrsto šele aprila 1954. Pred sodniki je kanclerjev zagovornik predlagal, naj ta stranka na lastne stroške dokaže, da se njeno delovanje ujema z ustavo. Najbrž je mislil, da se bo DRP ustrašila stroškov.

Neonacistična stranka, ki šteje zdaj po nekaterih cenitvah okoli 20.000 članov, pa je kaj hitro dobila potreben denar za tak drag dokazni postopek od anonimnih dobrotnikov — in tožila Adenauerja dalje! Sodišče je obravnavo preložilo na maj, tri dni pred dnevom, ko bi morali razpravo na-

Tako so nacisti gonili ljudi v smrt (Slika Zinoviya Tolkačeva)

daljevati, pa je poslal kanclerjev državni tajnik dr. Hans Globke, čigar biografija pod Hitlerjem je vse prej kot antinacistična, Münchenskemu advokatu dr. Aschenauerju, ki si je pridobil sloves kot zagovornik nacističnih veličin, pismo, v katerem je v kanclerjevem imenu predlagal poravnavo med sprtima strankama, se pravi Adenauerjem in DRP.

Stroške so delili, Adenauer je umaknil svojo izjavo, da je DRP protiustavna tvorba, DRP pa tožbo zoper kanclerja — in ta lepa sprava očitno še zdaj velja.

Voditeljem Deutsche Reichpartei očitno tudi ni manjka politikantske prožnosti. Ker so predvidevali, da bodo ravno njihovi člani — kakor Strunk in Schönen v Kölnu — zapleteni v pisanje protižidovskih gesel in

risanje kljukastih križev, so pravočasno vključili v svoj statut določbo o izključitvi vsakega člana, ki bi se prekršil zoper zahodnonemško »demokratsko ureditev«... *

Vsi ti dogodki kažejo, da je mednarodni fašizem na pragu 1960. leta dvignil glavo. Govoriti, da gre samo za lahkomišno početje lahkomišnih mladeničev, je naivno ali hinavsko. Fašizem ni umrl s Hitlerjem v berlinskem bunkerju 1945. Toda kljub temu je jasno, da so se časi spremenili, da leto 1933 in tisto, kar je prineslo, nista več mogoča. Vsem kljukastim križem navkljub se je zgodovina ta čas premaknila. V boljšo smer. Prikazni preteklosti zatorej lahko še strašijo, ne morejo pa vstati od mrtvih.

Jože Šircelj

Kaj takega svet še ni doživel...

Ob neonacističnih protižidovskih izgrelih je prav, da se znova spomnimo, kaj so počenjali nacisti med II. svetovno vojno in kakšno usodo so namenili Židom in drugim »manjvrednim« narodom. — Objavljam nekaj odlomkov iz knjige »THE SCOURGE OF THE SWASTIKA«, ki jo je na podlagi dokumentov z nürnberškega procesa napisal bivši britanski vrhovni vojaški tožilec Russel. (Pripominjamo, da mu nadrejeni niso pustili objaviti knjige, češ da ima politično noto. Temu pa se ni pokoril, zaradi česar se je moral odreči svoje sijajne dolgoletne kariere. Dne 8. avgusta 1954, ko je knjiga izšla je nehal biti vrhovni vojni tožilec in je postal navaden državljan.)

V ZAČETKU poglavja o koncentracijskih taboriščih navaja avtor, da je bil sistem koncentracijskih taborišč v Nemčiji pripravljen že več let pred napadom na Poljsko. Ob začetku vojne je bilo v Nemčiji 6 koncentracijskih taborišč z okrog 20.000 interniranci. Naslednje leto pa so nacisti ustanovili mnogo novih: Auschwitz, Buchenwald, Mauthausen, Ravensbrück in tako dalje.

Za časa vojne so Nemci odgnali v smrt najmanj 12 milijonov ljudi iz okupiranih dežel. V taboriščih je izgubilo življenje nad 6 milijonov evropskih Židov. Ubijanje je bilo podobno nekakšni množični industrijski proizvodnji.

Sledi opis koncentracijskega taborišča v Auschwitzu, ki je bilo menda izmed vseh najstrašnejše:

Poljsko mesto Auschwitz, ki ima kakšnih 12.000 prebivalcev in leži kakšnih 260 km

jugozahodno od Varšave, je bilo pred vojno docela neznan izven meja Poljske. Zemljepisni položaj mesta je bil zelo neugoden, ker leži na dnu ravne kotline, obkrožene z vrsto stalnih močvirij; zrak v mestu je bil smrdljiv in okužen.

Nič čudnega ni, da na tem meglenem močvirju, ki obkroža Auschwitz, ni bilo človeških prebivališč. Nekeč je nekoč dejal: »Življenje se ga je tisočletja izogibalo, ker je iz njega prežala smrt.«

Če je tisočletja prežala tu smrt, potem Nemci niso zaman ustanovili »Konzentrationslager Auschwitz«, kjer je šlo nekaj časa po 10.000 ljudi na dan skozi plinske celice in kjer je bilo po računih samega komandanta taborišča na ta ali oni način usmrčenih nič manj kot 3 milijone ljudi.

Spočetka je bilo v taborišču šest zidanih barak in opuščena tobačna tovarna.

Kasneje pa se je taborišče zelo razširilo. Prvega maja leta 1940 je bil SS Hauptsturmführer Rudolf Franz Ferdinand Höss premeščen iz Sachsenhausena v Auschwitz (v Sachsenhausenu je bil od 1938 leta adjutant komandanta). Auschwitz naj bi postal važno taborišče, namenjeno v glavnem za zadušitev odpora proti nacistični okupaciji Poljske. Torej je bilo treba najti sposobnega komandanta taborišča.

Höss je imel potrebne kvalifikacije in je bržkone brez posebnih težav prišel v »ožji izbor« kandidatov za komandante. Po prvi svetovni vojni je delal na državnih posevstvih v Šleziji in Schleswig Holsteinu, in sicer do leta 1923, ko je sodeloval pri nekem uboju in bil zaradi tega obsojen na deset let zapor. Po petih letih so ga izpustili in pomilostili, leta 1932 pa je postal član NSDAP (nacional-socialistične stranke) v Münchenu.

Še ko je poveljeval esesovskemu konjeniškem eskadronu na državnem posestvu v Pomeraniji, leta 1933, ga je opazil Himmler ob priliki neke inšpekcije. Prišlo mu je na misel, da bi utegnil biti Höss

zaradi svojih izkušenj in nastopa idealen človek za komandanta kakšnega koncentracijskega taborišča.

Tako je bila načrtovana njegova nadaljnja življenjska pot. Leta 1934 je prišel v Dachau, kjer je začel svojo kariero kot blockführer v Schutzhaftlagerju in je ostal tam do 1938. leta, ko so ga premestili v Sachsenhausen.

Himmler je leta 1941 izvedel inšpekcijo taborišča v Auschwitzu ter ukazal, da se taborišče razširi in okoliška močvirja izsuše. Istočasno so ustanovili blizu Auschwitza novo taborišče Birkenau, kamor so spravili 100.000 ruskih ujetnikov. Odtlej je vsak dan raslo število ujetnikov, čeprav zanje ni bilo dovolj prostora. Sanitarne razmere so bile popolnoma neustrezne in epidemije splošen pojav.

Prvi transport Židov je leta 1941 prispel v Auschwitz iz Slovaške in gornje Šlezije. Tedaj se je prvič zgodilo, da so bili vsi za delo nesposobni usmrčeni v plinski celici, v poslopju krematorija!

Še istega leta je Himmler poklical Hössa v Berlin in mu sporočil, da je Hitler odredil »dokončno rešitev« židovskega vprašanja v Evropi. Ker je menil, da ostala uničevalna taborišča na Poljskem niso dovolj učinkovita niti jih ni moč razširiti, je ukazal Hössu, da obišče Treblinko in pregleda tamkajšnje naprave za uničevanje ljudi.

Höss je obiskal Treblinko spomladi leta 1942 in ugotovil, da so tamkajšnje metode precej primitivne. Uporabljali so majhne prostore opremljene s cevmi, po katerih je prihajal plin iz motorjev z notranjim izgorevanjem. Ves ta sistem ni bil učinkovit, ker so bili motorji iz starih zaplenjenih kamionov in tankov in so se večkrat pokvarili. Zaplinjevanje ni potekalo po načrtu, čeprav je bilo po podatkih taboriščnega komandanta v predhodnih šestih mesecih usmrčenih s plinom 80.000 ljudi. To pa ni bilo dovolj za Himmlerja, ki je tedaj s polno paro čistil varšavski geto.

Zato so menili, da je za take namene najpripravnejše taborišče v Auschwitzu, ker

Trije nacisti (slika Zinovijs Tolkačeva)

je bilo povezano s štirimi železniškimi progami. In ker okolica ni bila gosto naseljena, je bil taboriščni prostor lahko docela ločen od ostalega sveta.

Höss je imel štiri tedne časa, da pripravi načrt. Ukazano mu je bilo, naj stopi v stik z SS Obersturmbannführerjem Eichmannom, visokim uradnikom v četrtem oddelku RSHA. Eichmannu je bilo rečeno, naj se sporazume s Hössom, kolikšne transporte naj bi mu pošiljali za uničenje.

Število transportov je bilo čedalje večje, in ker novih krematorijev niso mogli zgraditi do konca leta, so nove

jetnike usmrčevali kar v začasnih plinskih celicah, nato pa so jih sežigali v jamah.

Dve stari kmečki poslopji v bližini Birkenaua so preuredili tako, da sta bili neprodušno zaprti, in jih opremili z močnimi lesenimi vrati. Transporti so se ustavljali na stranskem tiru pri Birkenauu. Jetnike, ki so bili sposobni za delo, so gonili v taborišči Auschwitz in Birkenau. Ostale, ki jim je bila namenjena smrt in ki so še lahko hodili, so gonili v plinske celice, ki so bile oddaljene kilometer od stranskega tira. Bolnike in tiste, ki niso mogli hoditi, so prevažali tja s kamioni.

Za poslopjem, kjer so bile zaplinjevalne naprave, so se morali jetniki do golega sleči. Na vratih je bilo napisano: »Desinfektionsraum« (prostor za dezinfekcijo). Jetniki so mislili, da so jih pripeljali pred poslopje, v katerem naj bi se očistili uši.

Ko so se jetniki slekli, so šli v ta prostor — približno po 250 skupaj, sicer pa je bilo število odvisno od tega, kako velik je bil transport. Potem so se vrata zaprla in v prostor je začel skozi posebne odprtine v zidovih uhajati plin »ciklon B«... Čas, ki je bil potreben za usmrnitev žrtev, je bil odvisen od zunanjih atmosferskih razmer, toda redkokdaj je bil daljši od 10 minut.

Čez pol ure so vrata odprli in jetniki, ki so stalno delali pri tej »delovni« komandi, so trupla znosili ven, jih zmetali v jame in nato sežgali. Preden so jih sežgali, so jim pobrali iz ust zlate zobe in jim sneli prstane. Drva so bila zložena med trupli; ko je bilo približno sto trupel v jami, so drva zažgali s krpami, namočenimi v parafinu. Ko se je ogenj razplamtel, so zmetali nova trupla v jamo... Šest do sedem ur je bilo potrebnih, da zgorejo vsa trupla. Smrad po

Deportacija židovskih otrok. Vse so usmrtili v plinskih celicah

sežganem mesu so čutili v taborišču celo tedaj, ko je veter pihal v nasprotni smeri od taborišča. Potem ko so jame očistili, so kosti zgrabili skupaj in jih zdrobili s težkimi lesenimi kladivi. Kar je ostalo, so spravili na kamione, odpeljali do reke in zmetali v vodo.

Ta opis je sestavljen po poročilu, ki ga je napisal sam

Höss. Poročilo se nanaša na metode uničevanja v začasnih plinskih celicah, medtem ko so čakali na izgradnjo novih. To, o čemer bo govora v nadaljnjih odstavkih, je vzeto iz istega vira, nanaša pa se na izpopolnjene metode, ki so jih začeli uporabljati konec leta 1942 — po dograditvi štirih ogromnih novih krematorijev.

(Dalje prihodnjič)

Spet smo bili v Dražgošah

KADAR se spomnim Dražgoš, se mi pojavi pred očmi slika izpred 18 let. Stali smo po cestah in poslušali grmenje topov od Škofje Loke sem. Čeprav so okupatorji razdelili slovensko ozemlje z dobro zastraženo mejo, niso mogli presekati vseh vezi med Ljubljano in Gorenjsko. Kaj kmalu smo zvedeli, da se partizani tolčejo z Nemci v Dražgošah, majhni vasi pod Jelovico. Ime te vasi, dotlej neznan, je postalo čez noč znano daleč po svetu.

V Železnikih imajo občinski praznik v spomin na boj v Dražgošah. Letos so priredili tudi akademijo, na kateri so nastopili šolski otroci s petjem partizanskih in narodnih

pesmi ter igranjem na harmoniko. Toda obisk je bil slab in so se akademije udeležili menda samo starši nastopajočih otrok. Z vzgojnega stališča je nedvomno prav, da se daje otrokom prilika za javno nastopanje, toda mar ne bi bolj kazalo združiti akademijo s predvajanjem dobrega partizanskega ali naprednega filma ali z nastopom kvalitetne igralske družine? Tedaj najbrž ne bi bila dvorana slabo zasedena.

Organizacijo prenočevanja ter prehrane gostov so prevzeli nase domačini in je brezhibno delovala. Odprli so se gostoljubni domovi. Nekdanji partizani so storili vse, da ne bi nihče pogrešal ležišča ali toplega grižljaja. Občinski

ljudski odbor pa je priredil sprejem za nekdanje udeležence boja v Dražgošah ter za druge vabljene goste. Srečanja med starimi borci so vedno nekaj takega, kar je težko opisati. Ljudje živijo vsak v svojem kraju, ukvarjajo se vsak s svojim delom, kadar pa pridejo skupaj, se pogovarjajo o vsem, kar jih teži. Vedno pa obujajo spomine na tiste čase, ki so se jim neizbrisno vrezali v spomin, na čase, ko so se skupaj borili.

Letošnje smučarsko tekmovanje »Po stezah partizanske Jelovice« je bilo kot osrednja prireditve občinskega praznika spet odlično organizirano in pripravljeno. Vreme je bilo ugodno, snežne razmere še kar zadovoljive, čeprav sta

Kosili smo val za valom ...

Po proslavi v Dražgošah je polkovnik Tonček Dežman, udeleženec dražgoške bitke, povedal med drugim tudi tole:

»Kadar govorimo, da so imeli Nemci v Dražgošah nad tisoč mrtvih in ranjenih, marsikdo zmaže z glavo. Tako hude izgube so imeli Nemci predvsem zaradi tega, ker so njihovi poveljniki silno podcenjevali naše partizane. Njihova osnovna napaka je bila ta, da so udarili frontalno na naše dobro zavarovane in odlično maskirane položaje. Napadali so v gostih strelskih vrstah, hodili zravnani po globokem snegu, mi smo pa kosili val za valom ... Še spomladi, ko je skopnel sneg, smo našli v Dražgošah orožja za najmanj dva naša bataljona.

Tudi sami Nemci, ki so jih njihovi oficirji gnali v klanico, so uvideli norost svojega početja. Vem za primer, ko so se uprli in jih je njihov poveljnik precej postrelil kar po vrsti s pištolo.

V Kranju so Nemci pokopali samo tiste padle vojake, ki so bili iz krajevnih garnizij na Gorenjskem. Ostali so bili iz neke divizije redne nemške vojske, namenjene na vzhodno fronto. Vse mrliče so odpeljali z avtomobili na Koroško in jih tam pokopali. Kdo ve, kje je doletel tisto divizijo konec vojne in kje je obtičal njihov arhiv s poročilom o izgubah v Dražgošah ...

Poveljnik policijskega bataljona, ki je bil nastanjen v Lescah, je po dražgoškem spopadu izjavil, da je bil to najhujši boj njegove enote in da je le-ta imela od začetka vojne najhujše izgube v Dražgošah. »Slovenski partizani,« je dejal, »se zato tako uspešno bore, ker ne poznajo nobenih togih pravil in delajo tako, kakor vidijo, da je najbolj prav. Udarijo in izginejo ter se pojavijo nekje drugje. V tem oziru so slovenski partizani nevarnejši od ruskih ...«

zaradi nizkega snega odpadla veleslalom in sankaska tekma. Prvaki so dobili lepa darila, kip borca pa je dobila ekipa Jesenic. Vseh tekmovalcev je bilo 115, med njimi tudi republiška reprezentanca LR Hrvatske. V bodoče bi bilo treba pritegniti k tekmovanju več udeležencev iz drugih republik. Gorenjska s svojo dolgo tradicijo v zimskem športu, naravne lepote Jelovice, kjer je speljana tekmovalna proga, pomembnost dražgoškega boja za našo vstajo — to so elementi, ki govore, da bi kazalo iz teka »Po stezah partizanske Jelovice« napraviti osrednjo smučarsko prireditev za patroljni tek v naši republiki.

Veliko pomoč je dala pri organizaciji tekmovanja JLA s svojimi bogatimi izkušnjami in tehničnimi sredstvi ter kadri. V Dražgošah je bilo 9. in 10. januarja kot na velikih manevrih. Zeleni vojaški avtomobili z radijskimi oddajniki so hropili v strmo cesto, telefonisti so razpredli žice po sadnem drevju. Tako se je zgodilo, da je bila zaradi sodelovanja JLA korist obojestranska. JLA je izkoristila prireditev za urjenje, tekmovalci pa so imeli vsa potrebna tehnična sredstva, ki so jim olajšala delo. Sodelovanje JLA pa je bilo hkrati tudi simbol povezave med JLA in ljudstvom.

-mp-

Bitka na Kozari

V SOBICI z enim okencem, v tem večno mračnem prostoru, ki diha vlago in smrdi po postanem perilu, bije sedemletni deček, mali Marko, veliko bitko.

Na razritih in kotanjastih ilovnatih tleh si stojita nasproti dve vojski: zglačeni in potemneli stari lešniki, vzeti iz maminega kovčka — to so naši, Kozarčani. Droban in trd oreh »koščak«, položen med lešnike, to je njegov Šoša, komandant Kozare. Nasproti njim se je postavila druga vojska, mnogo manj zanimiva: koruzna zrna, neenaka in svetla, to so Nemci in vsi drugi z njimi. Prazna orehova lupina — to je osovraženi nemški general Stahl, ki poveljuje napadu na Kozaro.

»Glejte, zdajle bo Šoša udaril tega Švaba, pa naj takoj odleti sto tisoč metrov daleč,« zarotniško šepetaje mali, razburjen in s svetlimi očmi, potem pa pobere oreh med »Kozarčani« in udari z njim po osamljenem koruznem zrnu, ki odleti kot strela in zvonko udari v okence.

»Ho, ho, kar naj, nemara da je crknil — poginil.«

Zaškripljejo rjava, razpokana sobna vrata. Skozi pokuka dobričina Markov ded, slabokrven in premražen starec.

»Kaj pa počenjaš, dragec moj?«

»Vojskujem se,« odgovori mali kratko, zaverovan v svojo igro, »Kozaro branim.«

»Kar brani jo, dragi moj branilec,« znova zamrmra stari dobrodušno in zapre vrata. »Bojim se samo, da jim ti ne boš pomagal.« In starec zamišljeno skloni glavo in prisluhne.

S Kozare odmeva prijetno in priglusueno regljanje mitraljezov. Oddaljeno in brez moči ni bilo slišati niti najmanj strašno in tudi ni spominjalo na vojno in smrt. Le redko je bilo slišati zamolklo in globoko bobnenje topov, od katerega se je stresla zemlja in zadrhtelo srce. Ljudje so obstali pri delu, vzdihnili in prisluhnili.

»Čuj, kako grmi na Kozari. Ubogi Kozarčani, ne bodo vzdržali, čeprav bi jih bilo desetkrat toliko.«

»Grozno, ljudje božji, bog nas varuj... Todore, si zakopal svoje žito?«

Že dober mesec dni se bije na gori Kozari velika bitka. General Stahl, »komandant bojne skupine Zahodna Bosna« pošilja v boj vedno nove rezerve in obroč okrog planine se čedalje brezupneje zožuje.

Samo mali Marko se ne ozira na Stahlov smrtni načrt. Stahl nima toliko rezerv, da bi lahko potolkel njega. Zaman so mu vsa ojačanja.

»Zaman ste udarili po nas, pa naj vas je še toliko,« šepetaje mali kljubovalno v zimskem mrazu sobe in trd lešnik srdito udari po kupčku koruznih zrn — po Nemcih, ki se prestrašeno razbeže na vse strani.

»Aha, aha, zbežali so!« se roga deček škodoželjno, poklekne na otrpla kolena in znova pošlje »Nemce« v boj.

Ko je bilo sonce že davno zašlo za nizek kopast hrib, zavil v mračno senco, se je začel v sobi gostiti mrak in neprijetno stiskati dolgočasen prostor, kjer se je igral otrok. Lešniki — Kozarčani se izgube in izginejo v temo, deček ostane sam in strah ga je pred »Nemci«, ki se z zadnjim naporom svetlika-jo v mraku z nevidnega poda.

V tem času oživlja tudi bitka na Kozari.

Nenadoma se prebude cele baterije topov in jamejo v salvah tolči po planini. Topovska kanonada se preliva v nenehno močno bobnenje, ki kar naprej odmeva iz daljave in z drhtenjem napolnjuje poletno noč. Človeku ni jasno, ali drhti od te vlage in hladu v jasni noči ali od tega daljnega zamolklega bobnenja.

Osamljeni deček se čedalje bolj izgublja in usoda bitke zdaj ni več v njegovih rokah. »Kozarčani« so zatonili nekam v temo, ni jih več z njim in mali je zdaj sam, sam proti celi noči, neznani in skrivnostni, polni daljnega bobnenja in neslutnih grozot. Iz vsakega temnega kota grozi nekaj ogromnega in krilatega. Otrok vsak trenutek pričakuje, da bo nekaj prihrumelo nadenj, zastrla ves svet in mu pošepnilo z oglušujočim glasom:

»Uhu mali, zdaj si moj!«

Z drhtečim srcem, vkovanim v hladno grozo, steče deček k vratom in se komaj umakne, da ga »tisto« iz sobe ne zgrabi za

Dorde A. Kun: Partizani in ljudstvo

vrat. Razigran plamen z ognjišča ga navdaja s srečnim brezkrainim sijem, strahote se umikajo nazaj v sobo in mali se, pijan od blaženosti, vrže v dedovo naročje.

»Dedek, ali bodo Kozarčani zmagali?«

»Seveda bodo, dravec moj, kako ne bi zmagali,« mu zamišljeno zagotavlja ded in nekako odsoten v duhu gleda v plamen ter boža toplo otroško glavico, stisnjeno v njegovo naročje.

Neke burne noči, polne srditega mitraljeznega ognja in grmenja topov, se je Ranko Šipka z zdesetkanim bataljonom Kozarčanov prebil iz obroča. Od njegovih borcev so ljudje zvedeli za vse strahote in nevarnosti bitke na Kozari.

Potem je še nekaj dni odmevalo bobnenje, ki je čedalje bolj pojemalo in po vaseh pod Grmečem se je širil žalosten šepet:

»Padla je Kozara. Padli so Kozarčani.« Nihče ni izgovoril te vesti na ves glas, vsakdo pa je že vedel in slišal, kaj se je zgodilo na Kozari.

Tudi mali Marko je slišal, kaj se je zgodilo z njegovimi ljubljenci.

Zdaj sedi pohlevni deček v pusti sobi in žalostno gleda na svoje bojišče.

Zaman se nekajkrat dotakne svojih ljubljenih borcev, lešniki so hladni in trdi. Igrati se nočejo več. Kako naj se še igra, ko pa so Kozarčani padli. Tudi Šoše ni več, tudi on je ostal tam in nedvomno je padel.

»Glej, osovraženi Stahl je pa ostal živ. Živ! Ves čas je mali vedel in verjel, da bodo dragi Kozarčani potolkli i Stahla i vso njegovo vojsko, zdaj pa tak poraz! Zakaj je ostal živ tisti, ki ga deček nima rad? Zakaj se je zgodila ta nemila in tuja stvar, s katero se mali ne more sprijazniti in ki je ne more razumeti?«

Dolgo je molčal malček nad praznim in mirnim bojiščem, potem pa je s težkim srcem zbral »Kozarčane« v svojo rdečo liško kapo in počasi odšel na vrt. Tam, pod nizko, krivenčasto kutno z zgrbančenimi kosmatimi plodovi koplje z ošiljenim kosom jelovega lesa grob. Molče, ne da bi jih poštel, pokoplje svoje »Kozarčane« in zasadi na kupček majhen lesen križec.

»Zdaj bi pa moral moliti zanje,« se spomni mali, klečeč na suhi prsti, ki ga zbada v kolena. Prekriža se s prsti, ki se jih še drži prst, prekriža enkrat, dvakrat in še tretjič, toda nobenih molitvenih besed se ne more spomniti. Naposled se spomni vaškega cerkovnika Jova, spomni se njegovih besed na cerkvenem koru in jame tiho peti in od ginjenosti mu solze zalijejo oči.

»Svja-ti bo-že, svja-ti krjepki...«

Naprej ni znal in zato je vse še nekajkrat ponovil. V teh besedah je bilo nekaj grobnega in posmrtnega. Senca smrti in pogreba je priplavala nad grobek, osamljen med ostrimi duhtečimi stebelci ognjiča in pepelnastimi brajdami melon, posutimi z drobnimi svetlimi cvetovi.

Ko se je vrnil v sobo, je mali pobral ostudna, rumena in trda koruzna zrna in jih vrgel pred mršavo svinjo s klapastimi uhlji, sivimi od strjenega blata.

»Na, tu jih imaš, pa jih ti podavi!«

Vtem ko je poslušal, kako se »Nemci« meljejo in škrtajo pod čekani požrešne živali, je maščevalni deček čutil, kako se v njem znova prebuja in z vsakim utripom srca čedalje bolj raste bujna sončna radost.

Pri apnici je grulila in širila pahljačasti rep grahasta razigrana grlica. Veter je prinašal prijeten meden vonj cvetoče lipe. Iz za nizkega leskovega grma je zacingljal zvonček in primeketala je zaskrbljena ovca, a deček se je spomnil svetle razigrane črede jagnjet in svojega tovariša pastirja Perice, ki se zdaj vrača z napajanja. In ves srečen se je nasmehnil ter pozabil na osamljeni grob Kozarčanov, skrit med ognjiči.

PORAJALI so se v štirih težkih letih velike domovinske vojne, na sto in sto bojiščih, v dimu bitk, na gorskih pobočjih, ki jih je šibal ogenj, na utrdbah in bunkerjih, zaslanjaje z dlanmi cevi sovražnih strojníc, v gorečih ulicah naselij, lomeč barikade požigalcev; porajali so se v navdušenju na pragu smrti, pozabljačó na življenje...

S trinajstimi mrtvimi in enim, edinim živim herojem se ponaša Druga proletarska divizijska. In ta edini se je slučajno rešil smrti. Star je sedemindeset let. Osemkrat je bil ranjen in trikrat odlikovan.

Lazar Lopičič je sin po številu majhnega, a po duhu velikega črnogorskega naroda, ki je na sivem dinarskem krasu dolga stoletja živel in se boril za svobodo in viteško čast.

Ko je izbruhnul upor, je njegov nemirni duh našel svoje mesto. Kot dedič junaštva in poguma prednikov se je junak iz nevesinjskega upora, Lazar, izkazal že v prvi borbi na črnogorskih tleh na položajih Košče. Od ustanovitve Lovčenskega odreda se je boril v bataljonu »13. julij« kot puškomitraljezec.

Prišli so Mussolinijevi »bersaljeri«, da izpolnijo Ducejev ukaz. Po cestah so ropotali kamijoni in motocikli, v vetru so plahutale perjanice na šlemih; ceste so bile njihove, toda nad cestami so se dvigale strme skale — divje in strašne. Tjakaj si niso upali. Streljali so kokoši in kradli kmetom krompir in zabelo. Ubijali so starce, katerih sinovi so bili uporniki, in požigali vasi, če so na kakem dvorišču našli tulce naboja...

To je gledal Lazar z višin. V njem je vse vrelo od sovraštva. Čutil je, da ga mučeno ljudstvo kliče na pomoč, da bi ga branil pred požigalci in kurjimi tatovi, pred ubijalci zvezanih sužnjev, in dožorel je v sovraštvo in spoznanju, da je pravično »iztrebiti trnje«.

Začele so se borbe s kazenskim ekspedicijami. V Katunski nahiji je bil nekega dne obkoljen mladinski bataljon. Bataljon »13. julij« mu je moral na pomoč.

Bližali so se sovražniku za hrbtom in se razporedili. La-

HEROJ LAZAR

zar je ležal za kupom kamenja. Zaslišal je povelje za napad in prvi odprl ogenj. Nato se je hitro prebil do italijanskih položajev, spretno se zaklanjaje za skalo, in jih ošvrknil od blizu. Italijani so odgovorili z močnim ognjem, toda juriš jih je prisilil k umiku. Lazar je bil ranjen. To je bila prva njegova večja borba in prva rana. Njegova kri je pordečila kamenje, toda njemu ni bilo žal. Ta kri in kri padlih tovarišev je rešila »Omladinski bataljon«.

Ko je bila ustanovljena IV. črnogorska brigada v Ljubinj, je vstopil kot puškomitraljezec v prvi bataljon.

»Nikomur nisem pustil nositi mojega puškomitraljeza. Niti pomočniku, da bi me med maršom zamenjal.« je pravil.

Kmalu so ga poznali ustaši na Vakufu, Bugoinu in Kupresu. Na glavni ulici Kupresa je bil ranjen njegov pomočnik, in Lazar je zadel na rame municijo, splezal na dvanadstropno hišo in vso noč branil sovražniku, da bi privedel okrepitev v vojašnico, ki so jo napadale naše enote. Malo je manjkalo, da ga niso ušli. Umaknil se je s komandantom bataliona Vučkovićem in svojim četnim komisarjem zadnji ob svitu, čez pokopališče. Pri tem se je vlekel od križa do križa.

Livno. V ljudskih pesmih toliko opevamo »preklete Livno«. Bunkerji obstreljujejo ves sektor. Noč. Bitka, kakršne dotlej še niso videli.

»Kdo gre med bombaše?« vpraša komandir.

Bobnenje pretrgata dva glasa. Javita se Lazar in komisar.

Duvno, krvavožareče od bojnega ognja. Lazar je bil spet bombaš in spet je padel bunker.

Treba je bilo priti čez Neretvo. Neretva je široka, most čezno ozek, za mostom pa je

bunker. Lazar čepi za kamnom in gleda bunker. Nato pomeri točno v lino in jo zapre z rafali, ne da bi pustil sovražniku, da izmoli zadnjo molitvico...

Pred vojašnico na Jablanici stojita dva topa, ki ju sovražnik ni mogel odvreči s seboj. Ves dan brani Lazar ustašem in Nemcem, da bi se približali cilju. In ko se je znočil, so naše enote zavzele vrh Jablanice, vojašnico in oba topa.

Nato Konjic in prvi podvig...

»Druga četa mora likvidirati bunker in vojašnico na vzpetini,« se je glasilo povelje.

Lazar in komisar sta vdrla v vojašnico in sama pobila šestnajst ustašev.

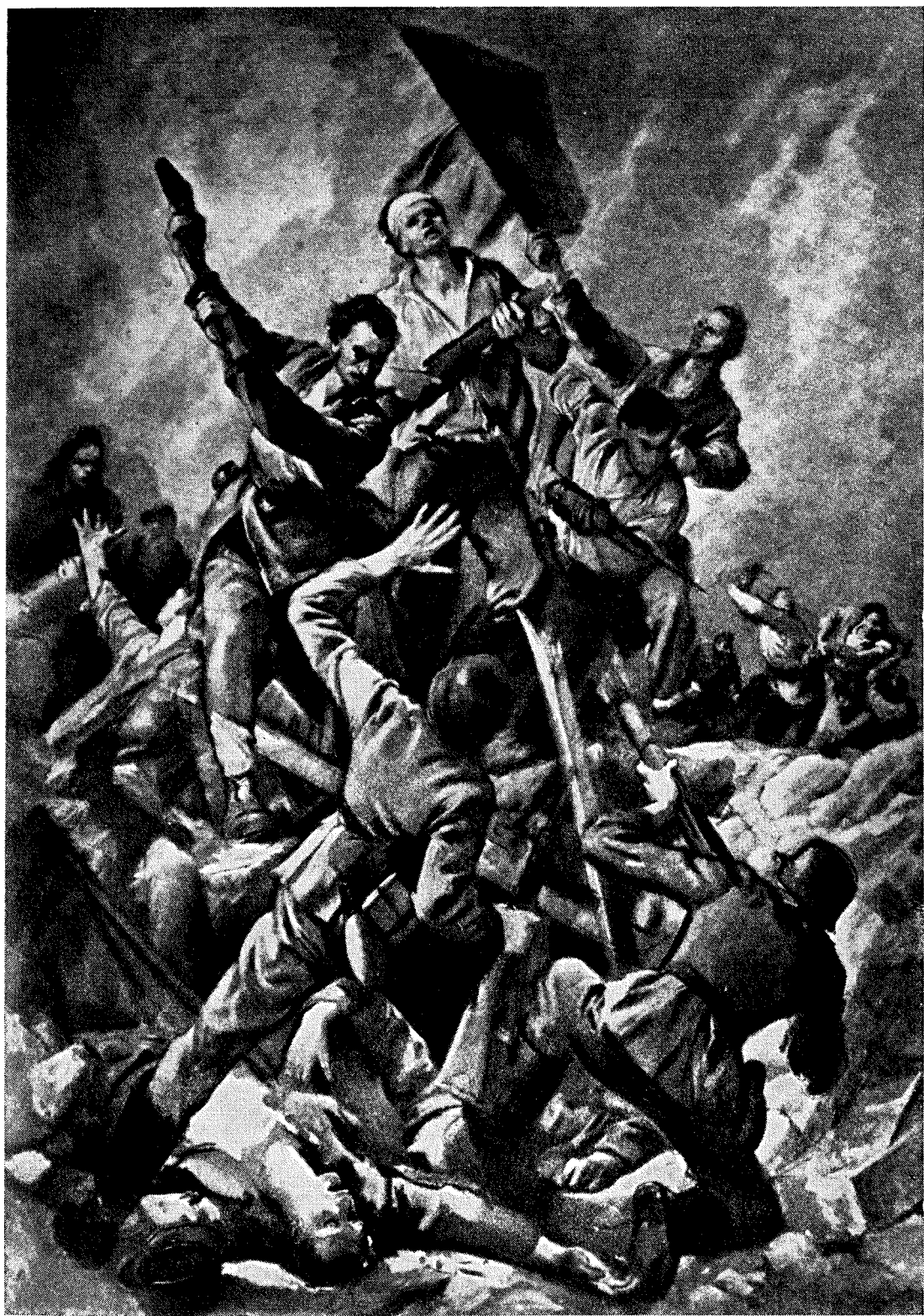
»Lopičič, pojdi v onole visoko poslopje in brani križišče,« je ukazal komisar Lubarda.

»Razumem.« In Lazar je odšel tja... Zabarikadiral se je na oknu in se začel razgledovati. Tri ulice so se stikale v križišču in iz njih so prodirali Nemci, toda križišče je čistil njegov »šarec«. Nekaj se jih je skušalo prebiti, toda obležali so v opomin drugim... Nemci so pripeljali tamke in začeli obstreljevati poslopje s topovi. Treslo se je zidovje, rušil se je strop, padalo je tramovje, Lazar pa se ni prikazal. Ko pa je nemški tankist odprl lino na tanku, ga je oplazil kratek rafal in skotalil se je brez glasu... Ob štirih so prišle »štuke« in bombardirale mesto. Poslopje se je zrušilo in pod ruševinami je obležal Lazar. Že je mislil, da bo ostal tu živ pokopan, ko so ga tovariši nepričakovano odkopali. Ko pa so mu pomolili roke, da bi ga izvlekli, jim je rekel: »Počakajte, da vam dam svoj mitraljez, pa grem.«

Še preden so se mu zacelile rane, se je udeležil bitk pri Nevesinju in na Veležu.

Peta ofenziva. Boji na Sinjajevini. Padel je Jablanov vrh in Nemci prodirajo. Trikrat je šel Lazar ta dan med bombaše; trikrat je šel v smrt, ostal čudežno živ in izgubil svojega najzvestejšega tovariša, komisarja čete.

Slika na 59. strani je delo akademskega slikarja Ismeta Mujezinovića: Juriš

»K mrtvemu komisarju ni mogoče priti,« je raportiral komandirju vodja oddelka, ki je bil poslan, da sname z mrtveca znake in pištolo. »Leži na kamenju in okrog njega se vse kadi od strel...«

»Grem jaz,« reče Lazar in natakne kapo.

»Jaz tudi,« se oglasi komandir Lubarda.

Rešila sta vse, kar je imel padli pri sebi: knjige, akte, dnevnik, pištolo in kapo.

Metež briše pot proti Gackemu, po kateri se opotekajo naše kolone, in zavija v kras. Reka brez mostu. »Brèdi,« zadoni povelje. Ranjenci in bolniki ječijo. Nosila in ešaloni stojijo na bregu. Kako naj bredejo v tem strašnem mrazu!? Lazar gleda v vodo in nekaj premišlja. Nato stopi k prvim nosilom, vzame na hrbet ranjenega tovariša in mu reče: »Dobro se drži!« ter zabrede v vodo. Pokazal je, kaj je treba storiti. Cele pol ure so zdravi prenašali bolnike in ranjence čez ledenomrzlo vodo. A mraz je pritiskal, da je pokalo drevje in kamenje.

Kladanj, Puračić, Maglaj, Ozren... novi krvavi juriši in nove rane. Krnja Jela, Vratko, Kolašin, Trešnjevik, Andrijevića... in novi njegovi podvigi. Opasnica. Nemci prodirajo iz Podgorice proti Lijevi Rijeki. Boj divja in granate lomijo kamenje. Borci umirajo in kri se suši na sivem kršu.

»Komandir ukazuje, da odstopimo,« je prišel deseter sporočit Lopičiću.

»Jaz ostanem v zaščitnici,« je rekel Lazar, »vi pa pohitite.«

Sovražnik je opazil umik in je s silnim ognjem obsul borce, ki so odstopali. Nenadoma je Lazar padel. Krogla mu je zlomila nogo. Prihтела je bolničarka, da ga obveže.

»Pojdi proč, Nemci so tu... ujeli te bodo,« je izrekel z muko.

»Pusti, da te obvežem, tovariš vodnik,« ga je prosila in ni umaknila oči od krvave, zlomljene noge.

»Beži, dekle, ujeli te bodo pred mojimi očmi, ne da bi te mogel braniti...«

»Daj, da te obvežem.«

»Ne!« je divje zavpil in oči so se mu zablistale »in uka-

zujem ti, da odideš! Razumesh?!«

»Razumem,« je zašepetala skozi solze in odšla počasi proč.

»Zdaj bom šel počasi sam,« je pomislil Lazar in krenil.

S poslednjimi močmi se je vlekel in lezel za tovariši, hrabri partizan, potomec borcev z Vučjega dola in Fundine, sin junakov, ki so s sekirami presekali žice na Tarabošu in Brdici in prisilili skadarskega Esad-pašo k predaji; lezel je junak in puščal za seboj krvavo sled na kamenju, lezel je sam, ker ni hotel, da bi ga tovariši nosili in zaradi tega morda sami umrli.

*

In potem brezštevilni boji, ki so jih pomnile posadke alpincev v Crmnici, kolona ujetih topničarjev na poti Cetinje-Podgorica, Šiptari in Plevljani v borbah na Polimlju, Rugovci in Pešterci, ki so jim »vlahi« vzeli neko jutro top in pet težkih strojníc...

Kratek počitek v vaseh ob Limu je pretrgala nova sovražnikova ofenziva. Nemci so prodirali od Prijepolja in iz Metohije preko Čakora. Istočasno so vršili demonstrativne priprave v Podgorici, da bi zadržali naše enote na tem sektorju in s tem oslabili obrambno moč v smereh glavnega udarca.

Padla je Andrijevića. Druga proletarska brigada se je umaknila na 9 kilometrov od Beran; ogroženo je bilo letališče. Tedaj je Četrta proletarska z levim krilom obšla položaje, prekoračila planino Sekirnico in se vrgla za hrbet diviziji »Prinz Eugen«.

Brezmesečna noč v bližini komunikacije Peč-Berane. Pod cesto buči Lim, na drugi strani pojejo Arnauti v bunkerjih.

»Tišina,« gre povelje vzdolž kolone.

»Kje si, Lazar?« vpraša komandant Burić.

»Tu sem.«

»Spusti se s četo v Ržnico in poglej, kdo je v njej Nemci ali policija.«

»Razumem.«

Malo pozneje so odšli po stranpotih skozi hrastov gozdiček in prišli v vas.

»Stoj!« je ukazal Lazar in odredil: »Prvi vod z mano.

Drugi na desno stran potoka in naj se poveže s tretjo četo. Tretji vod na levo stran poti. Ste razumeli?« je vprašal vodnike.

»Smo.«

»Naprej!« je poveljeval pravemu vodni in odšel.

Zabliskala se je raketa in jih izdajalsko obsvetila. Odnekod je začel tolči top, z levega brega Lima. S poti so streljali z eksplozivnimi naboji težke protitankovske strojníc in še pred kratkim mirna vas je bila zdaj sredi peklenskega ognja.

»Streljaj!« je poveljeval Lazar in grom se je razlegel.

Vod se je prebijal počasi, a vendar je napredoval. Jasnó so se videla vsa sovražnikova oporišča. V noči so se svetila strojnična gnezda v akciji. Samo še petdeset metrov je ločilo naš strelski vod od Nemcev.

Nenadoma je nemški ogenj oslabil. »Zdaj je treba planiti naprej in z bombami dokončati borbo,« je pomislil Lazar, se vzravnaval in zagnal silen krik: »Naprej, proletarci!« — Ni še naredil koraka, ko mu je rafal zlomil obe nogi, da se je zrušil brez glasu. Tovariši v temi tega niso opazili!

»Naprej!« — je zagrmelo z vso silo in malo nato so se zaslíšale bombe. Še nekaj kratkih rafalov in bitka je popolnoma zamrla. Juriš je uspel, a Lazarja nikjer.

Našli so ga na travniku nezavestnega, vsega krvavega, in ga odnesli v brigadno previja-lišče. Naslednjo noč so ga s skupino najtežjih ranjencev prepeljali v beranskega letališča v Italijo.

»Kako ste se počutili v Italiji, tovariš poročnik?«

»Kako... kot v zaporu. Hrepenel sem za svojo enoto, za borbami. Poslušal sem o zmagah v Srbiji in bilo mi je žal, da se jih nisem mogel udeležiti,« je odgovoril.

Medtem ko je ležal ranjen v tujini, ga je AVNOJ imenoval za narodnega heroja.

Naš črnogorski heroj pa se je, brž ko je ozdravel, vrnil v domovino in spet vstopil v vrste hrabre Jugoslovanske armade kot oficir gardijske brigade.

Miloslav Babović
Prevedla Nada Carevska

OČE IN SIN

NEKEGA poletnega popoldneva sta se I. in II. bataljon Dolenjskega odreda spopadla z večjo domobransko enoto. Domobranci, ki jih je bilo več in so bili boljše oboroženi, so z vso zagrizenostjo navalili na bataljona, da bi ju čimprej razgnali in se nato zmagoslavno vrnili v svojo postojanko, oddaljeno pičlo uro hoda od tam. Toda bataljona sta se uporno branila in boj se je zavlekel v noč. Ko je komandant belih spoznal, da brez pomoči tistih svojih, ki so ostali v postojanki, ne bo mogel ugnati bataljona, je poslal ponje. Hkrati pa je tudi komandant odreda, ki je vodil borbo, uvidel, da brez pomoči III. bataljona ne bo mogel nagnati belih nazaj v postojanko. Tedaj je napisal kratko pismo, poklical k sebi kurirja Daneta in mu naročil:

»Pojdi k III. bataljonu, ki tabori v Črnem grabnu nad Dolenjem, in reci komandantu Tomažu, naj takoj pride sèm s svojim bataljonom. Na, tu imaš pismo zanj.«

Dane je vtaknil pismo v usnjeno torbico in odbrzel proti Dolenju, ki je bilo oddaljeno kake tri četrt ure od tam.

Ko je prisopihal na vrh nekega hriba, je zagledal pod seboj vas. To je bila njegova rojstna vas. Sredi vasi je stala šola, ki je bila razen farovža največje poslopje v vasi. Obe poslopji so beli spremenili v utrjeni postojanki. Njihov komandant pa je bil — njegov oče.

Njegov oče je bil pred vojno učitelj. Bil je človek brez določene politične barve, hkrati pa brez značaja. Potegoval se je za tistega, ki mu je trenutno največ nudil. Poleg te slabosti je imel še vrsto drugih, med katerimi sta bili nenavadna surovost in pijančevanje. Kot tak je venomer pretepal svojega edinca in svojo ženo ki je nazadnje tik pred vojno umrla za posledicami pretepanja. Dane, ki mu je bilo tedaj šestnajst let, je bil zelo navezan na mater in zato ga je njena smrt hudo prizadela. Že dotlej je zelo sovražil očeta, potlej pa se je njegovo sovraštvo podvojilo. Kmalu po materini smrti je bil oče odpuščen iz službe, ker je prihajal v šolo pijan in je brez vzroka pretepal šolarje. Potem ko je ostal brez službe, se je še bolj vdajal pijači.

Po materini smrti je Dane živel pri starših svoje matere. Pri dedu, ki je bil kolar, se je učil tega poklica, dokler ni odšel k partizanom.

Ko se je začela pojavljati bela garda, je bil njegov oče med prvimi, ki so jo začeli organizirati v Dvoru in okolici. Z domačim fajmoštrom sta zbrala nekaj fantov in mož ter jim priskrbel italijansko orožje. Nato je postal Danetov oče njihov komandant. Po kapitulaciji Italije pa je z njimi na čelu stopil v službo nemškega okupatorja.

Vtem je Dane odšel k partizanom. Sprva je bil četni kurir, pozneje, ko je prevzel vodstvo odreda sedanji komandant, pa je postal štabni kurir. Komandant je bil namreč njegov sovaščan in je poznal tako njega, kakor tudi njegovega očeta in njune odnose. Vedel je, da je Dane vdan partizanski stvari in ga je zato pritegnil v svojo bližino kot najvestnejšega kurirja v odredu. In tako se je Dane boril proti lastnemu očetu in nje-

govim. Vedel je, da bi ga dal oče brez pomisleka ustreliti kakor vsakega drugega partizana, če bi ga ujel.

Končno je ves upehan prihitel v Črni graben, izročil komandantu pismo ter še sam povedal, za kaj gre. Komandant je brž krenil z bataljonom proti kraju, od koder so prihajali jeki borbe. Dane pa je medtem odhitel nazaj, da bi komandantu odreda sporočil, da prihaja pomoč.

Spotoma je zagledal nekoga, ki se je pravkar izmotal iz bližnje hoste. Ker je bil že mrak, ni mogel ugotoviti, ali je partizan ali domobranec. Potajil se je, snel puško z rame in čakal, da se mu neznanec približa. Le-ta, ki je skoraj tekel proti Dvoru, se je kmalu približal Danetu. Bil je domobranec. Tedaj se je Dane pognal proti njemu.

»Stoj!« je zavpil.

Domobranec je za hipec zadržal korak, nato pa se je spustil v dir nekam na levo. Dane je tekel za njim, ga pozival naj se ustavi in kdaj pa kdaj ustrelil za njim. Nenadoma se je domobranec ustavil in hotel ustreliti proti Danetu, toda Dane ga je prehitel in pogodil v čelo. Ko je pritekel do mrtvega domobranca, mu je takoj segel v usnjeno torbico. Iz nje je vzel neko pismo in ga prebral. Komandant belih, ki so se bili z bataljonom, je zahteval, naj pridejo še ostali njegovi, ki so v postojanki, na po-

IVAN GORAN KOVAČIČ:

Moj grob

*Na planini mračni naj mi grob leži.
tam, kjer volk zavija, drevje šelesti.*

*kjer je večer veter, kjer visok je sneg,
molku moje jame nedostopen breg.*

*Naj stoji visoko, kot oblak in tron,
da ga ne doseže več cerkveni zvon,*

*da ga ne doseže več skesancev glas,
strah spokornikov in prošnja za vse nas.*

*Trava naj preraste ga in trnov grm,
da bo pot do njega nedostopen, strm.*

*Da ne pride nihče, le prijatelj vnet, —
in ko se bo vračal, naj zabriše sled.*

Prevedla: Nada Carevska

moč, ker se »rdeči« trdovratno upirajo in grozi nevarnost, da se bo moral umakniti.

Dane je osupnil. Ta, ki je to pisal, je bil njegov oče. Doslej ni niti slutil, da sta se bataljona spopadla z njim in njegovimi. Pa tudi štab odreda je menil, da gre za neko drugo enoto. Tako torej! In zdaj njegov oče kliče na pomoč, ker je v škripcih?! Ne bo dobil pomoči; ne bodo dobili tega pisma, si je rekel in vtaknil pismo v žep. Nato je vzel domobrancu puško in odhitel proti bojišču.

Vtem se je znočilo. V temi se je nekaj časa pretikal skozi neko goščavo tako, da nazadnje ni več vedel, kje pravzaprav je. Ugotavljal je, da na bližnjem griču reglja strojnica, toda čigava je, ni vedel. Sklenil je, da pojde naravnost v tisto smer, ko pa pride v bližino prvih položajev, bo že kako ugotovil, kje je.

Čez čas se je znašel pred štirimi ali petimi ljudmi, ki jih v temi ni mogel prepoznati, zaslutil pa je, da so domobranci. Preden se je utegnil zasukati, je eden od njih prižgal električno žepno svetilko in mu čisto od blizu posvetil naravnost v oči. Dane je nekaj sekund obstal kot pribit, popolnoma oslepljen od ščemečega žara. Nenadoma pa se je okrenil in se zapodil čez goličavo.

»Stoj! Ustavi se! Poznam te!«

Dane je spoznal ta glas in se še bolj pognal v tek.

»Ustavi se! Stoj!« je spet zavpil oné, nato pa izstrelil rafal.

Dane se je med begom sklonil, da bi se izognil kroglam iz brzostrelke, ki so sikale tik nad njim. Bežal je, ne da bi vedel, kam.

*

Bilo je ponoči naslednjega dne. Kurir Panter se je vrnil v štab divizije, oddal pošto dežurnemu oficirju in odšel na bližnji skedenj, kjer so spali štabni kurirji. Čeprav je tihoma legel kraj Tevža, se je le-ta prebudil, zazehal in iz navade vprašal:

»Kaj je novega?«

»Dane je padel...«

»Dane?« Tevž je osuplo odprl usta, prizdignil glavo in se oprl na komolce. Zdelo se mu je, da ni prav razumel. Toda, ko se mu je nekajkrat ime preokrenilo v zavesti in je zvenelo vedno enako, je omahnil nazaj na ležišče: »Dane!«

»Pravijo, da ga je ubil njegov oče...«

»... njegov oče,« je kakor odmev ponovil Tevž.

»Vem, zakaj sem se boril...«

(V SPOMIN BRANKU BRELIHU)

MARSIKAJ je bilo že napisano o aktivnosti slovenske mladine v narodnoosvobodilnem boju. Zlasti srednješolska mladina v Ljubljani je napolnila svoje življenje z vsebino narodnoosvobodilnega gibanja. Izkazala se je v odporu proti fašizaciji naših šol in posebno v letih 1941 in 1942 nastopala v množičnih demonstracijah proti okupatorju. Razen v množičnih nastopih proti tujcem pa je srednješolska mladina sodelovala tudi v mobilizaciji mladincev za slovensko partizansko vojsko in tudi sama iz sebe dala nešteto prostovoljcev za oboroženi boj proti okupatorju.

Eden najbolj delavnih aktivistov slovenskih srednješolcev je bil tudi Branko Brelih, ki ob prihodu okupatorjev ni izpolnil še niti 16 let. Izšel je iz družine, kjer so vsi njeni člani od bratov in sestre do očeta in matere bili vključeni v delo za cilje Osvobodilne fronte. Od staršev, ki so bili po rodu Primorci, je že prej mnogo slišal o fašistih, zato tudi potem, ko so črne srajce zasedle še Ljubljano, ni mogel ostati miren. Mržnja in prezir do fašistov in tujcev je prešla tudi nanj, kakor na brate in sestro. Poleg tega je tudi v šoli našel dovolj sovrstnikov, ki prav tako niso marali tujcev in fašistov. Kot Sokol in zaveden nacionalist je pa našel somišljenike tudi v svoji sokolski organizaciji.

Prva doba Brankove aktivnosti se je razvila jeseni 1941, ko se je v narodnoosvobodilnem delu začela razvijati tudi mladinska linija Osvobodilne fronte, to je zametek kasnejše Mladinske osvobodilne fronte. Za Bežigradom, kjer so Brelihovi stanovali v Linhartovi ulici, je Branko bil med njimi prvimi člani. Pridobival je tovariše za novo gibanje, raznašal Slovenski poročevalec, trosil letake, zbiral orožje, municijo in razstrelivo, kar je vse skrival kar doma, ne da bi domači za to sploh vedeli. Doma je uredil tudi tiskanje pa-

rol in poskrbel za njihovo raznašanje. Zaradi svojih agilnosti je postal član kvartnega odbora, v katerem je bil vojaški referent ter član varnostne in diverzantske skupine.

Ko so se oktobra 1941 odprla šolska vrata, je Branko takoj bil član dijaškega odbora OF in organiziral zanesljive sodelce v ilegalno organizacijo. Sočasno pa je deloval na terenu

Branko Brelih

še naprej in se udeleževal sabotažnih akcij, n. pr. miniranja kabelskega vozlišča ob artilerijski vojašnici, pri razstrelitvi antenskega stolpa radijske postaje itd.

Konec pomladi 1942 je za Branka zaradi velike aktivnosti postalo v Ljubljani prevročje. Skupno z bratom je odšel v partizane. Toda imel je smolo. Že v bližini Ljubljane so ga zajeli Italijani in odpeljali v internacijo v Monigo, od tam pa v Gonars, kjer je ostal do kapitulacije Italije, ko je pobegnil iz taborišča in po celonočnem pohodu prišel k partizanom na Primorskem.

S prihodom v partizane se je za Branka začela nova doba. Priključil se je Prešernovi brigadi in se nato kot njen bорец

udeležil mnogih bojev z Nemci in domobranci. Zaradi svoje drznosti in vztrajnosti je kmalu postal mitraljezec in se kot tak tudi izkazal. Odlikoval se je zlasti v bojih bataljona Prešernove brigade na Pokljuki v decembru 1943, ko so njegovo četo v visokem snegu obkolili množičnejši Nemci. Boj je trajal okoli pet ur. Ker partizanom Nemci niso mogli doživega, so jih napadli z zažigalnimi bombami, tako da je bil Branko precej ožgan in razjeden od plina. Kljub vsemu je ob svojem mitraljezu na izpostavljenem mestu vztrajal in sejal smrt med Nemce. Proti večeru so se partizani prebili skozi sovražnike. Branko je kril njih proboj, dokler niso bili vsi na varnem. Šele potem je sam jurišal skozi sovražni ogenj. Toda v visokem snegu je omagal, še preden je dosegel svoje tovariše. V visokem snegu se je ob nastajajočem mraku zgrudil v sneg in se onesvestil zaradi izčrpanosti. Pri preboju je bil namreč sam trikrat ranjen, najhuje v bok in roko zaradi nemških dumdumk. Drugi dan so ga našli Nemci, toda, ker je telo že otrdelo, so mislili, da je mrtev, pa so ga pustili in odšli. Tretji dan so ga nepričakovano našli partizani. Pri pregledovanju so v njem še odkrili znake življenja, zato so ga prenesli v partizansko bolnico na Koprivniku. Precej časa je nihal med življenjem in smrtjo, naposled pa je premagal krizo in po petih mesecih zapustil bolnico.

Odhod iz bolnice je za Branka pomenil zopet začetek novega življenja. Toda posledice so bile hude. Z desnico ni mogel prsto gibati, zaradi rane v boku je pa šepal. Za borbeno enoto ni bil več sposoben. Postavili so ga za politkomisarja čete na komandi mesta Cerkno in komandanta delovnega bataljona. Na novi dolžnosti se je kmalu vživel v svoje delo, ki ga je opravljal vestno, zato se je pri prebivalstvu kmalu priljubil.

Pri izvrševanju novih dolžnosti je Branka kmalu zopet doletela nesreča. Na Šentviški gori so ga konec julija 1944 iznenadili Nemci. Posrečilo se mu je sicer, da se je prebil skozi njihov obroč. Toda pre-

den je na umiku preko polja dosegel gozd, so ga Nemci pri streljanju dvakrat zadeli v koleno in zajeli živega, ga uklenili in odpeljali v Tolmin v domobransko bolnico.

V Tolminu ga je prepoznal neki njegov sošolec. Pozdravil ga je z narejenim veseljem, ker je mislil, da bo tako kaj izvedel o partizanih. Toda Judež se je zmotil. Ker ni dosegel svojega namena, je Branka izdal Nemcem, češ da je eden najnevarnejših partizanov na Primorskem. Brankova usoda je bila s tem zapečaten. Mučili so ga in pretepali, da bi mogli izsiliti iz njega kako priznanje, toda vse nasilje je bilo zaman. Nazadnje je poskusil tudi nemški komandant s tem, da mu je celo obljubil, da ga bo pomilostil, če prizna, da ni prišel v partizane prostovoljno, temveč da je bil zapeljan. Branko je odklonil izgovor in izjavil: »Vem, zakaj

sem se boril in tega nikdar ne bom obžaloval!«

Naslednji dan so Branka odpeljali v bližino Poljubina. V spremstvu je bil tudi tisti sošolec, ki ga je v Tolminu tako hinavsko pozdravil, nato zverinsko mučil, naposled pa prosil Nemce, da mu izkažejo to čast, da ga bo sam ustrelil. Ta je stopil k Branku, potegnil pištolo in ga ustrelil v prsi. Branko je omahnil in s pogledom še enkrat objel bistro Sočo in tolminske hribe. Naslednji strel v srce je pretrgal njegovo mlado življenje.

Tako je živel, delal in umrl mladinec Branko Breljih, ki je bil poštvovalen aktivist, hraber borec in vesten izvrševalec partizanskih dolžnosti, vreden, da tudi današnji mladinci gledajo v njem človeka, ki si ga lahko vzamejo za vzor.

Po podatkih Breljihove družine napisal F. B.

Nekaj doneskov k zgodovini Pohorskega bataljona

O ZGODOVINI Pohorskega bataljona je bilo v zadnjih letih mnogo napisanega. Znano nam je zaporedje njegovih borb, sledimo lahko vsem večjim njegovim premikom, marsikaj vemo o življenju v tej enoti in o njenih zvezah s področjem, na katerem je delovala.

Podoba Pohorskega bataljona sem skušal prikazati v knjigi, ki je izšla januarja 1953. Od takrat pa se je oglasilo še mnogo prič, ki so govorile o bataljonu, prenekatera listina je bila najdena v arhivu ali pri kmetih, s katerimi je bil bataljon v zvezi.

Tako je prišla na dan vrsta podatkov, ki jih je bataljon izdal za sprejeto hrano. Muzej v Slovenj Gradcu je odkril obveznico za 500 RM z dne 26. 11. 1942, podpisano nekje v okolici Velike Kope. Podpisala sta jo komandant Groga in komisar Rajko. (Dokument v Muzeju NOB Slovenj Gradec.) Potrdilo o 20.000 RM je sprejel tudi neki Oskar Verdnik, po doma-

če Lakovnik (potrdilo v Muzeju NOB v Ljubljani). Zelo zgoden datum nosi potrdilo za hrano, ki jo je izročil kmet Ramšak na Pohorju. Potrdilo, ki ga je podpisal komisar Rajko, nosi datum 2. IX. 1942. Nadalje je v muzeju NOB v Slovenj Gradcu potrdilo za hrano trgovcu Jeromlu iz Dovž z dne 4. XII. 1942. Podpisan je politkomisar 3. čete Rado (Čebularjev Zdravko). (Podatki muzeja NOB v Slovenj Gradcu.)

Zanimiva je tudi listina, ki jo je izročil muzeju NOB v Mariboru kmet Jakob Urbanc iz Lehna 17, občina Radlje. Potrdilo za hrano »slovenski narodni vojski« sta podpisala komandir in komisar 2. čete Pohorskega bataljona Janez in Leon. Datum 7. XI. 1942 nas spominja na veliko borbo, ki jo je bataljon bil istega dne pod Peskom.

Kmet Urbanc — znamenita partizanska postojanka na Pohorju — je važna priča za zgodovino Pohorskega bataljona.

Rad pripoveduje, kako so partizani Pohorskega bataljona zahajali k njemu, si pri njem kuhali in se greti in sušili, kako jim je dal smuči in platna za zimske halje itd.

Zanimive spomine je napisal (rokopis v muzeju NOB v Mariboru) Matija Pavlič iz Frama. Opisuje oktobrske dni 1942. leta, ko je bil izdan in je zbežal v partizane, našel preko Sernčevih nad Rušami zvezo z Rusko četo in nekaj časa z nekaterimi partizani Pohorskega bataljona partizani po Pohorju. Podrobno opisuje nemško hajko po napadu Pohorskega bataljona na Oplotnico.

V oktobrske dni 1942. leta postavlja svoje prve stike s Pohorskim bataljonom tudi Milan Kvas, doma iz Jospidola. Pripoveduje (rokopis v zg. arhivu CK v Ljubljani), kako se jim je pridružil kot vodič pri Treh Kraljih na Pohorju, opisuje akcije na Tinje, na Oplotnico 23. oktobra, okoliščine, v katerih se je razvedela vest o Pumijsvi smrti (Jože Tekavec-Pumi) po borbi nad Lovrencom na Pohorju 26. X., zlasti obširno pa opisuje borbo pod Peskom 7. XI. 1942 in naniza tudi marsikatero zanimivost iz življenja v bataljonu. Pripovedovanje sega do prvih decembrskih dni 1942. leta, ko je Kvas bataljon zapustil.

Zanimivo je tudi pripovedovanje Janje Fluher (Smrtnice), Kovača vas 59, Slovenska Bistrica (rokopis pri avtorju). Pripoveduje namreč o noči od 7. na 8. januar 1943, ko se je patrolja Jožeta Knifica-Iksa iznad Poskave in Slovenske Bistrice vračala v bataljonsko taborišče, zašla proti jutru v sovražni obroč in padla. Podrobno opisuje, kako so bili vsi štirje člani patrolje oblečeni (Blažič, Knific, Kancler in Šarhov najstarejši sin), kako so pri njej zahtevali radioaparata, a dobili baterije, kako jih je pripeljal domačin Štefan Stopar itd.

Vrsta je izpovedi, ki jih hrani Muzej NOB v Slovenj Gradcu in se večinoma nanašajo na muzealije Pohorskega bataljona, tako na Čebularjeve čevlje, krožnika in žličko, kar je hranil kmet Rozman (Encnar), sanitetni instrumentarij Francija Mekinde iz Stanetove za-

Maksim Sedej: Zločini okupatorjev (lesorez)

ščitne čete, Šarhovo uro — bu-dilko, ki jo je ta pustil pri An-tonu Naberniku nad Vuzenico (Šarhovemu svaku). Nadalje je opisana zgodovina razne poso-de iz taborišča Pohorskega ba-taljona na Pungartu, zanimiva je zgodba o nemškem srebrni-ku, ki sta ga poklonila Strmč-nikov (Pavčkov) mami v za-hvalo za sodelovanje Stane in Gropa. Podobnih primerov opi-sovanja je še več in na svoj na-čin dopolnjujejo zgodovino Po-horskega bataljona. Tako je pretresljiv kos zgodovine ba-taljona vezan na žago, kramp, sekiro, razbito partizansko pu-ško, bajonet in razbito posodo za peko, kar je gozdni delavec Založnik po borbi 5. XII. 1942, ko so padli trije člani bataljo-na, odpeljal domov iz zapuščene-ga taborišča, pod Planinko. Na pisalni stroj Pohorskega bataljona je vezana izpoved Terezije Podstenšek, ki je bila občinska uslužbenka na Raz-borju in je 19. X. 1942 bila pri-sotna, ko so partizani Pohor-skega bataljona demolirali ob-čino. (Vsi podatki o predmetih iz Muzeja NOB v Slovenj Gradcu.)

Dne 19. XI. je Pohorski ba-taljon obkobil St. Ilj pri Misli-nju in v teku izvedene akcije odpeljal nemškega učitelja, ki je bil strah in trepet okolice. Potek tega podviga je opisan v knjigi o Pohorskem bataljo-nu, zanimiva pa je notica o akciji v »Štabnih razgovorih« z dne 7. XII. V zapisniku (Mu-zej NOB v Mariboru) stoji do-besedno: »Uvodoma se je vlad-ni predsednik spomnil članov zasedbenih sil, ki so padli v službi 'za vodjo in državo' in poudaril, da je umor učitelja Wamprechtsammerja treba po-sebej omeniti. Wamprechtsam-merja so banditi odpeljali iz kroga njegovih tovarišev in oddalжил se je s prošnjo, naj obvestijo njegovo ženo v pri-meru, da se ne vrne več, in naj ji sporočijo, da je padel za Adolfa Hitlerja. Potem je bil zverinsko umorjen. Vezi so za-pustile na njegovem telesu globoke sledove. Ob takšnem zločinu nam preostaja samo jasno in trezno spoznanje, in sicer: železna neusmiljenost in najostrejšje maščevanje.«

Zapis je nadvse značilen za mentaliteto zasedbenih oblasti

in za zagrizenost hitlerjevca, ki je prejel zaslužen kazni.

Precej novega in tudi zelo pomembnega gradiva je v zve-zi z odkritjem in poslednjo borbo Pohorskega bataljona.

Karel Krautberger-Gagovič, vodja Stanetove zaščitnice, na-vaja v svoji izpovedi (Muzej NOB v Mariboru), da so likvi-dirali na vzhodnem Pohorju nekje nad Slovensko Bistrico kmeta, ki je priznal, da je so-deloval pri izdaji bataljona.

V zvezi z izdajo bataljona je bila letos razstavljena zani-miva skupina dokumentov v Mu-zeju NOB v Mariboru. Nava-jam besedilo najznačilnejšega:

IV N

Maribor 11. januarja 1943

1. Viktor Krippe, Franz Mur-melj in Heinrich Richter so bili doslej uporabljeni od ura-da v Mariboru za izvidniške patrolje. S svojim delovanjem so bistveno pripomogli k ugo-tovitvi oporišča pohorske ban-de. Podvig, ki je sledil, je pri-peljal 8. januarja 1943 k po-polnemu uničenju bande.

Po nalogu IV A je bilo odo-brenih in izplačanih K. 250.—

Posvet pred borbo

M. 200.— in R. 200 RM kot nagrada.

Imenovani so bili objavljeni kot izvidniška patrulja in zopet vključeni v delovni postopek.

2. K osebnim listinam — Viktor Krippe — Franz Murelj — Heinrich Richter. (Dokument v Muzeju NOB v Mariboru).

Vsi trije, v dokumentu navedeni, so med vojno živeli v Lovrencu na Pohorju, po osvoboditvi pa prešli zasluženo kazni. Lovrenčani so večinoma vedeli za njihovo izdajo.

Mila Lakota s Teznega pri Mariboru pripoveduje v svoji izpovedi, kako se je (po njem 3. I. zatekel na njihov dom Srečko Vigec-Feliks, ki je ušel iz bataljona, bil ves obupan in celo prosil, naj mu da jo nekaj, da se bo sam končal. Baje je pripovedoval, češ da je bil v Hamburgu, pa se je vrnil v Maribor, da je bil celo eno noč v Hočah zaprt v župnišću, pa ga je kaplan baje izpustil itd. Mila Lakota trdi, da ga je potem odpravila naprej, oziroma, da mu je dala jesti, pa ga ni mogla obdržati pri sebi, ker je bila sama pod nadzorstvom gestapa in se je morala vsak dan javljati. Vigec naj bi bil tedaj odšel od nje, vendar pa padel še isti dan gestapu v roke (izpoved pri avtorju).

Neki Sturmführer vermanov, ki je sedaj v inozemstvu, pri-

poveduje podrobnosti o poslednji borbi bataljona. Trdi, da je bil v neposredni bližini Steindla in Rösenerja in tako res imel pregled nad položajem. Vseskozi priznava junaštvo partizanov. Zaključek borbe opisuje takole: »Ko je borba trajala nekako že dve uri, se je skupina partizanov skušala prebiti iz obkolitve. Zares se ji je posrečilo predreti proti zapadu in se spustiti po položnem bregu proti potoku, ki tam priteka iz močvirij. Ko je kakšnih 10, morda 15 partizanov teklo po bregu nizdol, pa se je s spodnje strani prikazala edinica, ki je pri obkoljevanju zakasnila. Poglela je in iz avtomatičnega orožja pokosila tiste, ki so tekli proti njej.«

Najizčrpnější in tudi najverodostojnejši nemški vir pa je nedvomno štabni razgovor z dne 11. I. 1943. Iz zapisnika navajam vsa mesta, ki se nanašajo na usodo Pohorskega bataljona:

»Položaj na Spodnjem Štajerskem je v znamenju posebnega uspeha. 8. I. 1943 se nam je posrečilo uničiti pohorsko bando. Od junija 1941 do 7. I. 1943 je bilo ustreljenih v borbi skupaj vsega 164 banditov. 8. I. 1943 pa je bilo ubitih najmanj 65 banditov.«

Tako v uvodu vladni predsednik dr. Müller-Haccius. Tako je za njim poda svoje poroči-

lo poveljnik redarstvene policije major Sager:

»Iz jasnih navedb varnostne policije se je pokazalo, da si je pohorska banda pri tako imenovanem knežjem lovskem dvorcu nekako 7 do 8 ur oddaljeno od vznožja Pohorja, izgradila položaje in jih tudi zasedla. Okoli teh postojank smo morali potegniti obširen obkolitveni obroč. Po načrtu naj bi pritegnili edinice že v noči, tako da bi bile ob šesti uri 30 minut v jutru na svojih izhodnih položajih. Ob devetih naj bi dosegli ožje potegnjeno črto. Ob deveti uri je bila zares vzpostavljena okrog tega obsežnega področja pravcata veriga strelcev. Ob 11. uri smo obroč zožili, ob 11 uri in 45 minut je prišlo do prvega spopada z bando. Ob tem je četa varstvene policije, ki jo je vodil poročnik Jungbauer, takoj utrpela od strelcev z dreves 4 mrtve in 5 ranjenih. V nadaljnjem poteku napredovanja formacij varstvene policije, polbataljona vojske in polbataljona vermanšafta, je vod, ki mu je osebno poveljeval 'Bundesführer Steindl' trčil ob sovražnika. S tem je bil obroč okrog bande sklenjen. En bandit je bil ujet. Najmanj 65 do 68 banditov je bilo uničenih v borbi, med njimi 6 žensk. Ta uspeh je posledica tovariškega sodelovanja treh formacij. Lastna izguba 19 mož je, kakor tudi boleča, merjena ob uspehu, sorazmerno majhna.

Vladni predsednik se je spomnil pri tem boju padlih tovarišev, ki bodo 11. januarja 1943 popoldne v Celju pokopani.

To poročilo se v bistvu strinja z vsemi dosedanjimi dognanji o poteku borbe.

Ob isti štabni seji — mislim, da mi ni treba pojasnjevati, da so to zapisniki periodičnih sej okupatorjevih veljakov na Štajerskem — je bilo govora še o enem članu Pohorskega bataljona, in sicer o partizanu Osojniku, o katerem vemo, da je konec decembra 1942 odšel na teren v bližino Ptujja. Poveljnik »Sipo« in SD Mack je poročal sledeče: »Po uničenju bande pri Ptujju se je klatil še naprej tam okoli vodja banditov Osojnik in je skušal v bli-

žini Ptuja ustanoviti novo bando. Izvršil je različna nasilstva. 29. decembra smo ga preseneli v neki hiši in ker se je poskušal braniti, je bil ustreljen.«

O poslednji borbi Pohorskega bataljona najdemo tudi notico v ruški šolski kroniki. V rubriki »šolsko leto 1942—1943« piše: »8. januarja je končno uspel prvi večji podvig proti pohorski bandi. Najdeno je bilo taborišče in banda popolnoma uničena, 74 mrtvih in 1 ujetnik...

Ljudje (misli prebivalce Ruš — op. avtorja) so govorili skoraj izključno samo slovensko in kazali s svojim celotnim obnašanjem svoje pravo, Nemcem sovražno prepričanje.«

Sčasoma je bilo mogoče ugotoviti tudi nekatera prava imena članov Pohorskega bataljona, ki nam doslej niso bila znana. Tako vemo, da je bil Matevž, vodnik v 2. četi Štefan Jakopič, železostругar, rojen 1916 v Mali vasi. V osvobodilno gibanje se je vključil

1941 v Mali vasi in na Ježici, bil pozimi na 1942 sprejet v Partijo, zgodaj spomladi 1942 šel v partizane in stopil v 2. grupo odredov.

Partizan Dušan se je pisal Franc Brezovnik in je doma iz Savinjske doline. Miki naj bi bil Kušar Franc iz Ježice pri Ljubljani, rojen 24. decembra 1923, ključavničar, v partizane pa naj bi bil odšel 27. maja 1942. Voranc je bil morda Valentin Gabrovšek iz Šmartna v Tuhinjski dolini, Srečko je bil Florijan Srečnik, rojen 25. aprila 1921 v Tržiču, sedlar. Pardelan je bil Tine Borišek iz Posetja — Trbovlje, Grohar je bil Bogdan Vašel, rojen 1923 v Št. Andražu pri Velenju, slikar. Danilo je bil Daniel Jeza, rojen v Ljubljani 22. avgusta 1922, trgovski pomočnik, ki je šel v partizane 19. junija 1942.

Tako se iz leta v leto dopolnjujejo podatki o bataljonu. Vse lepša in vse veličastnejša je njegova podoba in vedno enako živ spomin na njegovo junaško pot.

France Filipič

ma v Italiji delovali najprej pollegalno, nato pa v strogi ilegali, kakor se je pač stopnjevalo fašistično nasilje. Takrat so me na podlagi posebnih uredb premestili kot Slovence iz Trsta v Genovo. Tam so me kmalu zaprli zaradi nekkih letakov, ki so jih raztresli komunisti po cestah. Ker pa mi niso mogli ničesar dokazati, sem bil zaprt le nekaj deset dni. Toda izgnali so me nazaj v Trst in bil sem ob službo. Preživljal sem se s priložnostnim delom v luki in drugod. Od leta 1929 dalje pa sem dobival podporo od Partije in sem zato delal samo kot politični aktivist. Zbiral sem Slovence, ki so mrzili fašizem predvsem iz nacionalnih razlogov, jih povezoval z italijanskimi protifašisti in jih skušal vključiti v razredni boj proti kapitalizmu. Bil sem tudi član komiteja Rdeče pomoči v Trstu, oziroma njegov pooblaščenec. V tistih časih smo delali strogo konspirativno, razdeljeni na trojke. Vse naše delo je slonelo samo na osebnih stikih.

Leta 1929 sem emigriral najprej v Jugoslavijo, kjer sem živel le nekaj dni, od tam pa na Dunaj in v Pariz. Tam sem delal kot poklicni politični delavec med Slovenci, ki so živeli v Franciji kot emigranti. Pri CK KPI je deloval poseben slovenski komite, katerega sekretar je bil tovariš Ivan Regent. Izdajali smo »Delo«. Leta 1930 pa sem se kot kurir CK ilegalno vrnil v Italijo. Leta 1931 sem bil delegat na IV. kongresu KPI, ki je bil blizu Kölna v Nemčiji, nakar sem se spet vrnil v Italijo. Leta 1932 me je KPI poslala v Sovjetsko zvezo, na Leninsko univerzo v Moskvi. Potem sem nekaj časa delal v neki veliki tovarni v Leningradu kot mehanik. To je bila obvezna praksa za vse, ki so končali sovjetske politične šole. Nato so me sprejeli v Višjo partijsko šolo, kjer sem se spoznal z mnogimi vodilnimi Jugoslavnimi. Iz šole so me spet poslali v Pariz...«

»Vaše sodelovanje v španski državljanski vojni?«

»Že avgusta 1936, torej med prvimi, komaj dober mesec po fašistični vstaji, sem odšel v

Pogovor z »večnim mladeničem«

LETOS bo dopolnil šestdeseto leto, toda prisodil bi mu jih dokaj manj. V pokoj ne mara, čeprav ima službenih let skoraj za dva upokojenja. Že dolgo sem ga zasledoval in priznam, da sem bil včasih tudi dokaj vsiljiv, ko sem »vdrl« v njegovo stanovanje in ga začel pestiti z novinarsko neusmiljenostjo.

Pravkar je prišel domov s službenega potovanja po občinah kopskega okraja. Odpravljaj se je na nov sestanek, medtem pa je obedoval. Vzel sem mu skoraj uro dragocene časa in zaradi mene je zamudil sestanek. Naj mu oprostijo tovariši, ki so ga čakali v Izoli — jaz sem kriv njegove zamude.

Kdo je ta človek, ki ne pozna počitka? To je tovariš Anton Ukmar, predsednik ZB okraja Koper. (Seveda ima še kup drugih funkcij.)

Rojen je bil leta 1900 v Proseku pri Trstu. Sicer pa pustimo, naj pripoveduje sam.

»Leta 1917 sem bil železniški delavec, nekakšen kretničar v Nabrežini. V avstrijsko vojsko me kot železničarja niso vzeli. Vključil sem se v razredni sindikat. Kmalu po končani I. svetovni vojni smo že stavkali. Italijani so namreč domače železničarje zapostavljali na vsakem koraku, hkrati pa nameščali vsepovsod svoje ljudi. Bil sem odpuščen — seveda zaradi udeležbe pri stavki — toda čez tri mesece so me ponovno sprejeli v službo. Nato sem bil član odbora za boj proti intervenciji v Sovjetski Rusiji. Odpirali smo železniške vozove, in če smo našli v katerem izmed njih orožje, namenjeno belogardistom ali tujim interventom, ga nismo pustili dalje. To je bilo menda leta 1920. Istega leta sem postal tudi član Komunistične mladine Italije v Trstu.

Leta 1926 sem bil sprejet v Komunistično partijo Italije. Seveda smo po nastopu fašiz-

Španijo. Najprej sem služil kot oficir v Vojaški obveščevalni službi in dosegel čin majorja. Kasneje pa sem se prostovoljno prijavil za odhod na bojišče. Bil sem poveljnik operativnega strojnega oddelka pri XII. mednarodni brigadi, ki je imel okrog 60 težkih strojnic. Ves oddelek je deloval skupaj, kadar je bilo treba podpreti naš napad ali odbiti sovražnika. V tej brigadi sem se seznanil z mnogimi Jugoslovani, tudi s pokojnim Antonom Žnidaršičem iz Ptuja. Iz Španije sem bil odpoklican v SZ, kamor pa nisem šel, ampak sem se umaknil skupaj z drugimi prostovoljci vred v Francijo. S ponarejenim holandskim potnim listom sem se izognil francoskim koncentracijskim taboriščem. Odšel sem v Pariz in ...»

»Slišal sem, da ste bili tudi v Etiopiji.«

»Sveda sem bil. Iz Pariza sem odpotoval preko Marseille v Kairo, nato pa z ladjo po Nilu navzgor do etiopske meje. Cesar Haile Selasie nas je navel — 4 belce in več drugih, temnopoltnih prostovoljcev iz Španije — za vojaške instruktore etiopskih rodoljubov, ki so se kot gverilci bojevali proti italijanskim okupatorjem. Potoval sem skupaj z nekim ministrom iz Etiopije ter ilegalno prestopil etiopsko mejo. To ni bilo težko, saj so bile obmejne straže zelo redke, kraji težko prehodni, prebivalstvo pa nam je pomagalo na vsakem koraku. Reči moram, da sem občudoval patriotizem etiopskega ljudstva. Nas belce, ki smo jim prišli pomagat, so imeli zelo v časteh.

Skraja so bili gverilci združeni v skupine po 400 do 500 borcev, ki pa so se bojevali ločeno. Šele kasneje so se združile skupine v večje enote. Že pred prihodom Angležev so sami Etiopci osvobodili tri četrtine svojega ozemlja. Italijani so se gibali samo okoli večjih mest, pa še to najmanj divizija skupaj. Čeprav so jih spremljala letala, so jih gverilci vendar večkrat hudo porazili. Hodil sem iz kraja v kraj in tako preživel v Etiopiji med vojno skoraj dve leti. Toda o tem ne maram preveč pripovedovati, ker pišem knji-

go in imam že precej gradiva zbranega ...»

»Kako ste prišli spet v Evropo?«

»Leta 1940 je bila Etiopija osvobojena. Po isti poti, kot sem prišel, sem se tudi vrnil v Francijo, toda tam me je zgrabila policija in me poslala v Petainovo Francijo. Tam so me spet aretirali in me poslali v taborišče bivših španskih borcev. V taborišču sem bil član taboriščnega komiteja. Potem sem skupaj s tovarišema Begovičem in Iličem pobegnil. Skrival sem se po Franciji in ...»

»Kako ste prišli v Italijo?«

»V Franciji sem sicer živel ilegalno, toda bojevali smo se, pa še precej uspešno. Bil sem član štaba organizacije Franc-Tireurs-partisans za južno Francijo. Naše skupine so bile po vseh mestih in so se ukvar-

jale predvsem s sabotažami in likvidacijami. Največ sem se zadrževal v Marseillu.

Po kapitulaciji Italije so me poslali v Italijo, v provinco Ligurijo. Tam sem bil vojaški referent v pokrajinskem odboru CLN (Comitato liberazione nazionale). Pozneje je bila to VI. operativna cona CLN v Italiji, jaz pa njen poveljnik. Dobil sem čin polkovnika. Pod mojim poveljstvom je bilo 15 brigad, združenih v 8 divizij. Brigade so štejele do 600 borcev, vsi pa so bili pod orožjem. Še pred prihodom zaveznikov — 23. aprila 1945 — smo osvobodili Genovo. Po končani vojni sem se vrnil v Beograd, od tam pa domov ...»

»Ali imate kako sliko?«

»Nobene, ker se nerad slikam ...»

(To je navada starega ilegalca.) M. P.

Zapisek o konferenci mladine dveh narodnosti

CERKNO, znana primorska partizanska vas, je bilo 21. februarja 1945 ponovno priča važnemu zborovanju, ki je dodalo zgodovinski mladinskega gibanja na Primorskem nov prispevek.

Tokrat so bili gostje Cerkna predstavniki italijanske mladine iz Trsta, Gorice, Furlanije, Istre ter vojaških enot divizije Garibaldi-Natisone, ki so na svoji prvi konferenci napravili obračun dotedanjega dela, sestavili načrt bodočega dela in izvolili svoje prvo pokrajinsko predstavništvo.

Pokrajinska konferenca GAIL — Gioventù Antifascista Italiana del Litorale — je bila obračun poldrugega leta borbe italijanske mladine v sklopu enotne borbe primorskega ljudstva proti skupnemu sovražniku.

Ko je po razpadu Italije v septembru 1943 nastala v Slovenskem Primorju široka mreža mladinskih terenskih, okrajnih in okrožnih odborov, ki je zajela domala vso slovensko mladino, so se začeli vključevati v narodno-osvobodilno gibanje tudi posamezni italijanski mladinci: vstopali so v italijanske partizanske enote, iz katerih je nastala divizija, vključevali so se v italijanske

borbene skupine na terenu ter v Zvezo slovenske mladine, delno pa v Fronte della gioventù, ki se je v jeseni 1944 dokončno izoblikovala in preimenovala v GAI.

Ustanovitev samostojne italijanske mladinske organizacije v krajih, kjer je vzporedno že obstajala ZSM, je naložila pokrajinskemu vodstvu mladine v Primorju nove skrbi. Potrebno je bilo vskladiti delo obeh organizacij in istočasno ustvariti iz posameznih odborov italijanske mladine čvrsto, navzgor povezano samostojno organizacijo.

Prvo vprašanje je bilo načeto na pokrajinski mladinski predkongresni konferenci v decembru 1944, kateri je prisostvovalo tudi 12 predstavnikov italijanske mladine s terena in iz vojaških enot. Razgovorov na tej konferenci so se italijanski tovariši vsestransko udeleževali in izrazili željo, da se poglobi in razširi dotedanje sodelovanje med mladino obeh narodnosti. Velik pomen tega sodelovanja pa je razviden iz zaključnega govora tovarišice Lidije Šentjurčeve, ki je med drugim rekla: »... Ta konferenca je demonstracija pred vsem svetom, da znamo probleme nacionalnega sožitja v

Konferenca v Cerknem je trajala polna dva dneva. Udeležence so pozdravili predstavniki slovenskih političnih organizacij, Vida Tomšičeva v imenu SNOS, Albin Dujc v imenu Pokrajinskega odbora OF, predstavniki Glavnega odbora ZSM, Pokrajinskega odbora ZSM, politični in vojaški funkcionarji, Slovenci in Italijani, ki so zaželeli uspešen potek in zaključek zborovanja. V imenu Centralnega komiteja KPI je konferenci poslal brzojavne pozdrave tovariš Vittorio, član CK KPI, kjer navaja vse možne oblike boja mladine za dokončno zmago, v zaključku pa pravi »... Italijanska mladina iz Primorja! Junaška slovenska mladina, čudoviti Titovi

Se mnogo drugih vprašanj je bilo načetih in rešenih v pomenkih na konferenci, sprejeli so nove in težke naloge: predvsem je potrebno posvetiti vso skrb mobilizaciji vseh razpoložljivih sil, vsi za borbo sposobni fantje morajo v vojsko. Predstavnica trškega mladinec te misel povzela v krat-

Tako je mladinska organizacija v Slovenskem Primorju dobila nov pokrajinski odbor, ki je ob svojem nastanku sestavil proglas primorski mladini in do konca vojne usmerjal delo italijanske mladine na slovenskih tleh, tako na terenu kot v vojski. Plod prve konference pa so slovensko-italijanski akcijski odbori in temeljito opravljeno delo v naslednjih mesecih ob raznih prilikah, kot je na primer mladinski teden, predkonfresno tekmovanje, proslavljanje delavskih praznikov itd. Istočasno je izšla tudi prva številka mladinskega lista »Gioventù nuova«.

Gioventù nuova

VOCE DELLA GIOVENTÙ ANTIFASCISTA ITALIANA DEL LITORALE

Settimana mondiale della gioventù

Fai 200 al 20 mo mondo nella settimana antisfida di tutto il mondo nella settimana mondiale della gioventù. Questa settimana si celebra manifestando con il segno di un'Alta cultura che la gioventù di tutto il mondo è comune memoria. E' un'occasione festosa per raggiungere i grandi ideali, di libertà e indipendenza del popolo, di democrazia e progresso.

Per l'occasione del Consiglio mondiale della gioventù, si celebra la settimana mondiale della gioventù, nel 1958, a Mosca.

Naslovna stran glasila »Gioventù nuova«

OBA NAENKRAT

Konec decembra 1941. Zima je bila ostra, neizprosna.

Četa gazi, gazi... Nemci za njo, Nemci pred njo. Ko zavije na desno, spet naleti na Nemce. Ogrnjeni so z belimi haljami, iz katerih steza pogoltna jezike svinčena smrt.

Zdaj so se pognali v celec, na vzpetino. Kdor bo hribček zavzel prvi, bo gospodar položaja do noči!

Mitraljezec Janko mukoma sopiha navkreber. Še mlad je, komaj kakšnih osemnajst let ima. Njegova volja pa je močna, njegovo srce je junaško. Za seboj je že pustil Jožeta. Dohitel je komandirja — in že dirja dalje.

»Janko, ti veš. Kdor bo prvi na vrhu...!« ujame komandirjeve besede.

Naprej proti vrhu!

Jankove noge zadenejo ob nekaj — in z glavo naprej se zarije v sneg. Nekaj sežnjev rije kar po kolenih, in ko na majhni ravnicici začuti dobro oporo, se spet pobere, ne da bi zbrojevko za en sam trenutek spustil iz rok.

Še nekaj korakov, nekaj skokov — in vrh bo njegov. Pomaga si s komolci, pritiska s koleno.

»Nikogar še ni. Prvi sem!« je zaigralo v Janku, — a tedaj je že zapokalo in grdo zacvililo, zažvižgalo...

Ni se oziral nazaj — samo naprej, navzdol mu je silil pogled. A razen beline ni bilo videti ničesar. Redka drevesa tu in tam so molčala in mirovala. Pokanje je prenehalo. Nič se ni premaknilo.

Jankovo oko je obstalo na beli gmoti ob grmu.

»Če se ne motim, je tam nekaj živega!«

Stisnil je kopito zbrojevke ob rame — in lovil tisti beli kupček na muho. Zadržal je dih, prst se je skrčil...

Ta-ta-ta... Čudno je odmevalo v snegu, a tista bela gmota pod njim se je zvila in sesedla.

Tedaj se je Jankov pogled obrnil na desno. Gotovo je čutil, da so se na njem ustavile neke oči. Oči, ki so se ta hip srečale z njegovimi. Vse to so bili le bežni trenutki. Za razmišljanje ni bilo časa. Zdaj je bila odločujoča samo še igra rok, hitrost, prisebnost, nepopustljivost...

Za očmi je Janko opazil nos, usta, bela ramena in dviganje, naglo dviganje rok, v katerih je tičala blesteča lepa brzostrelka. Janko pa je bil prenizko s cevjo, da bi mogel zadeti to postavo, ki se je dvigala in merila vanj. Moral se je dvigniti tudi on. Naglo, kar se dá naglo. Postava pod njim je pohitela proti njegovi cevi. Le kakšen meter še — in trčilo bo železje ob železje, telo ob telo.

Cev zija proti cevi, obe sta naravnani. Pok-pok-pok-ta-ta...

Bela postava pod Jankom zastoka, obstane, se vzpne in se tik pod Jankom zruši v sneg. Obleži — in miruje.

Janko zadovoljen gleda napadalčev konec. Pri tem ne čuti, da je popustila tudi njegova desnica, da je s svojim telesom prevrnil zbrojevko, ki je železne nožice pomolila v zrak. Mraz ga strese, v prsih je vse prazno, začne mu pohajati sapa...

»Zadel sem...« Več ni prišlo iz njegovih ust. Le še nekaj kapljic krvi se je pocedilo na sneg — in tudi Janko je mirno obležal.

Nemec in Janko — pritislila in zadela sta oba naenkrat...

To se je zgodilo decembra 1941 na Pasji Ravni, a tisti drzni mitraljezec je bil Janko Mlakar...

Gladovna stavka v Firenci

POLETI 1942 je fašistična italijanska oblast odredila, naj se vsi jetniki, obsojeni na zaporno kazen, manjšo od 10 let, prepeljejo v Firence.

Zapori v Firenci so bili torej določeni za manj nevarne jetnike. Izpraznili so nekaj traktov, kjer so bili prej kriminalci. Zgradba je bila štirinadstropna, v vsakem nadstropju je bilo 16 celic. Vanje so zaprli po 4 ali pa po več zapornikov, čeprav je bila vsaka celica predvidena le za enega. Vsaka celica je bila dolga 7 korakov, široka 3. Zapirala so jo težka lesena vrata, opremljena z zapahom in ključavnico. Na nasprotni strani smo jetniki lahko včasih skozi železne križe na oknih videli sonce in kos neba. Ta pogled nam je bil edini stik s svetom. V pritličju so bila kamnita in visoko obzidana dvorišča za sprehajanje. Drugače pa samo sivo jetniško zidovje. Bili smo popolnoma ločeni od zunanjega sveta. Časopisov nismo prejeli, le včasih je po dolgi poti, mimo vseh cenzur, prišlo kakšno zastarelo pismo ali dopisnica iz domovine. Iz pisem pa nismo zvedeli nič, ker je bila vsaka količaka sumljiva beseda premazana s tušem. Časopise smo tajno dobivali šele pozneje, ko je šlo s fašistično Italijo že h koncu. Zanje smo morali pometaćem in paznikom dajati že tako pičle obroke kruha.

V celici št. 8 prvo nadstropje, četrta sekcija, smo se tako znašli štirje. Jaz in Dane, oba iz Mokronoga, ter France Vidič in Albin Videnič iz Kočevja. Zaprti in obsojeni zaradi delovanja za iste cilje, smo si takoj postali dobri prijatelji in tovariši. Zadnja dva sta pozneje padla kot partizana. Organizirali smo si kolektiv in skupno blagajno. Seve smo bili vsi skupaj zelo revni, ker smo bili že pol leta v zaporih in brez zveze z domom. Dva sva premogla po nekaj sto lir. Paketov nismo dobivali, zato je imel naš ekonom lahko delo. Živelj smo od tega, kar so nam dali iz jetniške kuhinje, makarone v mineštri smo lahko na prste prešteli. Glavna sestavi-

na hrane je bila »acqua e verdura« (voda in zelenjava). Za vse naše ostalo udobje smo dobili po dve odeji, vrč za pitno vodo in lončeno posodo za opravljanje potrebe.

Tako stanje je bilo nevzdržno. Vedeli smo, da nam po jetniških predpisih pripada več. Videnič je imel izkušnje iz zaporov, saj je bil že v bivši Jugoslaviji večkrat preganjan in zaprt. Da bi dobili, kar nam je bilo potrebno, smo vsak dan zahtevali slamnjače, rjuhe in posodo, toda zaman. Sveto so nam obljubljali, da bomo vse dobili »domani« (jutri). Ta »domani« se je ponavljal iz dneva v dan, vendar obljuba ni bila izpolnjena prej, dokler nismo posegli po našem zadnjem orožju — gladovni stavki. Albin nam je razložil svoj načrt. Po kratkem razpravljanju smo ga sprejeli, trdno odločeni, da ga, ne oziraje se na posledice, izpeljemo do konca.

In res! Naslednjega dne smo pri delitvi odklonili kruh in povedali, da ne bomo jedli. »Scopino«, ki je kruh delil, se nam je sprva smejal, misleč, da se šalimo. Nam seveda ni bilo do šale, ker smo vse skupaj smatrali za zelo resno zadevo. Čez nekaj časa je prišel paznik, ki nas je najprej zlepa hotel pregovoriti, da bi jedli, pozneje pa je začel groziti. Omenil je tudi temnico. Nič ni dosegel in moral je vrniti kruh. Do kosila smo potem imeli mir. Po naših glavah so se podile vsakršne misli in ugibanja, kaj nas še čaka. Sklenili smo vztrajati do konca. Pripravljeni smo bili tudi na neuspeh, to se pravi, da našim zahtevam ne bodo ugodili ter nas začeli s silo umetno hraniti, kar se je ponekod pozneje tudi zgodilo. Brez hrane, čeprav je bila zelo pičla in pod življenjskim minimumom, ne bi dolgo zdržali. Tako smo bili izčrpani, da se nam je stemnilo pred očmi, kadar smo vstali z ležišč. Le trdna volja nas je še držala

Prizor iz leta 1942 nekje v Ljubljani: Italijanski karabinjerji odbirajo ljudi za internacijo

pokonci. Zavedali smo se, da bi vsako popuščanje še poslabšalo naš položaj.

Pri razdeljevanju mineštrev nas je paznik znova poskusil zlepa pregovoriti, da bi sprejeli hrano in tako klonili. Ker mu to ni uspelo, je postal nasilen. Po vsej sili je hotel napolniti naše porcije. Seveda smo se mu postavili po robu, kar ga je tako razjezilo, da nas je začel obkladati z grdimi besedami. Potem ko je vsem razdelil hrano, se je povrnil k nam ter nam ponujal ves ostanek v kotlu, samo če sprejmemo. Sveto je obljubil ugoditi vsem našim zahtevam, če pustimo. Drugače, je dejal, ne more predati službe nasledniku. Skoraj prosil nas je. Vsa njegova moledovanja nas niso ganila. Na obljube tako nismo

dali nič, ker smo imeli slabe izkušnje.

Vztrajali smo, paznik pa je moral o naši stavki obvestiti nadrejene. Zopet smo zaslišali ropotanje kotla s hrano in hojo mnogih ljudi. Vrata so se sunkoma odprla, vstopili so »capo«, paznik in pometlač. Ponovno smo jim razložili naše zahteve in naš sklep. Spet so nam s silo skušali napolniti naši dve porciji. Od nekdaj smo prinesli še dve, tako da bi sedaj lahko imeli vsak svojo. Po burnem prerekanju smo jim komaj preprečili namero in malo je manjkalo, da ni prišlo do pretepa. Uspelo nam je ubraniti se hrane. Kmalu nas je »počastil« s svojim obiskom sam direktor, ki nas je ponovno skušal prepričati, da bomo takoj dobili vse, samo če sprej-

memo hrano. Toda tudi tokrat nismo verjeli, zato so klonili oni. Začeli so nam prinašati prav vse, kar smo zahtevali. Naši mrki obrazi so začeli dobivati zmagoslavni izraz. Potlej smo sprejeli tudi hrano, ki nam je zdaj še bolj teknila, saj smo bili zmagovalci. Tako smo Italijanom pokazali našo odločnost, samim sebi pa precej izboljšali položaj. Kot smo kasneje zvedeli, je bila naša prva gladovna stavka v njihovih zaporih. Zmago smo dosegli v enem dnevu, čeprav smo bili pripravljeni na daljšo borbo. Naš uspeh je imel močan odmev med vsemi političnimi zaporniki, saj so potem na podlagi naših izkušenj tovariši organizirali več bolj ali manj uspešnih stavk.

Lojze Povič

STEVAN JAKOVLJEVIČ:

Ovadb a

Odlomek iz knjige Stevana Jakovljeviča »Likovi u senci«. Pisec v njem opisuje življenje ujetih oficirjev bivše jugoslovanske vojske v ujetniških taboriščih Italije in Nemčije med zadnjo vojno, diferenciacijo, ki je nastala med njimi glede boja proti fašizmu in njihovo gledanje na vojno. Jakovljevič se je proslavil v jugoslovanski književnosti med obema vojnama kot pisec »Srbske trilogije«, v kateri opisuje patriotizem in junaštvo srbskih vojakov med I. svetovno vojno.

TISTO jutro je nastal v taborišču velik preplah. Poveljnik karabinerjev, debeluhast nadrednik, je prihrumel na dvorišče in zahteval komisarja za prehrano, mornarja Bankovića. Pripovedoval mu je nekaj z razburjenim glasom, mahal z rokami in kazal v smeri italijanske komande. Banković je stal pred njim podbočen in zaskrbljeno kimal z glavo, potem pa se je naglo obrnil in stekel po sobah.

»Gospoda, vzemite, prosim, robce in torbe in pojdite neutegoma v skladišče...«

»Počakaj malo, rad bi vedel, po kaj,« ga je vprašal Zarko.

»Ne utegnem,« je odgovoril, toda pri vratih se je ustavil in menda zato, ker je bil Zarko disciplinski oficir, je pristopil k njemu, rekoč: »Karabinjer me je obvestil, da so italijanski vojaki davi našli čez zid vrženo pismo, naslovljeno na komandanta taborišča. Pismo so izročili dežurnemu oficirju, on pa ga je položil na komandantovo mizo. Karabinjer domneva, da je nekdo izmed ujetnikov s tem pismom obvestil komandanta o krompirju, vtihotapljenem sinoči v taborišče, in v strahu pred preiskavo zahteval, naj krompir takoj odnesemo iz skladišča in spravimo v naše kovčke.« In že je odhitel v druge sobe.

Zarko je zmajal z glavo, rekoč:

»Grdobija vam je to tihotapstvo, še večja grdobija je pa ta ovadba.«

Ujetniki so odhajali v skladišče in se vračali s polnimi torbami, ki so jih skrivali pod odeje in spotoma psovali neznanega ovaduha.

Toda člani majorske lige so hoteli ta dogodek izkoristiti za svoje cilje. Blaža »Lažov« je v spremstvu majorja Aca Fljaflja in Vlada Vrljika pristopil k skupini in začel:

»Gospoda... To je neprijetna zadeva, da nekateri« — to besedo je zlasti poudaril — »uporabljajo tako nizkotna in nedostojna sredstva. Trdno sem prepričan, da so mogli storiti to samo taboriščni komunisti in nihče drug. In zato jih je treba javno ožigosati.«

V bližini stoječi Jaša je slišal te glasno in preteče izgovorjene besede in brž je vzkipeł:

»To ni res, to je laž, gospod major!«

»Aha, glej ga tička... glejte, kako se javno priznava za komunista,« je začel Blaža »Lažov« provokatorsko.

»Tega se prav nič ne sramujem,« je odgovoril Jaša. »Vem pa, na koga merite. Toda zapomnite si, da ti ljudje niso v nobeni zvezi s skladiščem in kuhinjo, najmanj pa s tihotapstvom in italijansko komando, kamor vi in vaši prijatelji tako radi zahajate. Razen tega, gospod major, so ti ljudje moralno tako neoporečni, da se nikoli ne bi zatekli k tako nizkotnim sredstvom...«

»Eh, prav to sem hotel slišati,« je odgovoril Blaža »Lažov«. »Vi torej niste v nobeni zve-

Petar Lubarda: Ujetniki

(Prizor iz barake v nekem taborišču jugoslovanskih vojnih ujetnikov za časa II. svetovne vojne)

zi s tihotapstvom, mi pa smo, in zato ste napisali ovadbo.« »Lažov« se je ozrl okrog sebe in zmagovito pripomnil: »Vidite, kako logična je ta stvar...«

»Če tako mislite, pa povsem drži vaš vzdevek 'Lažov'!« je vzkliknil Jaša ogorčeno.

Na Jašo je navalil eden izmed članov majorske lige, toda takoj so bili pri rokah Sreten, Ignjatović in Ivič, pripravljeni zaščititi svojega tovariša. Vnel se je žolčen prepir, dokler ni skočil mednje komisar, mornar Banković.

»Mar je zdaj čas za prepir, ko vsak hip lahko pride italijanska preiskovalna komisija!«

Ujetniki so se počasi razhajali, jezno pogledujoč drug drugega in mrmrajoč psovke. Toda v svojih ločenih sobah so nadaljevali priglusen pogovor.

Naposled se je taborišče pomirilo v pričakovanju komandanta. V novo nastalem razporejenju je bilo med ujetniki nekaj radovednosti pa tudi škodoželjnosti glede morebitnih posledic, ki so se jih najbolj bali karabinjerji in njihovi prijatelji v taborišču, udeleženci tihotapstva. Stvar je bila vsekakor zanimiva; v enolično življenje ujetnikov je prinesla majhno spremembo.

Komandant je prišel šele v opoldanskih urah. Kmalu potem so se odprla ozka vrata italijanske komande in v taborišče je prikorakal narednik karabinjerjev, ki mu je obraz kar žarelo od zadovoljstva. Zahteval je komisarja Bankovića, pa se ni mogel premagati, da ne bi zaklical okrog njega stoječim ujetnikom:

»Nikar se ne bojte! Vse je v redu.« Potem pa se je obrnil k Bankoviću, rekoč: »Nekdo je poslal komandantu seznam vaših komunistov,« in zadovoljno namignil, ko da je hotel reči: našega početja niso odkrili.

Ta vest je bila neprijetna tistim, ki so omahovali med obema sovražnima skupinama. Mučila jih je misel, da so morda tudi sami vpisani v seznam, ker so nekoč, v strogo zaprtem krogu, daleč od mnogih oči in ušes, rekli kaj neugodnega o majorski ligi. Zdaj so se čutili poarte in skušali iz javnimi nastopi popraviti svoje stališče.

Skupina mlajših, že davno »gobavih« ujetnikov z Jašo in Velimirom na čelu, je sprejela to vest hladno.

»Mi ne prikrivamo svojega gledišča,« je govoril Jaša, »da je kralj nesposoben, da so mnogi višji komandanti izdali vojsko in domovino in odkrito priznavamo svoje simpatije z borci narodnoosvobodilnega gibanja. Če je potrebno, bomo to odkrito povedali tudi italijanski komandi.«

»Da, da,« je pripomnil polkovnik Gadović strupeno, »saj ste tudi sedemindvajsetega marca odkrito izrazili svoje mnenje in zato so nas prignali sem v ujetniško taborišče.«

»Vas niso prignali sem zavoljo sedemindvajsetega marca, marveč zato, ker ste desettega aprila izročili svoj polk z vsem živim in mrtvim inventarjem sovražnikom, gospod polkovnik...«

»To je svinjarija, vi podporočnik!« je zahrnel Gadović. »Zapomnili si boste, komu ste to rekli!« Okrog njega so se znašli višji oficirji, pripravljeni napasti Jašo. »Mar mislite, da lahko tako nekaznovano govorite s polkovnikom?«

»A mar mislite vi, gospoda, da je mogoče nekaznovano pisati ovadbe?« se je obrnil nanje Velimir. »Menda vendar ne boste trdili, da je tudi ta ovadba delo komunistov!«

V prepir je posegel tudi major Žarko, disciplinski oficir taborišča.

»Prosim vas, ... nehajte in razidite se.«

Vrata italijanske komande so se naglo odprla in na dvorišče je prikorakalo deset oboroženih karabinjerjev, ki so neutegoma odšli v poslopje. Ujetniki so obmolknil, Ignjatović pa je zaskrbljeno dejal:

»Kaj to pomeni? ... Da ne mislijo koga aretirati!«

Ujetniki so stopali počasi, ko da se hočejo prithotapili k poslopju, nemirno pogledujoč za stražo, ker niso slutili nič dobrega. Skoz eno izmed oken je nekdo zaklical:

»Stanovalci sobe štirideset naj takoj pridejo v svojo sobo!«

Nasproti je pritekel kapetan Jojić in se obrnil na Jašo:

»Karabinjerji so v vaši sobi in vas kličejo.«

Pred vrati je stal stražar, drugi karabinjerji pa so bili v sobi. Stražar je puščal v sobo samo stanovalce, vtem ko so radovedneže zadržali na hodniku. Vrata so se zaprla za njimi. Blaža »Lažov« je šel mimo z majorjem Fljafljom in se pomembno ozrl proti sobi, ko da so ta dogodek že davno pričakovali. Veljko je zaškripal z zobmi, se mrko ozrl za njima, obzirno pristopal k posameznikom in zašepetal vsakemu posebej:

»Skrijte knjige in rokopise... Morda bodo vdrli tudi k drugim.«

Preiskava je trajala dolgo. Iz sobe ni prišel nihče. V pričakovanju nadaljnjega razvoja so bili vsi prijatelji in somišljeniki stanovalcev sobe številka štirideset potrpi, pa tudi pripravljeni na vsakršna neprijetna presenečenja.

Naposled so karabinjerji prišli iz sobe z nekakšnimi svežnji. Po njihovem odhodu smo navallili v sobo. Miza je bila premaknjena, posteljnina razmetana po tleh, slamnjače razrezane in slama raztresena okrog, ko da so v sobo vdrli razbojniki in v naglici pokradli vse, kar jim je prišlo pod roke. Iz pretrganega pogovora smo zvedeli, da so karabinjerji delali hladnokrvno, premišljeno. Najprej so se lotili Jaše in mu veleli, naj sleče bluzo in hlače. Potem ko so vsega preiskali in pretipali ter mu obrnili vse žepe, so jeli stikati po slamnjači.

»Kaj iščete, prosim vas, povejte, in sam vam dam,« je pripovedoval Jaša, ves rdeč v obraz. — »Tisti brkač, temnopoltni karabinjer, me je samo ošinil s pogledom in dejal togotno: 'Mi že vnaprej dobro vemo, kaj bomo našli pri vas.' In začel je brskati po knjigah. Vse kaže, da so iskali knjige. Vse so pobrali in vzeli so tudi pisma, ki sem jih dobil od doma... Poglejte, kaj so napravili... Vandalizem!« je pripomnil Jaša srdito in odšel iz sobe, ne da bi pospravil svoje stvari.

Tovariši iz drugih sob so prišli pomagat, čistili so in pospravljali in šele proti večeru so nekako spravili sobo v red.

Zvečer so ujetniki sedeli pri brleči žarnici in govorili o preiskavi. Vsi so se strinjali v mnenju, da je ta postopek karabinjerjev prvi ukrep potem, ko so naši oficirji izdali imena komunistov. Vse pristaše narodnoosvobodilne borbe v deželi so imenovali s takšnim imenom, ker se jim je zdelo to zelo dobro propagandno sredstvo proti fašistični komandi.

»Čeprav nisem član Komunistične partije,« je rekel Sreten, »mi je v čast, da me imajo zdaj, v takšnih okoliščinah, za komunist.«

O Jaši in Velimirju je bilo znano, da sta bila že pred vojno člana Partije, toda o tem nismo govorili glasno, da ne bi zvedel sovražnik. Ta kolektivni naziv so sprejeli kot čast tudi vsi drugi in s ponosom prenašali vse nevšečnosti, ki sta jih počenjali taboriščna reakcija in fašistična komanda. Da pa bi upravičili ta naziv pred svojo vestjo in da bi se oborožili z znanjem, so se zanimali za teoretične osnove Partije in za določbe partijskega programa.

V tesni sobici številka štirideset so sedeli nagnečeni ter poslušati Jaševa in Velimirova pojasnila. Ta dva sta iz svoje ilegalne partijske zakladnice črpala staro znanje, iz buržoazne literature pa sta povzela vse tisto, kar se jima je zdelo koristno. Po taborišču je krožila knjiga: »Komunizem in katolicizem«. Neki lektor teologije je sklenil obračunati s komunistično teorijo. Da bi dokazal vernikom, da je njegovo znanje na trdnih nogah, se je celo potrudil prelistati Marxov Kapital ter nekatera Engelsova in Leninova dela, iz katerih je povzemal dolge citate in navajal celo številke strani. V drugem delu je iz svoje idealistične perspektive obravnaval citirana gledišča... V pomanjkanju druge literature je Jaša pridno povzemal iz te knjige vse citate, osvežil prejšnje znanje in si tako ustvaril podlago, na kateri je zdaj pripravljaval svoja skrivna predavanja in obvestila za ozek krog pristašev narodnoosvobodilnega gibanja. Sporočal jim je tudi imena ljudi, ki so zdaj vodili narodno gibanje. Pripovedoval jim je o dogodkih na univerzi v predvojnem obdobju, ko je študentska mladina bila boj zoper reakcijo in monarhofašiste. Pričeval jih je o zmagi Sovjetske zveze in skorajšnjem zlomu fašistov. Vzbujal jim je upanje in vero in tako krepil njihovo voljo za odpor proti oficirjem majorske lige. Razen tega je Jaša pridno zbiral članke iz italijanskih časnikov, nanašajoče se na našo deželo, in jih zbral lepo število ter celo sestavil register. Na zemljevidu je obeleževal ognjišča odpora v naši deželi, ki so čedalje pogostejše vzplamtelevala na raznih straneh, in tako je dobil človek vtis širokega narodnega gibanja širom po deželi.

In nekega dne so prebrali ime: Josip Broz Tito. Voditelj ljudske vstaje. Kraljevi oficirji so brž razširili vest, da je Tito pobegli kaznjavec, Blaža »Lažov«, advokat, pa je samopašno trdil, da mu je to ime znano z neke sodne obravnave proti vlomilcem.

Ujetniki so prihajali k Jaši in ga zaupljivo spraševali, kdo je ta Josip Broz Tito.

»Član Centralnega komiteja Komunistične partije,« jim je odgovarjal Jaša.

»Zakaj ga pa imenujejo Tito?« so vpraševali prijatelji Jašo.

Jaša je malo pomislil, se delal, da ne sliši in skušal napeljati pogovor na kaj drugega. Na ponovno zahtevo pa je odločno odgovoril:

»Ah, da! Zelo odločen mož! Kadar izdaja povelja, navadno pravi: ti boš storil na primer to, ti ono in potem ponovi: slišali ste torej ti to, ti pa to. In tako se ga je prijelo ime Tito.«

Ko se je družba razšla, se je Velimir smeje obrnil na Jašo.

»Hm, prijatelj... Ti kar tako smelo pojasnjuješ poreklo Titovega imena.«

»Kako pa naj ravnam drugače... Saj slišiš, kako si Blaža »Lažov« izmišlja procese, v katere vpleta Tita in pripoveduje takšne podrobnosti, ko da je sam vodil sodno obravnavo. In zdaj se ujetniki obračajo name... Pomisli, kaj bi bilo, če bi rekel, da ga ne poznam... Tedaj bi seveda verjel Blažu »Lažovu« in vsemu, kar čvekajo člani majorske lige.«

Sodili smo izdajalcu

Vladimir Bondarec je kot sovjetski oficir leta 1942 prišel v nemško ujetništvo. Kot ujetnik je bil do konca vojne v več ujetniških taboriščih, zaradi sodelovanja z ilegalno organizacijo sovjetskih vojnih ujetnikov BCV (Bojna zveza vojnih ujetnikov) pa so ga Nemci kot vojnega ujetnika poslali v taborišče Dachau. Po vojni je kot gradivo za obsežnejši roman napisal tudi »Zapiske iz ujetništva«, katerih odlomek objavljamo.

SODILI smo izdajalcu. O tem, kaj je napravil, mi je pripovedoval Petrov.

V tovarni strojev v Augsburgu je delala ekipa naših vojnih ujetnikov. Med njimi je nastala manjša skupina, ki se je ukvarjala s koristnim delom: po različnih poteh so dobivali poročila o položaju na bojiščih in si jih na ustrezen način razlagali... In — kar ni bilo redko — v ilegalno skupino se je vtihotupil izdajalec. Ovadil je ilegalce. Ljudi so polovili na delovnih mestih in nihče več jih ni videl. Najbrž so jih kaznovali v augsburški ječi.

Izdajalca, ki se je pisal Belov, so prijeli skupaj z ostalimi; ni se več vrnil v taborišče. Premestili so ga v drugo ekipo. Skraja se je na novem mestu počutil popolnoma varno. Toda čez nekaj časa so tudi tam zvedeli, kaj je. Poskusili so ga trčiti, toda zaman: zaradi hrupa so pritekli nemški vojaki in na ovadbo Belova dva hudo pretepli. Naslednji dan je Belov pobegnil: življenje med rojaki ni bilo več zanj mogoče — prej ali pozneje bi ga ubili. Za prošnje za premestitev pa so bili Nemci gluhi.

Tako se je Belov znašel v naši celici. Tu ga je takoj spoznal major Doncov iz augsburške ekipe. Kmalu je prišlo tudi sporočilo BCV, ki je potrjevalo izdajstvo Belova.

Odločili smo se, kaznovati ga.

»Ali privoliš, da boš član sodišča?« me je vprašal Petrov.

»Ali je kaj takega sploh potrebno vprašati!«

»Potrebno. Če zvedo Nemci, te obesijo. Si razumel?«

Privolil sem.

Na sredo celice je stopil Petrov.

»Tovariši! Med nami je človek... med nami je gad, ki mu leži na duši podlo izdajstvo. Zaradi njega je umrlo šestnajst ljudi v fašističnih mučilnicah!«

»Kdo je?«

»Smrt gadu!«

»Smrt!«

Videl sem, kako je Belov iznenada postal čisto mehak. Njegov obraz je mrtvaško pobledel.

»Imenoval bom podleža, toda nihče se ga ne sme dotakniti. Sodili ga bomo z vso strogostjo sovjetske zakonitosti. To je on, Belov!«

Proti Belovu je planilo nekaj ljudi, toda major je zakričal:

»Stojte! Treba je izvoliti sodišče!«

Izvolili so tri: predsednik — Večtomov, kapitan Platonov in jaz — člana sodišča. Večtomov je zakričal:

»Belov! Stopi na sredo!«

Negotovo je pristopil in se povzpел na nizek podstavek iz cementa, kjer je stala železna pečica. Obstopili so ga ujetniki.

»Priimek?«

»Belov.«

»Ime?«

»Peter Stepanovič.«

»Rojstno leto?«

»Tisoč devet sto dvaindvajseto.«

»Kdaj ste prišli v ujetništvo?«

»Julija 1942, na Volhovskem pravcu.«

Glas mu je drhtel, zmanjkovalo mu je besedi. Od strahu mu je pohajala sapa.

»Obtoženec Belov,« je nadaljeval Večtomov, »je obtožen, da je izdal sovjetske ljudi, ki so tvegali svoja življenja v boju proti fašizmu...« Večtomov je utihnil in po krajšem premoru nadaljeval: »To je tudi vsa obtožnica. O svojem gnusnem hudodelstvu nam bo povedal sam Belov. No! Pripoveduj! Priznanje od srca... Sploh, govori!«

Izdajalčev obraz se je nagubal. Mrzlično so začele švigati njegove oči, polne groze. Dolgi tanki prsti so živčno drsli po šivu zmečkanega jopiča.

»Bratci! Jaz nisem kriv, nikogar nisem izdal, to ni resnica! Prisegam vam na materino življenje — to ni resnica!«

»Priča Doncov, povejte vse, kar vam je znanega o hudodelstvu Belova!«

Doncov je pripovedoval prisotnim vse, kar sem jaz že prej slišal. V polmračni celici so spet izbruhnili razburjeni glasovi.

Belov se je sklonil, se zgrbil kot zastrupljena podgana. Njegove oči so begale po obrazih, drhteče roke so mu šarile po gumbih jopiča.

»Bratci! Imejte usmiljenje. Kaznujte me, kakor hočete, samo ubijte me nikar. Dokazal vam bom, da nisem slab, da ... Bratci! Jaz sam ne vem, kako se je tedaj zgodilo. Jaz sam nisem mislil, da se bo tako končalo. Bratci, jaz ...«

»Razumljivo, Belov! To pomeni, da si zares izdal ljudi. Sodišče naj gre ven na posvet. Obtoženca se ne dotikajte!«

V umivalnici se nismo dolgo posvetovali. Soglasno smo sklenili: smrt.

»Vstanite!

V imenu Zveze sovjetskih socialističnih republik, v imenu naše Domovine! Bivši mlajši lajtnajt Rdeče armade Belov Peter Stepanovič, rojen leta 1922, je kriv hudega zločina izdajstva, velikega hudodelstva proti Domovini in sovjetskim ljudem. Izdal je šestnajst ljudi, kar je imelo za posledico njihovo pogibel. Obsojam ga na smrt z obeše-

njem! Ker pa je Belov priznal svojo krivdo, mu dajemo pravico, da obsodbo sam izvrši.«

Ko je Belov slišal obsodbo, je zamolklo kriknil in se zrušil na tla. Plazil se je, se prilizoval, stiskal z dolgimi suhimi rokami noge ujetnikov.

»Bratci, odpustite, bratci ...«

Dva sta ga prijela pod pazduho in ga potegnili v umivalnico. Ni se upiral, obvisel je brez volje, vlekel je za seboj neposlušne noge.

Hip zatem sva z majorjem vstopila v umivalnico. Belov se je zavlekel v kot, drobno drhtel in naju gledal z blaznimi rdečimi očmi.

»Končaj Belov! Vsaj umri človeško, strahopetec!«

... Pri jutranjem raportu smo dežurnemu feldveblu povedali za samomor. Površno si je ogledal truplo, molče skomignil z rameni in ukazal, naj mrliča nesemo ven. Sledov nasilja ni bilo opaziti na truplu, samomor pa v taborišču ni bil redek pojav.

Čez nekaj dni mi je Hamolov skrivaj dal sporočilo:

»Drži se! Šestega novembra so naši zavzeli Kijev.«

Prevedel M. P.

Nacistični krvnik Himmler daje navodila svojim podrejenim, kako naj postopajo z interniranci

Težka roka nad Španijo

V ZADNJIH dvajsetih letih se je politični zemljevid naše zemlje silno spremenil. Izginili so nekdanji kolonialni imperiji evropskih držav, v Aziji so nastale nove, samostojne države, ki igrajo v mednarodnem življenju čedalje večjo vlogo. Prebudil se je afriški kontinent, za katerega so bili še pred desetimi leti vsi prepričani, da bo še dolgo živel v temi in bedi.

Z eno besedo, na vsem ogromnem prostoru med Afriko in Azijo bo ostalo čez nekaj let le še nekaj drobcev nekdanje moči in slave belih gospodarjev.

Na zahodni polobli, med Rio Grande in Ognjeno zemljo, torej v Centralni in Južni Ameriki, imajo sedaj le še tri diktature in sicer v Nicaragui, Dominikanski republiki in v Paragvaju — pa še tam se majoje tla in je le še vprašanje časa, kdaj se bodo tudi te zlomile zaradi pritiska demokratskih sil in sledile primeru Kube.

Pač pa se marsikdo ne more znebiti vtisa, da se je na skrajnem jugozahodu Evrope, v Španiji in na Portugalskem, čas ustavil in da drhte nekdanje tako ponosni Španci še vedno za svojo usodo, za svoje življenje. Franco je sicer leta 1936 s pomočjo mavrskih oddelkov in na čelu črne internacionale — katoliške cerkve — krenil proti republiki in 1. 1939 slavil »zmago«, a je dandanes še prav tako daleč od zmage kot pred dvajsetimi leti, ko so njegove čete »zmagoslavno« vkorakale v glavno mesto Španije. Za to zmago se ima v mnogočem zahvaliti intervenciji nemškega, se pravi nacističnega letalstva in italijanske vojske.

Se zdaj se ljudje sprašujejo, kako je mogel Franco preživeti vsa ta vojna in povojna leta, manevrirati med zavezniki in silami osi, kako je bilo mogoče, da je vzdržal ves pritisk svetovne javnosti in de-

mokratskih držav. Kdo ga je ščitil in kdo mu je ohranil življenje? Sprašujejo pa se tudi, kako dolgo bo še vzdržal na oblasti in kljuboval zgodovinskemu razvoju.

To se sprašujejo zlasti sedaj, ko si je Franco zavaroval hrbet in zagotovil ameriško finančno pomoč. Franco pa hoče še več, saj sili celo v Atlantski pakt. Proti temu pa je močna opozicija zlasti v skandinavskih državah, pa tudi laburisti in socialisti Zahodne Evrope so odločno proti temu, saj bi s tem Zahod prav nič ne pridobil. Nasprotno, to bi bila ohrabritev frankističnega režima, moralna podpora sedanjim diktaturi.

Medtem ko se v sosednjem Maroku pripravljajo na postopen umik ameriških čet in likvidacijo ameriških vojaških, predvsem letalskih oporišč, Franco na to še ne misli ne. Še več, zainteresiral je ameriško vlado za to, da bi sedanjí režim ostal in se na znotraj še bolj utrdil.

Franco si je zagotovil pomoč Mednarodnega monetarnega sklada, sodeluje z Mednarodno banko, prejema na leto lepe denarce od evropskega turizma. To so viri, ki jih prej Španija ni imela in poznala, saj je živila skoraj popolnoma odrezano od ostalega sveta. Bila je izolirana, kakor da bi bila neke na robu sveta.

Španska diplomacija je sicer poskušala z vsemi silami prebiti to »blokado« in navezati stike z zunanjim svetom, vendar ji to dolgo ni uspelo. Španski ministri so drug za drugim obiskovali arabske dežele, navezovali stike z različnimi arabskimi poglavarji, jih vabili v Madrid pa še na ogled Granade in Cordobe, podpirali Arabce v njihovi borbi, vendar v Madridu s tem še niso mogli razbiti obroča, ki se je stegnil okrog Španije.

Arabske države same so le prehitro spoznale, da je španska pomoč bolj v besedah in

da se prav taista država ne misli kar tako odreči deželam, ki so jih Španci iztrgali Arabcem. Še danes se španske čete niso umaknile iz Ifnija in Španske Sahare, še danes imajo v svojih rokah del Gvinejskega zaliva.

Za fasado mogočnih baročnih katedral, bogatih dvorcev, za razkošnimi fiestami se krije beda, je mizerija in obup. Vsi turisti, ki obiskujejo v čedalje večjem številu to tridesetmilijonsko deželo, da bi doživeli tam kos španske romantike, spoznali del španske tradicije, ne morejo vrniti Španiji in Špancem to, kar ji dolgujejo španski oblastniki.

Španci so nezadovoljni in do skrajnosti siti vseh teh visokozvonečih Francovih fraz. Njegovi govori so v bistvu še vedno isti kot pred dvajsetimi leti. In kako naj bo drugače, če se Francov režim še vedno krčevito drži starih fašističnih receptov, če se obdaja z visokimi cerkvenimi dostojanstveniki, ki novega časa niso pa tudi nikoli ne bodo razumeli. V enem pa se je španski caudillo (firer) vendar spremenil. Na tihem se baje pripravlja na obnovo monarhije. Morda je to le taktična poteza, vsekakor pa Franco ne misli na njeno obnovo pred svojo smrtjo.

Čeprav je minilo od »zmage« frankistov že dvajset let, se špansko ljudstvo še do danes ni pomirilo s svojo usodo. O tem govore stavke, procesi proti španskim rodoljubom, poostreitev kontrole na Pirenejih, se pravi na špansko-francoski meji. Na oni strani meje, v Franciji, je še vedno kakih 150.000 beguncev.

Res se jih je medtem vrnilo najmanj toliko, vendar so med tistimi, ki so raje ostali na tujem in so prisegli, da se v Francovo Španijo nikoli ne vrnejo, mnoge odlične osebnosti. Med njimi niso samo levičarji, marveč tudi mnogi sredinci, a odločni nasprotniki Francovega režima. Naj omenimo le mimogrede velikega umetnika Pabla Picassa, svetovno znanega čelista Pabla Casalsa, zgodovinarja in diplomata Salvatora de Mada-riaga. Ta je vse prej kot v naprednih vrstah, a je vseeno

Značilna podoba iz Španije, kjer je mnogo starih gradov in okrog njih mnogo revščine

proti Francu in njegovi oblasti.

V tej zvezi moramo omeniti, da je propadel štrajk, ki so ga pripravljali lani v Španiji za 18. julij, obletnico Francove zarote proti republiki. Pač pa je bila lani v Španiji cela vrsta stavk, o katerih je svetovni tisk veliko pisal. Po vojni so bile v Španiji štiri velike stavke, in sicer 1947. leta, dalje 1951., 1956. in 1959. leta.

To niso bile stavke, ki bi paralizirale promet in omrtvičile industrijo, saj so bile omejene predvsem na severne španske pokrajine, Katalonijo, Biskajo in Asturijo, torej glavno industrijsko in rudarsko področje Španije. Če upoštevamo, kako težko je organizirati stavko v takšni deželi, kot je Francova Španija, potem nam postane takoj jasno, da je bil politični pomen teh stavk večji kot v marsikateri drugi deželi. Opozorile so svet na Španijo in njeno težko usodo, na aretacije in procese.

Kljub prilivu tujega kapitala, turizma, ameriškim finančnim injekcijam je položaj širših plasti kaj težek. Videz je seveda viden, toda od turističnih in zgodovinskih zanimivosti Španci vendar ne morejo živeti. Na žalost moremo ugotoviti, da opozicija

ni edina. Prav to je Francu v mnogočem pripomoglo, da se je še obdržal na oblasti.

Medtem ko žele eni, naj se Franco umakne, a režim ostane, pa so drugi za totalen obračun s sedanjim režimom. Lani so sicer na Kubi osnovali nekakšno špansko vojaško vlado, a se o tej sedaj kaj malo sliši. Splošno mnenje je, da bi, če bi sedaj Franco naenkrat umrl, prevzela oblast vojska, naslonjena na cerkev. Seveda bi pri tem ne ostalo dolgo.

Francova Španija je v zadnjem času storila nekaj potez, ki naj bi jo približale Zahodu, a to so bili le diplomatski računi. Bolj točno bi bilo, če bi zapisali, da tudi drugi rešujejo španski režim. Tako je navezala sedanja Francija odlične stike z Madridom, lani je bil na uradnem obisku v Bonnu, prestolnici Zahodne Nemčije, španski zunanji minister Castiella, decembra istega leta pa se je na povratku z velike turneje po treh kontinentih ustavil za nekaj časa v Madridu tudi predsednik Združenih držav Eisenhower.

Toda to je le fasada, pročelje, za njim pa se skriva gnoloba, ki je noben režim, noben še tako spreten propagandni minister, ne more prikriti. Značilno za razmere v

Francovi Španiji je, da so španske oblasti pregnale iz dežele britanskega laburista Edwardsa, ki je prišel v Madrid, da bi branil španske rodoljube. Kratkoterminalno so ga pognali iz Madrida in izgnali iz Španije.

Edwards je zahteval amnestijo za politične zapornike, prisostvovati je hotel procesu proti skupini ljudi, ki jih je obsodilo vrhovno sodišče zaradi »upora«¹ proti državi. Na poti na sodnijo ga je ustavila policija in ga odpeljala direktno v letalo za London. Njegova navzočnost na procesu bi lahko po mnenju policijskih oblasti »izzvala nered«. Tako je moral iz Španije generalni sekretar sindikata delavcev kemične industrije.

Kazno je, da si španska vlada na vse pretege prizadeva, da bi utrdila svojo oblast, vendar v vrhovih samih ni enotnosti. Francov režim se je preživel, saj je falangistični sistem edini preostanek razdobja, ko se je v Evropi širil in napihoval fašizem. Francova oblast sloni na nasilju, na vojski, cerkvi in kapitalu. To pa je v popolnem nasprotju z občim razvojem v svetu.

Kako dolgo bo še ostalo pri tem, kako dolgo bo Francova trdnjava še kljubovala času?

M. O.

To se dogaja še zdaj ...

»ALI VEDO oni, ki žive severno od Sredozemskega morja, da so v Alžiru vasi pod francosko kontrolo, v katerih se prebivalci hranijo z želdom in v katerih otroci umirajo od lakote? Francozi to vedo? Ali vedo, da v tako imenovanih centrih za pregrupacijo, ki smo jih ustanovili mi, ki jih je ustanovila naša vojska, dnevni obrok hrane ne znaša niti 25 odstotkov tega, kar se smatra za življenjski minimum? Če hočemo spoznati skrajno bedo, v kateri živijo Alžirci v teh naših »ustanovah«, moramo priti tja in si jo ogledati...«

»Videl sem deklico, kako je v očetovem naročju umirala od lakote. Videl sem petletnega dečka, ki se ni premaknil z mesta vse od devete ure zjutraj do pete ure popoldne. Sedel je nepremično in s svojimi upadlimi črnimi očmi topo buljil predse...«

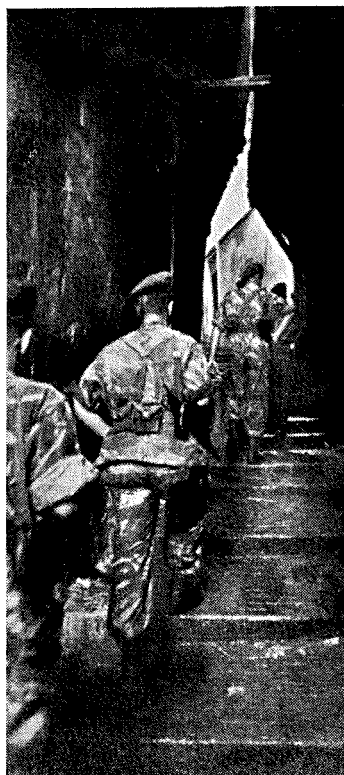
Teh citatov nismo povzeli iz kakega poročila iz Afrike, ki bi ga bil zapisal morda Henry Alleg ali kak drug nasprotnik francoskih kolonialistov. Citate, ki smo jih navedli, je napisal francoski katoliški duhovnik Jacques Beaumont, ki mu je bilo dano pobliže ogledati si francoska taborišča v Alžiru, v katera sta francoska policija in vojska strpali že nad milijon dve sto tisoč Alžircev, predvsem otrok, žensk in starčkov, kajti večina mladih ljudi je ubrala pot v hribe.

Ceprav še sami niso prepričani v uspeh, so si francoski poveljnik v Severni Afriki že pred tremi leti omislili dokaj radikalno rešitev: da bi alžirska vojska ne mogla na podeželju črpati nadaljnjih sil za borbo, so francoski generali namenili izprazniti tiste predele, kjer ima alžirska vojska svoja oporišča. V ta namen hočejo »pregrupirati« prebivalstvo podeželja, predvsem goratih predelov. Sproti za vojsko, ki »čisti« posamezne predele, policija pobere vse prebivalstvo »osvobojenih« vasi in jih strpa v taborišča v krajih, kjer je oblast francoske vojske dovolj trdna. Da bi niti izseljene vasi ne mogle kori-

stiti alžirski vojski, jih porušijo do tal. Doslej so tako požgali in porušili že na stotine alžirskih naselij, hkrati pa ustanovili okoli 1400 taborišč, ali bolje mučilišč, kajti tudi v vroči Afriki šotori, napravljeni iz vreč ali celo samo vejvja, ne morejo dati primerne strehe...

Podatke, ki jih navajamo, ponavljamo, ne jemljemo iz virov kakega »zakrknjenega nasprotnika« francoske kolonialne politike, pač pa iz tega, kar je tam videl katoliški duhovnik, ki mu je »pacifistična in humana vloga« francoske armade zelo pri srcu, in ki zato njeno početje vsaj posredno zagovarja ali brani. Njegove izjave pa so zato še hujša obtožba. Sicer pa prepustimo besedo kar njemu:

Sedaj je akcija »pregrupacije Alžircev« ali tako imenovali

Patrola francoskih padalcev v nekem alžirskem mestu na lovu za političnimi osumljenci

na »operacija Jumelle« v svoji zaključni fazi za področje gorate Kabilije. V tem področju so požgana in porušena že vsa naselja. Preostalo prebivalstvo teh krajev pa se bo pridružilo tistim, ki že leto ali dve životarijo in umirajo v taboriščih, ki »jih upravlja naša armada«, kot pravi Jacques Beaumont.

Stopimo z Beaumontom v ta taborišča. »Dnevni obrok hrane v taboriščih, ki sem jih obiskal, znaša 16 dekagramov žita na osebo, ne glede na starost. Teh 16 dekagramov žita da približno 700 kalorij (Francosko povprečje znaša 2400 kalorij). Obiskal sem tudi taborišča, v katerem »pregrupiranci« dobe le 9 dekagramov žita na dan, kar je le 400 kalorij.

»V nekem taborišču — nadaljuje Jacques Beaumont — sem videl, kako pet otrok pred menoj umira od lakote. Videl sem otroka, ki je umiral v naročju matere, ki mi je kazala jokajočega živega mrliča, okostje, prevlečeno s kožo...«

»Videl sem otroke, pod katerih kožo se razlikuje vsaka kost zase, povsem sestradane in rahitične otroke...«

»Videl sem otroke z visoko temperaturo, ki so ležali na goli zemlji in jih starši niso imeli s čim pokriti...«

»Obiskal sem taborišča, v katerih živi na stotine ljudi, ki nimajo vsi skupaj niti ene odeje, s katero bi se pokrili. In zima je pred vrati...«

»Videl sem šotor, v katerem se stiska 13 oseb, ki imajo le eno edino odejo...«

»Videl sem v taboriščih šotore, v katerih ni na pusti, siromašni in žejni zemlji prav nič, razen teh siromakov...«

»V neposredni bližini mesta Alžir sem videl, kako ljudje takoj po razdelitvi obroka jedo surov krompir. Lakota jim ni dovolila, da bi ga prej skuhal...«

Iz nadaljnega opisovanja Jacquesa Beaumonta povzemamo, da v taborišču B, ki je bilo »organizirano« decembra lani, živijo pod 94 šotori 703 osebe. Družina 13 ljudi živi v kolibi iz dračja in vej. V nekaj zadnjih mesecih je tu umrlo 50 otrok...

V nekem drugem taborišču, kjer je 1000 oseb, je v zadnjih

mesecih umrlo 75 ljudi. Le 19 od teh je bilo starih nad 5 let.

Na področju N... živi 35.000 Alžircev v 50 taboriščih. Samo v 10 od teh 50 taborišč vladajo razmere, ki jamčijo, da bodo ljudje preživel.

V taborišču P..., ki so ga ustanovili letos (l. 1959. op. ur.) aprila, živi 1200 ljudi. Mnogi izmed njih so hudo bolni. Zdravnik prihaja sem le po redko. Trinajstletni deček, ki je bolan od malarije, je dobil eno pilulo kinina za 20 dni.

Šest majhnih otrok je umrlo od onemoglosti.

Blizu Orleansville živi 7 prisilno izseljenih družin v ruševinah neke staje. Tik poleg njih živi družina treh članov, ki je v zadnjih dveh mesecih dobila vsega skupaj 6 kg žita.

To so dejstva, pravzaprav je to le del dejstev, medla slika celotnega trpljenja Alžircev, kot ga je pred kratkim prikazal francoski javnosti J. Beaumont. — (Po Pr. dnevniku)

ZANIMIVOSTI IZ MINULIH VOJN

Alanbrooke proti Eisenhowerju

Po vrsti memoarskih del vojskovodij, ki so poveljevali operacijam v drugi svetovni vojni, med katerimi sta zbudila razumljivo največ zanimanja Eisenhower in Montgomery s svojimi spomini, se je oglasil še feldmaršal Alanbrooke, ki je bil v letih 1941—1946 načelnik britanskega imperialnega generalštaba. Z objavo svojih dnevniških zapiskov »Zmagoslavje na Zahodu«, ki jih je obdelal angleški zgodovinar Arthur Bryant, je Alanbrooke povzročil hudo kri onkraj velike luže. Ta britanski feldmaršal namreč nikakor ni bil in ni prepričan, da je Eisenhower genialen strateg in največji vojskovodja, kar jih je vrgla na plan druga svetovna vojna. O sedanjem predsedniku ZDA se nič kaj laskavo ne izraža, odreka mu sposobnosti pri planiranju in izvajanju vojaških operacij, mnenja je, da je Ike v strateških rečeh »zelo zelo omejen«. Priznava mu samo »šarmantno osebnost« in koordinacijske sposobnosti.

Odziv na Alanbrooke-Bryantovo knjigo v ZDA je bil poodoben panju, v katerega je nekdo močno dregnil z debelo palico. Neka publikacija je opremila recenzijo njegove knjige z ironičnim naslovom »Kdo je dobil vojno? Jaz« (se pravi Alanbrooke). Američani britanskemu feldmaršalu ne morejo odpustiti, ker se je znesel ne samo nad Eisenhowerjem, marveč tudi nad nekaterimi drugimi ameriški osebnostmi in oblastmi vobče. Tako meni Alanbrooke o ameriških vojaških planerjih: »Zgodovina jim ne bo nikoli odpustila, ker so mešetarili z (vojaško) opremo strategiji v škodo.« O tedanjem obrambnem ministru ZDA Stimsonu pa je britanski vojskovodja zapisal tole karakteristiko: »Komaj sposoben opaziti, kaj se dogaja okoli njega.«

Objavljamo odlomek iz Alanbrookovih spominov.

MAJ 1944. Šel sem naravnost v šolo Sv. Pavla, da bi prisostvoval Eisenhowerjevu poročilu o dokončnih načrtih v zvezi z invazijo v Normandiji. Kralj, predsednik vlade, Smuts in vsi načelniki štabov so bili navzoči. Moj najmočnejši vtis je bil, da Eisenhower v resnici nima v oblasti svojih misli, načrtov,

energije in voditeljskih sposobnosti. Samo koordinatore, dober mešalec je, čuvar medzavezniškega sodelovanja in v tem pogledu ga nihče ne dosega. Toda ali to zadostuje? Mar se ne morejo vse sposobnosti, ki jih mora imeti poveljnik združiti v enem samem možu? Morda sem jaz komaj kdaj s čim zadovoljen.

Eisenhower je bil stari mojster, kar zadeva ravnanje z zavezniki. Bil je docela nepristranski in zavoljo tega so ga vsi čislali. Šarmantna osebnost in dober koordinatore. Toda nikakršen pravi poveljnik. Slišal sem mnogo poročil poveljnikov o operacijah, ki so jih pripravljali. Ike se mi je zdel kakor režiser, ki spodbuja različne igralce, naj igrajo določeno vlogo; toda Ike se je odrekel temu, da bi predstavo obvladal in igralce vodil. Na srečo, kot se to tako pogostokrat pripeti, je imel Ike sposobnega (načelnika štaba in generala — op. prev.) Bedella Smitha. Kar je Iku manjkalo, je imel v veliki meri šef njegovega štaba. Ike je bil dovolj bister, da je to uvidel; in na kateri koli položaj je prišel, zmeraj je vzel Bedella Smitha s seboj.

28. avgusta 1944. Težavna seja štaba, na kateri smo pretehtali Eisenhowerjev novi načrt, na podlagi katerega bi od 1. septembra dalje on sam prevzel poveljstvo v Severni Franciji. Ta načrt bo bržkone privedel do tega, da se bo vojna zavlekla za tri do šest mesecev. Ike želi kratko malo svoje sile razdrobiti, in sicer v ameriški kontingent na območju Nancyja in na britansko armadno skupino vzdolž obale. Če Nemci ne bi bili tako potolčeni kot so, bi bila to usodna odločitev; tako pa bržkone ne bo povzročila veliko škode.

Feldmaršalu Montgomeryju, 28. julija 1944. Iku sem rekel, naj vam v primeru, če ima vtis, da Vi operacij ne vodite v skladu z njegovimi zamisli, to jasno pove in naj prodre s svojimi stališči. Očitno pa se nekoliko obotavlja, da bi to storil. Zatorej predlagam, da namesto njega Vi spregovorite z njim o teh rečeh. Rekel je, da me bo morda nekega dne prosil, naj ga spremljam med njegovim obiskom pri vas! Če me boste torej zagledali v njegovem spremstvu, potlej vedite, da je napočila tista ura.

12. december 1944. Ob 18. uri sem se sestal z Ikom in z Tedderjem v sobani zemljevidov ministrskega predsednika; navzoči so bili vsi načelniki

štabov. Ike je razložil svoj načrt, ki predvideva prodiranje v Nemčijo v dveh smereh, od katerih naj bi ena tekla severno od Rena, druga pa pri Frankfurtu. Temu sem se brez obotavljanja postavil po robu in obdolžil Ika, da se je pregrešil zoper načelo koncentracije sil — to pa je pomanjkljivost, s katero je povzročil nedavne poraze. Kritiziral sem njegove načrte za bodočnost in poudaril, da ni možen dvojen napad z omejenim številom čet, ki jih ima zdaj pri roki. Važno je — sem podčrtal — skoncentrirati se na en sam prodor.

Montgomeryju, 24. novembra 1944. Kar zadeva Vaše pismo, moram reči, da Vašega načrta, prav nič ne razumem. Saj ste mi vendar zmeškom pravili in jaz sem še zdaj Vašega mnenja, da Ike ni noben komandant, da nima smisla za strateško presojo in da je nesposoben izdelati načrt ali voditi začete operacije. Zdaj pa pravite Vi: »On (Eisenhower) se mora zdaj odločiti za določen strateški načrt, določiti mora cilje, dodeliti rezerve itd.« Mar ni to natanko tisto, glede česar se je vse do današnjega dne pokazal kot nesposoben? Dalje: (ameriški general) »Bradley in jaz vodiva (zavezniške armade v Franciji), Ike pa koordinira, kolikor je potrebno.« Ali si morete predstavljati Ika, ki razsoja o zahtevah dveh armadnih skupin in pri tem zavrača ameriško težnjo, da bi oni izvajali glavne udare? Jaz že ne!

6. marca 1945. Vrnitev v London. Zajtrkoval sem z Ikom in imel z njim dolg pomenek. Nobenega dvoma ni, da je zelo privlačna osebnost, da pa je hkrati v strateških zadevah zelo zelo omejen. To opaziš pri pogovorih z njim.

25. marca 1945. Cvetna nedelja. Z Ikom sem govoril o Kesselringovi kapitulaciji... Želel je tudi vedeti, ali podpira njegove načrte, naj bi prodirali proti Frankfurtu in Kasselu. Rekel sem mu, da se je celoten položaj spremenil, ker so Nemci povsod omajani. Zdaj moramo vztrajno prodirati povsod, kjer le moremo, dokler se Švaba ne zgrudi.

Spričo nemške šibkosti, smo zdaj prav gotovo dovolj močni, da lahko vodimo dvojno ofenzivo, ki je jaz nisem imel za smotno tedaj, ko se je sovražnik še krepko postavil po robu.

(Alanbrookova pripomba): Na strani 372 svoje knjige »Križarski pohod v Evropo« piše Eisenhower o pomenku med nama, do katerega je prišlo na dan tega zapiska v knjigi. Po njegovi verziji sem

jaz baje rekel: »Ike, hvala bogu, da vztrajate pri vašem načrtu. Imeli ste popolnoma prav in žal mi je, če je moja skrb za drobljenje sil povečala pezo vaše odgovornosti.« Če to izjavo primerjam z zapisnikom v svojem dnevniku, je jasno, da sem bil napačno citiran. Docela prepričan sem, da mu nisem nikoli rekel: »Imeli ste popolnoma prav,« ko sem vendar prepričan, da je bil »popolnoma v zmoti.«

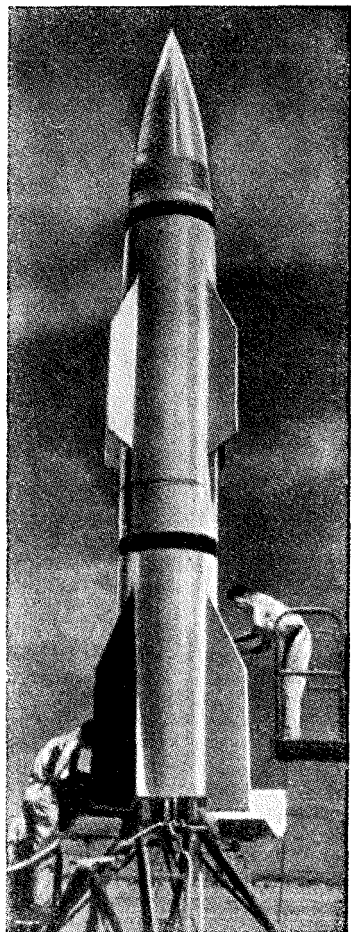
Kako je bilo z nemškim tajnim orožjem

PO KONČANI prvi svetovni vojni so začeli poraženi Nemci kmalu razmišljati, kako bi se dokopali do nadomestila za težko artilerijo, ki je v smislu versajske pogodbe niso smeli proizvajati. Takrat se je skupina nemških vojaških in tehničnih strokovnjakov, ki so se ukvarjali s tem problemom, spomnila na neko prastaro orožje: na raketo, ki so jo pred davnimi stoletji uporabljali v bojih Kitajci. (Kasneje je prišlo do uporabe take rakete tudi v Evropi: v 16. stoletju so se poskušali z njo bojevati Benečani, ki so ji rekli »raguetta«.)

Tako so začeli Nemci po prvi svetovni vojni izdelovati načrte za prve moderne rakete. Pri tem so imeli lep izgovor, da nameravajo izdelati napravo za ekspresno odpremljanje pošte.

Prve rakete so polnili samo s smodnikom, kasneje pa so nadomestili smodnik s tekočim gorivom. To je bil prvi korak, ki je pozneje privedel do iznajdbe reaktivnega motorja in letala na reaktivni pogon.

L. 1930 se je začel intenzivno ukvarjati s konstruiranjem raket poročnik nemške vojske Walther Dornberger, ki je tisto leto diplomiral na tehniški fakulteti berlinske univerze. Leta 1936 pa je najožji Dornbergerjev sodelavec Werner von Braun odkril ob baltiški obali, kakšnih 200 km od Berlina, pust otok, ki se mu je zdel kakor nalašč ustvarjen za tajne poskuse z raketami.

Ta raketa je povojni ameriški izdelek in se imenuje »Hermes A-1«. Je pa čisto podobna nemški raketi »V-2«

Tako se je rodil zloglasni center za poskuse z raketnimi projektili, prvi te vrste v Evropi: Peenemunde. Sprva je v tem centru delalo le nekaj zanesenjakov, leta 1944 pa je bilo tam zaposlenih nad 100.000 ljudi.

HITLER SE NE STRINJA

Dornberger je pripadal pruski oficirski kasti, ki je vedno predstavljala v Nemčiji nekakšno »državo v državi«. Čeprav so pripadniki te kaste več kot lojalno sodelovali s Hitlerjem, je vendar prišlo do nesoglasij med njimi in nacistično stranko. (Ta nesoglasja so leta 1944 pripeljala do znane zarote proti Hitlerju.)

L. 1937 pa se je Dornbergerju vendarle posrečilo, da je dobil finančna sredstva, potrebna za izgradnjo gigantskega zračnega predora, tačas največjega na svetu. Ta predor je bil neobhodno potreben za proučevanje aerodinamičnih sposobnosti in drugih svojstev novih tipov raket.

Tako so Dornberger in njegovi sodelavci preskusili projekte A-1, A-2 in A-3. Na podlagi izkušenj pri neuspehih s temi prvimi modeli so izdelali načrte za model A-4, oziroma za letčo bombo »V-2«. In ko so se že pripravljali na izdelavo te bombe, so prejeli iz generalštaba depešo, ki jim je sporočala, da bo čez dva dni obiskal njihov center sam Hitler.

Brž ko so Dornberger in njegovi sodelavci zagledali mrki Hitlerjev obraz, jim je bilo takoj jasno, koliko je ura; ta obisk je pomenil zanje hladen tuš. Med zakusko je Hitler stalno zehal in govoril, da mu njegov »nepogrešljivi instikt« pravi, da taka orožja nimajo bodočnosti. Potlej je vstal, zamahnil z roko po zraku in se poslovil.

Zle slutnje Dornbergerja in njegovih sodelavcev so se kmalu uresničile: ko je največji zagovornik izpopolnjevanja raket feldmaršal von Brauchitsch dobil visok operativni položaj in tako zapustil neposredno Hitlerjevo okolico, ni bilo med najbližjimi Hitlerjevimi prijatelji nikogar več, ki bi zagovarjal Dornbergovo dejavnost. Centra sicer niso likvidirali, kredita mu pa tudi niso dali.

Nemci so se na marsikatero zločinsko akcijo pripravili z matematično natančnostjo, pa jim je vseeno spodletela. Na tej sliki jih vidimo pred desantom na Drvar meseca maja 1944

Na Peenemundu pa vendarle niso izgubili upanja. Vojni položaj je postajal čedalje težavnejši in Dornberger je vedel, da bo vojska še krvavo potrebovala njegove projekte. Takrat je divjala znana bitka za Anglijo. Hitlerjevi načrti se niso uresničili: Anglija ni klonila, njeno letalstvo je bilo čedalje močnejše, Nemci pa so imeli čedalje manj letal in pilotov. Statistika je pokazala, da povprečen pilot že pri šestem poletu doživi konec. Kadri nemškega vojnega letalstva so bili iz dneva v dan šibkejši. To pa je pomenilo, da bo treba prej ali slej spraviti v uporabo rakete, oziroma letala brez posadke.

Center na Peenemundu je delal s polno paro. Dornberger je izpopolnjeval raketo »A-4«, kar ni bila lahka stvar, saj je mehanizem take rakete silno zapleten. Dne 3. oktobra 1942 je raketa »A-4« preletela razdaljo 192 km. To je bil velik uspeh, spričo katerega je Dornberger upal, da bo dobil neomejena finančna sredstva za nadaljnjo proizvodnjo tega tajnega orožja. Upanje pa se mu

ni izpolnilo, ker je Hitler še vedno smatral projekte za zanesenjaško zadevo.

PREPOZNO...

Za Dornbergerjeve načrte pa se je zavzelo nekaj najvišjih nemških vojaških funkcionarjev, katerih vojaške sposobnosti so bile neprimerno večje od Hitlerjevih. Nagovorili so Hitlerja, naj vendarle dovoli povečati finančna sredstva za Peenemund.

Toda... bilo je že prepozno. Zavezniški obveščevalci so izvahali, kaj se godi na Peenemundu. To jim je povedal neki Poljak. Še več: Poljakom se je posrečilo, da so eno letečo bombo ukradli in jo pripeljali v Anglijo... Nekega dne so začele na Peenemundu tuliti sirene. Kmalu nato je priletelo več sto zavezniških letal, ki so naprave za izdelavo tajnega orožja razbila.

To je bil za Nemce hud udarec, zaradi katerega so izgubili nekaj dragocenih tednov. Hkrati pa se je moral Dornberger boriti še z mnogo močnejšim sovražnikom. To je bil Heinrich Himmler, vsemogočni šef policije in SS enot, ki mu predstavniki »oficirske kaste« niso bili pogodu, zlasti pa potem ne, ko je prišlo do znane zarote proti Hitlerju.

Nekega dne je Dornberger zvedel, da so gestapovci zaprli njegovega najbližjega sodelavca von Brauna. Dornberger se je znašel v škripih.

Tedaj pa mu je priskočil na pomoč sam »Reichsmarschal« Herman Goering. Le-ta se je nepričakovano pojavil na Peenemundu. Obnašal se je kot otrok — vse je hotel videti, vse otipati s svojimi debelimi prsti. In kar je videl, ga je silno navdušilo. To je pomenilo, da je pot tajnemu orožju odprta.

Dornbergerjeve projekte so začeli Nemci množično uporabljati šele 12. junija 1944, nekaj dni po izkrcanju zaveznikov v Franciji. Prepozno!

V nekem smislu je bila to velika sreča za Nemčijo. Če bi se bila namreč nemška vojska s pomočjo tajnega orožja dlje časa upirala in vojno zavlekla, potem bi bili zavezniki bržčas razrušili z atomskimi bombami — namesto Hirošimo in Nagasaki — nekaj nemških mest...

»Tri četrtnine sonca«

KONEC decembra lani je bila v ljubljanskem »Unionu« premiera slovenskega umetniškega igranega filma »Tri četrtnine sonca«. »Film je na lanskem filmskem festivalu v Pulji prejel I. nagrado za režijo in II. nagrado za film.

Film obravnava dogodke, ki so neposredna posledica vojne. Skupina internirancev, osvobojenih iz nemških taborišč, se vrača domov. V njej so predstavniki skoraj vseh evropskih narodov. Skupina zaostalih rešencev se znajde v majhnem češkem mestu na železniški postaji. Železničarji nimajo lokomotive in interniranci morajo čakati. To čakanje jih pekli, ker vsi hrepenijo po domovini, nihče pa ne ve, kdaj se bodo odpeljali. Vodja skupine, Jugoslovian Slavo, se seznani s Heleno, hčerko železničarja, ki po svojih močeh pomaga povratnikom. Med njima se razvije ljubezen, toda Slavo hoče domov, čeprav reče ob slovesu Heleni nasvidenje. Noseča interniranka Marija se ne želi vrniti domov, ker bo postala mati otroku esesovca. Hoče se vreči pod vlak, pa ji to prepreči Francoz, ki se potem po-

nudi, naj ga imenuje za očeta svojemu otroku. Mihalj pijančuje, ker nima doma nikogar, ki bi ga pričakoval. Italijan Matteo skrbi za dečka Ratka. Ta zboli, ker se je preveč najedel konserv. Matteo ukrade

zanj igračko, da bi ga razveselil. Med interniranci je tudi Kolega, ki je bil esesovec in je njegova zebasta obleka samo krinka, da bi se laže skril. Od-krijejo ga, ko je v pretepu ranjen in najdejo na njegovih prsih vtetoviran znak SS. Francoza Jacquesa hrepenenje po domovini tako silno muči, da umre... Predolgo bi bilo, če bi hotel napisati vso

»Tri četrtnine sonca« je nadpovprečna stvaritev naše filmske umetnosti. Glavni junaki

Nekdanji interniranec Slavko je našel ljubezen v nekem majhnem mestu na Češkem...

Povratniki iz taborišč so po dolgem pešačenju zagledali železnico in se vsuli proti vlaku

filma so — razen bivšega esesovca — dobri ljudje, vsak čas pripravljeni pomagati drug drugemu. Tako tovarštvo je lahko nastalo samo med naprednimi ljudmi vseh narodov, med ljudmi, ki so bili težko preizkušeni v taboriščnih smrti, da so v svobodi vedeli ceniti vrednost človeka. Velika ljubezen do domovine je pri vseh pozitivnih junakih učinkovito podana. Enako velja tudi za odnos do Marije, ki jo gledajo kot zapeljano nesrečnico, — v času najhujšega trpljenja je postala esesovska priležnica.

Med napakami filma je pa vsekakor treba omeniti močne elemente igre, kakršna je v navadi v gledališču. Menda je prišlo do tega zato, ker v gledališču nimajo tehničnih sredstev za krepitev glasu, kret-

Slovo od prelepega dekleta je bilo težko ...

nje pa morajo biti poudarjene, da bi gledalci v zadnjih vrstah kaj videli. Pozna se, da je pri filmu sodelovalo več gledališčnikov. V tem oziru je film na nižji ravni, kot so bili prejšnji slovenski filmi. Gledalcem, nevajenim slovenskih filmov, se bo morda zdelo tudi to nenavadno, da igralci, ki predstavljajo pripadnike tujih narodnosti, govorijo slovensko, čeprav včasih pomešano s posameznimi izrazi, povzetimi iz svojih jezikov.

Vsebinska filma, oziroma scenarij, kažeta, da je film nastal v skladu z razvojnimi tokovi v sodobni filmski umetnosti. Sem in tja so v »Treh četrtinah sonca« še sledovi konstruktivizma, sem in tja junaki zaidejo v pretirano dolgo intelektualistično mrdrovanja, toda v mnogo manjši meri kot v nekaterih drugih do-

sedanjih filmih z vojno tematiko.

Vse kaže, da je filmska obdelava motivov iz koncentracijskih taborišč zadnje čase prišla do večje veljave, kar je prav, saj imamo razmeroma malo filmov s tega področja. Za tak film je skoraj nujno, da je nekako mednaroden, saj so posebno v nemških taboriščih trpeli ljudje skoraj vseh narodnosti Evrope.

Pri obravnavanju nove problematike pa se navadno tudi pojavljajo nove napake. Tako je bilo s prvimi partizanskimi filmi in tako je tudi s prvimi filmi, ki obravnavajo problematiko internirancev. Toda »Tri četrtine sonca« je film, ki je za korak naprej, za dobršen korak. To pa je vesel pojav in morda prva cvetka, znanilec pomladi slovenskega filma.

M. P.

»Mož, ki ga ni bilo«

Scenarij za ta film je prirejen po resničnem dogodku iz II. svetovne vojne.

Pred izkrcanjem na Sicilijo so zavezniki opremili nekega mrliča z vsemi potrebnimi dokumenti in pismi, da se zavezniki nameravajo izkrcati v Grčiji. Dolgotrajne priprave angleške obveščevalne službe,

ki je temeljito proučevala navade in opremo oficirjev lastne vojske, psihologijo Nemcev, morske tokove in nacistično obveščevalno službo v Španiji, so rodile uspeh. Mrliča so spustili iz podmornice blizu Huelve v morje in tok ga je zanesel proti obali, kjer so ga našli ribiči in obvestili o tem obla-

sti. Torbo z dokumenti so sicer Španci vrnili angleškemu konzulu in mrliča pokopali z vojaškimi častmi, toda vse dokumente s tistimi računi, potrdili, slikami in vsem, kar se je našlo v žepih, celo s kosci tkanin, so preslikali in poslali slike svojim nemškim zaveznikom. Hitler se je takoj navdušil nad podatki, obveščevalna služba pa jim ni verjela. Resničnost pisem ni mogla preverjati, le to je lahko preverila, če je bil mrlič, ki so ga našli, res major britanske mornariške pehote, ali pa je izmišljena oseba britanske obveščevalne službe.

Nemški agent z radijskim oddajnikom pride v London in začne poizvedovati po trgovinah, kjer je kupoval mrtvi major razne potrebščine. Končno zaide tudi k njegovi domnevni zaročenki, ki ji je slučajno isti dan padel njen pravi zaročenec. Njena žalost je tako pristna, da agent začne verjeti, da je major resnično živ. Še enkrat skuša ugotoviti, ali ni vse skupaj zlagano. Zato izda svoje prave podatke, po radiu pa sporoči Nemcem, da je to storil, ker bo zdaj za gotovo zvedel, kako je bilo z majorjem. Če se čez uro ne bi spet oglasil, pomeni, da majorja ni bilo in da ga je podtaknila britanska obveščevalna služba.

Britanski obveščevalci že hitijo proti hiši, kjer jih čaka nemški agent s pištolo v roki. Spotoma pa šine njihovemu vodji v glavo misel, ali ni morda to, da je agent dal svoj naslov, le preizkus. Ustavijo se in hišo le opazujejo. Nemški agent pa sporoči svojim delodajalcem, da je bil major resnična oseba... da so torej dokumenti, ki so jih Španci našli v njegovi torbi pristni in da se bodo zavezniki izkrcali v Grčiji, ne pa na Siciliji, kjer so jih pričakovali. Zato Nemci svoje enote premeščajo v Grčijo in južno Francijo, zato zavezniki ne naletijo na večji odpor, ko se naposled le izkrcajo na Sicilijo.

Film je solidno delo in opravičuje dolgoletne pozitivne tradicije ameriškega filma. Hkrati pa film dokazuje, da je mogoče tudi iz resničnega dogodka napraviti dober film.

Obetajo se nam naslednji novi filmi

V Zagrebu so izdelali originalen načrt za proslavo 20-letnice vstaje. Deloma so že posneli, deloma pa še bodo trilogijo kratkih filmov, ki bodo prikazali legendarne dni Sutjeske. To je prvi primer pri nas, da bomo dobili tri kratke filme na isto temo, ki pa bodo tvorili notranjo celoto.

Prvi del filma **NEKDO IZ LEGENDE**, je medtem, ko to objavljamo, najbrž že posnet. Scenarij zanj je napisal Fadil Hadžić, ki je film tudi režiral. Film govori o čustvih in osebnih doživetjih nepoznanega borca, udeleženca proboja na Sutjeski. Producent filma je »Zagreb film«.

Scenarij za drugi kratki film, ki ima naslov **BOJ NA SUTJESKI**, je napisal Djuro Kladarin, pisec znanega dela »Četrta in peta ofenziva«. Posnelo ga bo podjetje »Jadransko-film«. Film bo na zanimiv, dokumentaren način prikazal strateško situacijo junija 1943, ko so enote NOV z legendarno hrabrostjo prebile nemški obroč.

Obeta se nam tudi kratek igrani film o resničnem doživljanju enega ali več udeležencev bojev na Sutjeski.

F. Štiglic režira nov film iz NOB

Zagrebska novinarka Zora Dirnbah je napisala zanimiv scenarij s tematiko iz druge svetovne vojne. Scenarij govori o preganjanju Židov na okupiranem ozemlju in nas seznanja z usodo mladih ljudi, ki so v največji nevarnosti reševali druge. Ideja izzveni v misli, da je iskrena ljubezen sposobna vseh žrtev.

Za režiserja filma je določen France Štiglic. Producent filma je zagrebško podjetje »Jadransko-film«. Delo bodo baje končali do letošnjega puljskega festivala.

»Dobri, stari pianino«

Za konec januarja je bila določena premiera novega slovenskega igranega filma »Dobri, stari pianino«. Po ideji Frana Milčinskega je film režiral France Kosmač, snemalec pa je bil France Cerar. Film pripoveduje zgodbo o pianinu, ki med NOB večkrat menja gospodarja, dokler ne konča v partizanskem gledališču. Ob njegovi usodi doživimo več zgodb iz okupacije in partizanskega boja. V glavnih vlogah so nastopili Vida Kuharjeva, Frane Milčinski, Vekoslav Janko in drugi. Oceno filma bomo prinesli v prihodnji številki. — Objavljamo dva značilna prizora iz tega filma. Zgoraj: Anuška (Vida Kuharjeva) pelje pianino s skritim eksplozivom v partizansko postojanko. Spodaj: Komponist Gaber (Frane Milčinski) igra na pianino.

Knjiga o mladih srcih

NAJBRŽ bo res, da je najstrožji in najbolj zahteven kritik umetniških stvaritev ljudstvo. Prav tako bo najbrž res, da se dobro blago samo hvali.

Proti koncu lanskega leta so si ljudje podajali kljuge knjižgarniških vrat in spraševali po mladinski povesti Toneta Seliškarja »Deklica z junaškim srcem«, čeprav so kritiki molčali in so komaj omenili izid knjige. To najnovejšo Seliškarjevo knjigo je izdala založba Mladinska knjiga v Ljubljani, likovno pa jo je opremil Janez Vidic.

Pisatelj Tone Seliškar je spet posegel v duševnost in miselnost doraščajoče mladine v zgodnji pubertetni dobi. Kot nekdanjemu pedagogu mu je to okolje dobro znano, čeprav je mladina, o kateri piše Seliškar v knjigi »Deklica z junaškim srcem«, rasla v drugačnih okoliščinah kot mladina pred njo in zdaj. Knjiga namreč opisuje razvoj osebnosti in glavne junakinje Katke med NOB.

Katka je stara trinajst, oziroma štirinajst let, hči bajtarja in partizanskega zaupnika iz zakotne vasi ob gornji Kolpi. Zaradi vojnih dogodkov ne hodi v šolo, čeprav je naravno inteligentna ter prekaša vse vrstnice in vrstnike v zrelosti. Narodnoosvobodilni borbi je vdana z vsem srcem. Hkrati opisuje avtor šestnajstletnika Tineka, partizanskega kurirja, ki mu je vojna vzela dom in starše. Poleg dveh osrednjih osebnosti pa je v knjigi opisana še cela vrsta drugih.

Bistra, včasih jezikava, samozavestna in odločna deklica, kakršna je Katka, nastopa v vseh štirinajstih zgodbah povesti kot glavna junakinja, ki tudi veže vse zgodbe v celoto, čeprav je tudi vsaka posamezna črtica celota zase. Katka je zelo pogumna, čeprav se boji. Toda boji se že po opravljeni nalogi, potem ko

je že opravila tisto, kar se je bila namenila opraviti. To se bo morda zdelo komu neverjetno, češ, tako zrelih otrok ni bilo nikoli. To pa ni res, kar je dokazalo na tisoče otrok med NOB, ki so odločali in delali kot bi bili najmanj za deset let starejši. K temu so jih prisilile okoliščine, množičnosti in živa, vsakdanja stvarnost, zvezana z zavestjo nujnosti boja proti splošnemu zlu — fašizmu. Katka je simboličen lik tisočev otrok v tistih časih, posebno otrok v partizanskih krajih, kjer je vse dihalo in živel samo z enim ciljem — čimprej zmagati.

V »Deklici z junaškim srcem« ne teče kri v potokih, ker to ni potrebno, saj se da veličina NOB literarno izraziti tudi drugače. Tudi ni potrebe po črnobelem slikanju značajev, ne po lažni patetiki. Pisatelj, kakršen je Seliškar, se zna temu spretno izogniti. A tudi njegovi partizani in aktivisti niso omahljivci, ki bi sedeli na storih in objokovali žalostno usodo človeštva. To so ljudje z vsemi napakami, morda včasih robati in zaleptavi, ne pogovarjajo se po pravih bontona, šalijo se jedko, se norčujejo iz samih sebe in drugih, toda srca imajo mehka in plemenita in v najhujši vojni niso izgubili človeških lastnosti. Taki so otroci kot prekaljeni bojovníki, tak je bivši domobranec Ivan, Katki je žal celo njegovega pajdaša Lojzeta, zagrizenega belogardista, ki nazadnje utone v Kolpi. Tudi njegovo smrt Katka obžaluje, ker je pač po srcu dobra in še otroška, čeprav ve, da je bil Lojze hudodelec in da v vojni za take ljudi ne sme biti usmiljenja.

Seliškarjevi partizani ne boleajo za modernim svetoboljem, iz njih diha ta življenjska vedrina in neuničljiv pogum. Vsi psihološki zapleti so podani realistično in brez kon-

strukcij, brez fraziranja, preprosto in kratko, tako da so vsi postopki junakov sami po sebi umevni in logični. Jedrnatost, preproščina in logičnost so odlike psihološkega lika junakov Seliškarjeve povesti. Glavna odlika pa je vedrina in šegavost, ki veže iz knjige. Ljudje si niso nikoli želeli mračnejših zgodb, polnih črnega obupa, groze in nesreč. Vsakdo raje seže po veselih dogodivščinah. »Deklica z junaškim srcem« nov dokaz, da je mogoče tudi iz takega gradiva, kakršno je vojna, izluščiti osnovo za šaljivo zgodbo. Kdor dobro pozna partizanstvo, bo vedel, da partizani razen redkih izjem nikoli niso obupavali, da so se šalili tudi v najhujših okoliščinah in da jim je ravno življenjska vedrina mnogokrat pomagala iz težav.

Čeprav je knjiga sestavljena iz zgodbic, lahko zasledimo v njej vrhunec in razplet. Osrednji problem je zorenje otroka v žensko. Katkina ljubezen do Tineka se začne razpletati že v zgodbi »Deklica z rdečimi jagodami«. Ta ljubezen pa je še podzavestna in otroška. Razplete se ob slovesu, ko se Tinek odloči za vstop v jurišni bataljon. Tedaj se deklica prvič zave, da jo veže do partizana nekaj več kot prijateljstvo. To preraščanje poteka počasi, kot pač raste deklica. Vrhunec — prebujenje, je Seliškar opisal v zgodbi »Dekliško srce je razcvetelo«, ki je morda najlepša v vsej zbirki, razen morda tiste zadnje »Deklica z medaljo hrabrosti«. Prav tako iz vse knjige diha želja po priznanju, ki je značilna za pubertetnika. Katka noče biti punčka, hoče biti odrasla, hoče biti enakopravna s fanti, enakopravna s partizani. To zahteva večkrat in nazadnje uspe.

»Deklica z junaškim srcem« je napisana za mladino, toda tudi starejši ljudje jo bodo prebrali brez dolgočasje; zlasti tisti, ki so sami doživeli kaj podobnega. Še posebno pa jo bodo radi brali mladostniki, ker opisuje doživljanje njim enakih. Že s tem, da je pisatelj glede starosti potegnil enačaj med bralci in glavnimi

junaki povesti, jim je približal vso knjigo in v tem je tudi del njegovega uspeha. Mladostnik se nagonso druži z bitji svoje starosti in ti so mu tudi najbolj všeč.

Knjiga pa ni samo prijetno berilo in razvedrilo, ampak je tudi dober vzgojni pripomoček, saj imajo junaki povesti v svojih značajih kopico dobrih lastnosti.

Včasih si kdo predstavlja NOB samo kot kopico spopadov, prezre pa vse tiste ogromne spremembe, ki so nastale v vseh ljudeh, v celih narodih, v njihovi miselnosti. Mimogrede rečeno, za nas Slovence je že med NOB nastalo geslo, da smo iz naroda hlapcev postali narod junakov.

Res je bilo med NOB tudi obilo raznih dogodkov in zunanjih vplivov. Toda kako so

vplivali na ljudi, kako so ljudje nanje reagirali, kako so se ljudje vzgajali in rasli v popolnejša bitja? To se je dogajalo zelo hitro, ker so bili ljudje zaradi vpliva okoliščin in naglega tempa prisiljeni zelo intenzivno misliti. Zato bi bilo zelo nesmotrno primerjati tempo v današnjem času in med NOB z razvojem v prejšnjih časih. Velika napaka bi bila, če bi razvoj značajev med NOB opisovali površno in po tujih šablonah. Kaj takega lahko stori le človek, ki naše NOB ne pozna. Kdor pa ima bistro oko in posluh, kdor je sam doživljal in spremljal podobne dogodke, tega ne bi storil.

Tone Seliškar je obogatil slovensko slovstvo z delom, ki smo nanj lahko ponosni.

Mile Pavlin

zanske položajne znake in čine ter odlikovanja in priznanja. Temeljita razprava bo zlasti koristila muzejcem, ki o opisanih elementih doslej niso imeli jasnih pojmov.

Jože Krall je v razpravi »Tiskarna Donas« ob uporabi enakega gradiva kakor v prvem Letopisu, ko je opisal nastanek, življenje in delo gorenjskih tiskarn »Julije« in »Trilofa«, obdelal tretjo pomembno gorenjsko tiskarno »Donas«, ki jo je spravlil v življenje isti Don (Edo Bregar) kakor prvi dve.

Janko Jarc je v razpravi »Lovro Kuhar — Prežihov Vranc v italijanskih zaporih leta 1943« na temelju italijanskih aktov popravil netočnosti, ki sta jih o Prežihovi aretaciji napisala v Prežihovem zborniku Jože Koruza in Julij Felaher. Pisec je pokazal, da so Italijani zajeli Prežihova povsem slučajno, ko so zasledovali nekoga drugega (Staneta Štreklja!). Poleg tega je osvetlil tudi nadaljnjo Kuharjevo usodo v italijanskih, belogardiističnih in nemških rokah.

Najobsežnejšo razpravo je Letopisu prispeval Tone Ferenc pod naslovom »Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem«. V njej je pisec ob temeljiti uporabi nemškega arhivskega gradiva prikazal razvoj te svojevrstne formacije domačega prebivalstva, ki so ga nacisti izkoriščali za boj proti partizanom, nazadnje pa

K letopisu muzeja NOB

PRED nekaj meseci je izšel drugi letnik »Letopisa Muzeja narodne osvoboditve« z letnico 1958. Po zunanji obliki, razvrstitvi gradiva in načinu obdelave problemov je vidno nadaljevanje prvega letnika, ki je izšel lansko leto. Izmed avtorjev 13 prispevkov je celo 8 takih, ki so sodelovali že v prvem letniku. Toliko število ponovnih sodelavcev v drugem letniku gotovo tudi na zunaj govori za organsko rast v izdajanju »Letopisa«. Še močnejši dokaz pa nudi vsebina objavljenih razprav, dasi je obseg drugega letnika znatno presegel prvega.

Vsebinsko moremo prispevke zadnjega Letopisa razdeliti v dve večji skupini. Prvi, manjši del, sestavljajo prispevki, ki so tesno vezani na tematiko, ki jo v ožjem smislu razumemo pod letopisom. To so prispevki, ki prikazujejo ožjo strokovno dejavnost Muzeja narodne osvoboditve, ali kratko delo ustanove. Drugi, mnogo večji in pomembnejši del pa posega v znanstveno obdelovanje zgodovinskih vprašanj naše NOB. Ti prispevki, med katerimi so v letošnjem Letopisu nekateri kar precej obsežni, obravnavajo dogodke,

ki doslej sploh še niso bili obdelani, ali pa vsaj ne tako temeljito. Vsi prispevki, razen memoarskega, so pisani s potrebnim znanstvenim aparatom, tako da so vse trditve dobro utemeljene.

Na čelo Letopisa so uredniki postavili razpravo Miroslava Lušeka »Nekaj zunanjih znakov partizansiva«, v kateri pisec obravnava znake na kapah, zastavo, pozdrav, kapo, parti-

Iz muzeja NOB v Ljubljani

je vzporedno z rastočimi semiškimi porazi vedno hitreje usihala, ker so ljudje, ki so jih nacisti rekrutirali v vermane, vedno bolj spoznavali, kje je njihovo pravo mesto.

Izsek iz partizanskih formacij je na temelju arhivskega gradiva orisal Lojze Požun v razpravi »Zaledna vojaška oblast v zahodnih predelih Slovenskega Primorja«. V njej je obdelal sistem organizacije in delo njenih sestavnih delov.

Prispevek Staneta Terčaka »Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem« prikazuje razvoj partizanskega šolstva v Zgornji Savinjski dolini, na Kozjanskem, v revirjih in na Pohorju vključno s slovenjegraško okolico, ki je zraslo na razvalinah nacističnega uničenja predvojnega slovenskega šolstva.

Važne naloge v okviru poznavanja naše NOB sta se lotila Stane Semič-Daki in Lojze Vršnik, ki sta v prispevku »Pregled enot narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra 1941-1945« začela objavljati temeljne podatke o partizanskih enotah v Sloveniji in ljudeh, ki so jih vodili. Pomena teh podatkov se bomo v celoti zavedali šele, ko bo zaključeno.

Čisto memoarskega značaja je prispevek Ladislava Grada »Boj pri Jančah nad Litijo«, v katerem nam pisec opiše poleg samih bojov tudi novo verzijo, kako je komandant Stane pri-

šel do semiških načrtov o njihovih pozicijah pri Jančah.

Na ožjo muzejsko problematiko se nanaša prispevek Milana Brezovarja »Nekaj pomembnih zastav ljudske revolucije«, v katerem je muzeološko obdelal zastavo prvega slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, prapor zasavskega bataljona Alojza Hohkrauta in zastavo zahodnokoroškega odreda oziroma severnokoroškega bataljona.

S pomembnostjo terenskega dela muzejskih ekip in koristjo pisanja kronik za zgodovinarja se bavi članek dr. Metoda Mikuža »Pomembnost terenskega dela ekip Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani in pisanja tako imenovanih občinskih kronik«. Pisec s konkretnimi primeri zagovarja vrednost takega dela.

Na ožje delo ustanove Muzeja narodne osvoboditve se nanašata dva članka v Letopisu. Članek Ljudmile Kresetove »Čiščenje in konserviranje kovinskih predmetov iz NOB« se bavi s tehničnim konserviranjem predmetov v muzeju. Članek Milana Bevca »Poročilo o delu Muzeja NOB v letu 1958« je pa informacija javnosti o opravljenem delu ustanove v preteklem letu.

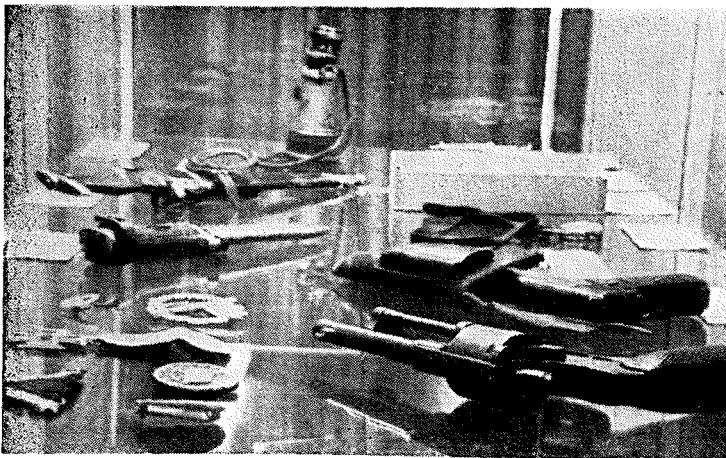
Na zadnjem mestu v Letopisu je »Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v prvi polovici 1942. leta«, pri katerem je sodelovalo šest avtorjev.

Namen prispevka je bil, stisniti pomembne dogodke v Ljubljani v prvi polovici 1942 v zaporedno in lahko pregledno obliko. V tem oziru je prispevek formalno in stvarno nadaljevanje kronološkega pregleda v prvem Letopisu. Toda med njima so tudi bistvene razlike, ki jih opazimo takoj, če oba prispevka primerjamo med seboj. Pri letošnjem pregledu so navedeni viri, od kod so podatki vzeti. Na pomembnost teh pripomb nam ni treba posebej opozarjati. Pregled je z njimi dobil pravo znanstveno vrednost. Zeleti je le, da bi se tak sistem objavljanja dogodkov nadaljeval tudi pri prihodnjih objavah.

Pripisani viri, od kod so vzeti podatki za kronološki pregled, kažejo na izredno vestnost avtorjev pregleda. Toda kljub vsemu so se vanj vrinile nekatere napake, ki motijo smisel vsebine. Naj mi bo dovoljeno, da opozorim na največje:

Pod 19. januarjem se ponavlja mnenje, da je tega dne Mussolini proglasil ljubljansko pokrajino za operacijsko ozemlje. Proti temu mnenju govori dokument št. 134 v Zborniku VI/2, po katerem je Mussolini razlikoval med obrambo in varstvom javnega reda. Obrambo javnega reda je poveril vojski, ki pa ni imela v tem oziru absolutne oblasti. Intervenirati je mogla na zahtevo civilne oblasti, ali pa tudi na lastno pobudo, toda v tem primeru je morala obvestiti civilno oblast. O operacijskem ozemlju torej ni sledu. Kaj takega pravno proglasiti v ljubljanski pokrajini, bi bilo preveč za rimsko vladno, ker bi s tem direktno priznala moč narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji.

Pod 7. marcem se prvi odstavek nanaša na rezultate tako imenovanega preserskega procesa, ki so ga uprizorili Italijani proti 69 »udeležencem« partizanske akcije na preserski most v noči 4/5. december 1941 in na katerem so obsodili na smrt 39 ljudi, 15 na dosmrtno ječo, ostale pa na večje ali manjše večletne kazni. Nad 16 od 39 so smrtno kazni tudi izvršili, ostale pa so pomilostili na dosmrtno ječo. Kronološki pregled ne omenja dejstvo, da

Iz muzeja NOB v Ljubljani

gre v tem primeru za strahotni justični umor kot represalijo za akcijo na preserski most. Pač navaja po SP tisti del, ki ni točen, izpušča pa poročilo v SP, da so 16 obsojencev že usmrtili, zlasti pa izpušča Poročevalčev obzvedba tega umora. Z upoštevanjem teh dejstev bi prvi odstavek pod 7. marcem povedal nekaj drugega kakor pove sedaj. (Natančneje o procesu nudi TMG fasc. 241/42.)

Pod 19. marcem ima zadnji odstavek poročilo, da so italijanske oblasti odpeljale 100 pripornikov v koncentracijsko taborišče Volzana. Iz navedbe bi bilo mogoče misliti, da so jih odpeljali nekam v Italijo. Dejansko pa gre za Volče pri Tolminu na desni strani Soče, oziroma za Čigjnj, torej za slovenske kraje.

Pod 22. marcem v tretjem odstavku govori pregled o pogrebu Marijana Novaka na Viču. Pregled se moti natančno za eno leto. Marijan Novak-

Jovo je namreč padel 1943. leta. V prvem odstavku pod majem navaja pregled soudeležence aretacije dveh študentov. Med njimi je po pregledu bil Stanko Janež. Dejansko je bil Junež. V tem primeru gre seveda samo za tiskovno napako, toda ta je takega značaja, da zgreši pravega udeleženca pri aretaciji.

Pri navedenih pomotah sem se ozrl le na najvažnejše, to je na take, ki spreminjajo smisel resničnih dejstev. Toda teh je vendarle tako malo, da v bistvu ne zmanjšujejo resnične vrednosti objavljenega kronološkega pregleda.

Ob koncu lahko rečemo, da je Letopis Muzeja narodne osvoboditve pomembna publikacija, ki je v znanstvenem raziskovanju našega narodno-osvobodilnega boja tudi letos prispeval dragocene razprave. Na tej poti mu iskreno želimo, da se izpopolnjuje in raste k novim uspehom.

-fršk-

Površnost

PRED KRATKIM je »Vojno istoriski institut Jugoslovanske narodne armije« v Beogradu izdal II. del knjige »Osvobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945«. Knjiga zajema razdobje od 29. novembra 1943 do 15. maja 1945 s kratkim dodatkom o obnovi države.

Skoraj dve leti našega osvobodilnega boja sta opisani na 760 straneh. Knjiga zajema tudi 41 večbarvnih skic o delovanju posameznih večjih enot JA, oziroma pozoritev posameznih obdobij in faz operacij.

Naše bralce bo najbrž predvsem zanimal opis NOB v Sloveniji. V tem pogledu bodo gotovo razočarani, saj je NOB v Sloveniji opisana samo na 32 straneh od skupnega števila 655 strani tekstualnega dela knjige (ostale strani zavzema namreč kazalo, indeks in drugi dodatki). Uredniški odbor se je držal predvsem načela vojaške strokovnosti, saj se zelo poredko spušča v politič-

ne ocene. Zdi se, da je tak način ocenjevanja sodobne vojne močno konservativen ali vsaj nesodoben, saj se v sodobni vojni močno prepletajo politični in vojaški elementi, posebno pa še v revoluciji, kakršna je bila naša NOB. Tako pa je uredništvo zelo na kratko opravilo s političnimi dosežki NOB v času njene najmočnejše afirmacije. To je storilo z vložki o delu AVNOJ in sporazumu Tito-Šubašić, oziroma z dodatkom o obnovi države, ki zajemajo nekaj čez 20 strani.

Pa tudi z vojaškega strokovnega in zgodovinskega gledišča ni knjiga posrečeno urejena. Zdi se, kot da bi uredništvo glede NOB v Sloveniji delovalo popolnoma neodvisno, brez povezave s celo vrsto naših muzejev in Institutom za zgodovino delavskega gibanja. Tako je na strani 130 navedeno, da niso bile ugotovljene izgube sovražnika v ofenzivi na 14. divizijo NOV med pohodom na Štajersko.

Znano je, da je ohranjeno poročilo Trecka, ki navaja izgube popolnoma objektivno, do zadnjega padlega in ranjenca. Na strani 490 trdi pisec, da so sovražni vpadi z novomeške strani proti Beli krajini med sovražno ofenzivo julija 1944 pri Težki vodi odbili poleg 18. divizije tudi deli 15. brigade, kar ne ustreza resnici. Nadalje vidimo v knjigi precejšnjo zmedo v pojmi, kaj naj bi pomenilo rušenje železnice Ljubljana-Karlovac. Znano je, da železnica od septembra 1943 pa do obnove po vojni sploh ni delovala razen krajšega odseka od Ljubljane do Žalne in bližnje novomeške okolice.

Več kot površnost in malomarnost pa so pomanjkljivosti, kakršna je n. pr. naslednja: Niti z besedico ni omenjen prodor domobrancev v Belo krajino novembra 1944 in poraz domobrancev, ki mu je sledil. Znano je, da je bil ta poraz odločen in si po njemu domobranstvo ni nikoli več opomoglo. Tudi na strani 531 trdi pisec, da je sovražnik proti koncu januarja delal samo manjše izpade proti enotam 15. divizije vzhodno in južno od Novega mesta in proti enotam 18. divizije jugozahodno od Žužemberka. Niti z besedico ni torej omenjena sovražna ofenziva proti 15. in 18. diviziji, ki se je začela 20. januarja in ki je v njej 18. divizija zadala hud udarec IV. domobranskemu bataljonu v Lipju, 15. pa domobrancem in Nemcem v Laščah, kar je sovražno ofenzivo strlo.

Osvoboditvi Ljubljane po enotah VII. korpusa je v knjigi posvečeno četrt strani, bojem IV. operativne cone maja in aprila 1945 pa cela stran! To je vsekakor odločno premalo.

Na splošno velja, da je knjiga pisana v »strogo vojaškem« jeziku in duhu, da je vse preveč prostora posvečenega samo premikom enot in posameznim položajem, kar napravi knjigo za povprečnega bralca močno dolgočasno. Tudi taktiki in strategiji je posvečenega zelo malo prostora in s tem knjiga zgubi pomen učbenika, ki bi na praktičnih primerih vzgajal naše vojaške strokovnjake.

M. P.

Še nekaj knjig, ki vas bodo zanimale

Beograjska založba »Novo pokolenje« je izdala zbirko pesmi pod naslovom **S SMRTI PROTI SMRTI**. To so pesmi Branka Miljkovića in Blaža Ščepanovića, s katerimi sta proslavila 40. obletnico SKOJ. Posebnost zbirke je, da avtorja nista navedla pri vsaki posamezni pesmi, čigava je, ampak izvemo to šele iz vsebine. Formalno je njun izraz zelo moderen in zahtevajo vse pesmi pri branju posebno pozornost.

KO STRELJAJO TOPOVI je zbirka krajših zgodb iz NOB, ki jo je založba »Kultura« iz Skopja izdala v okviru lanskih proslav. Pisatelj zgodb Ivan Mazov je že več let objavljал take kratke zgodbe in jih je zdaj večji del zbral v knjigi. Osnovna karakteristika vseh njegovih zgodb je v tem, da se trudi odkriti humanistične komponente časa, katerega opisuje. To so majhni dnevni dogodki, vendar iz njih veje nenavadno herojstvo posameznikov.

Skopska založba »Kočo Racin« je izdala delo Duška Kalića **PEKLA NI NA NEBU**. Avtor opisuje življenje ujetnikov v nacističnih taboriščih, kjer so postali brezimne številke. Avtor je bil sam v taborišču, zato je njegovo pripovedovanje tembolj pristno in prepričljivo. To je že druga njegova knjiga novel s tematiko iz koncentracijskih taborišč.

Srbo Ivanovski je bil doslej znan po nekaj zbirkah pesmi in po zbirki novel. Zdaj pa je izdal roman **OSAMLJENI** kot svoj prvi daljši tekst proze. Kakor prej se je tudi zdaj izkazal kot lirik intimnih doživetij. V romanu si je izbral poseben zorni kot — prikazal je ljudi, ki žive izven središča dogodkov, ki se skušajo čimbolj izogniti vojni in pozabiti nanjo, ki žive osamljeni in izgubljeni. Avtorju je uspelo prikazati tragedijo teh ljudi, gledano skozi oči mladega človeka, ki si želi aktivnega posega v dogodka.

»Veselo vojno panoramo« bi lahko imenovali **ZGODBE IZ TORBE** Milorada Gončina, ki so v Beogradu izšle v založbi »Narodne armije«. Zgodbe so življenjske in veje iz njih optimizem. Posebna dragocenost zbirke pa je seveda v tem, ker so humoreske s tematiko NOB redkejša zvrst v naši književnosti.

V založbi »Instituta za narodno zgodovino« v Skopju je dr. Aleksandar Matkovski izdal delo pod naslovom **TRAGEDIJA ŽIDOV IZ MAKEDONIJE**. V njem je opisal usodo Židov, ki so jih Nemci in Bolgari 1943. leta transportirali iz koncentracijskega taborišča v Skopju v uničevalno taborišče Treblinko na Poljskem in jih vse — 7300

po številu — likvidirali. Avtor je uporabil originalne dokumente, ki so bili zaplenjeni Nemcem in Bolgarom. Pomembnost dela je tudi v tem, da ga je v znanstveni institut »Jad wachem« v Jeruzalemu, ki redno objavlja članke o zgodovini Židov, izdal v angleškem, španskem in hebrejskem prevodu.

HRVAT. ZAGORJE V NARODNOOSVOBODILNI BORBI je naslov skoraj 500 strani obsegajočega zbornika, ki je izšel na pobudo Okrajnega odbora Zveze borcev NOB Krapina — Zabok. To je lepo opremljena knjiga, bogato ilustrirana. V delu so zbrani številni podatki, dokumenti in pričevanja o zgodovini NOB v Hrvatskem Zagorju. Dodane so tudi reportaže ter spomini na padle borce in žrtve fašističnega nasilja. Zbornik je uredil uredniški odbor pod vodstvom glavnega urednika Vlada Stoparja.

MED KNJIGAMI NA TUJEM

NEMCI O ZLOČINIH SS

V MINULEM desetletju so začeli bivši nacistični funkcionarji spet dvigati glave in zavzemati važne položaje v državnem aparatu. Zahodne Nemčije. Za to pa je bila seveda potrebna propaganda, ki naj bi v očeh javnosti opravičila zločinska početja nacistov. Tako je leta 1953 stari esesovski general Paul Hauser izdal knjigo »Waffen S. S. in Einsatz«, katere poglaviti namen je bil, »oprati« stare esesovske »kamerade« in jim omogočiti vključitev v nastajajočo novo vojsko Zahodne Nemčije.

Pet let kasneje pa je izdal komite protifašističnih borcev Vzhodne Nemčije knjigo s podobnim naslovom (»SS. im Einsatz. Eine Dokumentation über die Verbrechen der S. S.«). Že naslov pove, da je išlo to delo kot odgovor na prej omenjeno knjigo bivšega esesovskega generala. Pomembno je zlasti zato, ker so ga napisali in izdali sami

Nemci ter objavili v njem vrsto dokumentov o nacističnih zločinih.

Knjiga se začne z navedbo in obrazložitvijo sodbe znanega nürnberškega procesa. Nadaljnjih šest poglavij slika zločine, ki so jih zagrešili esesovci proti lastnemu, nemškemu narodu, preganjanje Židov, koncentracijska taborišča, medicinske poskuse v taboriščih in kaznilnicah, likvidacije slaboumnih, izkoriščevalsko vlogo velikega industrijskega kapitala (I. G. Farben, Krupp), prisilno delo političnih zapornikov, zločine v okupiranih deželah.

Naslov zadnjega poglavja je »Rehabilitacija esesovcev in njihovo vključevanje v nemške vojaške enote NATO«. To je nekakšna antologija zločinov, ki jih je izvajal zloglasni Himmlerjev aparat; hkrati pa avtorji knjige dokazujejo, da v Zahodni Nemčiji nenehno raste vpliv bivših esesovcev, za kar je Adenauerjeva vlada soodgovorna. Navedene so pro-

nacistične knjige in revije ter seznam združenj bivših esesovcev. V tem poglavju se lahko seznanimo tudi z antisemitskimi prireditvami, kolikor jih je bilo zadnja leta v Zahodni Nemčiji. Na koncu je objavljena še vladna odločba, ki dovoljuje, da lahko vstopijo v Bundeswehr vsi bivši esesovci do čina Obersturmbannführer (polkovnik).

Knjigo lahko smatramo kot svarilo pred nacizmom, ki se ne more sprijazniti s svojim porazom in išče vse mogoče poti, da bi se znova uveljavil. Eno najmočnejših orožij proti takim poskusom so dokumenti o nacističnih zločinih med drugo svetovno vojno, ob katerih je nekdo zapisal: »Še bolj kot žrtve, še bolj kot njihovi kriki in njihova iznakažena trupla... te zgrozijo tista mirna ravnodušnost njihovih rabljev. Kdo se ne bi zgrozil ob poročilu, ki ga je dr. Clauberg poslal dne 7. VII.1943 Himmlerju! V njem je razložil — ko da bi šlo za čisto vsakdanjo zadevo, da lahko preizkušen zdravnik z desetimi pomočniki sterilizira več sto, celo tisoč ljudi na dan...«

PISMA »TREH VELIKIH«

EDEN izmed važnih dokumentov za zgodovino druge svetovne vojne so nedvomno pisma »treh velikih«, t. j. korespondenca med Churchillom, Roosewelтом in Stalinom (oziroma med Churchillom, Trumanom in Stalinom). Ta pisma je izdalo sovjetsko ministrstvo za zunanje zadeve v dveh debelih zvezkih. V prvem zvezku je objavljenih 516, v drugem pa 384 pismen.

Objavljena pisma pa še zdaleč ne odkrivajo vse diplomatske dejavnosti »treh velikih«. Tako n. pr. iz njih skoraj nič ne izvemo o poteku treh najvažnejših konferenc: v Teheranu, Jalti in Berlinu. Še bolj je čudno, da v pismih ni nikjer niti besedice o atomski bombi.

ZVEZKI O AUSCHWITZU

ENO izmed zgovornih pričevanj o nacističnih zločinih so »Zvezki iz Auschwitza« (»Zeszyty Oswieczimske«), ki jih izdaja muzej v Auschwitzu. (Nemško ime tega kraja upo-

rabljamo samo zato, ker je pri nas bolj znano kakor poljsko. — Op. ur.) Druga številka teh zvezkov podrobno osvetljuje zločinske poskuse, ki so jih izvajali v tem zloglasnem taborišču nacistični zdravniki Clauberg, Brandt in Gebhart. Objavljeni dokumenti pričajo, da so se hitlerjevci načrtno pripravljali na uničevanje »manjvredne slovanske rase«. Tak dokument so na primer prva navodila za zmanjševanje prirastka prebivalstva Poljakov in Židov. Dalje: pismo, ki ga je poslal Reicharzt SS dr. Grawitz Himmlerju, proseč ga, da dovoli dr. Claubergu ustanovitev »raziskovalnega instituta«; Claubergovo pismo o načrtu, kako bi uporabili politične zapornike za poskuse; seznam esesovskih zdravnikov, ki so bili pooblašteni izvajati poskuse za sterilizacijo žensk po Claubergovi metodi; spomenica o sterilizaciji Židov; Brandtovo pismo Claubergu, nanašajoče se na Himmlerjev ukaz za sterilizacijo 1000 žensk v taborišču Rawensbrück; Claubergovo poročilo Himmlerju, da lahko po svoji metodi sterilizira do tisoč ljudi dnevno; odstavki iz spominov R. Hoessa, kjer le-ta pripoveduje o poskusih v Auschwitzu itd.

Kazimierz Leszczynski pa je napisal razpravo »Iztrebljanje poljskega prebivalstva v letih 1939 do 1945«. To delo je nadaljevanje razprave J. Skorzyńskiego o Selbstschutzu, peti koloni na Poljskem. Gre za hitlerjanske enote sestavljene iz Nemcev — poljskih državljanov, ki so pred vojno delovali kot peta kolona, po Hitlerjevem napadu na Poljsko pa so začeli »neposredno akcijo« in potem kot esesovci zagrešili strašne zločine nad poljskim prebivalstvom. Ob teh zločinih se avtor sprašuje: »Ali je šlo za izbruh stoletnega nemško-poljskega antagonizma, ali pa za akcijo za natančno določenim ciljem?« Potem odgovarja z besedami, ki jih je Hitler dne 22. avgusta 1939 naslovil na vodstvene osebe Wehrmachta: »Sklep za napad na Poljsko je sprejet... izdal sem ukaz... da je treba brez usmiljenja uničiti vse moške, ženske in otroke polj-

skega rodu... Poljsko bomo razljudili in jo potem obljudili z Nemci.« Meseca oktobra 1939 pa je šef Selbstschutza dejal: »Naproti si stojita germansko-nordijski in manjvredni slovanski človek. Kakor v starih časih tako bo tudi zdaj odločala pest.«

»OBTOŽNICA« PROTI ZDA

MED knjige, ki obtožujejo to in ono državo oziroma tega in onega velikega politika ali generala za njegova dejanja v zvezi z razvojem druge svetovne vojne, sodi tudi knjiga, ki obtožuje politiko ZDA, zlasti pa pokojnega predsednika Roosewelta (Biggs Davison: The uncertain ally). Roosewelt naj bi bil po ugotovitvah, navedenih v tej knjigi, glavni krivec za razkroj britanskega imperija. Avtorjev ideal je stari kolonialni sistem, in ker se ta sistem ruši, išče krivca med osebami, med državniki, ne vidi pa objektivnih družbenih pogojev, ki nujno terjajo odpravo kolonij in osamosvajanje zatiranih narodov...

MONTGOMERY NA REŠETU

SPOMINI generala Montgomeryja so dvignili mnogo prahu v raznih časopisih in revijah. Samo leta 1958 je bilo objavljenih nad 30 razprav, ki bodisi kritizirajo to in ono poglavje njegove knjige, ali pa kritizirajo druge generale in politične osebnosti, ki da niso upoštevali Montgomeryjevih predlogov. Mnogo zanimanja je vzbudila razprava, ki jo je napisal François Courtet pod naslovom »Ali bi bila vojna lahko končana leta 1944« — če bi bil namreč uresničen načrt, ki ga je bil maršal Montgomery predložil Eisenhowerju. — Med tistimi, ki Montgomeryja žolčno napadajo, je tudi maršal Ettore Bastico, nekdanji komandant italijanskih vojaških sil v Vzhodni Afriki, ki protestira proti Montgomeryjevim »obrekovanjem« v zvezi z njunim »srečanjem« med drugo svetovno vojno. — Pozitivna stran vseh takih in podobnih »obtožitev« in »protiobdolžitev« je v tem, da razkrivajo marsikaj, kar bi sicer težko prišlo na dan.

DA JE PREDSTAVNIK ZAHODNONEMSKA ORGANIZACIJE »Skrb za vojaške grobove« izjavil novinarjem, zbranim v Kaselu, kako je organizacija opravila velikansko delo s tem, da je ugotovila kje so pokopani nemški vojak? Iz druge svetovne vojske je v 54 državah sveta pokopanih 6 milijonov nemških vojakov. Vsekakor v tem številu niso zajeti vsi, toda kljub temu si je potrebno številko zapomniti.

DA JE BILA NAJVEČJA BOJNA LADJA NA SVETU japonska linijska vojna ladja »Yamato«? Isto tonažo je imela tudi vojna ladja »Mussashi«. Obe velikanki so zavezniki torpedirali proti koncu II. svetovne vojne. — Ladji so splovili Japonci v morje leta 1942. imeli pa sta vsaka po 65.000 ton. S posameznostmi konstrukcije so bili seznanjeni razen konstruktorjev samo nekateri japonski admiralji. Ladji sta bili dolgi po 285 m, vsaka je imela 9 topov velikega kalibra, teža vsake granate pa je bila 1450 kg. Ostale največje bojne ladje na svetu so bile: Tirpitz in Bismarck po 45.000 ton (Nemčija), Iowa 45.000 ton (ZDA) in Vanguard 42.500 ton (Anglija).

DA SO ZAVEZNIKI MALO PRED KONCEM II. SVETOVNE VOJNE našli v Nemčiji največji do zdaj zgrajen top na železniških tračnicah? Imenovali so ga Gustaw Geschütz ali Dora, izdelali pa so ga v Kruppovih tovarnah. Uporabili naj bi ga bili v bojnih na liniji Maginot; streljal pa je pri obleganju Sevastopola in preko kanala La Manche v Anglijo. Ni znano, koliko takih topov so zgradili Nemci. Top je bil težak 1344 ton, kaliber je bil 800 mm, cev je bila dolga 32 m, domet pa 73 km.

DA JE BIL ČEH FRANJO ALEKSANDER ZAH GENERAL SRBSKE VOJSKE? Rojen je bil v Olomucu, kasneje pa se je kot diplomirani pravnik bojeval v vstaji na Poljskem leta 1830. Dve leti kasneje, po zadušitvi vstaje, je pobegnil v Francijo, kjer je študiral vojaške znanosti. Nekaj let kasneje je odšel na Dunaj, od koder pa so ga zaradi svobodomiselnih idej izgnali nazaj v Francijo. Tu je postal profesor v znani vojni šoli v Brienu. Nekaj časa je bil tudi prevajalec francoskega poslaništva v Carigradu. Od-

ŠE NE VESTE?

tod je leta 1848 odšel v Srbijo, kjer je kmalu pridobil čin kapitana I. razreda. Po njegovem predlogu so v Srbiji odprli prvo stalno vojaško šolo, Artilerijsko šolo. Zah je postal prvi njen upravnik leta 1850. Pozneje je zasedel vrsto visokih položajev, opravljal pa je tudi v inozemstvu različna vojaška poslanstva. Leta 1875 je postal general in načelnik srbskega generalnega štaba. V prvi srbsko-turški vojni leta 1876 je bil poveljnik Ibarske vojske. Odlikoval se je z veliko osebno hrabrostjo. Ko se je vojna končala, je bil invalid, ker je izgubil zaradi rane nogo. Zaradi invalidnosti je pozneje opravljal samo še častne funkcije. Leta 1883 so ga upokojili z vsemi dohodki. To je bilo priznanje za njegove zasluge. Umrl je v Brnu leta 1893.

DA JE NEMŠKA VOJNA MORVARICA IZGUBILA MED II. SVETOVNO VOJNO 6 linijskih bojnih ladij, tri žepne bojne ladje, tri težke križarke, štiri lahke križarke, nedokončano letalonosilko, 53 rušilcev in 994 podmornic? Ob koncu vojne so zavezniki zaplenili 1789 nemških ladij, ki so si jih potem razdelili med seboj. ZDA so dobile 590 ladij, Anglija 656, SZ pa 543. Od skupnega števila podmornic so jih uničila letala 354, ladje 246, lastne posadke 217, ladje in letala skupno 49, mine 30, podmornice 21, neznano kako pa jih je bilo uničenih 77.

DA SO BILE PRVE SOLE ZA VOJAŠKO IZOBRAZBO USTANOVLJENE V FRANCIJI PROTI KONCU XVII. STOLETJA? To so bile čete, sestavljene iz »kadetov« (»kadet« je bil čin najmlajših sinov plemiških družin). Poskus se ni obnesel. Sredi XVIII. stoletja so spremenili internat za vojne sirote v vojaško šolo (Ecole militaire), to pa za prince. Učili so večinoma predmete, ki niso imeli zveze z vojaško znanostjo. Med veliko francosko revolucijo je bila ustanovljena nova vojaška šola (Ecole de Mars). Leta 1802 je Napoleon ustanovil šolo za pehotne in konjeniške oficirje, ki se je iz nje pozneje razvila znana Vojna akademija v Saint Cyru. V An-

gliji je bila leta 1741 ustanovljena Vojna akademija v Woolvitchu, leta 1802 pa Vojni zavod v Sanderstu. Teda leta je začela pouk tudi Vojna akademija v West Pointu v Združenih državah Amerike. V tridesetih letih XIX. stoletja je znani francoski vojaški teoretik general Henri Jomini, ki je bil takrat v ruski vojski, odprl prvo Višjo vojno, kasneje Nikolajevsko generalštabno akademijo. General Simeon Zorič, po rodu Srb, je odprl prvo nižjo vojno šolo v Rusiji že proti koncu XVIII. stoletja.

DA JE PRVI NAROČIL TOPOVE ZA SRBIJO KNEZ LAZAR? Kot se vidi iz enega izmed pisem Dubrovniške republike, poslanega 1386 knezu Lazarju, si je ta izposodil od Dubrovčanov mojstra Milasija Radisavljevića, »da bi mu napravil baliste in bombe-to-pove«. Fotografski posnetek tega pisma hrani Vojni muzej JLA v Beogradu. Ni znano, če je mojster naročilo tudi izvršil.

DA SO PRVIČ V ZGODOVINI UPORABILI PUŠKE V BOJU MED STOLETNO VOJSKO MED Francijo in Anglijo v bitki pri vasi Crecy leta 1346? Poleg svojih težko oboroženih oklopnikov so Francozi v boju proti Angležem uporabljali tudi puške, cevi, nasažene na lesena kopita. Njihov domet je znašal 30—40 korakov. Toda angleški lokostrelci, ki so bili prva uniformirana pehota v Evropi po propasti rimskega cesarstva, so strahovito porazili Francoze. Njihove puščice so namreč letele 350 korakov daleč. Lokostrelci so lahko izstrelili sto puščic v času, ko so Francozi izstrelili samo enkrat iz svojih pušk. Na francoski strani je v bitki padel tudi češki kralj Jan Luksemburški.

DA JE GIUSEPPE GARIBALDI (1807—1882), PREDEN JE ZAČEL BOJ ZA OSVOBODITEV ITALIJE (torej pred letom 1848), moral kot pripadnik gibanja »Mlada Italija«, pobegniti 1834 v Francijo? To se je zgodilo po eni izmed neuspešnih zarot. Iz Francije je Garibaldi odpotoval 1836 v Južno Ameriko, kjer je postal poveljnik vojske Rio Grande v uporu proti Braziliji. Potem je bil poveljnik mornarice in vrhovni poveljnik vojske Urugvaja proti argentinskemu diktatorju Rozasu.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Začetne težave so za njimi

UPOKOJITEV določenega števila vojaških oseb iz JLA je zdaj v glavnem zaključena. Od leta 1955, ko je bil sprejet zakon o njihovi upokojitvi, pa do začetka letošnjega leta je Komisija za upokojene vojaške osebe pri Izvršnem svetu LRS registrirala 1580 tovarišev in tovarišic, ki so se ji prijavili. V tem številu je zajetih največ upokojenih vojaških oseb iz enot JLA, nastanjenih na območju LR Slovenije, nekaj pa je tudi Slovencev, ki so bili upokojeni v drugih republikah, pa so se po upokojitvi preselili

Značilno je, da se je dosti v Sloveniji upokojenih vojaških oseb izjasnilo za to, da ostanejo še nadalje v Sloveniji, to pa večidel zaradi družinskih razlogov.

Povprečna starost upokojenih vojaških oseb je 42 let. Velika večina le-teh je takoj izrazila željo po ponovni zaposlitvi. Le 12 odstotkov tovarišev se ni želelo zaposliti, to pa predvsem zaradi starosti in slabega zdravja. Precej tovarišev se tudi šola po raznih šolah, bodisi da so jim to omogočila podjetja in ustanove, kjer so zaposleni, ali pa študirajo na lastne stroške. Komisija je posredovala stalno zaposlitev 788 upokojenim vojaškim osebam, 53 pa jih je še vedno nezaposlenih. Takih primerov je največ v odročnih krajih s slabo razvitim gospodarstvom, kjer je težko najti ustrezna delovna mesta. Nasploh pa je treba reči, da so podjetja in ustanove pokazale razumevanje za zaposlitev upokojenih vojaških oseb. Tako je zdaj med zaposlenimi 573 uslužbencev, delavcev pa 69. Zadnje leto so se vsem občutno zvišale povprečne plače, tako tudi upokojenim vojaškim osebam, kar je znak, da so se ljudje že znašli v civilnem življenju in se povečini tudi uveljavili v gospodarstvu.

Razen republiške delujejo tudi okrajne komisije za upo-

kojene vojaške osebe. Zadnje čase, ko so problemi zaposlitve v glavnem že rešeni, je opaziti, da nekatere komisije ne delajo več toliko kot prejšnja leta, nekje pa so jih že razpustili ter njihove naloge prenesli na organe socialnega skrbstva. Še vedno pa se opaža potreba, da komisije spremljajo rast in razvoj posameznikov, ki se kot civilisti niso najbolje vživeli v življenje. Med nezaposlenimi tovariši je nekaj takih, ki so že večkrat imeli zaposlitev, pa niso bili z njo zadovoljni in so jo opustili. Nekateri med njimi so zahtevali delovna mesta, za katera niso bili sposobni, vsaj takoj po upokojitvi ne. S tem pa nihče ne trdi, da tudi v posameznih gospodarskih orga-

nizacijah in ustanovah ni bilo do upokojenih vojaških oseb včasih nepravilnih odnosov.

Razveseljivo je, da se je velika večina upokojenih vojaških oseb takoj vključila v delo političnih ter družbenih organizacij, zlasti v delo Zveze rezervnih oficirjev. Dosti jih tudi sodeluje v organih delavskega in družbenega samoupravljanja. S svojimi dolgoletnimi političnimi izkušnjami in znanjem pridobljajo med NOB in v JLA, so se pokazali kot koristni, pomenijo pa veliko oporo političnemu delu, zlasti na vasi.

Zdaj lahko rečemo, da so največje težave teh tovarišev, zvezane z njihovim prehodom iz vojaškega v civilno življenje, v glavnem že za njimi in da so ustvarjeni vsi osnovni pogoji za njihov nadaljnji razvoj.

-mp-

Patrulja v snegu

Vesti iz Kopra

Občni zbori ZB v koprskem okraju, kar jih je bilo sklicanih decembra lani, so bili zelo dobro obiskani, zlasti pa v občinah Postojna, Ilirska Bistrica in Sežana. Na zborih je prišlo do izraza zlasti živo zanimanje za novo socialno zakonodajo, ki se tiče bivših borcev in aktivistov. Ponekod so občni zbori trajali tudi po tri ure ali še dlje.

Na ozemlju bivše cone B je pri nekaterih kategorijah družinskih vojaških vojnih invalidov vzbudila dokaj negotovost ukinitve posebnega conskega dodatka v invalidnini. Ta dodatek so prejemali invalidi v bivši coni B STT, po priključitvi pa jim ga niso ukiniteli. To so storili šele zdaj, po povečanju invalidnin. Tako se je zgodilo, da imajo zdaj

nekateri družinski invalidi nižje prejemke, kot so jih imeli pred povečanjem invalidnin. Toda takih primerov je malo; če bi jih pa hoteli rešiti, bi zadostovalo pol milijona dinarjev letno.

Komisija za priznavanje službenih let med NOB je lani rešila 630 prošelj. Vsaka občina v okraju je prispevala iz svojih sredstev za reševanje socialnih vprašanj članov ZB povprečno po 230.000 dinarjev. Otrok padlih borcev, ki še niso preskrbljeni, je v okraju še 371, otrok žrtev fašističnega nasilja pa 62. Še vedno žive nekateri bivši borci v neprimernih socialnih razmerah. Znan je primer nosilca Spomenice, ki ima toliko zemlje, da mu ne pripada nobena socialna dajatev, toda

tovariš je bolan, delati ne more, prav tako pa je bolna njegova sestra, ki živi z njim v skupnem gospodinjstvu. Okrajni odbor mu pomaga z občasnimi denarnimi in materialnimi podporami.

Po podatkih okrajnega odbora ZB so člani ZB lani vložili približno 150 zahtevkov za zvišanje prejemkov, ker imajo dohodek nižje od 16.000 dinarjev. Od tega števila je 72 zahtevkov v začetku januarja že bilo na Zavodu za socialno zavarovanje, rešenih pa je bilo samo 18. Zavarovanci so namreč vlagali prošnje brez zadovoljive dokumentacije. Z rešitvijo v smislu zakona se bo materialni položaj nekaterih tovarišev precej izboljšal, saj imajo zlasti nekvalificirani delavci v nekaterih mehaniziranih tovarnah, kot n. pr. v Tomosu, razmeroma nizke plače.

● **ŠKOFJA LOKA** — Za občinski praznik, ki ga v Škofji Loki praznujejo vsako leto 18. decembra, so odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOV na gasilskem domu v Gostetah. V Škofji Loki so odprli nov kinematograf, novo skladišče veletrgovine »Loka« in v Poljanah nov obrat tovarne »Planika«.

● **BOSANSKI NOVI** — V vasi Ravnice na Kozari so v začetku decembra lani odkrili spomenik padlim borcem in partizansko pokopališče. Na spomeniku so vklesana imena 63 padlih borcev in 190 žrtev fašističnega nasilja iz te vasi.

● **KOPER** — Dne 20. decembra 1959 so pred Osnovno šolo na Belvederu, kjer so nekdaj stali znani koprski fašistični zapor, v okviru zaključne okrajne prireditve v čast 40-letnice KPJ, odkrili spominsko ploščo. Med drugim so se na proslavi spomnili tudi Pinka Tomažiča, ki so ga fašisti ustrelili pred 18 leti.

● **TUZLA** — V okviru zaključnih proslav 40-letnice KPJ in SKOJ so v Tuzli odkrili konec decembra spomenik partijskemu voditelju Mitru Trifunoviću, ki je bil sodelavec Djure Djakovića.

● **NOVA GORICA** — Konec decembra lani so na samotni kmetiji Krašče nad Postavnom v Kanalski dolini odkrili spominsko

KRATKE NOVICE

ploščo v spomin na 25. november 1941, ko je bila v tej hiši prva konferenca OF za Kanalsko dolino. Svečanosti se je udeležilo precej bivših borcev, lastniki kmetije pa so dali denarno pomoč.

● **TITOGRAĐ** — V Danilovgradu so za Dan JLA odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz tega kraja in bližnje okolice. Svečanosti se je poleg predstavnikov ljudske oblasti in političnih organizacij udeležila velika množica ljudi.

● **BEograd** — Prve dni decembra lani je bil v Beogradu sestanek Izvršnega odbora Zveze vojaških vojnih invalidov. Na sestanku so razpravljali o gradnji okrevališč za vojaške vojne invalide, o stanovanjskem vprašanju ter rehabilitaciji in prekvalifikaciji invalidov. Odobrili so tudi program proslave 40-letnice »Invalidskega lista« in njegovo založniško dejavnost.

● **ZAGREB** — V Moderni galeriji Jugoslovanske akademije so na čast 40-letnice KPJ odprli razstavo »Umetnost v revoluciji«. Priredila jo je Zveza upodabljajočih umetnikov Jugoslavije.

● **ORMOŽ** — Na Kogu je bila konec decembra proslava 40-letnice KPJ. Ob tej priliki so odkrili spominski kip znanega revolucionarja Jožeta Kerenčiča, ki je bil leta 1941 na tem področju organizator oborožene vstaje in so ga Nemci zato decembra istega leta ustrelili v Mariboru. Istčasno so odkrili na Kogu še dve spominski plošči z imeni osemindvajsetih žrtev fašističnega nasilja s tega področja.

● **BEograd** — Ob proslavi 40-letnice Zveze židovskih občin Jugoslavije so konec decembra lani na židovskem pokopališču v Beogradu pokopali posmrtno ostanke 900 žrtev fašizma, večino ma Židov iz Avstrije, ki so jih pred tem prepeljali iz Zasavice.

● **VARŠAVA** — Blizu Gdinje so našli grob 143 žensk, ki so jih nacisti pobili pozimi leta 1945. Po pripovedovanju okoliških prebivalcev so nacisti v gozdu Vejhe-rovu postrelili 400 Poljakinj in Madžark iz koncentracijskega taborišča Stutthoff. V omenjenem grobišču so najbrž žrtve tega pokola.

● **SPLIT** — Ob obletnici smrti narodnega heroja Ivana Lučića-Lavčevića so v mestu odkrili njegov spominski doprski kip. Svečanosti se je udeležilo precej pokojnikovih soborcev in ostalih državljanov.

Za mlade bralce

Črtomir Bohinjc

Ilustriral Karlo Hrovatin

KAKO SO OTROCI UKANILI FAŠISTE

OD TAKRAT je pretekla že vrsta let.

Sneg je bil že izginil z ljubljanskega polja. Ostalo ga je le nekaj umazanih zaplat na Katarini in Krimu. Vsak dan smo hrepeneče zrl v temne gozdove. Želeli smo si, da bi bili tam, pri naših partizanih. V temnih pomladanskih nočeh smo prisluškovali vsakemu strelu. Poznali smo partizansko zbrojevko, ki je vsako noč regljala pod Toškim čelom. Njeni rafali so bili kratki, zvok bobneč. Odgovarjale so ji klepetave italijanske brede. Vselej, kadar se je oglasila partizanska zbrojevka, so brede za hipec utihnile. Prav tako, kot umolknejo v vasi majhni kužki, kadar zalaja mesarjev volčjak.

S srcem smo bili torej že partizani in bili bi tudi že zdavnaj pri njih, da niso fašisti ogradili mesta z visoko ograjo iz bodeče žice in ga obdali z vencem trdnjav iz betona in železa. K partizanom torej nismo mogli, zato pa smo jim pomagali v mestu, kolikor smo mogli.

Spominjam se, kako so nam nekoč starejši tovariši naročili, naj ugotovimo število vojakov v bunkerju, ki je stal sredi polja, na koncu ceste v Šiški, tam, kjer je zdaj Litostroj. Ugotoviti pa bi morali tudi število strojnic v bunkerju. To je bila dokaj težavna naloga, saj vojaki niso pustili nikogar blizu.

Nekega popoldne smo se zbrali na travniku in pričeli razpravljati, kako bi izvedli nalogo. Najprej smo sklenili, da pojmeta dva tovariša nabirat travo za zajce v bližino bunkerja. To sta bila Tine in Marko. (Takrat smo skoraj pri vsaki hiši redili zajce, ker sicer ne bi nikoli jedli mesa.)

Oborožena s srpom in vrečama sta se odpravila na delo. Od daleč smo ju napeto opazovali. Kmalu smo videli, kako žanjeta travo že blizu ograje iz bodeče žice, ki je obkrožala bunker. Potem pa smo zaslišali kričanje in trumo vojakov, ki so vdrli iz hiš

ter obkolili Marka in Tine. Odvzeli so jima vreči in srp ter ju zvezli v hišo, kjer so stanovali. Ustrašili smo se, misleč: zdaj sta tovariša ujeta in tega smo mi krivi. Že smo se pričeli razhajati. Sklenili smo, da pojmeta dva izmed nas k Tinetovi in Markovi materi ter jima povesta, kako je bilo...

Toda zvečer sta se Tine in Marko vrnila, vsa lisasta od klofut, rdeča in pretepena, da nekaj dni nista mogla sedeti. Fašisti so ju bili pretepli s pasovi in palicami, jima odvzeli vreče in srp, potem pa so ju zapodili domov. Poveljnik jima je še zagrozil, da če se še kdaj prikažeta, ju bodo ustrelili brez opozorila. Tako je naš prvi poskus propadel.

Skojevci pa ne bi bili mladi komunisti, če bi pri prvem neuspehu vrgli puško v ko-

ruzo, zmajali z rameni in rekli, da naloge ni mogoče izvesti. Začeli smo znova tuhtati.

Pomagalo nam je naključje. Zvečer smo namreč opazili tole: vojaki so pripeljali mulo z dvema kotloma, iz bunkerja sta prišla dva vojaka s skodelami vseh vojakov in kuharji so začeli deliti večerjo. In takoj nam je šinilo v glavo: vojakov je toliko, kolikor skodel sta prinesla vojaka.

Naslednji dan opoldne sta se splazila Tine in Mirko, spet oborožena s srpom in vrečo za travo, bliže k cesti, kjer so hodili vojaki po hrano. Kuharji namreč niso hodili radi z mulo po stezah, zato so morali vojaki ponjo na cesto. Tako sta Tine in Marko videla, kako sta vojaka postavila skodele v vrsto, kuhar pa jih je z zajemalko napolnil. Medtem sta Tine in Marko preštela skodele, ki so se bleščale na soncu kot srebro, saj so bile iz aluminija.

Tako smo zvedeli za število vojakov. Morali pa bi ugotoviti še njihovo oborožitev. Toda kako? Spet smo tuhtali, da so nas kar glave bolele.

Spet nam je pomagalo naključje. Ko smo sedeli na travniku in se vročekrvno prepirali, je švignil mimo nas Kosov maček. Dobro smo poznali starega razbojnika, ki je kradel piščance in zajčke. V Kosovi hiši je bil bunker; stanovalce so Italijani izselili v mesto, okna zazidali in napravili v zidu strelne line, zidove pa prepleskali z rjavimi in zelenimi lisami. Doma je ostal le maček. S svojo

zvitostjo je kljuboval številnim poskusom novih stanovalcev, da bi ga spravili ob kožo in napravili iz njega okusno obaro. Vztrajno je hodil spat v svoje nekdanje domovanje. Plazil se je skozi ograjo iz bodeče žice in nekajkrat pošteno prestrašil vojaka na straži, nagel kot puščica in tih kot prikazen.

Ujeti to prekanjeno zverino je bilo sila težko. Podili smo se za mačkom po polju, dokler se ni zatekel v drvarnico neke sosedne hiše. Odmetali smo najmanj dva metra drv, preden je bil maček v naših rokah. Opraskal me je po roki, ko sem ga tlačil v vrečo. Še tu ni dal miru, obupno se je boril za prostost. Doma sem ga spravil v star zaboj in ga pokril s staro odejo, a kljub temu me je kmalu prišla mama vprašat, koga mučim v kleti.

Kmalu po policijski uri, ko so se ceste že zdavnaj spraznile, sem se splazil v klet. Maček je bil skoraj zadušen, gledal me je s svetlimi očmi, polnimi strahu in sovraštva. Malo je manjkalo, pa bi mi ušel. Na rep sem mu privezal pločevinasto škatlico od paste za čevlje in ga porinil skozi okno. Kot strela je švignil naravnost proti domu. Čez travnik je odmevalo zvončkljanje. Komaj sem utegnil steči k oknu v stanovanju, od koder se je videl bunker, ko sem že zaslišal prestrašeni klic italijanskega stražarja.

Potem je počil strel, za njim je zadrdralo in začele so grmeti ročne bombe, da se je kar bliskalo. Brž sem ugotovil, da imajo vojaki v bunkerju dve strojnici. Pokanje ni prenehalo vso noč. Posadke bunkerjev vzdolž žične ograje so se nalezle strahu druga od druge. Ob vsej severni meji Ljubljane je regljalo, z Gradu so svetili z žarometom in po cestah so brneli avtomobili, polni do zob oboroženih Italijanov.

Pa maček? Videli smo ga drugo jutro, kako je mežikal v sonce in si lizal tačice. Brke so mu posmodile bombe, ves je bil opraskan, toda ostal je živ. Od daleč smo gledali italijanske oficirje, kako hodijo po polju okoli bunkerjev in iščejo sledove »skrivnostnih nočnih napadalcev«. Vojaki pa so poizvedovali pri okoliških hišah, če je ponoči kdo slišal ali videl partizane.

Tako smo opravili nalogo. Tovariši so se povrh še smejali, ko smo jim pripovedovali, kakšen strah je povzročila sovražniku navadna škatlica od paste za čevlje — privezana za mačkov rep.

BOREC

1960

ŠT. 3

VSEBINA 3. ŠTEVILKE

Naši otroci (France Sušteršič)	97
Prijetna presenečenja (Mile Pavlin)	99
Sinčku je dala ime Svoboda (Katja Spur)	102
Mračna doba (Ivan Goran Kovačič)	103
Partizanka Ana Marija (Andrej Pagon-Ogarev)	105
Kaj takega svet še ni doživel (Lord Russel)	107
Srd nas združuje (Seweryna Szmaglewska)	110
Pripoved o črnih dneh (Tončka Kukavica)	112
Pisma talcev (zbral Stane Terčak)	113
Ali si razumela, Maria Rosa? (Renata Viganò)	115
Diverzantska akcija v Anhovem (Alojz Ravbar)	117
Ob šestdesetletnici pisatelja Toneta Seliškara	119
Vesela povest o bolečem zobu (Tone Seliškar)	121

OKNO V SVET

V Afriki mnogo novega (Boris Pahor)	123
Pospravljene barikade in atomska goba (Jože Sircelj)	128
Obsojen zaradi nepokorščine (Jean Le Meur)	131

MIMO NAŠIH KNJIŽNIH IZLOŽB

Komisarjevi zapiski — II. del (Stane Škrabar)	133
---	-----

IZ NAŠIH KINEMATOGRAFOV

»Revolucionarni val« in »Arbisima« (Mile Pavlin in France Sušteršič)	135
--	-----

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Kaj je pokazal popis članov ZB (F. Sušteršič)	136
Ustanovitev socialnega sklada ZB	137
Zahvala tovarišu Titu	137
V korak s šolsko reformo (Mile Pavlin)	137
Koristna pobuda iz Maribora (France Filipič)	138
Pojzvedba	138
Treba bo pohiteti (Mile Pavlin)	139
Kdo ju pozna?	140
Prosimo za podatke (Lojze Vršnik)	140

KRATKE NOVICE 141

ZA MLADE BRALCE

Pionir Lojze (A. J.)	142
»Ura« je prišla v prave roke (Mile Pavlin)	144

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič, in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišeji, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

OBVESTILO NAROČNIKOM

Naročniki na revijo »Borec« plačujejo naročnino dokaj redno. Uprava in uredništvo revije pa prosita, da naročniki poravnajo po možnosti celoletno naročnino (600 dinarjev) naenkrat ali vsaj v dveh obrokih po 300 dinarjev. Nadalje naprošamo naročnike, naj na poštne položnice, kadar naročnino pošiljajo po pošti, čitljivo in razločno napišejo svoj popolni naslov: priimek, ime, kraj, pošto, hišno številko, ulico. Prav tako je potrebno napisati, za kaj je namenjena vsota: ali za naročnino na revijo »Borec« ali za naročnino na knjige, za oglase ali za kaj drugega.

Odpovedi med letom lahko upoštevamo samo v posebnih primerih, kakor je na primer smrt naročnika, daljša odsotnost in podobno. Redno odpoved je potrebno poslati proti koncu tekočega leta za prihodnje leto. Naročnike tudi prosimo, da sproti sporočajo upravi revije »Borec« vse spremembe naslovov, selitve, oziroma spremembo imena podjetja, ulice ali kraja.

Prosimo naročnike, naj gornja priporočila upoštevajo. Tako bodo redno prejeli revijo, upravi pa bodo prihranili nepotrebne stroške.

Slika na naši naslovn strani, ki predstavlja prelaz Vršič v Julijskih Alpah, je del akademskega slikarja Ljuba Ravnikarja.

Vršič je važna prehodna točka iz doline Save Dolinke v dolino Soče. Zaradi nadmorske višine 1661 m je del leta pod snegom in praktično neprehoden. Cesto so med I. svetovno vojno zaradi oskrbovanja Soške fronte zgradili pod vodstvom avstrijskih vojaških inženirjev ruski vojni ujetniki. Mnogo jih je pomrlo od lakote in izčrpanosti, precel pa so jih tudi pobili snežni plazovi. Po I. svetovni vojni je na Vršiču potekala jugoslovansko-italijanska državna meja.

Maja 1945 je IV. jugoslovanska armada osvobodila Trst. III. armada pa je preko Stajerske prodirala na Koroško. Iz motoriziranih enot IV. armade je bil ustanovljen posebni motorizirani odred: iz 11. brigade 26. divizije, baterije protitankovskih topov, 3. motoriziranega divizion in tankovske čete. Odred je bil ustanovljen v Bazovici 3. maja 1945, njegova naloga pa je bila prodreti od Trsta proti Idriji, po dolini Idriice in Soče v Tolmin. Zaradi porušenih mostov se je moral odred vrniti in preko Gorice oditi v Tolmin. Dne 7. maja je odred dospel v Kobard in Bovec z namenom, nadaljevati pohod čez Vršič v Kranjsko goro in naprej čez prelaz Podkoren na Koroško. Toda Vršič je bil pod snegom in zato neprehoden. S sodelovanjem prebivalstva okoliških vasi so borci očistili cesto zametov in plazov, tako da je odred lahko 8. maja nadaljeval svojo pot in se pojavil v Kranjski gori popolnoma nepričakovano. Po dvehurnem boju je prisilil k vdaji sovražno enoto, ki je štelala okoli 500 vojakov. Se istega dne se je del odreda odprl v Celovec, kjer so bili že zavezniki.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 3 — Letnik XII — Marec 1960

Naši otroci

Liv. št. 10847/60.

NASLOV tega članka se bo morda zdel kakemu bralcu naše revije malce nenavaden, je pa kljub temu primeren. Gre namreč za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Čeprav niso več otroci v običajnem smislu besede, jih vendarle še zmerom tako imenujemo. Z besedo otrok je namreč tesno povezan pojem skrbi — otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja pa posveča naša družba posebno skrb: skuša jim nadomestiti padle očete in matere ter jim olajšati pot v življenje.

Star pregovor pravi: »Majhni otroci — majhne skrbi, veliki otroci — velike skrbi.« Kdor ima z njimi opravka, ve, da je to res. Največ težav je pri otroku takrat, ko se je že poslovil od otroških let, ko je začel spoznavati življenje in njegove zahteve ter razmišljati o poklicu, ki naj bi se mu posvetil. Zato je skrb za sinove in hčere padlih še vedno ena pglavitnih nalog Zveze borcev. Ne gre namreč zgolj za njihove gmotne probleme (le-te je zadovoljivo rešila zlasti uredba o posebnem invalidskem dodatku). Gre tudi za vzgojo teh otrok, za tako vzgojo, kakršno so jim želeli njihovi padli očetje in matere, kakršno zaslužijo kot naši otroci.

Da bi bila skrb za te otroke čimbolj sistematična, je Glavni odbor Zveze borcev organiziral leta 1951 anketo, ki je vsestransko osvetlila njihove socialne, zdravstvene in vzgojne probleme. Po tej anketi jih je bilo leta 1951 nekaj nad 12.000 še nepreskrbljenih; večina izmed njih ni imela možnosti za strokovno izpopolnjevanje oziroma šola-

nje (v srednjih in višjih šolah jih je bilo le okrog 1500). Premnogo jih je bilo doma, na kmetih, kjer so pomagali pri delu, čeprav bi bili šli radi v šolo.

Ko je Zveza borcev analizirala stanje teh otrok in seznanila z njim organe oblasti, je naletela na popolno razumevanje. Najprej so dobili pomoč tisti, ki so se že šolali, potem pa tudi vsi ostali, ki so se želeli usposobiti za ta ali oni poklic. Tako je dala družba od leta 1951 do 1957 (ko je izšla uredba o posebnem invalidskem dodatku) za štipendije otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja vsako leto okrog 150 milijonov dinarjev. Če pa prištejemo še pomoč v obleki in obutvi, sredstva za počitniške kolonije in drugo, je znašala ta pomoč vsako leto okrog 200 milijonov dinarjev.

Po ugotovitvah omenjene ankete je bilo med otroki padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja tudi mnogo takih, ki so prekoračili štirinajsto leto z zelo skromno šolsko izobrazbo (nekaj jih je imelo komaj dva razreda osnovne šole). Treba je bilo torej poskrbeti za možnost njihove dopolnilne izobrazbe, kakršna je pač potrebna za nadaljnje šolanje, oziroma za pridobitev raznih poklicev. Tako je začela leta 1953 delovati prva dopolnilna šola v Kranju, pozneje pa so ustanovili take šole tudi v drugih okrajih. Vseh skupaj jih je bilo v Sloveniji osem in si je v njih pridobilo osnovnošolsko izobrazbo okrog 600 otrok. Zdaj imamo še tri dopolnilne šole, ki jih obiskuje 151 otrok. Pri učenju so deležni vsestranske pomoči, zato so njihovi učni uspehi povsem zadovoljivi.

Boža Ilić: Vjazma. — Pojasnilo k sliki: Neka dalmatinska enota je leta 1944 našla v neki votlini skupino 50 razmesarjenih žensk in otrok. Med trupli je kobacal samo enoletni otročiček. Čudno naključje je hotelo, da se mu ni nič zgodilo. Borci so otročička vzeli s seboj, negovala ga je neka bolničarka. Ime otročička — deklice, ni bilo znano. Istega dne je prišla vest, da so Rusi na vzhodni fronti osvobodili mesto Vjazma. Zato je nekdo predlagal, naj bi deklica dobila ime Vjazma. Malo Vjazmo so nato poslali v Italijo, kjer se je zdravila v neki zavezniški bolnišnici. Ostala je živa in je zdaj stara 17 let.

Leta 1957 je bila sprejeta uredba o posebnem invalidskem dodatku. Tako je naša ljudska oblast s predpisom rešila gmotni problem vseh otrok padlih borcev. Enake pomoči kot otroci padlih borcev so deležni tudi otroci žrtev fašističnega terorja (le-tem dajejo štipendije občinski ljudski odbori).

Rešitev gmotnih vprašanj teh otrok (zlasti uredba o invalidskem dodatku) je v zadnjih treh letih močno vplivala na izbiro njihovih poklicev. Število tistih, ki obiskujejo srednje šole in univerzo, se je v primeri s prejšnjimi leti podvojilo, hkrati pa se je občutno zmanjšalo število tistih, ki se brez kvalifikacij vključujejo neposredno v proizvodnjo.

Pri izbiri poklicev so ti otroci deležni tudi moralne pomoči. Pred koncem vsakega

šolskega leta napravijo organizacije ZB pregled, koliko otrok zaključuje obvezno šolanje. Potem v večini okrajev skličejo sestanke z otroki in njihovimi skrbniki ter skušajo ugotoviti, kakšne so sposobnosti vsakega posameznega otroka in kakšen poklic bi bil najbolj primeren zanj. Organizacije ZB jim pomagajo priskrbeti učna mesta, oziroma jim omogočijo sprejem v razne šole in internate, ko pa so že v šolah, spremljajo njihove učne uspehe, se posvetujejo o njih z učnim osebjem ter jim priskrbijo pomoč pri učenju, če je potrebno.

Zdaj je še okrog 5000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki še niso preskrbljeni (ki se ob pomoči družbe še učijo, oziroma šolajo in pripravljajo na samostojno življenje). Vsakomur izmed njih je

omogočeno, da se usposobi za tak poklic, ki mu najbolj ustreza.

Gmotno vprašanje teh otrok je torej zadovoljivo rešeno. Toda — kakor že rečeno — pri skrbi zanje ne gre samo za gmotno, ampak tudi za vzgojno plat. Na tem področju so mnoge naše organizacije še neizkušene, nekatere pa tudi premalo pozorne. Zato bi bilo prav, če bi vsi odbori ZB skrbno premotrili to nalogo in ji posvetili prav toliko truda, kot so ga v prejšnjih letih posvečali gmotnemu vprašanju. Največ jim lahko v vzgojnem pogledu pomagajo s čim pogostejšimi neposrednimi stiki z njimi. S tem v zvezi ne bo odveč, če znova podčrtamo tudi pomembnost počitniških kolonij, ki niso potrebne samo za utrjevanje zdravja otrok, ampak so tudi važno vzgojno dopolnilo. Taka dopolnila so koristna tudi zato,

ker šola še vedno premalo seznanja mladino s tradicijami narodnoosvobodilne borbe in ker je vzgoja v večini naših internatov še precej starokopitna. (V internatih je zdaj okrog 1200 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.)

Vzgojne pomanjkljivosti pa spričo splošne skrbi za te otroke v minulih letih le niso bile tako občutne, da bi bistveno vplivale na njihov razvoj. Na splošno smo lahko veseli, ko gledamo njihovo rast, ko jih srečujemo v mladinskih organizacijah in raznih društvih pa na delovnih akcijah širom po domovini.

Veseli smo, ko vidimo, da ti otroci rastejo in se razvijajo tako, kot so jim želeli njihovi očetje in matere. Njim, padlim borcem in borkam, je skrb družbe za njihove otroke najlepša zahvala.

F. Š.

Prijetna srečanja

Njihovi starši so žrtvovali za svobodo največ, kar so imeli: svoje življenje. Enim je padla mati, drugim oče, nekaterim celo oba...

Ko se spominjamo tega in onega padlega borca, se včasih vprašamo, kako je z njegovim otrokom. Takrat, ko mu je padel oče, ko mu je padla mati, je bil še čisto majhen, morda se je komaj rodil. Zdaj je že velik fant. Vemo sicer, da je družba poskrbela zanj in mu dala vse možnosti za razvoj — pa vseeno bi radi kaj več vedeli o njem in se z njim pogovorili iz oči v oči. Zanima nas, kako se spominja svojega očeta ali matere, kako se uči, za kakšen poklic se je odločil...

Poiskali smo nekatere izmed teh otrok, ki pravzaprav niso več otroci, in jih povprašali to in ono. Poglejmo, kaj so nam povedali.

»OČETA SE LE MEDLO SPOMINJAM...«

Zdaj je Jure Kraigher študent šestega semestra fakultete za gozdarstvo, agronomijo in veterinarstvo v Ljubljani. Kot vnet ljubitelj prirode se je vpisal na oddelek za gozdarstvo. V prostem času je namreč navdušen tabornik, eden izmed veteranov v Šiški.

Po pripovedovanju matere ve, da je bil njegov oče italijanski državljani in so ga zato fašistični okupatorji kmalu odpeljali iz Ljubljane v Italijo, v »bataglioni speciali«, po naše rečeno v delavske enote, kjer so služili politično sumljivi italijanski državljani, seveda brez orožja. Po kapitulaciji

Italije je kot tisoči drugih Slovencev tudi Juretov oče vstopil v NOV, v eno izmed prekomorskih brigad, in padel blizu Mostarja.

Ostala je sama mati z dvema sinovoma. Tudi mlajši Juretov brat je tabornik in smučar, zdaj pa hodi v 3. razred gimnazije v Šentvidu. Posebnega invalidskega dodatka brata ne prejmeta, ker je mati zaposlena in njeni prejemki presegajo določeni cenzus. Pač pa oba prejmeta otroško doklado in invalidnino po padlem očetu.

Najbolj si Jure želi (in tudi prizadeva), da bi čimprej končal šolanje in se zaposlil. Pri tem pa ne zanemarja dela v političnih in družbenih orga-

nizacijah. Že leta 1957 ga je osnovna organizacija ZKJ na terenu sprejela v svoje vrste, kmalu nato je postal član občinskega komiteja LMS in predsednik komisije za šolsko mladino pri občinskem komiteju. Pa tudi pri tabornikih ni brez »funkcije«: zdaj je blagajnik taborniškega kluba »Zaspani polh«. Bil je že v inozemstvu, na taborjenju z otroki padlih borcev v Avstriji, drugače pa preživi počitnice — pod smreko ob Bohinjskem jezeru (točneje rečeno, spi v šotoru).

»RADA BI POSTALA OTROŠKA ZDRAVNICA...«

Nataša Nahtikova je študentka medicinske fakultete v Ljubljani in je ponosna na to, da z izpiti ni v zaostanku, čeprav je ravno zdaj na polovici študija. Tudi vnaprej namerava redno polagati izpite, diplomirati, postati zdravnica splošne prakse, potem pa se namerava specializirati za pediatrijo.

Tudi ona se očeta in matere komaj še spominja. Očeta, ko je nekoč tekkel za njo na cesto, in matere, ki jo je oblačila na zaboju za drva. Oče, magistralni uradnik, starešina So-

kola na Viču, je že spomladi 1942 odšel k partizanom, kmalu za njim pa je morala iz mesta tudi mati, ker so jo iskali fašisti. Komaj tri leta staro Natašo je mati skrila pri zavedni družini, potem pa jo je slučajno našla teta in jo vzela k sebi. Očeta in matere ni videla nikoli več. Oba sta padla v Roški ofenzivi leta 1942 in sta bila tudi blizu skupaj pokopana, dokler matere niso po vojni našli in jo prepokali.

Nataša zdaj živi pri teti in babici. Njihovo stanovanje pa je majhno, hišica tudi, čeprav leži na lepem kraju sredi vrtov in sadovnjakov v Trnovem v Ljubljani. Nataša spi v kuhinji na divanu, poleti se uči zunaj ali celo na poti in šolo, pozimi pa kar v kuhinji, kjer ženske kuhajo in preživijo večino dne, saj je v sobi mraz. Poleg učenja ima še eno skrb — pomaga teti in babici pri gospodinjstvu. Prejema pokojnino po očetu, invalidnino in otroški dodatek — skupaj okrog 10.000 dinarjev. Za študij medicine se je odločila že zgodaj, saj se je že kot otrok najraje igrala »bolnišnico«.

Tudi Nataša dela v političnih organizacijah: v Zvezi študentov in LMS kot članica, v Zvezi vojaških vojnih invalidov na terenu pa so jo nedavno izbrali v odbor. Do zdaj je bila samo dvakrat v koloniji otrok padlih borcev, drugače pa se med počitnicami pripravlja na izpite, ali pa se zaposli, da bi kaj zaslužila. Tako je bila lani sanitarni tehnik v »Rogu«, nekoč je bila na občinskem ljudskem odboru, neko poletje pa je zavijala bonbone pri »Šumiju«, česar se zelo rada spominja. Zraven študija tudi inštruiira. Lani je imela dva učenca, letos pa samo enega, ker nima časa, saj ji je prva skrb študij.

»RAD BI ŠEL NA TEHNIČNO SREDNJO ...«

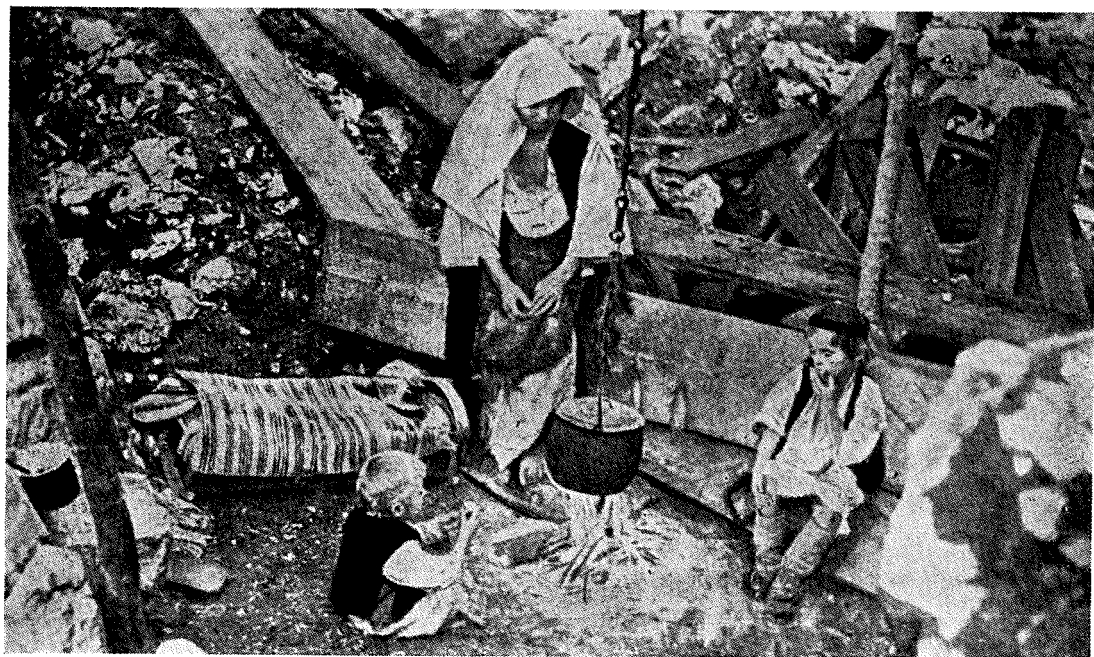
Jože Guštin, doma iz Trnovca pri Metliki, je zdaj vajenec. Uči se za kovinostrugarja in hodi v 2. razred vajeniške šole na Viču, praktično pa dela pri Toplovodu. Končal je 4. razred osnovne šole in 4 razrede gimnazije (oziroma osemletko).

Rodil se je leta 1942, torej tisto leto, ko je njegov oče že

spomladi odšel k partizanom. Leta 1944 so očeta nekje pri Višnji gori ujeli in odpeljali v Dachau, kot pripoveduje njegov tovariš, ki se mu je takrat posrečilo uiti. Iz Dachaua se ni več vrnil kot toliko drugih... Jože prejema 6500 dinarjev posebnega invalidskega dodatka in 200 dinarjev invalidnine. Doma imajo 7 ha zemlje, sam pa zasluži 3500 dinarjev na mesec. Tako lahko plačuje oskrbo v domu. Bil je že na delovni akciji v Vodichah, letoval je s kolonijami Zveze borcev v Bakru, Tolminu in v Poljanah nad Škofjo Loko. Lani je bil v Omišlju, kjer pa je oskrbnino že delno sam plačal.

Tudi Jože se ne spominja očeta, saj se je šele rodil, ko je oče že odšel od doma. Prav tako se ne spominja bojev, ki so divjali okoli njegove rojstne vasi leta 1942 in 1943. Tudi tega ne ve, v kateri brigadi se je bojeval njegov oče.

Jože je na pogled droben fantič, toda dober učenec, ki tudi v političnem in družbenem življenju šolskega kolektiva precej pomeni. Zaradi njegovega dela v mladinski

Nekoč... Komaj poldrugo desetletje je minilo od takrat. Kakor nešteto drugih, tako je tudi ta mati ostala sama z otroki v porušenem domu...

Otroci padlih borcev (brez obeh staršev) na počitnicah v Portorožu januarja letos

organizaciji so ga že lani aprila sprejeli v ZKJ, ko je bil star šele sedemnajst let. Je član internatskega odbora LMS in sekretar LMS izmene v tovarni, kjer dela. Ko bo končal vaješko šolo, bi rad nadaljeval šolanje v Tehnični srednji šoli.

»OSTAL BOM V SLOVENIJI...«

Zdravku Stankoviću je stekla zibelka usodnega leta 1942 v bosenski vasi Tomašica v prijedorskem okraju. Očeta se ne spominja, ker je maja 1942 odšel od doma in se ni več vrnil. Mati mu je povedala, da je bil njegov oče v 7. banjski diviziji in da je padel v začetku leta 1943. Najbrže je ostal nekje na poti proti Neretvi ali na Sutjeski.

Zdravko je končal 4 razred osnovne šole, nato pa je ostal doma, na posestvu. Imajo 10 ha zemlje. Razen njega sta doma živela še poročena sestra in brat. Tri leta je bil doma in ostal bi bil nekvalificiran kmetijski delavec, če ne bi zanj poskrbela Zveza borcev. Poslali so ga v Slovenijo in zdaj hodi v II. razred vaješke šole na Viču. Še leto in postal bo strojni ključavničar. Prejema 8000 dinarjev posebnega invalidskega dodatka. Včasih ga je prejemal zelo ne-

redno, zadnje čase pa se je tudi to uredilo. Nekaj pa tudi sam zasluži z delom v tovarni, kjer imajo praktični pouk. Tudi Zdravko je član ZKJ in LMS; je tudi član komisije za higieno v internatski skupnosti.

Ko smo ga vprašali, kako se počuti v Sloveniji, je rekel, da zelo dobro in da bo po končani šoli ostal v Sloveniji, ker se je pri nas izšolal in ker zdaj kolikor toliko že zna naš jezik. Šola mu gre bolj težko, ker nima potrebne predizobrazbe. Vzgojitelj pa je povedal, da težave premaguje s pridnostjo in daljšo pripravo. Kot drugi otroci iz drugih republik, ki imajo manjšo predizobrazbo, je tudi Zdravko končal pripravljalni razred za vaješko šolo in je tako zdaj že tretje leto pri nas. Posebno težka predmeta sta mu slovenščina in matematika, kar je pač razumljivo, toda upa, da bo zdelal in končal šolo tako, kot se spodobi, da ne bo osramotil sebe in tistih, ki so ga poslali v šolo.

Mnogo jih je še, s katerimi bi se radi srečali in se takole pogovorili z njimi. In zelo smo veseli, ko iz teh pogovorov spoznamo, da fant ali dekle, ki so mu med vojno padli starši v vrstah borcev za svobodo, raste in se razvija v zavednega graditelja socializma in da mu je družba dala vse, kar je mogla, da bi se oddolžila njegovemu padlemu očetu ali materi.

»NISEM SE ŠE DOKONČNO ODLOČILA...«

Breda Krajgherjeva je zdaj študentka 2. semestra filozofske fakultete v Ljubljani, oddelka za psihologijo. Ne ve še, kaj bo delala po diplomskem izpitu, vendar se je odločila za študij psihologije, ker jo zanima ta predmet. Že v gimnaziji, pravi, ji je bila med drugimi predmeti najbolj všeč psihologija, ker da je bila najbolj življenjska, najbolj zanimiva in ker pomeni prve korake v neraziskane in neznanne globine človeške duševnosti.

Tudi Breda se očeta ne spominja. Bil je profesor na novomeški gimnaziji, ime mu je bilo Bojan in je po kapitulaciji Italije odšel k partizanom ter padel še istega leta 31. decembra pri Jurni vasi kot borec Gubčeve brigade. To ji je povedala mati.

Bila je vsako leto v koloniji za otroke padlih borcev, včasih v hribih, včasih ob morju. Prejšnja leta se je ukvarjala tudi z baletom.

KATJA
ŠPUR:

Sinčku je dala ime S V O B O D A N

ŽE JE BILO 1. 1945, ko so jo naposled ujeli četniki. Zgodilo se je to v Kostanjevici na Krasu, v njeni rojstni vasi, kamor je bila prišla za kratek čas na oddih — v sedmem mesecu nosečnosti. Tu je bilo ozemlje že osvobojeno, čeprav so ga četniki še ogrožali.

Bilo ji je 22 let. Za seboj je imela težke pretrike po Dolenjski, bila je statističarka v 19. brigadi. Mož je še ostal tam. Sama pa je v času, ko je bivala v Kostanjevici, še vedno po svojih močeh sodelovala: zbirala je podatke o kretanju in številčni moči sovražnika. S prijateljico kurirko sta oskrbeli potrebne podatke, da so lahko partizani z uspehom napadli četnike med Lipo in Temenico. Tu pa se je nit njenega dela zaradi izdaje pretrgala.

Okrog devete ure zjutraj ji je kurirka prinesla dve pismi. Pravkar je brala šele prvo pismo — bilo je obvestilo, da ji je sovražnik na sledi in naj se čimprej umakne. Prebrala je šele polovico pisma, ko so se okrog hiše oglasili trdi koraki. Potisnila je obe pismi v žep predpasnika — več ni mogla storiti, ker so biti četniki že v hiši; že so ji v čelo zazevale cevi štirih samokresov.

»Roke v vis!« so zavpili vanjo. Medtem pa so pehali znanice, pri katerih je živila, iz hiše. Drugi so planili nanjo, da bi ji zvezali roke. Uprla se jim je. »Zakaj me vežete?« je hotela vedeti. Nekdo ji je grobo odvrnil: »Znat češ!« Drugi, ki so ga klicali za Uroša, jo je nečloveško udaril. Zvezano so jo odvedli v izropano hišo njenih staršev. Pahnili so jo v sobico in postavili stražo k vratom in oknu. Nato so šli, da bi prignali še ostale, ki so bili z njo vred izdani.

Doslej ji še niso napravili osebne preiskave. Tisti dve pismi v žepu jo bosta hudo bremenili. Kako se ju iznebiti, ko ima roke zvezane, ko ne sme z nikomer izpregovoriti in se ji ne sme nihče približati?

Sedela je ob košari, polni krompirja, ki ga je bila sestra pravkar pripravila za sajenje. Po malem, medtem ko so četniki zganjali v hišo svoje žrtve, je iztuhtala načrt. Počasi, z neskončno potrpežljivostjo je z zvezanimi rokami začela vleči za predpasnik, ki ga je imela prevezanega v pasu, dokler ga ni toliko obrnila, da je mogla s prsti seči v žep. Izvlekla je pismo in ju spustila na tla, v istem trenutku pa se je z vsem telesom naslonila na košaro, da jo je prevrgla in je krompir pokrtil pismi. Sestri, ki je priskočila, je namignila, naj pazi. Razumela je — našla je pismi in ju pravočasno uničila.

Ko je bilo v sobici že vseh devet izdanih domačinov — komunistov, so začeli z zasliševanjem. Poklicali so jo prvo: »Kosmina Slavica — partizanski major!«

Major je bil njen mož, izdajalec ji je naprtil njegov čin. Ni jih hotela prepričevati, da ni major. Bila je pogumna žena, prva, ki so jo na Primorskem predlagali za poročnika. Ponosno se je vzravnila, ko so ji zdaj brali dolgo obtožnico. Videla je, da precej dobro poznajo njeno delo. Vendar so hoteli, da vse to še sama prizna. »Če ne boš priznala, te ubijemo!« so ji zagrozili. Tedaj je stopil v sobo Uroš. Odvedel jo je v hlev. Tam je najprej zagledala četniškega komandanta, ki je bil dan poprej v spopadu s partizani ranjen. Vedeli so, da je v spopadu sodelovala. Ranjenec se je opiral na palico. S to palico je zdaj potegnil zvezano partizanko k sebi. Nato pa jo je s tolikšno močjo sunil, da je zletela do jaslí, padla in obležala nezavestna. Polili so jo z vodo. Dvignila se je, zvezana na nogah in rokah. Obstopila sta jo dva četnika in vsak s svoje strani mahnila po njej, da je takoj s krvjo vred izpljunila štiri zobe. Tepla sta jo, ne da bi jo še kaj spraševala. Bolj kakor sebe ji je bilo žal otroka, ki je bil že živ v njenem telesu.

Zaloigra se je nadaljevala v Lokvicah. Zvezane so jih odvedli tja, jih suvali s pestmi in kopiti pušk in jih po četniško psovali. Največ udarcev je padlo po njej in po Karlu Spacalu, ki je bil invalid brez noge in slep na eno oko.

V Lokvicah so jih zaprli vsakega posebej — tega v hlev, drugega v kurnik, tretjega v klet — kakor je pač nanese. Slavico so pahnili v kamrico, iz katere je videla, kako je Karlo po vseh štirih lezel po stopnicah na komando, kjer so jih zasliševali. Prišla je na vrsto takoj za Karlom. Zvezali so ji roke in noge, jo potegnili na deske na goli postelji, nato pa so pristopili štirje z biči. Bolj od udarcev se ji je zajedala v meso deska, nalašč položena tako, da jo je z robom rezala v meča. Na zgornjem pogradu je sedel Uroš in poveljeval.

Srdito je spraševal: »Kako da si dobila tako visok čin? Kako dolgo si že v partizanih?«

Odgovorila mu je z vprašanjem: »Kako dolgo si ti že četnik?«

Pohvalil se je: »Jaz, štiri leta!« Kljub bolečinam se mu je posmehovala: »Jaz pa sem tako kratek čas partizanka, pa sem že dobila tako visok čin! Ti pa si še vedno to, kar si bil spočetka... Če me boste izpustili, bom šla takoj spet nazaj v gozd...«

»Najprej ti bomo ubili Tita v trebuhu!« se je zadr. Ukazal je, da jo posadijo v zaboj za makarone. In padli so udarci po njenem trebuhu, po nerojenem otroku... Polmrtno so jo izvlekli iz hiše in jo vrgli v smrdeč kurnik. Ležala je negibna na umazanih tleh, mimo nje pa je hodila cela vojska četnikov, jo suvala in pljuvala nanjo. Bolečine njenega telesa so bile tolikšne, da je otrok v njej obmiroval, kakor da je mrtev. Zadnja nit, ki jo je vezala na življenje, je bila pretrgana. Vedela je, da jo bodo ubili. Zazelela si je, da bi bilo to čimprej. Njena mladost je bila grenka in lačna. Njeno upanje v boljše življenje je bila bodočnost. Zdaj je zanj umirala. Ni ji bilo žal, ker je vedela, za kaj umira. Vendar — zakaj jo toliko časa mučijo? Zakaj jo znova, zvezano na rokah in nogah, pehajo po kozjih stezah, vso zastraženo, kakor da ji pripisujejo nadnaravno moč — ali pa ne zaupajo vezem, s katerimi so jo povežali?... Ves fašizem, vse zlo, ki je prihajalo od njega, je dobilo zdaj eno samo nagnusno podobo, en sam od hudobije spačen obraz, eno samo, tisočkrat prekleto ime — Uroš! Uroš jo je obletaval kakor jastreb in je s kremplji trgal živo meso z nje. V želji, da bi vendarle videl solzo na obrazu tega dekleta, si je izmislil še eno muko: roke in noge ji je skupaj privezal k vratu in jo dal kot nekakšen živ kolobar za cele štiri ure obesiti k zidu. Sam je udobno sedel na svojem pogradu in ji govoril: »Slušaj, ti, životinjo, samo enkrat zažoji, samo da vidim solzo v tvojih očeh, pa te bom osvobodil!«

Ivan Goran Kovačič:

Mračna doba

*V tujem kraju tuje planine,
v tujem polju tuja mi žita,
in tuje mi ptice, tuje daljine —
in večno žejen pijem iz sita.*

*Mračno je sonce, noči negotove,
nikjer ne siješ, moja zvezda —
vrniti se moram: odšel bom v gozdove,
kjer srcu so draga in mila vsa gnezda.*

*Na bistrem slapu operem telo si,
namočim usta, suha od žeje,
otarem čelo z mrzlo vodo si,*

*in bom kot pradedje iz naše veje.
Mračna me doba ne bo zadušila
smola in cvetje me bosta hranila.*

Prevedla: Nada Carevska

Kljub mukam, ki so iztisnile iz njenega telesa vse, kar je bilo mogoče, od krvi do blata, je našla v svoji mladosti in veri dovolj moči za dostojen odgovor: »Čuj, ti, bandit, ne boš videl solze v partizanovih očeh! Od partizana ne boš slišal drugega kakor žvižganje svinčenk, ko ti bodo sodili — mene boš ubil, a v gozdovih so milijoni, ki me bodo maščevali!...«

Jastreb je planil s pograda, kakor da ga je kača pičila. Peneč se od srda, je začel mlatiti po bednem klobčiču, kakor da hoče ubiti in streči nekaj več kakor njeno telo, več kakor nerojenega otroka v njej — kakor da hoče zdrobiti vero, ki ji je dajala moč, da je prenašala najhujše muke brez tožbe in strahu.

To je bilo njeno zadnje zasliševanje. Sledila je obsodba; prišli so k njej v kurnik in ji rekli: »Pripravi se! Sicer partizani ne verujete v boga, vendar se izpovej, ker boš v soboto ubita!«

»Zakaj šele v soboto?« je uporno vprašala. »Lahko me takoj ubijete — ne bojim se smrti!«

Zarezali so se ji: »Ne bomo te takoj ubili — trpi še malo, beštija!« Dodali so še: »Ne boš umrla od krogle — to bi bila prelahka smrt zate. Z noži te bomo!«

Razglasili so obsodbo. Sobota, ki so jo bili določili za usmrnitev, je pomenila katoličanom dan vstajenja — bila je velikonočna sobota.

Pomlad že ni več segla do Slavice. Življenje se je že odmaknilo od nje; bolj od vseh bolečin se je začela v njej oglašati bolečina njenega otroka. Ni mu dano, da bi živel. Ne bo zajokal iz njenega telesa, ne bo je objel z drobnimi rokami. Nobenega znaka življenja ni dajal več. Bledo se je spominjala moža — pogumnega borca — tako ali drugače jo bo maščeval. Smrt se ji je zdela rešiteljica, ni imela več moči, da bi si želela živeti.

Ne da bi vedela, pa se je nekdo tiste dni, ko je čakala na izvršitev obsodbe, na vso moč boril za njeno življenje. Ni vedela tega, ko je v svojem kurniku razpadala ob živem telesu, ko ni več dobivala ne hrane ne vode in si je vlažila od žeje razpokane ustnice s krvjo iz ran in z znojem, ki ne je oblival. Bil je to župnik, ki je bil povezan s partizani in jo je skušal rešiti, saj je vedel, da se konec vojske naglo približuje. Pod pretvezo, da hoče rešiti nerojenega otroka, ki ne sme biti umorjen v materinem telesu, se je boril za njeno življenje.

V soboto zvečer je iz Opatjega sela, kjer je bila četniška komanda, prihitel sel in vprašal: »Ste že ubili tisto?« Oficir si je pravkar zvijal cigareto. Cinično je odvrnil: »Samo, da še to cigareto pokadim, pa bomo šli ponjo!« Kmalu nato pa je prišel sam komandant iz Opatjega sela. Že se je stemnilo, ko so se pred kurnikom oglasili trdi koraki. V Slavici je vztrepetalo upanje: »Zdajle gredo... kmalu bo vse končano!«

Štirje moški so se zrinili skozi okno. Posvetili so z baterijo. Eden izmed njih je spregovoril: »Diži se — slobodna si!« Z muko je odprla oči, da bi rablji mogli prebrati iz njih vso nepisno sovraštvo do njih, do tega, kar

so bili in kar so počenjali, in je vzkliknila: »Banditi, kaj me še mučite!«

Isti glas je ponovil: »Diži se — slobodna si!« Obrnil se je k ostalim trem: »Dvignite jo, pazljivo!«

Pazljivo? Ta beseda jo je zdramila iz omrtvelosti. Doslej je bila prepričana, da si hočejo privoščiti še eno šalo na njen račun. Ko pa so jo previdno dvignili, ji ponudili čevlje, a jih je potem eden izmed njih vzel nazaj, da bi jih nosil, ker si jih ni mogla obuti na otekline in ranjene noge, ko sta jo dva previdno podpirala, da bi mogla hoditi, četrti pa je še naprej ponavljal: »Pazljivo!... Pazljivo!...«, tedaj se je začudeno spraševala, kaj neki nameravajo z njo.

»Veš, drugarica, ne bomo te ubili,« se je četrti spet obrnil k njej. Sovražno ga je premerila: »Misliš, da se bojim smrti?«

Odgovoril ji je: »Odvedli te bomo k ženski, ki bo skrbela zate. Domov še ne boš smela.«

Še vedno ni verjela, da jo bodo res pustili živo. Vendar se je namesto na morišču znašla v hiši svojih znancev. Ko jo je postarna ženica, ki je dobro poznala njeno pokojno mater, zagledala, je dvignila roke in v joku zaklicala: »Marija, Marija, dvigni se iz zemlje, da vidiš svojo hčerko!«

Ko je eden izmed spremljevalcev govoril z ženo, je šlo Slavici vse mogoče po glavi. »Ali me bodo oslepili?... Kaj nameravajo z menoj?« Ni mogla več vzdržati negotovosti. Dvignila je glavo in rekla spremljevalcem: »Če sem res svobodna, kot pravite, tedaj bežite od tod, da vas ne bom več gledala! Če pa me hočete ubiti, ubijte me hitro, kaj čakate!«

Hitro so se pobrali in šli. Ženica je objela Slavico in jo odvedla k postelji. Poslala je po zdravnika. Po Krasu pa je z bliskovito naglico šel glas, da je Slavica Kosmina živa. Prihajali so mladinci od blizu in daleč in ji prinašali živeža. Malo pred koncem so jo prepeljali k svakinji v Šempeter pri Gorici. Tu so jo položili na posteljo v kleti. Ze tri dni je trpela porodne muke. Poklicali so babico. Ko so jo iz kleti nesli v sobo — bilo je jutro devetega maja — je zagledala zastavo na goriškem gradu. Oči so ji zažarele, zašepetala je: »Bežite vsi ven, svoboda je!... Mene pustite, saj bom tako umrla...«

Tedaj pa se je že sklanjal nad njo zdravnik. Slišala je še njegov glas: »Otrok je mrtev, treba je ženi pomagati.« Začutila je zboldljaj injekcijske igle, a že se je pogrezala v temo...

Spala je 46 ur. Ko se je prebudila, se je počutila čudno lahko. Ni vedela, kje je. Kmalu pa se je vsega domislila. Tedaj je boječe vprašala: »Kje je otrok?«

Zdravnik, ki je bil še v hiši, jo je veselo pogledal in zmagoslavno povedal: »Prvega otroka sem jaz dvignil v svobodni Jugoslaviji! Jaz sem imel to srečo — otrok je živ!«

Takrat je bila že svoboda. Ničče ji ne bo mogel več prizadeti zla, fašistična zver je že strta... Bledo se je nasmehnila in zašepetala eno samo besedo, ki jo je vso preplavila: »S v o b o d a n !«

To je bilo ime za njenega sinčka!

Partizanka Ana Marija

ali »goriški Daki«, kot so jo imenovali sovražniki

Ob 8. marcu, Dnevu borbenih žena, se vsako leto spominjamo zlasti tistih tovarišic, ki so se s puško v roki borile proti sovražniku in ki tudi po osvoboditvi vztrajajo v prvih vrstah borcev za izgradnjo socializma, za lepše življenje delovnega ljudstva. Ena izmed njih je tovarišica Ana Marija Pervanje-Bavec, ki jo pozna kot staro borko nešteto primorskih partizanov.

NA PLANOTI (nekdanja Šentviška gora) je v vaši Prapetno do okupacije 1. 1918 mirno živela družina Klakovih. Mati Antonija je z veliko skrbjo vzgajala svoje otroke in jim v mlada srca vcepljala ljubezen do domačije in do učenja.

Po okupaciji Primorske se je tamkajšnje gospodarsko stanje naglo poslabšalo. Fašizem je začel načrtno uničevati vse gospodarske in kulturne ustanove. Številni Primorci so se morali izseliti in iskati kruha po svetu. Tako se je razkropila tudi družina Klakovih. Bratje Tone, Stanko in Franc so bili v Jugoslaviji, Avstriji, Franciji, v Belgiji in na Češkem. Povsod, kjer so bili, so se povezovali z napredno mislečimi tovariši. Tako je bil Franc član komunistične mladine Jugoslavije, Tone član KP od leta 1928, Stanko pa od leta 1937. Leta 1940 sta bila brata Stanko in Nace v Milanu. Dne 29. maja 1940 je oba aretirala kvestura. Trinajst dni prej, 16. maja, pa je bil doma na Prapetnem aretiran skupno s tremi bratranci in dvema sovaščanoma tudi brat Tone. Bili so zaprti v zloglasnih zaporih San Vittore, obsojeni in konfinirani v koncentracijsko taborišče Pistici. Tam so našli pisatelja Franceta Bevka, ki so ga fašisti internirali. Iz Pistici so bili bratje Pervanje premešeni v Kalabrijo, provinca Cosenza.

OKNO V NOV SVET SE ODPIRA ...

Vse do zdaj napisano je le uvod v borbena življenja znane primorske partizanke Ane Marije, sestre bratov Pervanje. Naj na tem mestu povem, da smo to partizanko z neprikritim občudovanjem poslušali člani novoustanovljene Vojsko-

ve brigade v Cerknem v septembru 1943, ko nam je kot komisarka bataljona navdušeno govorila o borbi proti na-

cifašizmu: »Fašiste smo že premagali in se ne bomo ustrašili niti Nemcev. Se nekaj mesecev, pa bodo morali tudi ti zapustiti naše kraje in takrat bomo svobodni zavriskali.« Tako je takrat govorila in nas navduševala — ženska, ki je imela za seboj že nešteto borb ...

Z naprednim gibanjem se je Ana Marija seznanila zelo zgodaj. Bila je še mlado dekle, ko so ji njeni bratje že pojasnjevali namene in cilje borbe proti fašizmu. Bila je dobra učenka in je bila takoj pripravljena, da tudi sama sode-

Ana Marija med svojimi brati

luje. Kako je sodelovala, pa dokazuje teh nekaj dogodkov:

Kot omenjeno, so bili njeni trije bratje Stanko, Nace in Tone leta 1940 konfinirani v Kalabriji. In leta 1941 jih je šla obiskat. Ta obisk pa je bil dejansko namenjen upostavitvi povezave z brati, ki so takrat že imeli zvezo z naprednimi protifašisti in članom pokrajinskega komiteja KPI za Cosenzo. Ana Marija naj bi vzdrževala stike med našimi političnimi konfiniranci in interniranci in pokrajinskim komitejem KPI. Da je prikrila svoje ilegalno bivanje v Kalabriji, se je morala preobleči v tamkajšnjo žensko nošo. Večkrat je bila skrita v omari za obleke — skrivali so jo tamkajšnji komunisti, ko je čakala na zvezo s funkcionarji komiteja. Brat Stanko in Nace sta od pokrajinskega komiteja KPI za Cosenzo dobila nevarno nalogo: izdelovanje zažigalnikov — neke vrste peklenjskih strojev. Z izdelanimi zažigalniki so potem komunisti — domačini uničevali skladišča žita, drv in drugega materiala, namenjenega italijanski vojski. Ana Marija je pozorno opazovala brata pri izdelovanju učinkovitega sabotažnega orožja. Brata sta ji do podrobnosti pojasnila postopek izdelovanja in priporočila, naj si vse dobro vtisne v spomin. Ko se bo vrnila domov, bo lahko povedala partizanom, kako se to orožje izdeluje. Ali pa — kar bo še bolj primerno — bo lahko sama poskušala izdelati zažigalnik v mehanični delavnici doma na Prapetnem.

V začetku leta 1942 je ilegalno odpotovala iz Kalabrije nazaj proti Trstu. S seboj je nesla važna sporočila in denar nekemu Marconiju, funkcionarju KPI v Trstu. Lahko si predstavljamo, s kakšnimi občutki je odhajala iz Kalabrije. Kot preprosto podeželsko dekle bo lahko pripomoglo partizanom v njihovi borbi za svobodo. Iz daljne tujine nese v spominu vtisnjen načrt učinkovitega orožja, ki bo pripomoglo, da bodo morali sovražniki zapustiti tudi njeno rojstno planoto. Kako sladka zavest... Kako važna naloga...

Zatopljena v premišljevanje je prislunhila ropotanju koles

železnega voza. »Do-mov, do-mov, do-mov, do-mov,« so v enakomernem taktu udarjala kolesa ob tračnice. In v prsih ji je srce v taktu odgovarjalo: »Do-mov, do-mov...«

Končno je vlak zapeljal na postajo v Trstu. Izstopila je in poiskala Marconija. Izročila mu je pošto in denar, ki so ji ga bili zaupali tovariši pred odhodom iz Kalabrije. Po opravljenem prvem delu naloge je odpotovala proti domu...

IZDELOVALKA PEKLENSKIH STROJEV...

»Doma smo imeli mehanično delavnico, kjer so bratje kot samouki — izumitelji več let pred začetkom NOB izdelovali razne poljedelske stroje. Da bi bila varna pred nepoklicanimi domačini in tujci, sem naprosila očeta — takrat je bil že 80 let star — in mater, da sta stražila pred delavnico. Z veliko vnetjem sem prišla za delo. V začetku mi je cinjenje delalo velike preglavice. Cinim in znova cinim, pa le noče prijeti. Bila sem v skrbeh, da sem pozabila kako potankost, ki sta mi jo bila povedala brata. Končno pa se mi je le posrečilo. Cin je prijel... Izgotovila sem prvi zažigalnik-peklenjski stroj. Z neprikritim zadovoljstvom sem ga ogledovala. Pri tem sem si mislila: ta bo že lahko podkuril fašistom... V dveh dneh sem spravila skupaj kar 25 peklenjskih strojev. Oče je nervozno hodil okrog delavnice in sam pri sebi tarnal: »O, ta nesrečni otrok, kaj vsega hudiča le počne! Gotovo bo šla delavnica v zrak. Jejžeš, jejžeš, kje neki bo ta otrok končal...« Meni je bilo to tarnanje v veliko veselje. Zavedala sem se, da je to skrb priletnega očeta za svojega otroka. Mati, naša herojska mati, pa je bila name ponosna in tega ponosa ni prav nič skrivala...

Nekaj zažigalnikov sem izročila tovarišu Francu (Jaki Platiši), komisarju partizanske čete na Pečinah. Le-ta mi je potem ves navdušen pripovedoval, da sta dva zažigalnika dobro opravila nalogo. Njegova četa je v Baški grapi uničila z njima neko žago in skladišče. Nekaj zažigalnikov pa sem odnesla v Trst in jih iz-

ročila domačinu — mornarju Uralu — Pavlu Kobalu. Kako in kje pa so ti opravili svojo nalogo, nisem izvedela...«

V BORBO ZA SVOBODO...

Jeseni leta 1942 je Ana Marija dobila sporočilo, da ji grozi aretacija, zato je odšla v partizane. K temu koraku jo je spodbujala tudi mati, ki je otrokom ob vsaki priložnosti govorila: »Ne pustite se aretirati in odpeljati v zapor. Pejte v partizane!«

Že v prvih borbah se je izkazala kot neustrašena partizanka. Decembra istega leta je bila imenovana za komisarko čete, februarja 1943 pa za namestnico bataljonskega komisarja. V znani borbi na planini Golobar je z drzno, bliskovito odločitvijo ušla iz obroča sovražnikov. Sama pripoveduje, da je bil okrog nje strnjen obroč sivih čelad. Imela je samo še eno bombo in en naboj v pištoli. Tega je hranila — zase... Italijanski poročnik je na neki višini kričal svojim vojakom: »Non sparare! Catturata viva.« (»Ne streljajte! Ujemite jo živo.«) Izbrabila je ta premor... Odvila je bombo in jo vrgla na obroč čelad... Ko se je bomba raztresla, je v obroču nastala vrzel... Pognala se je in ušla... Lahki so nanjo namerili vse svoje orožje... Kasneje je ugotovila, da so ji krogle na 25 mestih preluknjale plašč...

Ko je bila izven obroča, je planila v grmovje. Novo presečenje... Kot iz tal zrasel je stal pred njo Italijan. Namerila je nanj pištolo in zakričala: »Mani in alto!« (»Roke v zrak!«). Vojak je ubogal. Razorožila ga je in ga s pištolo prisilila, da je njej in še trem drugim partizanom, Švejkju, Matajurju in ranjenemu Savi, pokazal pot mimo sovražnih zased...

SKOK Z MOSTA V DEROČO SOČO NA ŽAGI

Februarja 1943 sta šla s tovarišem Borisom, komandantom 2. bataljona Severno-pri-morskega odreda, obiskat četo na Kanin. Ko sta prišla v bližino Žage pri Bovcu, sta tamkajšnjega aktivista vprašala, ali je pot čez most prosta. Dobila sta zagotovilo, da nikjer v

bližini ni sovražnika. Odšla sta naprej brez skrbi. Ko pa sta prišla na sredo mosta, je z obeh strani hkrati zapokalo... Padla sta v dvojno zasedo... Komendant Boris se je v drznem zaletu pognal z mosta v globino in zakričal: »Za mano, Ana!« Pognala se je za njim. Imela je občutek, da se je čas ustavil, tako dolgo je trajalo, preden je priletela v mrzlo in deročo Sočo. Ker ni znala plavati, je zagrabila za Borisov nahrbtnik. Tako sta kljub toči krogel dosegla breg in srečno ter brez najmanjše rane ušla.

SKORAJ DVE LETI V NEPRESTANIH BORBAH

Od svojega vstopa v partizane v jeseni 1942 pa do srede poletja 1944 je bila Ana Marija v operativnih enotah. Sodelovala je v nešteti borbah in napadih na sovražne postojanke. Bila je v borbi na Krnu, na Stolu, na Miji, na Žirovskem vrhu, pri napadu na Savodenj, pri napadu na postojanko karabinerjev v Zakrižu pri Cerknem itd. Ime Ana Marija je vzbujalo strah in grozo v vrstah sovražnih vojakov. List »Slovenec« je v štev. 195, leto LXXII. pod naslovom »Božji mlini« poročal:

»Goriški glas« poroča, da je pri čiščenju na Banjški planoti padla pri Čepovanu zloglasna komunistka Ana Marija Pervanje, doma iz Šentviške gore. V Primorju je bila znana pod imenom »Goriški Dakiči«.

Kaj je bil namen takega poročanja, si lahko predstavljamo. Treba je bilo najti propagandno laž, da je ta in ta »zloglasni komunist« padel — da se ga ni treba več bati...

NAJLEPŠI SPOMIN IZ ČASOV NOB

O tem naj pripoveduje sama: »Spomladi 1943 sem dobila sporočilo, da se je vrnil brat Franc, ki ga skoraj nisem poznala. Odšel je bil v tujino, ko sem bila še majhna. Takrat sem bila v gorah nad Slovensko Benečijo. Zvedela sem, da bo iz naše enote odšla patrulja z važno nalogo prav na Planoto. Izprosilna sem od takratnega komisarja brigade Danila Šorovića, da me je odredil k patrulji. Ko sem stopila v doma-

Ana Marija na obisku pri svojih bratih v konfinaciji

čo hišo, je brat sedel na klopi, vendar se nisva takoj spoznala. Doma se je bila razširila novica, da sem padla v borbi na planini Golobar. No, kri ni voda, in z bratom sva se za prvi pozdrav objela. Tisti hip so se odprla vrata. V hišo sta stopila brata Nace in Stanko, ki sta isti dan pobegnili iz krempljev kvesturinov. Peljali so ju z vlakom iz Kalabrije v goriške zapore, pa sta skočila z drvečega vlaka in srečno prišla domov. Tudi mati se je bila pred kratkim vrnila iz zapora. Bil je to svetel trenutek sreče, ko smo se, dolgo časa ločeni, srečali v domači hiši.

Komaj dobro uro smo se pogovarjali, pa nas je že dolžnost klicala dalje. Oba brata sta še isto noč odšla v partizane...«

PUNTARSKA KRI NI ZATAJILA...

Šest borcev je dala Klakova družina na Prapetnem: Stan-ka, Naceta, Franca, Edvina, Toneta in Ano Marijo. Vsi so že med NOB opravljali važne naloge: Stanko je bil sekretar okrožnega komiteja KPS za Severno primorsko okrožje in za Slovensko Istro, Franc — predsednik OOOF za Severno Primorsko, Nace — divizijski dentist, Edvin — namestnik komisarja brigade (zdaj je invalid, imel je 18 ran). Tone pa je kot vojni dopisnik Vojkove brigade padel na Kojci 1. 1944.

Mati Antonija se ni vrnila iz koncentracijskega taborišča Auschwitz...

Borca sta bila tudi oče Fortunat in mati Antonija, saj sta vzgojila šest partizanov. Nista zatajila klica uporniške krvi svojih davnih prednikov s Planote — Matije Podgornika in Andreja Laharnarja — ki sta bila dne 23. aprila 1714 obglavljena na Travniku v Gorici. (Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega, stran 118.) Baje je bila mati Antonija istega rodu in iz iste hiše, v kateri je bil rojen puntar Matija Podgornik.

P. A. Ogarev

Kaj takega svet še ni doživel...

(Nadaljevanje)

TISTI čas so prihajali množični transporti iz Belgije, Francije, Holandije in Grčije. Njihov sprejem so takole pripravili: Vlak se je ustavil ob rampi, zgrajeni posebej za ta namen, ki je bila na polovici poti med taboriščem in skladiščem Birkenau. Jetnike so ob tej rampi izgnali iz vagonov in jim odvzeli prtljago. Tiste, ki so bili sposobni za delo, so odpeljali v eno izmed taborišč; za delo nesposobne in pa tiste, ki jim je bila namenjena smrt, so odpeljali v enega izmed novih krematorijev.

Žrtve so najprej zgnali v velik podzemeljski prostor, kjer

so se slekle. Ta prostor je bil tik ob plinski celici. V njem so bile klopi in obešalniki za obleko. Jetnikom so pravili prek tolmačev, da se bodo okopali in očistili uši. Opozarjali so jih, naj si vsakdo zapomni, kje je obesil svojo obleko. Od tod so šle žrtve v drugo sobo, ki je bila polna tušev, da bi verjele besedam, ki so jih slišale od tolmačev. To so bi varnostni ukrepi, s katerimi so hoteli preprečiti paniko. Dva unterführerja sta ostala do zadnjega trenutka v tej sobi, da bi preprečila preplah.

Kljub vsemu pa so jetniki včasih le zvedeli, kaj se bo

»Ecce homo« (Delo slikarja Granda)

zgodilo z njimi, zlasti tisti, ki so prišli iz Belsena. V Belsenu namreč ni bilo plinskih celic; ko so jetniki iz Belsena, ki je v Zahodni Nemčiji, ugotovili, da potujejo sto in sto kilometrov proti vzhodu, v Gornjo Šlezijo, so bile njihove slutnje čedalje hujše.

Kadar je prišel transport iz Belsena, so bili varnostni ukrepi strožji; jetnike so razdelili v manjše skupine in jih poslali v več krematorijev, da bi se tako izognili nemirom... Izgredi pa so bili vendarle redki, ukrepi za uničevanje jetnikov pa po navadi uspešni.

Nekoč je prišlo do resnega izgreda, ki ga je Höss takole opisal:

»Dobro se spominjam takega izgreda. Prišel je transport

iz Belsena in dve tretjini tega transporta, v glavnem moški, sta bili že v plinski celici, tretjina pa v prostoru za slačenje. Ko so tri ali štirje podoficirji SS prišli v ta prostor, da bi slačenje pospešili, je izbruhnil upor. Jetniki so prerezali električne žice, napadli esesovce in jih razorožili, enega pa zaklali. Ko je bila v sobi popolna tema, se je začelo divje streljanje med stražo pri vходу in jetniki v sobi. Ko sem prišel tja, sem ukazal zapreti vrata in končati proces zaplinjenja prve skupine. Potlej sem šel v sobo s stražarji, ki so imeli majhne bakle. Vse jetnike smo zgnali v kot, od koder so morali v drug prostor krematorija, kjer so jih na moj ukaz drugega za dru-

gim postrelili z orožjem malega kalibra.«

Med slačenjem so ženske večkrat skrivale otroke pod obleke in jih niso hotele peljati s seboj v plinsko celico. Zato so jetniki »delovne« komande taborišča pod nadzorstvom esesovcev po navadi pregledali obleko, ki so jo bile jetnice slekle, in vsakega najdenega otroka odvlekli v plinsko celico... Potrebni je bilo približno 12 ur, da je zgorelo 2.000 trupel v petih krematorijskih pečeh.

Obleke in vso ostalo lastnino jetnikov so sortirali in zložili v skladišče... Dragocenoosti so poslali vsak mesec v Berlin, v državno banko. Obleke so očistili in jih poslali podjetjem za proizvodnjo orožja, ki so jih razdelila med svoje sužnje — delavce. Zlate zobe so jetnikom izruvali, jih pretopili in jih enkrat na mesec poslali v bolniški center Waffen-SS.

Höss je meseca decembra 1943. leta zapustil Auschwitz, toda strahotno uničevanje se je nadaljevalo. Höss je prevzel upravno mesto v organizaciji SS v Münchenu pod obergruppenführerjem Polom. Ko je bil na tem položaju, je večkrat kontroliral koncentracijska taborišča. Mnoge izmed podatkov, ki jih imamo o teh ustanovah, nam je dal on sam. Iz njegovih podatkov je razvidno, da je bilo v Auschwitzu usmrčenih 3 milijone ljudi, od katerih jih je 2 milijona 500 tisoč umrlo v plinskih celicah.

Höss je povedal, da je bilo tisti čas, ko je bil on komandant Auschwitza, samo na en ukaz usmrčenih v tem taborišču 70 tisoč ruskih vojnihi jetnikov. Leta 1943 je delj časa pošiljal v plinske celice po 10 tisoč jetnikov na dan...

Tako je Auschwitz po pravici dobil ime »Taborišče smrti«. »Arbeit macht frei« (»Delo osvobaja«) je bilo napisano nad glavnimi vhodnimi vrati. Dantejev pekcl je imel mnogo primernejši napis: »Opustite vsako upanje, vi, ki vstopate.«

Neki esesovec, ki je bil v službi v Auschwitzu, je taborišče takole opisal:

»Že sam pogled na močno nabeto, visoko, dvodelno ograjo iz bodeče žice z napisi »Pazi, ne-

varnost«, pogled na stolpe s stražarji, oboroženimi z mitraljezi in avtomati, na puščobne, mračne bloke barak iz opeke, je privedel vsakega novega jetnika v brezupno duhovno stanje, ker je spoznal, da se od tod ne bo nikdar vrnil v svobodo. In bilo jih je res malo, ki niso bili v mukah umrli. Mnogi so naredili samomor že po nekaj dneh. Ko so bili na delu, so stekli mimo stražarjev z namenom, da bi jih le-ti pobili, ali pa so »šli na žico«... Tok visoke napetosti in streli iz avtomatskega orožja so jih reševali muk, ki so se jim obetale. Kadarkoli so se v temni noči slišali streli, je vsakdo vedel, da je obup spet pognal neko človeško bitje na žico...

Večkrat se je zgodilo, da so našli zjutraj več jetnikov obešenih — obesili so se s pasovi na posteljnjake. V takih primerih je jetnik, ki je bil odgovoren za red v bloku, obvestil komandanta taborišča o številu samomorov. Tedaj je »služba identifikacije« prihitela na kraj dogodka, truplo so od vseh strani fotografirali, zaslišali so ostale jetnike iz iste sobe, da so ugotovili, ali ni nesrečnega samomorilca morda ubil kdo izmed jetnikov...«

V vseh koncentracijskih taboriščih so bili na manj pomembnih upravnih položajih večidel poklicni nemški zločinci iz civilnih kazenskih zavodov, ki jih je za delo v taborišču posebej izučilo izkušeno esesovsko osebje.

Auschwitz v tem pogledu ni bil izjema. V taborišče so najprej pripeljali 30 izbranih kriminalcev, ki so postali jedro starešinskega kadra... Ti ljudje so bili izbrani izmed najhujših kriminalcev, skoraj vsi obsojeni na dolge kazni zaradi velikih zločinov. Ali si je moč misliti boljše agente za izvrševanje Himmlerjevih načrtov?

Dva teden kasneje je prispel prvi transport Poljakov... Sprva so bili v taborišču samo Poljaki. V nadaljnjih letih pa so šli skozi taborišče pripadniki 26 narodnosti... Zelo malo jetnikov je bilo takih, ki so bili česa krivi. V taborišču so bili samo zato, ker so bili

Avtor te slike, ki prikazuje delo v kamnolomu v Mauthausnu, je slikar Jože Polanjko iz Maribora. V taborišču Mauthausen je Polanjko izdelal vrsto skic, ki so zdaj v muzeju NO v Mariboru. Po vrnitvi iz taborišča je Polanjko po teh skicah izdelal nekaj slik, ki se odlikujejo po neposrednosti doživetja. Pričujoča slika predstavlja delo v mauthausenskem kamnolomu.

Poljaki, Židje, Cigani ali sovjetski vojni ujetniki.

Tiste, ki jim ni bila namenjena takojšnja smrt, so registrirali in jim dali številke. Jetniki so imeli številke prišite na bluzi, od leta 1942 dalje pa so jim jih tetovirali na laket. Pa tudi posamezne kategorije jetnikov so bile označene. Na primer: rdeč trikotnik za politične jetnike, zelen za poklicne kriminalce, rožnat za homoseksualce, črn za prostitutke in seksualno pokvarjene žene, vijoličast za duhovnike. Židje so nosili Davidovo zvezdo, kasneje pa rumeno progno nad trikotnikom.

Od trenutka registracije je izginila vsaka sled o individualnosti in ostale so samo številke. Interniranci so izgu-

bili svojo osebnost in niso imeli nobene lastnine več. Vse, kar je bilo njihovo, so zaplenili in spravili v skladišče...

V taborišču je bilo 35 posebnih zgradb za sortiranje in shranitev zaplenjenih stvari. Koliko je bilo teh stvari, si lahko približno predstavljamo, če vemo, da se je Nemcem — preden so taborišče izpraznili — posrečilo, da so požgali 29 skladišč z vsem inventarjem vred. V ostalih skladiščih pa se je našlo naslednje: 348.820 moških oblek, 836.255 kompletnih ženskih oblek, 5.525 ženskih čevljev, na tisoče zobnih krtačk in čopičev za britje, na tisoče očal, vse vrste kuhinjske posode, pa tudi mnogo umetnih rok in nog.

(Sledi nadaljevanje)

„Srd nas združuje...“

Poljakinja Seweryna Szmaglewska je ena izmed neštetihi žena, ki jih je nacistični »novi red« med drugo svetovno vojno segnal v uničevalno taborišče Auschwitz. Smrti v krematoriju, ki je bila namenjena vsem jetnicam tega taborišča, jo je rešila osvoboditev. Po vojni je napisala spomine na tiste strašne dni, ki jih je leta 1955 izdala varšavska založba »Polonia« v francoskem jeziku. To je brošurica z naslovom »La colère nous unit« (»Srd nas združuje«), ki se končuje s pozivom vsem nekdanjim internirankam, naj ne pozabijo, kaj so počeli nacisti, in naj na ves glas obsodijo vse tiste, ki bi radi znova spremenili svet v pekel. »Srd nas združuje. Spomin na preteklost in sovraštvo do mučiteljev nas združujeta...«

Vidim slepce iz tovarne Dora, ki jim je sežgala oči kislina med izdelovanjem »V-1«. Po dva in dva gredo in vsak drži roke na ramah tistega, ki stopa pred njim; spremlja jih esesovec. Šest tednov so delali, dokler niso popolnoma oslepel. Zdaj so prišli na njihovo mesto drugi, ki so prav tako obsojeni na oslepitev in na smrt v krematoriju. Celim sprevodom je bila namenjena usmrtitev s plinom; ti ljudje so dobro vedeli, kaj jih čaka, obvestiti pa niso mogli nikogar.

Vidim moške, ki so jih pripeljali iz rudnikov Jaworzno. Telesa nekaterih so zavita v cunje do vratu, do kolen. Drugim so se razrahljale obveze, da vidiš roke brez prstov, nepremične, mrtve. Udje so jim zmrznili. Ni jim treba govoriti, da so lačni. Videti je, da njihova ohlapna oblačila pokrivajo samo kosti. Kruh, ki jim ga dajejo drugi jetniki, jim ne bo več dosti pomagal. Čez nekaj ur jih bo pogoltnila plinska celica.

Vidim obsojence iz Pawiaka, katerih roke so na hrbtu zvezane z bodečo žico, usta pa zamašena z mavcem, da ne bi v smrtni grozi kričali. Še zdaj slišim, kako kriči njihov molk.

Vidim kmete iz lublinske pokrajine, ki so pod stražo esesovcev kopali jamo, svoj grob, na robu katerega so jih postrelili.

Spominjam se vislic na sredi taborišča, ko nam je bilo ukazano, naj gledamo usmrtitev, da bi videle umirati mladost, pogum, moč — zato, da bi nas prevzel strah. Gledala sem — ne zato, da bi me prevzel strah, ampak zato, da bi se mi ta grozni prizor vtisnil v spomin.

Vidim človeka, ki so ga tako plitvo pokopali, da mu je srednji del telesa gledal iz zemlje. Pred vrati Birkenaua so se znašali nad sprevodi jetnikov, ki so se vračali z dela pri kopanju jarkov: na stotine, na tisoče ljudi, z lesenimi cokljami na nogah, so včasih s puškami in psi prisilili, da so

tekli. V tej paniki je malokdo gledal, kam gre.

Vidim postave mladih ljudi, krvavo zmrcvarjenih, ki se nenehno sklanjajo in dvigajo. Zemljo pokriva debela snežna odeja. Nprestano sneži. Ti ljudje nalagajo sneg na samokolnice in ga vozijo na kup. Streljanje opozarja, da jih stražijo hitlerjevci. Ta igra je trajala več dni. Družine ne bodo zvedele, zakaj je njihov oče ali sin, ki je bil tako zdrav in močan, tako odporen in krepak, umrl kmalu po prihodu v Auschwitz. Dobili bodo brzojavko, ki bo napisana po istem kopitu kot vse ostale, z ljubeznivim vprašanjem, ali želijo prejeti »žaro s pepelom«. To ni draga reč. Ko bo družina odštelala zahtevano vsoto, bo prejela pest pepela, v katerem so pomešani posmrtni ostanki ljudi vseh dežel Evrope.

Vidim ljudi, ki so jih esesovci za zabavo zagrebli do ramen v sneg. Samo glave so gledale ven. In potem se je začel nogomet z živimi človeškimi glavami, ki je trajal toliko časa, da so se zaprle veke zagrebenih jetnikov.

Vidim na tisoče žensk, ki klečijo med hudim nalivom in držijo opeko na iztegnjenih rokah. To je kazen, ker so zahtevale, naj jim ne mečejo hruha na blatno zemljo pred blokom. Hkrati pa slišim zmagoslavni glas esesovca, ki je pred Novim letom z napihnenim ponosom dejal: »Nemčija je postala veliko koncentracijsko taborišče.«

Vidim ženske iz bloka 25 A, kako gledajo skozi rešetkasta okna. Jetnicam v tem bloku, bloku smrti, ne dajejo hrane...

»Vode, vode!« prosijo obsojenke...

Vsakihi nekaj dni, včasih vsak teden, se vrata odpro in hitlerjevci planejo za visoke stene. Približa se kamion. Ljudje iz »Leuchenkommando« vlačijo po večnem blatu Auschwitza še žive ženske in mrtva trupla. Drugo na drugo mečejo na kamion, dokler

ni poln. In šele ko pelje kamion skozi vrata ter zavije na cesto proti krematoriju, krikenjo v smrtnem strahu še žive ženske, ki so se se vzdignile izpod mrtvih trupel. Kamion ne drvi dolgo, le nekaj minut, toda ta krik pretresa ljudi v vseh taboriščih.

Alme Rosé, Holandka, ki dirigira taboriščnemu orkestru, je dobila natančna navodila, kdaj naj se začne koncert. Toda živahni fokstroti in sentimentalni čardaši ne morejo preglasiti krikov tistih, ki morajo umreti...

„Dobro se spominjam ...“

Poljakinja Seweryna Szmaglewska se v svoji brošuri »Srd nas združuje« takole spominja jugoslovanskih tovarišic, ki jih je spoznala v koncentracijskem taborišču:

»Jugoslovanske partizanke so bile take ženske, da so se njihovem nastopu čudili celo esesovci. Ko so jih poleti 1944. leta pripeljali v Birkenau, se niso hotele podrediti samopašnosti vodstva taborišča, ampak so

zahtevale, da postopajo z njimi kot z vojnimi ujetniki. Neka esesovka je hotela s silo sleči neki partizanki uniformo. Grozila ji je s palico in jo zgrabila za našitke na ramah, toda pogumno dekle jo je oklofutalo.

Vse taborišče je govorilo o tem dogodku, ki je bil nekaj nenavadnega v vzdušju strahu zaradi vsakodnevnih mučenj in množičnih usmrtitev. Tudi ta zadeva bi se bila končala s smrtjo, če ne bi bili tačas hitlerjevci že čutili, da se jim izmikajo tla.

Dobro se spominjam teh žena in deklet, ki so znale v nečloveških razmerah hitlerjevskega koncentracijskega taborišča ohraniti svoje človeško dostojanstvo. Kolikokrat so mi v globoki otožnosti pripovedovale o valovih Jadrana! Kolikokrat so zapele, ko sem jih prosila, blagoglasne pesmi svojega ljudstva! Kolikokrat so mi dokazale svoje iskreno prijateljstvo!

Zadnjikrat smo se videle v noči 17. februarja 1945, nekaj minut pred odhodom iz taborišča.

Prevedel F. Š.

Dve sliki o koncentracijskem taborišču Auschwitz. Levo: Žene v Auschwitzu (delo slikarja Sussmana). Desno: »Kapo« (delo slikarja Edla)

Pripoved o črnih dneh

Kaj vse so morale prestati naše borbene žene med zadnjo svetovno vojno! Zlasti tiste, ki so jih sovražniki zaradi sodelovanja z narodnoosvobodilnim gibanjem aretirali in odgnali v koncentracijska taborišča. Ena izmed njih je Tončka Kukavica iz Zg. Kašlja. Poglejmo, kaj nam pripoveduje:

NEKEGA septembrskega večera leta 1944, ko sem že zasपालa, sem zaslišala močno razbijanje po vratih. Slutila sem, da so to domobranci. Vsa otrpla od strahu sem se za silo oblekla in šla odpirat. Na pragu sem res zagledala več znanih domobrancev, domačinov iz Vevč in Polja. Poveljeval jim je Reškov Janko iz Vevč, moj nekdanji sošolec. Že prej sem ga večkrat videla, kako je v uniformi prihajal k mojemu sosedu.

Ko sem zagledala domobrance, mi je zaprlo sapo. Rešek je zakričal: »Kaj se bojiš, vlačuga partizanska, mar imaš slabo vest? Pote smo prišli! Konec je tvojega dela za bandite! Takoj se napravi, z nami pojdeš!«

Opotekla sem se v kuhinjo. Domobranci so me priganjali in mi niso pustili, da bi se pošteno oblekla. Prosila sem jih, naj počakajo vsaj toliko, da se poslovim od hčerke, ki je v sami srajčki pritekla iz spalnice. Ko je videla, kako me hočejo odpeljati, je začela vpiti: »Mama, moja ljuba mama! Kam greš? Ne smeš me pustiti same!« Potem se me je oklenila okoli vratu in obupno zajokala. Rešek je devetletnega otroka surovo pahnil od mene in rekel: »To ni tvoja mama, to je partizanska vlačuga!« Potem je pljunil pred menoj in pred otrokom.

Tako sem bila zmedena, da sama ne vem, kako sem se oblekla. Mislila sem na beg, toda hiša je bila obkoljena in zastražena. Odvedli so me pred hišo in me surovo porinili k zidu. Tisti hip se mi je pod srcem nekaj zgnilo. Spomnila sem se, da tam nosim živo bitje. Bila sem v prvih mesecih nosečnosti. V glavi mi je šumelo in razbijalo. Hčerka v hiši je še vedno jokala in kričala. Njeni kriki so mi segali do srca. Mislila sem, da mi bije zadnja ura. Re-

šek mi je nadaljeval na prsi pištolo in rekel: »Svinja, zdaj bo s teboj konec. S teboj ne bomo imeli nobenih sitnosti, kar tukaj boš crknila!« V zadnjem hipu sem zbrala vse moči in zakričala: »Pustite me! Ali streljate tudi noseče ženske?«

Z domobranci je bil tudi neki civilist, najbrž detektiv. Skočil je k meni, odrinil domobrancia in me vprašal: »Vlačuga partizanska, ali si res noseča? Škoda te ni. Vendar, če si noseča, imamo usmiljenje do otroka, ki ga nosiš. To te bo za zdaj rešilo. Dali te bomo preiskati, in če nisi noseča, če si se zlagala, te bomo takoj ustrelili.«

Zarek upanja se mi je posvetil. Samo da me ne ustrelijo, da me pustijo živeti, pa naj se zgodi karkoli... Kljub vsemu mi je Reškov še naprej grozil s pištolo.

Odvedli so me v Polje ter me zaprli v klet nekdanjega prosvetnega doma. Takoj ko se je zdanilo, je prišel pome zdravnik. Preiskal me je in takoj ugotovil, da sem res noseča. Po zaslišanju so me poslali v ljubljanske zapore. Tam je bilo že vse polno zapornikov, ki so jih zaprli zaradi sodelovanja z osvobodilnim gibanjem. Vse so izdali naši rojaki.

Iz ljubljanskih zaporov so me 17. I. 1945 skupaj z več drugimi tovarišicami odpeljali v Dresden. Pred odhodom sem dobila od policista neko potrdilo, napisano v nemščini. Dejal mi je, naj po prihodu v taborišče to potrdilo oddam vodji taborišča. V njem da je napisano, da sem noseča. Potrdila nisem znala prebrati.

Na ljubljanski železniški postaji so nas zgnetli v vagone, ki so bili razbiti od bombardiranja. Ljubljanski policisti so nas spremljali do Beljaka, tam pa so nas prevzeli Nemci. Bale smo se, kaj bo z nami, čeprav smo druga drugo tola-

žile z upanjem, da bodo Nemci kmalu premagani. Skozi razbita okna smo opazovale porušena mesta.

Po štirih dneh vožnje smo se pripeljale v Dresden. Tu so nas stlačili v barake. Ležale smo na golih deskah brez odej. Bile smo močno izčrpane zaradi dolge vožnje in lakote, saj smo med potjo jedle le prepečenec, ki smo ga dobile še v Ljubljani od svojcev. V taborišču smo prosile, naj nam dajo jesti. Dobile smo kuhano vodo z nekaj korenja in repe, ki je bila tako kislá, da me je peklo na jeziku in v grlu, ko sem jo jedla. Pa še to hrano smo dobivale le enkrat dnevno.

Zaradi lakote in pomanjkanja smo vedno bolj slabele. Taboriščno poveljstvo se za nas ni dosti brigalo. Predvsem je to družino zanimalo, kako bo odnesla zdravo kožo. Zaradi vsakodnevnih bombardiranj in zavezniškega napredovanja je nastala vsepovsod velika zmeda, zaradi česar že tako picle hrane nismo dobivale redno. Včasih smo dobile le vsak drugi dan po četrť litra zavrete vode s korenjem. Večkrat smo ponoči delale načrte, kako bi se rešile iz taborišča in prišle bliže domu. Dresden so neprestano bombardirali.

Nekega večera sem s skupino Slovenk pobegnila. Odšle smo proti Leipzigu, kjer smo se prijavile poveljstvu tamkajšnjega taborišča, rekoč, da smo iz taborišča, ki je zaradi bombardiranja porušeno.

V tem taborišču je bilo še slabše kot v prejšnjem. Povsod umazanija, uši, stenice... Tedaj sem se spomnila, da nosim s seboj potrdilo o nosečnosti, ki ga moram oddati vodji taborišča. Pokazala sem ga nekemu internirancu, ki je znal nemški. Ko ga je prebral, me je žalostno pogledal in rekel: »Punca, uniči ta listek. Če ga daš vodji taborišča, ne bo dobro zate. Takoj boš šla v peč. V taborišču ne trpijo bolnikov in nosečnic. Vse take pošiljajo v plinske celice in krematorij.«

Hudo sem se ustrašila. Takoj sem uničila listek in sklenila, da bom svojo nosečnost čim dlje skrivala.

Vsako jutro ob štirih smo morale vstati in iti na delo v neko letalsko tovarno. Šla sem samo dvakrat, nato pa sem zaradi izčrpanosti obležala. Potem je prišel k meni komandant taborišča. Nekaj me je spraševal, pa ga nisem razumela. Začel je kričati in mahati z rokami. Spet ga nisem nič razumela, slutila pa sem, da mi ne obeta nič dobrega. Kmalu je nehal, jaz pa sem ta dogodek povedala tovarišicam, ko so se vrnile iz tovarne. Opozorile so me, da me najbrž ne bodo pustili v taborišču, če bom bolna. Zvečer je komandant spet prišel k meni in mi rekel, naj se pripravim za pot v drugo taborišče. Zavedala sem se nevarnosti in začela jokati. Neka moja prijateljica je imela zavitek cigarete. Dala jih je komandantu in ga prosila, naj me še naprej pusti. Odnehal je in tako sem ostala. Naslednji dan sem šla delat, čeprav sem se od slabosti kar zapletala. Dali so me v skupino, ki je morala kopati jame za mrliča, pobite pri bombardiranju.

Nekoga dne je padla bomba na pokopališče in razrila grobove. Vsenaokrog je bilo polno mrličev. Me pa smo jih morale spet pokopavati in urejati pokopališče. Bila sem že tako slaba, da sem komaj stala, noge so mi otekle in zgubila sem glas, tako da sem lahko govorila samo še čisto tiho. Ves čas me je skrbelo, kaj bo z otrokom, ki ga nosim, če kmalu ne bo konca. Srce mi je krvavelo, preklinjala sem vse tiste, ki so bili krivi mojega trpljenja. Velikokrat sem si želela, da bi name padla bomba. Bala sem se predčasnega poroda, bala sem se, da ne bi bil novorojeni otrok mrtev ali tako slab, da bi moral umreti. Bila sem hudo lačna, saj sem potrebovala hrano za dva. Dostikrat sem razkopavala gnoj na smetišču in iskala krompirjeve olupke...

Nekoč smo šle krast na bližnjo njivo peso. S seboj smo vzele nahrbtnike. Hotele smo se vsaj enkrat najesti do sitga. Pri tem delu pa so nas zalotili policisti. Peso smo morale stresti iz nahrbtnikov. Z

Tončka Kukavica

naperjenimi pištolami so nas odvedli nazaj v taborišče. Za kazen nismo dobile tri dni nobene hrane, četrti dan pa so nam dali spet četrt litra prežganke.

Nemci so se začeli pripravljati na umik. Začeli so sestavljati transporte. Prvi so bili na vrsti Rusi in Rusinje, kmalu za njimi pa mi, Slovenki in Slovenke. Naša skupina se je zmenila, da bomo ušli. Bila sem zelo slabotna in moje tovarišice so že obupavale nad menoj. Nazadnje so sklenile pobegniti brez mene, saj so videle, da daleč ne bom prišla. Prosila sem jih, naj me nikar ne zapustijo, naj me vzamejo s seboj. Če ne bom mogla dalje, bom ostala na cesti, samo da pridem iz tega strašnega taborišča. Iz usmiljenja so pri-

volile. Še tisto noč okoli enajstih smo previdno, druga za drugo splezale proti žični ograji. Kot najslabša sem bila med zadnjimi. Splezala sem na vrh ograje, potem pa sem padla na drugo stran in tam obležala. Ostale so se prestrašile, kaj bo z menoj. S težavo sem vstala in se počasi pomikala naprej. Želja po svobodi mi je dala moč, da sem vzdržala.

Proti jutru smo prišli do neke kmetije, kjer so nam dali mleka in kruha, tako da smo se za silo okrepčale. Ker je bilo nevarno hoditi v skupini, smo se sporazumno razšle.

Hodila sem z dvema tovarišicama, ki sta bili doma nekje blizu Čabra. Nihče nas ni ustavil. Po treh dneh in treh nočeh hoje smo se v Salzburgu vtihotapile na vlak in se odpeljale do Jesenic. Tam so nas Nemci prišli in nas začeli spraševati, od kod smo prišli. Rekile smo, da smo delale v Nemčiji, pa da je bilo taborišče zaradi stalnega bombardiranja razpuščeno. Verjeli so nam in nas pustili dalje.

Domov si nisem upala zaradi domobrancev. Počasi sem šla proti Kranju in dalje. Dobri ljudje so mi dajali jesti, počivala sem pri kmetih, tako da sem si opomogla. Končno sem sredi aprila 1945 prišla v Šentjakob ob Savi in tam pri sorodnikih dočakala svobodo. Domov pa sem prišla 9. maja.

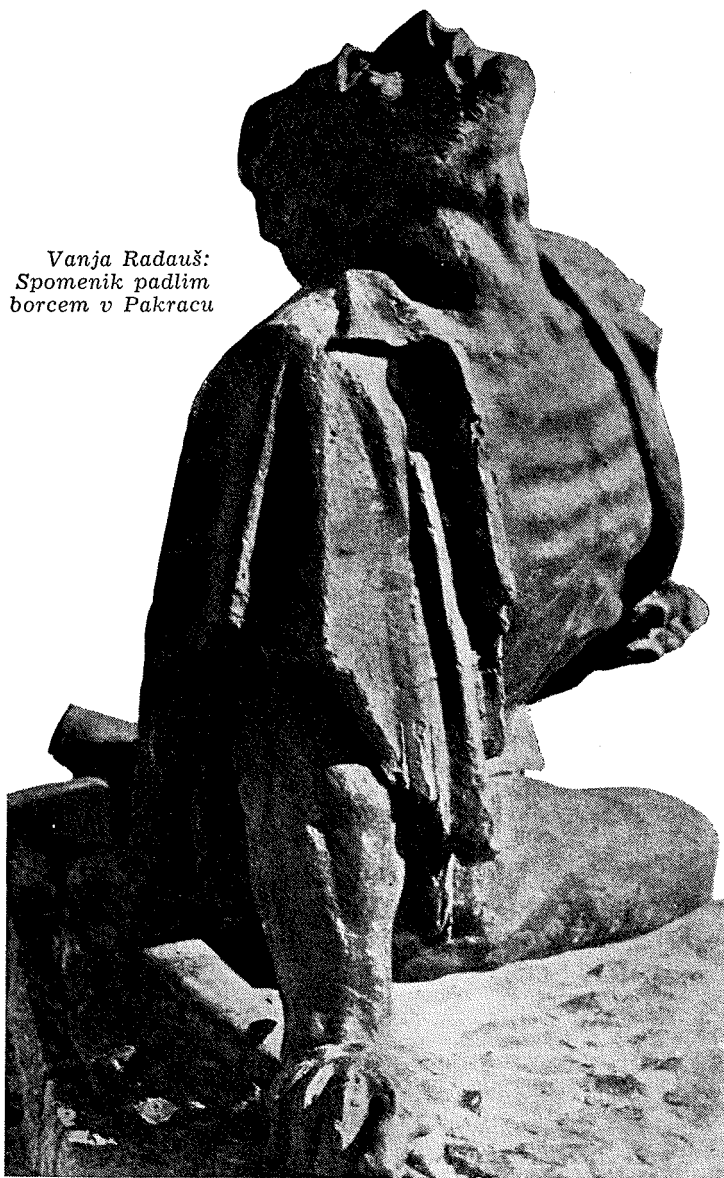
Čez mesec dni sem rodila sina. Tako jaz kot sinko še zdaj čutiva posledice trpljenja, ki sem ga prestala po zaslugi domačih izdajalcev.

Pisma talcev

Januarja je izšla pri »Kulturnem, prosvetnem in zgodovinskem zavodu BOREC« (prej »Založba Borec«) knjiga Staneta Terčaka »Celjski Stari pisker« kot prva knjiga iz knjižne zbirke »Dokazi«. Objavljamo odlomek iz te knjige, v katerem je avtor priobčil tudi nekaj poslovičnih pisem talcev, ustrelenih v Starem pisniku.

Medicinec Ivan-Blaž Röck-Biba iz Šoštanja je bil znan po svojem predvojnem naprednem delu širom po Sloveniji. Zaradi stalnih preganjanj je bil že v bivši Jugoslaviji ilegalec. Član Partije je bil od

leta 1932. Po prihodu okupatorja je bil organizator narodnoosvobodilnega gibanja v severovzhodni Stajerski. Ilegalno je delal v Mariboru, Ptujju in Prekmurju. Oktobra 1941 je bil poslan v Celje. Pri

Vanja Radauš:
Spomenik padlim
borcem v Pakracu

in naj živi srečno življenje. Do
zadnje minute sem ji bil zvest.
Pozdravi vse sorodnike.
Spominjaj se me, srečno!

Tvoj Blaž

Ohranilo se je še pismo takrat sedemnajstletne Anice Kočar-Rajerjeve, skojevke iz Celja, ki je bila izdana ob priliki druge velike izdaje aktivistov v Celju oktobra 1941. Po mučenju v Starem piskru so ji pri zadnjem zaslišanju sporočili, da bo nekaj dni nato v Mariboru ustreljena. Ker je bila mladoletna in so tačas prenehali s streljanjem žensk in mladoletnih, je ostala po srečnem naključju živa.

Njeno ohranjeno pismo staršem se glasi:

Celje, 1. XII. 1941.

Ljubi moji!

Danes je bilo moje zadnje zasliševanje. Povedali so mi, da bom 5. XII. 1941 ustreljena v Mariboru. Odtrgali me bodo Tebi mamica, očka bo izgubil svojo najmlajšo in Maca in Franci bosta brez sestrice. Hudo mi je, a pomagati se ne da. Prosim nočem. Mogoče bi me pomilostili, če bi prosila, a Anica Kočarjeva se ne poniža. Ne žalujte za mano. Vedite, da ne bom edina, katere kri bo poškropila stene slovenskega Maribora.

Vse moje stvari so Magdine, samo rdeči plašč in fotografije dajte Marici. Tvoj prstan, mamica, me bo spremljal v smrt. Franci naj vedno nosi pri sebi mojo sliko. Ljubi moj očka, zadnje misli bodo pri Tebi, saj si bil samo moj. Hudo mi je. Ne morem več. Ostanite srečni! Smrti se ne bojim. Samo videla bi vas še rada. Zbogom, mamica, atek, Magda, Franci, Marica.

Poljube vsem Vaša

Anica

Potolazite se!

Jaz se smrti ne bojim. Rada bom umrla.

Pisati na dolgo in široko o teh pismih ni potrebno. Sama govorijo dovolj glasno in dovolj jasno. So krik ponižanega človeštva. So grozotna obsodba zverinskega nacizma. So poslednje besede borcev, ki prezirajo smrt.

Tako umirajo samo tisti, ki se borijo za svobodo, za pravico, za boljše in lepše življenje.

drugi veliki izdaji v Celju dne 29. oktobra 1941, ko so aretirali kakih sto aktivistov, je bil izdan tudi on. Iz Starega piskra so ga odpeljali v Maribor. Dne 6. marca 1942 so ga ustrelili.

Poslovilno pismo materi se glasi:

6. III. 1942.

Ljuba mama, danes ob zahodu mojega življenja, v katerem Ti nisem pripravil mnogo veselja, se hočem posloviti od Tebe.

Nimam Ti drugega povedati, kakor to, da sem Ti hvaležen za vse, kar si zame storila, posebno v zadnjem času. Najlepše se zahvaljujem tudi svoji ljubi sestri, na katero pogosto mislim.

Lepe pozdrave njenim ljubim otrokom, katerih ne bom, na žalost, nikdar več videl.

Prosim, da izročiš mojemu dekletu Pepci, če bodeš kdaj prišla skupaj z njo, moje zadnje pozdrave. Naj si poišče boljšega fanta, kot sem bil jaz

Ali si razumela, Maria Rosa?

Pod gornjim naslovom priobčujemo poglavje iz dela Renate Viganò NEŽA ODHAJA V SMRT (Agnese va a morire), ki ga namerava izdati v slovenskem prevodu Založba Borec.

Roman opisuje življenje in smrt preproste kmečke žene, ki se vse svoje življenje ni oddaljila od domačih krajev in je kljub svoji nevednosti lahko prispevala svoj delež v borbi proti nacizmu. Nemci so ji odvedli moža v internacijo, kjer je umrl. Iz maščevanja je ubila nemškega vojaka in ko so ji požgali domačijo, je odšla med partizane v močvirje in lagune pri Ravenni. Postala je vodja intendantske službe, ki jo je opravljala, dokler je niso Nemci ubili malo pred koncem vojne.

Illegalno delo, borba z domačimi sovražniki ljudstva, izdajstva, likvidacije, boji z Nemci, porazi in zmage — vse to je opisano v omenjeni knjigi.

Pisateljica, ki je aktivno sodelovala v garibaldinskih vrstah, je za svojo knjigo prejela leta 1949 književno nagrado PREMIO VIAREGGIO. Delo je doseglo že trinajst izdaj v inozemstvu in štiri v Italiji.

KO JE OSTALA sama, je sedla k peči in pletla. Pletenje gre samo naprej in ne moti misli. Neža je mislila o mnogočem. Migala je s prsti in z iglami, ne da bi jih gledala. Mislila je na lanski božič, ko je bila prav tako sama, vendar še doma. Zvečer so prišli tovariši in tudi takrat ni bilo veselo, ker je bilo kmalu po Palitini smrti. Rekli so ji iste besede: »Odpočij se! Pojdi kmalu v posteljo! Imeli bomo mnogo dela.« Legla je kmalu, z mačko, ki je stegnjena pod odejo zadovoljno predla, ker je ni nagnala. Sanjala je o Paliti. Dejal ji je, naj ne misli na božič. Tam, kjer je on, ni praznikov. Dostavil je še: »Le tako nadaljuj, pa bo vse dobro!« Leto poprej je Palita še živel, vendar je ni na ta čas spominjalo nič posebnega. Vsi božiči v njenem življenju so si bili podobni: mirni, beli, otožni in dolgi dnevi brezdelja. Tudi ona je pripravljala rezance in slaščice. Jedla sta molče. Nikoli si nista imela kaj dosti povedati.

Zdaj pa bi se lahko pogovarjala s Palito. Vedela je mnogo več kakor takrat. Razumela je tisto, kar je takrat imenovala »moške zadeve«, partijo, ljubezen do partije. Zavedala se je,

da bi se pustila tudi ubiti za lepo idejo, ki jo krije v sebi kot nekakšno nagonsko silo. Zdaj bi mogla odgovoriti na vsa nejasna vprašanja, ki se pričenjajo pri otrocih in nehajo pri umirajočih starih:

»Zakaj ne morem imeti punčke? — Zakaj gredo gosposka dekleta na ples v novi obleki, jaz pa ne morem, ker imam staro? — Zakaj je moj otrok obut samo ob nedeljah? — Zakaj gre moj sin umret v Afriko, županov pa ostane doma? — Zakaj ne bo moj pogreb dolg in s cvetjem in svečami?«

Neža je zdaj to vedela in razumela. Bogataši hočejo biti vedno bolj bogati, siromaki pa naj bodo še siromašnejši, nevedni in ponižni. Bogataši v vojni bogatijo, siromaki pa se pustijo klati. Ko je hodila na pranje, ji je vaška gospoda komajda odzdravila izpred hišnih vrat. Ni si jim upala reči ničesar, ker se je bala, da bi kaj ne bilo prav, da bi se ji smejali in da bi ne izgubila še tistega bornega zaslužka za pranje. Toda bil je nekdo, ki je znal kaj povedati. To je bila partija, tovariši, mnogo moških in žensk, ki se niso ustrašili ničesar. Govorili so, da tako

Skupina italijanskih partizanov

ne more iti dalje, da je treba spremeniti svet, da je že prišel čas, ko je treba napraviti konec vojni. Za vse mora biti dovolj kruha in ne samo kruha, marveč tudi drugih stvari, zabave, zadovoljstva in zadostitve manjšim željam. Fašisti tega niso dovoljevali, a oni so se jim upirali, ječam in smrti nakljub. Fašisti so poklicali v Italijo Nemce, izbrali si za prijatelje hitlerjevske nepridiprave, a oni drugi so se uprli tudi Nemcem. Vsi so takšni kot Magon, Walter, Tarzan in komandant, sami izobraženi ljudje, ki razumejo in ljubijo vsakogar. Ne zahtevajo plačila in delajo za druge, čeprav jim tega ne bi bilo treba. Izpostavljajo se smrti, ko bi na drugačen način mogli imeti dosti denarja in brezskrbno živeti. Brž ko prideš, ti rečejo: »Si jedla? Potrebuješ kaj?« in preden odidejo: »Lahko noč in vesele praznike, mama Neža!«

To je partija in zanj je vredno umreti.

Neža je odložila pletenje in šla pogledat k vratom. Bila je noč in še vedno je snežilo.

Šla je v posteljo. V peči ni bilo več ognja. Bilo je mrzlo. Počasi se je segrela pod odejo, vendar se ji ni dalo zaspiti. V kuhinji onkraj stene je bilo slišati glasove deklet in mater. Oglašali so se tudi moški v zasovraženi govorici skoraj brez samoglasnikov. Bili so tisti, ki so po Italiji gospodarili, kradli in z minami uničevali zemljo. Zaradi njih so angloameriška letala bombardirala mesta, razbijala vasi in rušila ceste in mostove. Bili so tisti, ki so kar nenadno blokirali kakšen kraj, hodili po hišah, odpeljali moške in jih pošiljali v Nemčijo, kjer so umirali od vsega hudega, ali pa jih postavljali pred zid ali pod drevo, kjer so prav tako umirali. Take reči so se dogajale v Italiji. Pa vendar so se še našli Italijani, moški in ženske, ki so se radi družili z njimi in govorili v nedolžnih samo zato, da bi se med sabo laglje razumeli. Opravičevali so se, da so prisiljeni delati zanje, toda namesto da bi jim segreli hrano v menažnih skodelah, so jim pripravljali rezance in slaščice za božični dan, prav kakor da bi si bili prijatelji.

Po glasovih izza stene si je Neža predstavljala toplo in svetlo kuhinjo s smejočimi se dekleti in z Nemci, ki so stegovali roke po njih, če so jim prišle preblizu. Oče in mati sta njihovo početje strpljivo in mirno gledala in nemške gospode ponižno ogovarjala: »Gospod narednik«, še ponižneje pa: »Gospod poročnik«. Kadar pa se je gospodi zahotelo ostati sami s hčerami, sta popila kozarec konjaka in mirno odšla spat.

Okoli polnoči so Nemci zapeli. Na božično noč pojejo vsi Nemci. Nič jih ne motijo ustreljeni in obešeni, nasilje in vse zlo. Pojejo lepo. Iz njihovih kričanja vajenih grl prihajajo blaglasni, pobožni, dobrodušni glasovi in angel-skem tonu.

Pesem se je razlegala po hiši. Skozi zidove je prihajala v mrzlo Nežino sobo kot v kakšno zatočišče goreče milosti božje. Lepi in prijetni pa so bili samo glasovi, zakaj ljudje so ostali, kakršni so bili: s kamnitim srcem, z ukazi napolnjenimi možgani in kot vselej pripravljeni mučiti, klati in ubijati.

»To bi se jim zdajle prilegla bomba,« je pomislila Neža, »bomba na sredo kuhinje, da bi si peli za svoj pogreb!«

Zaspala je pozno in s težavo. Zaradi tiste svetniške uspavanke jo je bil minil spanec. Čez kako uro se je nenadno zbudila ob cepetanju nog. Zaslišala je lagodno poskakovanje v taktu valčka in neprenehno drsenje v ritmu tanga ob lahni spremljavi harmonike. Bila je lepa moč, bil je praznik. Nemci so se dobro najedli in napili, pa so veseli plesali z dekleti.

Zjutraj je bila vsa hiša kot pogreznjena v mrtvo tišino mirnega sna. Nič ne ni napravil gazi po zasneženem dvorišču. Vsi so spali v hlapih konjaka in vina, ki so jim pričarali ganljive vizije. Nemci niso poznali ceremonij. Vrgli so se po posteljah in po stoli, sedli na črni kamen pred ognjiščem in si brisali znoj z obrazov. Bili so kljub odpetim bluzam pregreti od plesa, ali še raje, od bližine toplih ženskih teles. Kako prijetno je v Italiji, v italijanskih hišah! Škoda le, da je vojna in da je treba včasih zapustiti, kar so pridobili, in nadaljevati pohod nazaj proti severu!

»Premik, elastična obramba, strateški umik, posrečena razvrstitev na nove strateške položaje po predvidenih načrtih,« je prebrisan sporočalo vrhovno poveljstvo. Škoda, da se zavezniška letala spravljajo na njihova motorna vozila in da vsak dan puščajo za seboj po cestah kadeče se ostanke njihovih ogradij! Zato so armadi Reicha preostali za prevoze samo skromni vprežni vozički. Brez tistih partizanskih izvržkov, razbojnikov in morilcev bi bila Italija lahko letovišče, pravi raj. Italijansko ljudstvo, predvsem ženske, ima rado nemške kamerade, rado jim streže in ni res, da jih sovraži. Tako vsaj so si predstavljali v veselem razpoloženju po še ne čisto poleženih alkoholnih hlapih, ko so se zbudili na božični dan zjutraj.

Neži se ni preveč ljubilo vstati. Zima je bila dolga, strahu ni bilo konca. Ni je bilo strah zase, saj ni imela več kaj izgubiti. Žal ji je bilo le za »fante«, živčne in na pol bolne jetnike vode, ki niso imeli niti prostora niti trdnih tal, po katerih bi mogli varno stopati. Hudo ji je bilo za fante, ki so v neprestani nevarnosti pričakovali nenadni napad na svoja, s toliko muko doslej ohranjena življenja. Žal ji je bilo za komandanta in za vse ostale, ki so zapustili vse, kar so imeli, brez pomišljanja, z mislijo na morebitni povratek. Prej pa mora priti seveda konec vojne, toda to se bo še vleklo do kdo ve kdaj. Vmes je še ognjena pregraja, vrsta dolgih, pustih dni in smrt bo še kosila vse naokoli.

Šla je k vodnjaku po vodo. Sneg je bil zmrzel. Vreme je bilo lepo. Sijalo je sonce brez žarkov na ledenem nebu. Burja jo je rezala v obraz. Ko se je vračala s polnim vedrom, je pritekla za njo Maria Rosa, ena izmed deklet.

»Dober dan, gospa Neža!« jo je pozdravila. »Ali smem noter? Nekaj bi rada vprašala.«

Bila je skuštrana. Pravkar je vstala, ali pa morda sploh ni šla v posteljo. Bila je lepo deklet, zdravo, svežeга obraza, vitke postave, kodrolasa in črnih oči. Pod ušesom je imela rdečo liso, kot da bi ji kdo s poljubom prisesal kri vrh kože.

»Le naprej!«, jo je pozvala Neža.

V šibki svetlobi okenskih šip se ji je Maria Rosa nenadoma zazdela žalostna in utrujena, tista grešna lisa pod ušesom pa še večja. Stopila je korak nazaj, kjer je bilo temnejše.

»Gospa Neža,« je začela. »Rada bi vam nekaj povedala. Že dolgo odlašam, pa si nisem upala.«

Nežin obraz ni vzbujal preveč poguma. Njen pogled je bil osoren, napet in ni izražal dobrohotnosti. Ponovila je: »Le naprej.« Z rokami se je naslonila na mizo in čakala, kot da bi se ji mudilo.

»Prav danes vam hočem povedati,« je nadaljevala Maria Rosa in si v zadregi popravljalna skuštrane lase na čelu.

»Nobenih vesti nimam več od svojega fanta. Spomladi je odšel. Večkrat se mi je oglasil po ljudeh, ki so šli mimo ali po domačinih. Od avgusta ni nikogar več k meni. Vem, da bi mi vi lahko pomagali. Povejte mi, kako bi mogla izvedeti, kaj je z njim.«

Znižala je glas in tiše pripomnila, ne da bi gledala Nežo:

»Vem, zakaj ste tukaj in po kaj hodite v močvirje. Tudi moj fant je v hribih. Partizan je.«

Zadnje besede je samo zašepetala.

Neža jo je gledala. Pogled se ji je zapičil v rdečo liso pod ušesom.

»Tako — fanta imaš pri partizanih,« je spregovorila.

»Veš, kaj delajo partizani, ti pa plešeš cele noči z Nemci?«

Dekle se je namrdnila in je hotela nekaj odgovoriti.

»Kar tiho mi bodi, je bolje zate!« ji je odgovorila Neža. »Samo tukaj pogledj!« je s prstom pokazala na vrat in odmaknila roko,

kot da bi jo speklo. »Pustiš se jim, da te se-sajo kot...«

Ob Nežini žaljivki je Maria Rosa dvignila glavo:

»Imela sem vas za drugačno žensko,« je jezno vzkliknila. »Kaj, za vraga, sem mislila, da sem prišla k vam?«

Obrnila se je in stopila k vratom. Neža jo je zgrabila za laket in jo potegnila nazaj.

»Ali si razumela, Maria Rosa, kaj sem ti rekla? Če imaš res rada nekoga, ki je odšel z doma bojevat se in trpi lakoto in mraz, ali pa je mogoče že mrtev, potem ne boš plesala z Nemci. To so razbojniki, to so tisti, ki ubijajo partizane, jih obešajo in jim lomijo kosti. Ako dekle ljubi partizana, si ne bo pustila, da bi jo poljubljal švabski prasec.«

Težak je bil za Nežo tako dolg govor. Zmanjkalo ji je besed in glas ji je zastajal v grlu od jeze, ki jo je kuhala vso noč.

»Pojdite k zlodeju!« ji je zabrusila dekle. Hotela se ji je izviti. S silo je potegnila roko, ali Neža jo je držala močno in zakričala nanjo: »Takšne bi ti morala dati mati!« Hkrati ji je s prosto roko prislonila dve krepki zaušnici, eno z leve, drugo z desne.

Molče sta se merili z očmi. Obe sta bili vsi iz sebe in se tresli od besa. Neža je odprla vrata in pogledala ven. Nikogar ni bilo. Pristopila je k dekletu in ji potihlo rekla:

»Zdaj jim pojdi povedat, pa te ubijem. Zapomni si, kaj ti pravim!«

Dekle je najraje planila v jok. S težavo je zadrževala solze in se drgnila po licih, na katerih so izstopile rdeče lise kot sledovi Nežinih trdih prstov. Neža je zaprla vrata. Osorno jo je pozvala: »Počakaj malo!« toda z drugačnim glasom in pogledom. Vzela je umivalnik, nalila mrzle vode in jo z mokro krpo močila po licu.

Prevedel Leopold Vrbovšek

Diverzantska akcija v Anhovem

ZAMETKI sedanje Tovarne cementa in salonita »15. september« v Anhovem so nastali še pred prvo svetovno vojno. Ko je ing. Stoch, lastnik več podobnih tovarn, ugotovil, da je okolica Anhovega bogata z mehkim laporjem, je postavil prvi obrat anhovske cementarne. Potem ko so Italijani zasedli Primorsko, so se takoj začeli zanimati tudi za cementarno. Že leta 1920 so jo znatno razširili in začeli proizvajati poleg cementa in cementnih izdelkov tudi salonitne izdelke. Tovarna se je imenovala »Cementi Isonzo« in je bila last italijanske družbe »Eternit«, ki je imela sedež v Casale Monferrato (Piemont). Ko je pričela pripravljati

napad na Jugoslavijo, je Italija del cementa iz Anhovega uporabljala za gradnjo utrdb, vojaških cest in drugih strateških objektov vzdolž italijansko-jugoslovanske meje. Ob vstopu Italije v II. svetovno vojno je tovarno močno zavarovala vojska, ker so posledje vsi njeni proizvodi bili namenjeni potrebam vojske. Nekaj sto vojakov je dan in noč stražilo tovarno in nadziralo delavce, da ne bi vršili sabotaž. Ob pojavu prvih primorskih partizanov so Italijani iz strahu pred morebitnimi partizanskimi napadi in diverzijami še bolj zavarovali tovarno.

Ob kapitulaciji Italije so Nemci razorožili svoje bivše zaveznike, ki so do zadnjega

hipa stražili anhovsko tovarno, jih odpeljali v internacijo ter sami prevzeli upravo in zaščito tovarne. Cement so odvažali predvsem v Italijo, kjer so gradili obrambne linije proti zahodnim zaveznikom na italijanski fronti, zlasti pa so ta cement uporabljali za utrjevanje jadranske obale proti morebitnemu izkrcaju zaveznikov.

Nekateri delavci in nameščenci te tovarne, ki so sodelovali z OF, so medtem skušali na razne načine čimbolj oškodovati tudi nemškega okupatorja. Tako je na primer tovariš Anton Klemenc, vodja tovarniške električne centrale, naskrival dobavljaj znani partizanski bolnišnici

»Franji« akumulatorje in drug električni material. Da bi zavrlj proizvodnjo, so nekatere člani OF med drugim nekajkrat poškovali žičnico, po kateri prihaja labor iz kamnoloma v cementarno, tako da je vsakokrat nastal krajši ali daljši zastoj v proizvodnji cementa.

Med tem časom so posamezne partizanske skupine že nekajkrat nameravale napasti posadko, ki je skrbela za zavarovanje tovarne, in uničiti tovarno. Vtem pa se je briški VOS odločil za diverzantsko akcijo. Potrebne podatke je dobil od svojega terenskega obveščevalca tovariša Zelinščaka Alojza-Korenine in od Ljuba Zege, ki sta bila zaposlena v tovarni. Sprva so vosovci nameravali uničiti mline, peči in vodovodni rezervoar v cementnem obratu, kasneje pa so se odločili, da bodo uničili najvažnejše stroje v salonitnem obratu. Ta obrat je prav tiste dni začasno prenehal obratovati.

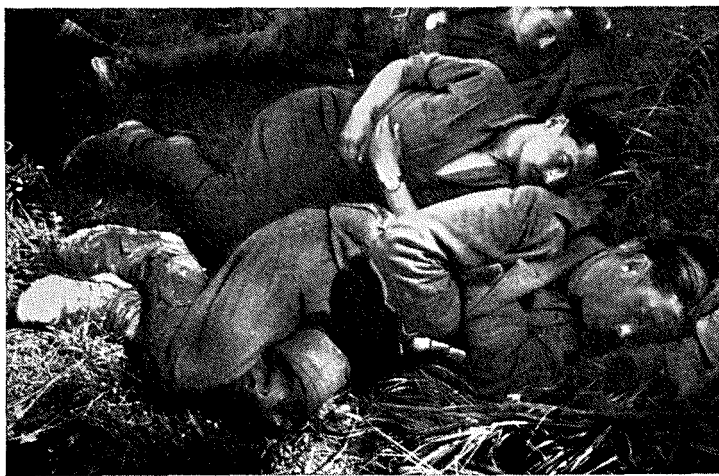
Dne 9. januarja 1944 zvečer se je četa briškega VOS pod vodstvom svojega komandirja tov. Sočana odpravila na akcijo. V bližini Anhovega je komandir Sočan razdelil četo, ki je šla okrog 35 borcev, na tri skupine ter vsaki dal določene naloge. Pri prehodu čez progo Gorica—Anhovo je pustil skupino, ki je imela nalogo, da zaščiti umik ostalima dvema skupinama, če bi to bi-

lo potrebno. Ti dve skupini sta nato prečkali cesto, ki drži v Anhovo, ter se preko njiv spustili proti Soči. Ena od teh dveh skupin se je razporedila tako, da bi v primeru potrebe krila umik iz tovarne skupini, ki je bila določena za miniranje strojev. Ta slednja skupina, ki je šla osem borcev, med katerimi je bil tudi komandir Sočan, je z minami v nahrbtnikih zavila proti podzemskemu kanalu, po katerem naj bi se vtihotapila v tovarno. To je kakih 250 m dolg ter 120 cm visok in širok kanal, po katerem se iztekajo v Sočo razni odpadki iz salonitnega obrata. Nedaleč od vhoda v kanal je bil bunker, v katerem je dan in noč stal Nemec ali Mongolec, zakaj posadka, ki je čuvala tovarno, je bila sestavljena iz Nemcev in Mongolcev. Da bi ne delali ropota z obuvali, so si borci ovili noge s cunjami. Tako so se neslišno približali kanalu. Ker je bil vhod v kanal zaprt z močno železno rešetko, jo je vodja minerv s kovinskim drogrom skrivil tako, da so imeli prost vhod v kanal. Drug za drugim so se globoko sklonjeni v popolni temi pomikali po kanalu, ki je držal v klet tovarne. Po kanalu, ki ima več odceпов, jih je vodil Ljubo Zega, ki je bil zadolžen tudi za to, da jim pokaže, katere stroje je treba uničiti, da bo okupatorju prizadejana čim občutnejša škoda. Do tri četr-

tine dolžine kanala je še nekako šlo, ker ni bilo blata, od tam dalje pa je bilo veliko blata in vode in so borci tako čofotali po njima, da je bilo nevarno, da bi jih slišal kak stražar, zakaj tam kanal ni bil globoko pod zemljo. Kljub temu so prizgali do kleti.

Tedaj pa jih je močno iznenadilo to, da je bila klet proti pričakovanju popolnoma razsvetljena. Nekaj časa so napeto prisluškovali. Vtem jim je udarilo na uho govorjenje dveh nemških stražarjev in odmev njunih korakov, ko sta prihajala od njih skozi jašek, ki je, pokrit z rešetko, držal na eno izmed tovarniških poti. Ko je naposled nastala tišina, so se borci izvlekli iz kanala ter se iz kleti neslišno pritihtopili v salonitni obrat. Tu so minerji po navodilih, ki so jih že prej dobili in ki sta jim jih zdaj dajala komandir Sočan in Ljubo Zega, v naglici začeli polagati mine pod stroje, ki naj bi jih uničili. Vsak miner je imel cigareto, ki jo je bil prižgal že v kanalu, pripravljeno, da z njo prižge vžigalno vrvico. Med polaganjem min pa je eden od minercev po nerodnosti približal cigareto vžigalni vrivici tako, da se je vnela. S tem je delno prekrizal prvotni načrt, zakaj namesto da bi s to mino minirali transformatorsko postajo, kot je bilo predvideno, so jo morali v naglici položiti pod neki drug, manj pomemben stroj. Ko je komandir Sočan videl, kaj se je zgodilo, je ukazal prižgati še ostale mine. Nato so drugi za drugim zlezli nazaj v kanal in odhiteli iz tovarne, kamor so srečno prišli. Vtem — bilo je okrog 23. ure — je sedem silovitih detonacij potrdilo borcem, ki so že hiteli proti vasi Goljevici, da so v glavnem dobro opravili svojo nalogo. Uničenih je bilo sedem strojev.

In na koncu še to: Nemec, ki je v času te akcije stal na straži pred tem delom salonitnega obrata, a ni niti slutil, kaj se v njem dogaja, je bil nato po nalogu svojih nadrejenih ustreljen; vsa ostala posadka pa je bila kazensko poslana na italijansko fronto.

Počitek po boju. Fotografija je bila posneta leta 1944 na Lokvah

Alojz Ravbar

Ob
šestdesetletnici
pisatelja
in pesnika

Toneta Seliškarja

Pesnik in pisatelj Tone Seliškar, glavni urednik Založbe »Borec«, bo 1. aprila 1960 slavil šestdesetletnico svojega življenja in štiridesetletnico svojega pesnikovanja in pisateljevanja. Treba je zato ob tem jubileju nekaj spregovoriti, nekaj napisati, kajti štirideset let se njegovo ime ponavlja nenehoma povsod tam, kjer je bilo treba našemu delovnemu človeku povedati bodrilno besedo, zlasti pa med našo mladino, kateri je jubilent posvetil velik ciklus svojih knjig, ki so preskočile mejo Slovenije, tako da je danes ime Toneta Seliškarja v vseh jugoslovanskih republikah prav tako znano kakor doma; po teh delih pa ga poznajo tudi na Češkem, Poljskem in v Italiji, prav zdaj pa se prevaja nekaj njegovih mladinskih knjig na nemški, madžarski in slovaški jezik. Naklade njegovih mladinskih knjig se neprestano ponavljajo in če pomislimo, da znašajo vse dosedanje naklade Seliškarjevih del približno 1.000.000 knjig, tedaj lahko rečemo, da je Seliškar eden najbolj branih pisateljev v Jugoslaviji. Zastavili smo pisatelju nekaj vprašanj, ker menimo, da bo pisatelj najlepše sam povedal, kako je potekalo njegovo plodno življenje.

Kdaj in kje ste bili rojeni?

Na dan 1. aprila 1900 v Ljubljani ob Tržaški cesti nasproti Tobačne tovarne. Vidite, usoda se je že takoj ob rojstvu poigrala z menoj, saj je prvi april tak dan, ko lahko vsa-

kogar za nos potegneš. No, v številni družini sem bil postržek. Mati je bila doma iz Notranjih goric pri Ljubljani, oče iz Kozarij; mati je bila nekaj časa delavka v Tobačni tovarni, oče ključavničarski pomoč-

nik in končno strojevodja na železnici. Otrok je bilo v družini devet, jaz sem bil zadnji. Ko sem priplaval po Gradaščici, je stal oče že na trdnih nogah. Otroška leta sem preživel v veliki družbi proletarskih otrok, kajti ob Tržaški cesti so takrat stanovali sami delavci. Svet ob tej veliki prometni arteriji, gmajna ob Gradaščici in Malem grabnu, marost ob železniški progi in rožniški »pragozd« so bili visoka šola mojih otroških let in tudi moje mladosti.

Kdaj, kje in zakaj ste pričeli pisati in katero je bilo vaše prvo delo, ki ste ga objavili?

Pisaril sem že zelo zgodaj. Že v četrtem razredu ljudske šole na Vrtači sem napisal nekakšno povest, a že leta 1914 sem napisal prvo pesem, naperjeno proti vojni in proti

avstrijskemu militarizmu. Ves čas prve svetovne vojne sem pisal takšne pesmi, ki so krožile med ilegalnimi krožki ljubljanskega učiteljskega. Če so bile te prve moje pesmi nacionalno jugoslovansko izrazne, pa so bile zato moje prve pesmi, ki sem jih pričel pisati leta 1919 v Trbovljah, kjer sem poučeval na Vodenski šoli, že socialnega pa tudi že revolucionarnega značaja, kajti trboveljski proletarijat me je takoj sprejel vase. Moje prve pesmi s socialno in revolucionarno tematiko je objavila revija »Trije labodi«, takoj zatem pa so pričele izhajati moje pesmi v obeh slovenskih revijah — v »Ljubljanskem zvonu« in v »Dom in svet« pa tudi v »Kresu« ter v »Proletarcu« v Chicagu. S tem pa sem že odgovoril na vprašanje

Kje, kdaj in kako ste pršli prvič v stik z naprednim gibanjem in tudi zakaj, kako ste ostvarili ta stik?

Če dopolnim to vprašanje, naj še povem, da sem v tistih časih oboževal Ivana Cankarja, pa tudi Oktobrska revolucija je opravila svoje preizkušnje. Toda nikarte misliti, da sem bil v tem gibanju kakšna gibalna sila. Eh, le pesmi takšne sem pisal, bral sem jih delavcem vsepo v Sloveniji, predaval sem, učil — no, to pa je tudi vse. Če so nekateri premikali skale, sem jaz drezal v pesek. Sodeloval sem v Svobodah in v Vzajemnosti, v delavskem tisku, pri Cankarjevi družbi itd. Takrat so me imenovali »proletarskega pesnika«. Ponošem sem bil na to, saj je bil v tem nazivu tudi ves umetniški program takratnega mojega pesnikovanja in pisateljevanja. Iz Trbovelj so me zato oblasti pregnale v samotne hribe pri Celju, kjer sem začel pisati tudi prozo.

Kateri doživljaji med NOB so vam ostali v spominu kot najbolj impozantni, pretresljivi in kako ste pisali med NOB?

Ko se je sprožila ura našega odločilnega boja, je domalega vsa napredna umetniška generacija tistega časa spon-

tano stopila v vrste borcev na tak ali na drug način. Orožje, ki sem ga dotlej uporabljal, sem izpopolnil še s puško, torej povsem enostavno. Zaživel sem življenje, na katerega sem se pripravljaj, zato odločitev ni bila težka. In ko sem bil nekaj dni partizan, sta stopila predme dva fantiča, odlično partizansko oblečena in obožena, stara sta bila 14 let in me strumno pozdravila... Še pred nekaj tedni sta sedela v mojem razredu. Bila sta dvojčka in oba sta padla čez nekaj dni. Ko sem ju pokopaval, mi je bilo težko, toda revolucija je obračun. To je bil zame najboljši pretresljiv dogodek, po svoji veličini in nadčloveški krutosti pa silno velik dogodek. To ni bila jalova žrtev! Tudi kot partizan sem neprestano pisal; nastal je velik ciklus partizanskih pesmi in mladinski roman »Tovariši«. Kako sem pisal? Ob vsaki priliki, poleg tega sem tamkaj urejeval mesečno revijo »Naš pest«, nato tednik »Glas osemnajste«, kasneje tiskan časopis »Novice« in v Zadru »Bratstvo«.

Koliko del ste do zdaj napisali in katera med njimi smatrate za najbolj uspela?

Pesniške zbirke »Trbovlje«, »Pesmi pričakovanja« in »V naročju domovine«. Moj največji tekst je roman »Nasedli brod«, poleg tega še dve knjigi, in sicer »Hiša brez oken« in »Roke Andreja Podlipnika«. V delu pa imam roman »Izdani bataljoni«, ki zajema le prve štiri dni okupacije. Mislim, da bo ta roman, ki ga pišem, od vseh prejšnjih najboljši.

Zakaj ste se lotili predvsem mladinske književnosti, kaj vas je navedlo k temu?

Moja prva mladinska povest »Rudi« je izšla pred dobrimi tridesetimi leti. Do takrat je bila slovenska mladinska književnost priložnostna in strašno sentimentalna. Sodobne tematike ni zajemala, najraje se je vrtela v svetu bajk in pravljic. Zato sem se lotil obdelave sodobne socialne snovi z osnovnim motivom — vzgajanja razredne zavednosti. Uspešno mi je. Sicer pa je mladina

vedno nosilec najlepših in najbolj drznih idej in najbolj hvaležna publika okoli dobre knjige. Moje mladinske knjige so: »Bratovščina Sinjega galeba«, »Janko in Metka«, »Hudournik«, »Tovariši«, »Mule«, »Liščki«, »Dedek som«, »Posadka brez ladje«, »Velika gala predstava«, »Deklica z junaškim srcem«, »Martinček sin brigade«, pravkar pa izhaja v »Pionirskem listu« moj roman »Jadra na robu sveta«.

Kako ste obdržali stik z mladino, ko že dolgo časa ne opravljate več pedagoškega dela oziroma poklica?

Poklicni pedagog res nisem več, ampak menim, da sem s svojimi deli še vedno pedagog, seveda na drug način, bolj mikaven. Obiskujem šole, dopisujem si z bralci, razgovarjam se z njimi — in če je treba, se z njimi tudi igram. Neskončno rad imam frkovce okoli sebe.

Kakšne nagrade ste prejeli v svoji pisateljski karieri?

Prešernovo nagrado za »Tovariše«, Levstikovo nagrado za »Mule« in spet Levstikovo nagrado za »Posadko brez ladje«, Nagrado Mladega pokolenja za doživljenjsko delo za mladinsko literaturo v Beogradu in Nagrado žirije mladih v Beogradu kot najbolj brani pisatelj med mladino.

Kaj menite o tokovih v sodobni slovenski literaturi, posebno še v literaturi s tematiko iz NOV in predvojne naprednega gibanja?

Menim, da lahko brez skrbi trdim, da prebleva slovenska literatura nekakšno nujno krizo, ki se pojavlja po vseh velikih odločujočih družbenih revolucijah. V zgodovini književnosti je to neobhoden pojav, saj imamo ta pojav tudi v upodabljalni umetnosti, v gledališču in v glasbi. Če gledam ta pojav zgolj s formalističnega zornega kota, me to prav nič ne preseneča. Vse tako imenovane moderne struje se prej ali slej umirijo (kot so se po prvi svetovni vojni!) in ko najde umetnik samega sebe, se kmalu znebi burnih vplivov velikega sveta in si sam

izoblikuje svoj umetniški izraz, ali pa propade. Tudi abstraktna umetnost, ki zdaj buri skozi naše čase in ki je v to absurdno zmešnjavo duhov zapeljala tudi marsikaterga našega realista, se bo spametovala. Prepričan sem, da to ni nič hudega, to je nujen proces vretja snovi, ki še ni obdelana in za katero iščejo pripravne posode. Druga stvar pa je, če gledaš razvoj sodobne umetnosti z ideološkega zornega kota. Pod takim drobnogledom pa vidiš, da je zmešnjava duhov v resnici na pohodu. Nedavno me je obiskal mlad slovenski pisatelj, začetnik, talentiran pisec in mi je takole potožil: »Za vas je bila stvar lažja, vi ste vedeli, za kaj se z besedo borite in ste to, za kar ste se topli, tudi dosegli. Kaj pa mi mlad...? Ali imamo sploh kakšno perspektivo...?« — Strašno me je poparila ta malodušnost mladega človeka. Veličina in pa tudi trdota osvobodilne vojne in revolucije je že za nami, krvavi žulji našega delovnega ljudstva za obnovo domovine tudi. Kaj pa zdaj?

Ali sploh imamo perspektivo...? Eh, kako žalostno izzvene iz ust mladega našega človeka takšna »brezperspektivna« vprašanja. Kot da stoji sam nekje v brezupnem svetu in ničesar ne vidi kot samega sebe. Mar takšen človek-umetnik res ne vidi življenja, ki cvete okoli njega? Mar ne vidi naših delovnih ljudi, ki se trudijo v tovarnah in rudnikih za našo sedanost in za našo še lepšo bodočnost? Mar ne vidi in ne čuti, kako naš človek, ki ima prav tako srce kot umetnik, gradi hiše, lokomotive, mostove, železnice, ladje, šole, in sleherno vlakno, da tudi umetnik ne bo nag po svetu kolovratil? Mar ne vidi naših partizanskih borcev, ki so pod kožo prav tako krvavi kot umetnik, kako so zamenjali puško s kladivom, lopato, traktorjem? Ne vidi naših partizanskih invalidov? Ne občuti, kako prelita kri naših žrtev cvete po vsej naši zemlji? In končno, mar ne občuti pohoda vseh zatiranih narodov na svetu, ki ubirajo pot po naših stopinjah? Mar je res samo vase zaverovan in

v svojo punco? O klavrna figura! Strah pred atomsko bombo...? Figarstvo! In vpričo vseh tolikšnih velikih dogajanj — hajdi v abstraktnost — v poduhovljenje kakor pravijo! To je moderno! In biti moderen za vsako ceno — mar je to ideološka parola? Poduhoviti človeka? Našega človeka je revolucija poduhovila! Še nikoli poprej niso naši ljudje tako brali Prešerna kot v revoluciji. Mislim, da je tako naziranje v umetnosti dokaz tragične brezidejnosti, ki nikamor ne vodi. Na srečo naš človek tako umetnost odklanja, ker mu ničesar ne pove, ničesar ne razodene, in na srečo je ta pojav pri nas obstranski. Je pa vendarle! Toda prepričan sem, da bo prava, zrela umetniška tvorba, ki nam jo ustvarjajo ljudje mlajših generacij, prav tako polno vrednotena, kot so bile vedno vrednotene tiste umetniške tvorbe, ki so pomagale človeku k slehernemu vstajenju. Človek pa se vedno dviga k boljšemu in lepšemu. In samo poleg človeka je umetnikovo mesto!

STONE SELIŠKAR:

Vesela povest o bolečem zobu

PO SAMOTNI poti čez Tančo goro je počasi krevsal partizan Jaka in se je zgoraj na vrhu hriba ustavil, še enkrat s polnim pogledom objel svojo ljubo Belo krajino pod seboj, ki je blestela v svetlem a hladnem zimskem soncu, si zvil v časopisni papir debelo cigareto iz domačega črnega tobaka, ki je bil tako močan, da je človeka zvil, če je močno potegnil, sedel je na mrzlo rušo, nato pa je s pogledom otipal poročniške našivke, ki mu jih je bilo davi prišlo belokranjsko dekle. Partizan Jaka, intendant bataljona, je bil povišan v poročnika in zlati našivki na rokavu so se v soncu svetili in bleščali, ko je odhajal na hrvaško stran v Osemnajsto divizijo. Sinoči se je od tovarišev poslovil, peli so in plesali in vse bi

bilo v najlepšem redu, ko bi ne tičal v Jakovih čeljustih zob, ki ga je pričel neusmiljeno boleti. Kar tako na vsem lepem, danes zjutraj, ko je odhajal, se je pričel oglašati, in preden je dosegel vrh Tanče gore so mu čeljusti kar gorele od neznosnih bolečin.

To je grda stvar! Mlad si, lep si, življenja poln — pa te zob boli! Ves svet ti stoji po strani, nobena stvar na svetu ti ni več lepa, kakor steber nesreče hodiš mimo veselih ljudi, boleči zob v čeljusti pa je kakor krvoločna zver, ki venomer grize, praska in tepta tvoje misli. Domislil se je, da je nekdo doma v vasi, ki so ga zobje boleli, tobak žvečil proti bolečinam. Potegnil je zato nekaj listov črnega tobaka iz torbe in ga pričel mleti v ustih in je pospešil korak, kajti v

diviziji imajo zdravnika in gotovo premore tudi klešče, s katerimi zobe dere. Pot se je položno izgubljala v zasneženih gozdovih in vsak čas se mora prevesiti proti Kolpi, kajti iz dalje se je oglasal mitraljez, to je na hrvaški strani, morda blizu Vrbovskega nekje. Sam samcat je hodil po tej samotni cesti, divji zajec mu je preskočil pot in drobne siničke so se obešale na zasnežene vejice, Jaka pa je žvečil črn tobak in gosta žlindra se mu je nabirala v ustih, da bi zob k pameti spravila, zob pa je bil trmast in tobak ga je še huje razdražil. Nejevoljen na ves svet je izpljunil Jaka nesnago iz ust in si porinil v usta kepo snega — morda bo pa hlad zob spametoval! Oh, pa je bilo narobe! Peklenske bolečine so se podvojile in poročnik Jaka je bil tako nesrečen, da se je prestopal z noge na nogo kakor medved na razbeljeni železni plošči in v grlu se mu je nabralo tisoč besed, ena grša od druge, s katerimi je opsoval svojo žalostno usodo. Končno se je zgrudil na kamen ob poti, široko odprl usta na stežaj in zgrabil zob s prsti. Toda zob se ni ganil nikamor, bolečina pa se je potrojila, da je izgubil sleheren

smisel za okolico in se je pomikal dalje in dalje kakor skozi gosto meglo, čeprav je sijalo čisto zimsko sonce in na tem koščku osvobojenega ozemlja sta vladala mir in tišina in iz bližnje vasi je bilo slišati glas harmonike ter veselo petje, kajti tod žive revni, toda veseli ljudje.

Po cesti navzgor je škripal voz. Dva vola sta ga vlekla v strmino in ko je Jaka napel oči, je pozabil za hip na bolečino, saj sta se na vozu peljala njegova ljuba znanca — partizanka Štefka in bolničar Miha iz Osme brigade. To ti je bilo svidenje! Ha, takole na samoti srečati prave prijatelje, to ti je res sreča!

»Še general postaneš, Jaka, preden bo vojne konec!« je vzklikala Štefka, ko si je ogledovala njegove poročniške našitke.

»Midva pa po čebulo v Belo krajino, škorbut imamo v brigadi.«

»Ojej, ojej, satan prekleti!« je zastokal Jaka in se zgrabil za čeljust. »Imaš kak aspirin v torbi, Štefka?«

»Zob...? Zakaj pa ti je zoboder prišel naproti!« je rekla Štefka. »Miha ti ga izpuli kot bi ustrelil. Iz vseh brigad lezejo k njemu zobe dret, še komandantu je izdrl dva kočnika!«

Jaka je nezaupno pogledal kosmatega Miha, ta pa je že brkljal po svoji torbi in privlekel na svetlo lepe, imenitne zoboderne klešče. Nato si je roke v plašč obrisal, se priliznjeno zarežal in dejal:

»Kje pa je tisti zobček? Ta? Oh, ta bo zunaj, preden boš utegnil kihniti! Kar lepo usta na stežaj odpri, poročnik Jaka, zamiži, tako, da; ti, Štefka, pa čutaro odmaši!«

Poročnik Jaka je bil hraber partizan. Odlikovan je že bil in, če je treba iti nad sovraga, nič ne pomišlja, tule pa se mu noge tresejo in tiste svetle klešče mu vzbujajo večji strah kot devet sovražnikovih brzostrelk.

»Jaka, ne bodi mevža!« mu de Štefka, lepa partizanka. »Mar ne zaupaš Mihi? Ne žali ga in pa čemu bi po nepotrebnem trpel? Malo bo zaskelilo in rešen boš vseh muk!«

Jaka je z grenko užaljenostjo in pa z jezo usta odprl, Miha je zapičil klešče okoli zoba, jih porinil globlje v dlesno, zamajal na levo in na desno in še enkrat tako ter potegnil, da mu je kapa zdrknila v sneg.

»Aha, zdajle!« je dejal Miha zasoplo.

Nemarno je zaškrtalo, zob se je odlomil, korenine so ostale v čeljusti.

»Preklemanska nesnaga, ta se pa drži kot klop!« ga je bodril Miha. »Pa se ne bo dolgo upiral, le še bolj usta odpri!«

Spet se mu je s kleščami zakadil v kravačo luknjo v dlesnu, spet je nečloveško zaškrtalo in spet so ostale klešče prazne.

»Tega hudiča ne izvlečeš s parom volov!« je zadihano spregovoril Miha. »Veš, Jaka, najhujše je že zunaj, ostalo bomo pobrali po osvoboditvi! Na, malce žganja, da si izpereš!«

Jako je znoj oblival, bolečine so bile tolikšne, kakor da bi mu glavo na pol žagal, preklinjal je mazača, in ko mu je žganje za hip le ublažilo bolečino, je slišal bolničarja, medicina, ko mu je razlagal strokovnjaško:

»Vidiš, Jaka, to je poseben, izreden primer, ta tvoj zob! Ta pride šele v četrtem letniku medicine na vrsto, jaz pa sem napravil samo tri, zato ti ne morem pomagati. Za kak čik pa mi boš dal, saj sta bila operacija in žganje zastonj!«

»Le pogum, Jaka, le pogum!« mu je dejala Štefka v zadregi.

Jaka je oba grdo pogledal, pa je vseeno potegnil nekaj listov tobaka iz torbe, prijatelja pa sta se kar naglo poslovila. Jaka je ostal spet sam s svojo bolečino in s svojim razklanim zobom. Pa je tako naneslo, da je v tej svoji kruti bolečini zavil na levo namesto na desno in namesto proti hrvaški deželi je krenil proti Kočevju, in čeprav se mu je zdela pot dolga in bi že zdavnaj moral biti pri Kolpi, ni bilo nikjer žive duše, da bi vprašal za pot. Taval je in taval po samotnih gozdovih, bolečine pa so bile vedno hujše, tolikšne, da se mu je zavest sukala kakor trska v deroči vodi in vse druge misli so se podrejele le zobu, ki je bil zdaj edini gospodar njegove volje. V čeljusti mu je gorelo, kljuvalo, vrtalo, butalo, pekoč ogenj mu je zalival možgane, šumelo mu je v ušesih, meglilo se mu je pred očmi in ko je zataval v požgano kočevsko vas, v kateri ni nihče več prebival, se mu je le zazdelo, da ne hodi prav. Sesedel se je na prag porušene hiše, grčal je od bolečine in ko je tako v usedlini svojih groznih bolečin luščil pametno misel od okuženih — kje da je in kam da naj krene, so ga nenadoma obstopili štirje možje in skozi žerjavico bolečin je zaslišal preteč krič:

»Roke kvišku, pasji sin!«

Poročnik Jaka pravzaprav ni vedel, ali blede ali resnično sliši ta krič. Njegov duh za pametno stvarnost je bil končan pod jeklom Mihovih klešč, zato se niti ozrl ni, samo glavo je dvignil, kakor da prosi pomoči in usmiljenja. In oboje je dobil. Strahovit sunek v čeljusti ga je treščil na tla. Ko pa se je dotaknil tal, je začutil, da mu je glava naenkrat postala prosojna in da se mu je v čeljustih nekaj preobrnilo. Na mah so se tiste ogabne bolečine, ki mu jih je povzročal zdrobljeni zob, razpršile, ostala je le skeleča bolečina od sunka in pod jezikom je obtipal tri izbite zobe, med njimi tudi tistega, ki ga je tako strašansko mučil. Kakor da bi vanj treščil neizmeren val slasti po življenju, tako se je razveselil, da se je vendarle iznebil bolečega zoba; in ko se mu je tisti belogardist, ki ga je bil s puškinim kopitom butnil v čeljust, misleč, da je Jaka nezavesten, približal, ga je Jaka zgrabil za noge in se ko maček vzpel ob njem ter ga treščil z neznansko silo v ostale tri, ki se niso upali streljati, da ne bi zadeli svojega

človeka. V tistem trenutku, ki se ga noben človek nikdar ne nadeja, kadar se bori za svoje življenje, ki pa mnogokrat le pride kakor rešilna veja ob pravem času, je Jaka že zamahnil z roko in vrgel bombo v ljudi, ki tega — svesti si svoje premoči — nikakor niso pričakovali. Grom in blisk jih je pometal na tla, le tisti, ki se je Jaku zameril, je ostal živ. S težavo se je pobral s tal, buljil bedasto, živalsko neumno v človeka, ki mu je nameril pištolo v glavo in je nato zavekal v smrtnem strahu:

»Jaka..., v šolo sva skupaj hodila... Ne streljaj!«

Na drugem koncu požgane vasi so se oglasili rafali brzostrelk, patrulji so hiteli na pomoč. Jaka je bliskovito pregledal položaj; na levi strmina v globačo, na desni strmina v goro. Zgrabil je belogardista za roko, ga potegnil za seboj in mu kriknil:

»Tone, skoči, drugače bo konec!«

Po strmini sta drčala ko dve pošasti zdaj po nogah, zdaj na hrbtu, zdaj po trebuhu, zgoraj na cesti pa so pokali z vsem orožjem, toda nihče od njih se ni spustil v grapo za njima, zakaj spodaj je bila partizanska brigada, in v kotlino ob Kolpi sta pridrvela ko dva meteorja naravnost pred kotel, kjer so kuhali večerjo. Partizani so skočili na noge, se razvili v strelce, ker so bili prepričani, da so jim beli prišli za hrbet. Toda ko sta se pobrala, raztrgana in opraskana, so ju vsi obstopili in strmeli v ta dva čudaka, ki sta, ko sta se pobrala, nadaljevala pogovor, ki sta ga bila pričela na vrhu. Jaka je zapičil svoj pogled v belogardista, ta pa v Jaka in Jaka se je pričel smejati na vse grlo.

»Tone...? Mar si res Tone? Seveda si in prav ti si imel tako srečno roko, da si me rešil zoba? Mojdunaj, veliko ti dolgujem, kar govori!«

»Jaka... Oh, saj te ne bi mahnili, če bi te prepoznal! Saj veš, kako sva bila prijatelja... Življenje mi reši!« je dejal Tone in gledal v tla.

»Kaj misliš, da smo partizani konjederci? In kaj počneš pri tistih barabah tam zgoraj v Kočevju? No, prav, obljubo bom držal, pojdi, nič se ti ne bo zgodilo! No, le pojdi, če ti rečem!«

Tone se je ozrl okoli po partizanih, ki so srepo strmeli v ta dva čudaka, nato je napravil nekaj korakov iz kroga in zataval proti gošči, tam pa je obstal in se nenadoma okrenil.

»Jaka, le zakaj nisva več prijatelja?« je vprašal skrušeno. »Zakaj se pa tepeva?«

Jaka je udaril z nogo ob tla, da je zabobnelo in vzkriknil:

»Za tole, vidiš, za tole našo zemljo! Ti jo prodajaš, jaz jo branim, Ti si hlapec, jaz pa sem svoboden človek!« Pomolčal je in spet spregovoril:

»In v šolo sva skupaj hodila, skupaj sva vasovala, skupaj pela, skupaj pila. Eh, Tone, Tone, pa tak korenjak si! No, le pojdi, le, besedo bom držal!«

Tone pa ni šel v goščo, ampak se je premaknil k ognju. Partizani so se mu molče odmikali, on pa se je vrnil nazaj k Jaki in zamolklo dejal:

»Jaka, življenje si mi rešil, reši tudi našino prijateljstvo!«

Jaka ga je dolgo časa gledal, toliko časa, da je Tone glavo povetil in zastokal kakor na mučeniškem kolu. Nato sta šla skupaj h komisarju brigade. Dolgo v noč sta bila pri njem. Ko se je naslednje jutro Jaka od brigade poslovil, je hodil ob njem na hrvaško, v Osemnajsto divizijo — partizan Tone.

V Afriki mnogo novega

Najbolj črno pri Afriki je naše neznanje o njej.

George H. T. Kimble

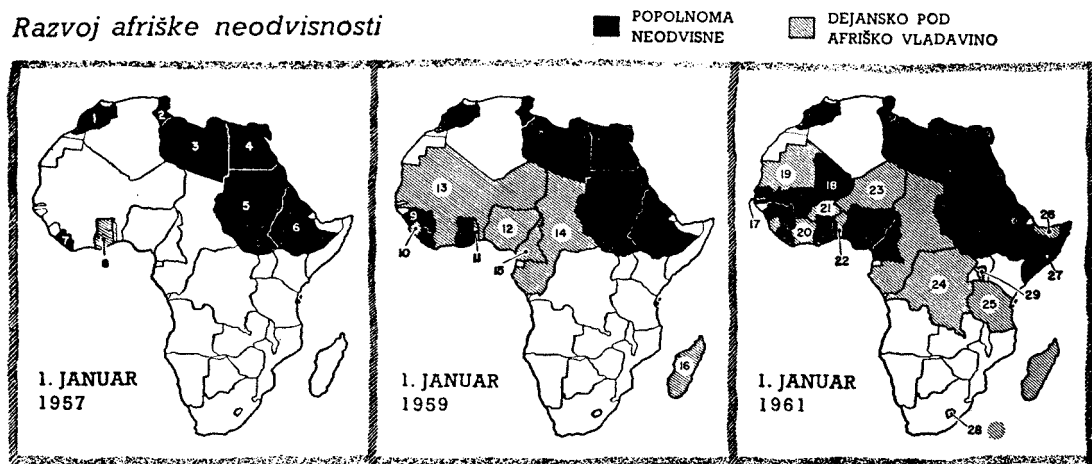
DO NEDAVNEGA je bila Afrika skrivnostna dežela. O njej se ni dosti pisalo, saj je kazalo, da se v njej nič posebnega ne zgodi. V številnih filmih in romanih, ki so po-

se je skoraj čez noč spremenila. Ta sprememba sicer ne pomeni, da ni še vedno primitivna in zaostala, ampak da je našla samo sebe in svoj cilj: neodvisnost. Prvo, kar je treba o današnji Afriki reči, je to, da naglo hiti v naročje civilizaciji. Hkrati pa se uspešno otresa verig, ki jih je ta civi-

deracije do Južnoafriške unije je zmagala ideja nečesa, kar nekateri imenujejo panafrikanizem, drugi želja po svobodi, tretji emancipacija črne celine.

Ta ideja zmaguje kljub veliki raznolikosti, ki vlada na tem kontinentu. Kakih 230 milijonov prebivalcev je razdeljenih na velikansko število plemen. Večina etnologov deli Afričane na tri glavne rasne skupine: Hamite, črnce in »Bantu«. Sicer je še ena ločena skupina, ki jo imenujejo »bušmani«, ki pa živijo samo v osamljenih predelih Južne Afrike in so kot izrazita enota že skoraj izumrli. Hamiti imajo dejansko belo polt, medtem

Razvoj afriške neodvisnosti

1. skupina

1. Maroko
2. Tunizija
3. Libija
4. Egipt
5. Sudan
6. Etiopija
7. Liberija
8. Gana

2. skupina

9. Gvineja
10. Sierra Leone
11. Togo
12. Nigerija
13. Avtonomne republike v Francoski Zahodni Afriki
14. Republike v Francoski Ekvatorialni Afriki
15. Kamerun
16. Madagaskar

3. skupina

17. Gambia
18. Mali
19. Mavretanija
20. Slonokoščena obala
21. Zgornja Volta
22. Dahomej
23. Niger
24. Belg. Kongo
25. Tanganjika
26. Britanska Somalijska
27. Somalijska
28. Basuto
29. Avtonomna Buganda

gostokrat imeli Afriko samo za ozadje in pretvezo, so bili Afričani otročji ljudje, ki plešejo svoje bojne in plemenske plese, mečejo kopja in govoriijo v nedoločnikih. Kazalo je, da se Afrika še desetletja ne bo prebudila. Črna Afrika.

In vendar Afrika ni črna celina, ampak celina sonca, svetlobe in živobarvnih prizorov. Po drugi svetovni vojni

lizacija prinesla s prihodom belega človeka — izkoriščevalca, lovca na sužnje, lastnika rudnikov, plantaž in ljudi.

Toda zdaj je vsa celina prebujena. Od tako imenovane bele Afrike, kjer živijo Arabci, od obal Sredozemskega morja preko brezkončne Sahare, skrivnostnega Timbuktuja, jezera Čad, pragozdov Belgijskega Konga, Srednjeafriške fe-

ko je »bantu« prej jezikovni kot rasni pojem za večino Afričanov temne polti, ki pa niso vedno tako črni kot pravi črnici. Ti naseljujejo Afriko južno od Sahare. Izraz »črnici« je zelo širok in pokriva na stotine različnih črnskih zvrsti in podzvrsti. Položaj je še bolj zapleten zaradi dejstva, da je prišlo med raznimi rasami in plemeni do pogostih križanj.

Hamitski Etiopci so se križali s semitskimi Arabci; hamitski Berberi so se križali s črnici iz Francoskega Sudana; črnici in Bantu so nerazdvojno pomešani in povezani v Kongu, Nigeriji in drugod.

Afričani govorijo nad 700 različnih jezikov in narečij. Na splošno računajo, da je 10 glavnih semitskih jezikov, 47 hamitskih in nič manj kot 264 sudanskih. Ti zadnji in njihova narečja so glavni »črnski« jeziki. Vsi ti jeziki so izraz izredne raznolikosti, a tudi kontinentalne zaprtosti, zakaj Afrika ima malo naravnih pristanišč, njena obala ni vdolbena in njena notranjost težko dosegljiva.

Afrika je skupaj z Azijo in Latinsko Ameriko ena izmed najbolj zaostalih celin na svetu in vendar je potencialno zelo bogata. Čeprav so njeno površino doslej samo načeli, izkopljejo v Afriki 98 odstotkov vseh diamantov na svetu, 55 % vsega zlata, 22 % bakra in velike količine najrazličnejših dragocenih mineralov, kot so uran, krom in mangan. V Afriki pridelajo približno dve tretjini svetovnega pridelka kakaa in tri petine pal-

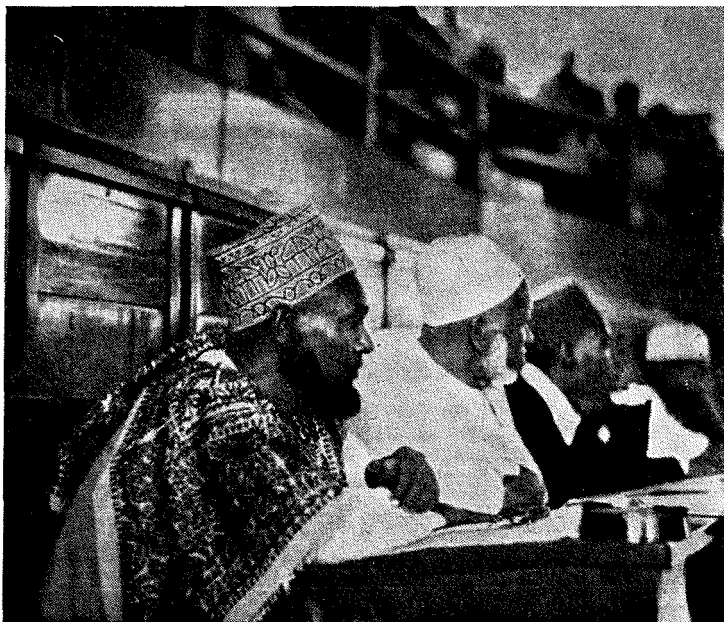
Nigérijski premier Awolowo na govorniški tribuni

movega olja. Izredno mnogo ima vodne energije. V Afriki bi lahko uspevale vse svetovne kulture in vendar je doslej samo 10 % njene površine obdelovalne. To pa je druga plat

slike, zakaj Afrika je tudi dežela protislovij. Izvažala samo 3 % svetovnega izvoza surovin in ne pridelala niti dovolj hrane zase, čeprav je prirastek njene prebivalstva v primerjavi z Azijo, posebno pa še z Latinsko Ameriko, neznaten. Na tej celini se ni bati prenaseljenosti. Afrika je hkrati najbogatejši in najrevnejši kontinent. Najbogatejši zato, ker bi že površna uporaba sodobnih agrotehniških in tehnoloških ukrepov v širokem obsegu povzročila pravo revolucijo v življenjski ravni in načinu življenja Afričanov, in revna zato, ker je kljub vsemu svojemu bogastvu tragično zanemarjena ali zločinsko izkoriščana. (Večina diamantov prihaja iz Južnoafriške zveze, ki je hkrati tudi največja zatiralka Afričanov.)

Zato pa naslednji podatek govori, da je Afrika dejansko dežela Afričanov, ne pa belih ljudi, in da so zaslepljeni vsi tisti beli ljudje, ki ne razumejo znamenj časa in mislijo, da bodo s silo lahko še dolgo privilegirano vladali v Afriki. Ta podatek je kaj preprost, a zelo zgovoren: število vsega belega evropskega prebivalstva v Afriki ne presega petih milijonov. Torej pet milijonov v primerjavi s kakimi 225 milijoni. Razmerje je 1 proti 45. Vsi drugi, če izvzamemo morda kakih 800.000 Indijcev in manjše kolonije Libanoncev, Sirijcev, Židov in drugih, so pravi Afričani. Upoštevati je tudi treba dejstvo, da je več kot polovica Evropejcev oziroma potomcev Burov in Angležev (dva milijona in pol) osredotočenih v Južnoafriški zvezi, več kot poldrug milijon pa v Francoski Severni Afriki. Ostane samo kak milijon belcev, ki so raztreseni po vsej širni Afriki in torej tudi v tako imenovanem »belem pasu« ali »beli trdnjavi«, ki se razteza od Somalije na jug do Južnoafriške unije in obsega Britansko Vzhodno in Srednjo Afriko.

Očitno je torej, da takšna manjšina ne more več vladati tolikšni večini, če je večina odločena priboriti si neodvisnost. Da nam bo ta afriška večina še bolj jasna, si ogledujemo samo nekaj primerov: Ni-

Iz somalijske skupščine (Tudi Somalija bo letos postala popolnoma neodvisna dežela)

Ženske pri delu na morski obali v Gani

gerija, ki bo postala že letos oktobra neodvisna, ima 35 milijonov prebivalcev in samo kakih 15.000 je belcev. V Francoskem Togu ni niti tisoč belcev med enim milijonom prebivalcev. Isto velja za britansko kolonijo na zahodni obali — Sierra Leone. Podobno razmerje vlada v Srednji in Vzhodni Afriki in drugod.

Proces politične osamosvojitve je po drugi svetovni vojni v Afriki naglo napredoval. Res je, da je Afrika še zmerom najbolj zaostala izmed treh najbolj zaostalih celin na svetu (Azije in Latinske Amerike), res pa je tudi, da nikjer ni proces politične osamosvojitve potekal tako naglo.

Pred vojno sta bili politično neodvisni v Afriki samo dve državi: Etiopija na vzhodu in Liberija na zahodu. Južnoafriška zveza je poglavje zase. To je v bistvu neodvisna dr-

žava, katere bela manjšina neusmiljeno zatira Afričane.

Po vojni se je proces razjedanja kolonialističnih cesarstev začel ob robovih. Načel je tako britanske kot francoske in belgijske posesti. (Še najmanj je ta proces na videz napredoval v portugalskih kolonijah Angoli na zahodu in Mozambiku na vzhodu. Toda tu je težko soditi, ker sta obe koloniji skoraj neprodušno zaprti pred zunanjim svetom in ni zanesljivih novic odondod. Po nekaterih poročilih pa je osvobodilno gibanje, ki je zajelo vso celino, načelo od znotraj tudi portugalski kolonialni režim, ki se dosti ne razlikuje od terorističnega in pokvarjenega Salazarjevega režima doma na Portugalskem.)

Tako so se po vrsti osvobodile tele države, začenši na vzhodni afriški obali: *Sudan*,

Egipt, Libija, Tunizija, (v Alžiriji se bije že več kot pet let vojna za neodvisnost), *Maroko, Gvineja* in *Gana*. K tem državam je treba prišteti že prej omenjeni *Etiopijo* in *Liberijo* in seveda še tiste države, ki so že letos oziroma bodo kmalu postale neodvisne. (Glej zemljevid: proces osamosvajanja Afrike v razdobju od 1957 do 1961.) Sem sodijo *Nigerija, Kamerun, Francoski Togo* in *Somalijska*. Dalje je treba sem prišteti vse države Francoske skupnosti in druge, ki formalno niso popolnoma neodvisne, a so praktično samostojne in lahko, če želijo, postanejo tudi formalno neodvisne.

Hitro se obroč sklepa in ni daleč dan, ko bo vsa Afrika politično neodvisna. Ta proces pa seveda že zdaj zastavlja orjaške naloge afriškim narodom in njihovim voditeljem.

Politična neodvisnost ne more biti sama sebi namen in ni popolna neodvisnost, če ni potrjena z gospodarsko neodvisnostjo. Danes je Afrika že prišla tako daleč, čeprav še ni vsa politično neodvisna, da je stopila na prag drugega razdobja svojega razvoja, na prag gospodarske emancipacije.

Neki britanski novinar opisuje nočno zborovanje v Togu v svitu plamenic. Kakih 1500 ljudi je obdajalo govorniški oder in kadar je stopil nanj nov govornik, je skupaj s poslušalci skandiral: »Ablade, ablade, ablade!« (Svoboda, svoboda, svoboda.) »Toda to je značilno za Zahodno Afriko danes,« piše omenjeni novinar. »V dveh mesecih, kolikor sem jih preživel v tem delu Afrike, so mi politiki, ministri, vozniki taksijev in dečki, ki čistijo čevlje, nad vsem drugim ponavljali eno misel. V bistvu se je ta misel, če so jo izražali po francosko, angleško ali v kakem drugem jeziku, glasila takole: Rajši stradamo v svobodi, kakor da bi se redili pod tujim gospodstvom.« To misel je povedal predsednik vlade nekdanje Francoske Gvineje Sekou Touré generalu de Gaullu, ko je ta jeseni 1958 obiskal Konakri. To misel ponavljajo danes afriške množice po dolgem in počez v Afriki.

To ne pomeni, da bi Afričani radi stradali, pomeni pa, da so v začetku pripravljeni tudi na žrtve, preden se gospodarsko postavijo na svoje noge. To tudi ne pomeni, da mora beli človek iz Afrike. Beli strokovnjaki so danes Afriki dosti bolj potrebni kot kdaj koli. V Gani jih je zdaj precej več, kot jih je bilo takrat, ko je bila Gana še kolonija, znana pod imenom Zlata obala. Pravzaprav Afričani upravičeno pričakujejo od belega človeka pomoči zdaj, ko so postali neodvisni.

Politični voditelji Afričanov in drugi izobraženi Afričani seveda vedo, da je pot do gospodarskega napredka dolga in trda. V Afriki kot drugod so bogate in revne pokrajine. Tako velika država kot je Nigerija, z raznovrstnimi pridelki in minerali in 35 milijoni prebivalcev, bo lahko dosti hitreje

napredovala ko kak siromašni Togo. Obe državi pa kljub temu potrebujeta tujih strokovnjakov in mednarodne pomoči. Danes je v svetu že zmogalo prepričanje, da morajo gospodarsko razvite države pomagati zaostalim državam tudi v lastnem interesu in to velja tudi za Afriko. Toda kar je najbolj bodrilno, je dejstvo, da je v Afriki sami, pri tistih, ki so že neodvisni, in tistih, ki se še borijo za neodvisnost, zmogala ideja o bratstvu vseh Afričanov, o medsebojni pomoči in medsebojnem podpiranju. To misel izraža Nkrumah v Gani, Sekou Touré v Gvineji, Naser v Egiptu, cesar Haile

Selassie v Etiopiji, Azikive v Nigeriji; povsod, kjer so se Afričani prebudili, je živa misel o panafriški solidarnosti. In ta solidarnost, če bo dovolj močna in trdna, bo povedla afriške narode v srečnejšo prihodnost in iz afriške celine ustvarila dom svobodnih ljudi kljub vsem političnim in gospodarskim težavam in medsebojnim trenjem, ki jih še čakajo. Belemu človeku pa s tem ne bo Afrika zaprta, saj bodo povsod cenili in tudi plačali njegovo znanje in prispevek k gospodarskemu razcvetu danes še najsiromašnejše, a jutri morda že najbogatejše celine sveta. **Bip**

Pospravljene barikade in atomska goba

GENERAL Charles de Gaulle je bil od dne 24. januarja do 13. februarja dvakrat v središču pozornosti francoske in svetovne javnosti. Najprej je bil deležen aplavza, ko je spravil na kolena alžirske ultraše in tako preprečil državljansko vojno ter odvrnil grozečo fašistično nevarnost. Potlej, po jutru 13. februarja, ko je svet bliskovito obkrožila novica, da so Francozi — resoluciji Generalne skupščine OZN in protestom svetovne javnosti navkljub — preizkusili v saharski Regani svojo prvo atomsko bombo, petkrat močnejšo od tiste, vržene na Hirošimo — pa se na de Gaullovi pisalni mizi v Elizejski palači niso več kopicile pozdravne brzojavke in pisma s čestitkami, marveč protestne note in poročila o ogorčenju.

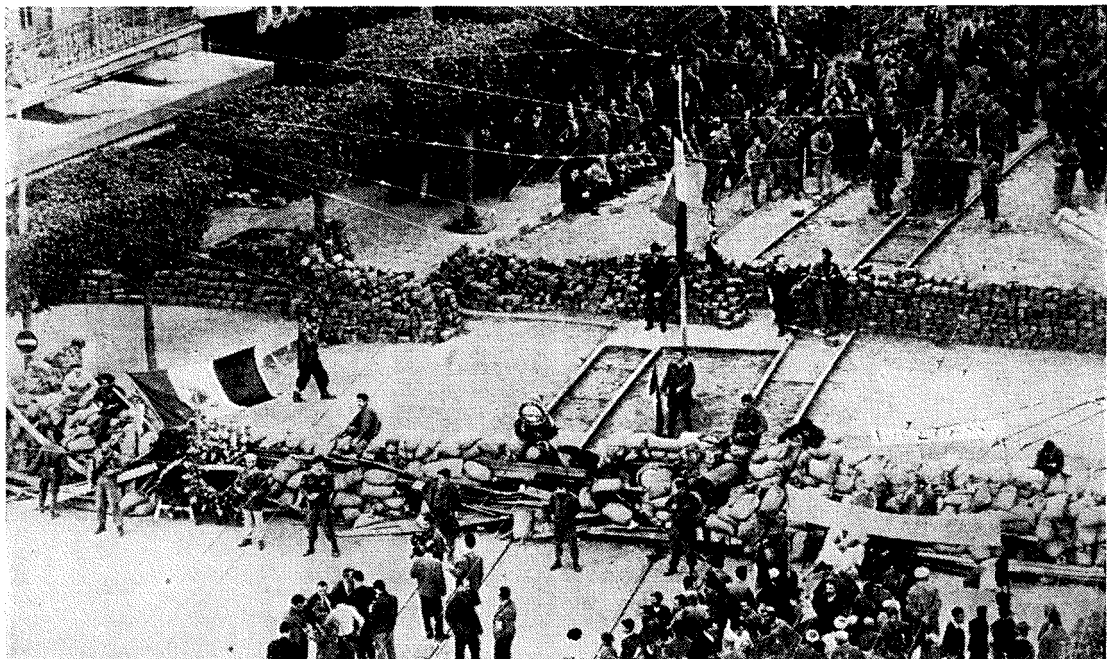
Preden si podrobneje ogledamo upor v Alžiriji pod vodstvom bivšega padalca, lastnika bara in mistično nastrojenega gruntarja, je treba nemara najti skupni imenovalce obeh dogodkov, ki jima je tako ali drugače botroval general de Gaulle.

»Francija,« je dejal de Gaulle, »brez veličine ne more biti Francija.« V tem stavku je zapopadeno marsikaj. Predvsem: krčevito prizdavanje, da bi si ta dežela ohranila vlogo velesile, ki jo je

imela pred drugo svetovno vojno, vlogo, ki jo zgodovinski razvoj črta neusmiljeno kakor režiser odvečne dialoge v sicer dobri drami.

Ta proces se je začel l. 1943, ko se je tedanja »svobodna francoska vlada«, delujoča na zavezniški strani, izrekla za neodvisnost Sirije in Libanona. Leta 1950 je Francija izročila Indiji svoje posesti na njenem ozemlju. Štiri leta kasneje so se morale francoske čete po osmih letih bitk v Indokini in po zadnjem udarcu pri Dien Bien Fuju umakniti tudi iz te dežele. Leta 1955 se je Franciji izmuznil iz rok tudi Maroko in postal samostojna država. Čez leto in dan je Tunizija, prav tako nekdanja francoska kolonija, postala neodvisna republika. Po lanskem referendumu je Gvineja stopila iz Francoske skupnosti narodov in naposled bo letos tudi Kamerun postal samostojen.

Ostala je — z izjemo nekaj manj pomembnih posesti — samo še Alžirija. In te se Francija krčevito oklepa, Alžirci pa se že od 1. novembra 1954 prav tako krčevito bore za svojo neodvisnost. Francija odšteje za to vojno vsak dan dva milijona dolarjev, v Alžiriji ima okoli pol milijona vojakov, ki pa se jim nikakor ne posreči spraviti na kolena

Bilo je meseca januarja leta 1960... Časopisi so poročali: »V Alžiru so zrasle barikade...« Kako je bilo takrat, nam kaže ta slika, posneta v drugi polovici januarja letos na enem glavnih trgov Alžira. Kljub poslanici generala de Gaulle se uporniki niso hoteli zlepa raziti, čeprav so jim padalci že pokazali hrbet

borcev alžirske osvobodilne vojske, dasiprav je le-teh po alžirskih podatkih trikrat, po francoskih pa celo desetkrat manj kot francoskih uniform, da o tehnični premoči niti ne govorimo.

Skrajni desničarji kar naprej ponavljajo geslo »Alžirija mora ostati francoska«. To geslo je šepavo, sprto z logiko v dvojnem smislu. Prvič: Francija nima nobenih legitimnih pravic do te dežele, ki jo je leta 1830 zasedla čisto v slogu tedanjih imperialističnih osvajanj kolonij, ko se še nihče ni potrudil, da bi vsaj za oči delal v rokavicah. In drugič je to geslo sprto z logiko tudi zato, ker milijon prišlekov v Alžiriji ni strnjena celota samih Francozov, ki bi stali nasproti devetim milijonom Alžircev, marveč gre za priseljenski zvrsek, sestoječ iz 40 odstotkov Špancev, komaj 22 odstotkov pravih Francozov, medtem ko so ostali prišli z Malte in od drugod...

Koloni, priseljenci, so željno in brezobzirno segali po zem-

lji, lasti Arabcev in Berberov. Leta 1850 so imeli v rokah 100.000 ha alžirske zemlje, pol stoletja kasneje že 1,6 milijona, leta 1952 pa kar 2,7 milijona hektarov. Razen tega so domačinom v teh letih zasegli še 11 milijonov ha v »občekoristne namene«. Alžircem so pustili kakih 7 milijonov ha, od tega tri četrtine neplodne zemlje. Tako so Arabci in Berberi iz Kabilije v sto letih izgubili dve tretjini rodne zemlje. Zgovoren je tudi podatek nepristranskih ekonomistov: profiti 22 velikih kapitalističnih družb v Alžiriji so narasli od 458 milijonov frankov v letu 1947 na 7155 milijonov v letu 1954!

Že teh nekaj res skopih podatkov dovolj zgovorno kaže, zakaj je zaradi Alžirije padlo po vojni ne samo nad 13.000 Francozov, marveč tudi malone ducat vlad in ena (Četrta) republika. Sleherni poskus katerakoli izmed številnih francoskih vlad po vojni, da bi na alžirsko vprašanje gledala stvarneje, treznejše, da bi upoštevala tudi drugega partner-

ja — alžirski narod s Fronto narodne osvoboditve (FLN) na čelu — se je zlomil ob zagriženi nepopustljivosti kolonov, »ultrašev«, skrajnih desničarjev tako iz vrst civilistov kakor iz vrst vojske.

Ne smemo namreč pozabiti, da so profesionalni vojaki, ki so se morali umakniti iz Indokine, iz Maroka in Tunizije, zvrčali vso krivdo na poklicne politike IV. republike in le-te dolžili izdajstva, kakor hitro so poskusili pogledati dejstvom — predvsem razpadanju starega kolonialnega sistema — v oči. Tako je bilo tudi 13. maja 1958, ko so v Alžiriji pokopali Četrto republiko, ko je de Gaulle dvanajst let po umiku iz političnega življenja spet prišel na krmilo.

Dejstvo, da ga je na krmilo francoske države prinesel prav skrajno desničarski val, pa je tudi že opredelilo protislovno vlogo tega moža, ki hoče obnoviti »veličino Francije«, hkrati pa očitno ni vnet za profašistične rešitve perečih vprašanj, ki tarejo to deželo. Zato

tudi ni čudno, da so de Gaulle v mesecih, ki so sledili 13. maju 1958, primerjali nekateri s sfingo. Ker je bila ta sfinga skrivnostna, ker na ostro zastavljena vprašanja dolgo ni dala vsaj kolikor toliko jasnih odgovorov, so imeli desničarji in vojska, ta »militokracija«, kot je nekdo imenoval dejanjsko vsemoč vojske v Alžiriji, deloma pa tudi v Franciji — bolj ali manj proste roke.

De Gaulle je glede Alžirije prvič jasneje spregovoril dne 16. septembra lani. Jasneje, čeprav še vedno premalo jasno. Izrekel je tezo o samoodločbi. Načrt naj bi omogočil Alžircem, da bi se z referendumom odločili v štirih letih po upostavitvi miru v tej deželi za eno izmed treh možnosti:

a) za popolno neodvisnost ali »odcepitev«, kot je označil to pot; takšna odločitev, je pripomnil de Gaulle, bi pomenila bržkone razkosanje Alžiriji;

b) za to, da bi Alžirija postala francoski departement, kar ima de Gaulle za »nerealistično«; ali pa

c) za to, da bi ta dežela dobila avtonomijo, da bi prišlo, kakor je rekel de Gaulle, do »vlade Alžircev za Alžirce ob pomoči Francije in v tesni zvezi z njo, kar zadeva gospodarske zadeve, prosveto, obrambo, zunanje zadeve«.

Toda teza o samoodločbi ni mogla postati prepričljiva in uresničljiva, ker pač de Gaulle ni niti pripoznal FLN kot predstavnika alžirskega naroda, niti ni začel političnih pogajanj s FLN (pač pa je zahteval vojaško kapitulacijo), niti ni nudi oprijemljivih jamstev, da bodo Alžirci lahko res svobodno povedali, za kaj in za koga so.

Toda francoski desnici je bila že generalova teza sama preveč. Tri dni po de Gaullovem govoru so »ultraši« vseh odtentkov formirali pod vodstvom bivšega ministrskega predsednika Georgesa Bidaulta »Rassemblement pour l'Algérie française« in si izbrali za geslo končno zmago v Alžiriji. Tej antigolistični opoziciji se je pridružilo tudi devet poslancev iz degolistične stran-

General Massu po vrnitvi v Pariz

ke. Novembra je prišlo do poskusa, povzročiti razcep v degolistični stranki, nato do groženj, do insceniranega atentata. Cilj te koordinirane akcije v Alžiriji in Parizu je baje bil, postaviti namesto Debreja za ministrskega predsednika Bidaulta. Zarotniki so delovali tako v kuloarjih parlamenta kakor na ulicah.

Potlej se je pri padalskem generalu Jacquesu Massuju oglasil reporter Münchenske

General Challe, ki je nadomestil generala Massuja

»Süddeutsche Zeitung« in Massu je stresel svojo jezo na de Gaulle:

»Njegove politike na razumemo več... Za nas je bilo največje presenečenje dejstvo, da je general de Gaulle postal mož levice.« De Gaulle je poklical Massuja v Pariz, ga odstavil — in tedaj se je začelo.

V mestu Alžiru so zrasle barikade. Na čelo antigolističnih upornikov so se postavili 28-letni bivši padalski častnik, več v mučenju Alžircev, poslanec Pierre Lagailarde (»Nemara sem fašist, toda nisem reacionar«), 47-letni lastnik bara »Forum« Joseph Ortiz, ustanovitelj na pol militaristične »Francoske narodne fronte«, ki šteje kakih 15.000 članov, po rodu Spanec, sicer pa zagrižen sovražnik Arabcev, in naposled 42-letni vinogradnik Robert Martel, ki je zbral kakih 5000 mož. Verski fanatik Martel si je izbral znamenje Belih očetov za grb svojega »Gibanja 13. maja«.

Ker so podrobnosti o tem upor bolj ali manj znane, naj samo še pristavimo, da je de Gaulle po kapitulaciji upornikov storil nekatere ukrepe, s katerimi je »ultrašem« prirazil peruti. Tako je dal zapreti nekaj najbolj glasnih desničarskih politikov, napravil čisto v vladi, ukinil tako imenovane teritorialne enote, eno glavnih legel upornikov, odvzel vojski nekatere pristojnosti, ki jih je ta odvzela civilnim oblastem v Alžiriji, odstavil štiri generale itd.

Toda z eksplozijo atomske bombe v Regani v Sahari si je francoski predsednik nakopal v napačno usmerjeni želji, obnoviti veličino Francije, srd afriških in azijskih (pa tudi drugih) dežel, ki dodobra poznajo kolonializem in njegove ostanke. Zatorej bo tudi v zvezi z Alžirijo tem teže prepričal svet, predvsem pa Alžirce same — da je njegova teza o samoodločbi dovolj jasna in podprta z zadostnimi jamstvi, da bo prebivalstvo te izmučene severnoafriške dežele v resnici lahko svobodno izreklo svojo voljo — ne pa vpricho brzostrelk padalcev in pripadnikov Tujske legije. J. Š.

Obsojen zaradi nepokorščine

TO JE ZGODBA enega izmed tistih Francozov, ki ne marajo sodelovati v vojni proti Alžircem. Zgodba človeka, ki mu moralni čut ne dovoljuje, da bi sodeloval v krivični vojni, človeka, ki se ne strinja s surovimi policijskimi metodami v Alžiriji, ki ve, da so Alžirci prav tako ljudje kakor Francozi in da zato zaslužijo boljše življenje.

Jean Le Meur je star 27 let, kmečki sin, po poklicu profesor. V vojski je dobil čin podporočnika. Sredi leta 1958, ko je zvedel, da bo moral v Alžirijo, je poslal Ministrstvu narodne obrambe pismo, v katerem je dejal: »Čast mi je obvestiti vas, da po tehtnem premisleku odklanjam vojaško službo v Alžiriji pri operativnih enotah, ki delajo tam red.

Zato vas prosim, da sprejmete mojo ostavko na čin podporočnika in prevzemem nase vse sankcije zaradi nepokorščine...«

Na to pismo dolgo ni dobil odgovora. Moral je oditi v Alžirijo. Kaj je tam videl in kaj se je z njim zgodilo, ker ni mogel molče gledati — o tem govore njegova pisma, ki ne potrebujejo komentarja. (Pisma je objavila — potem ko je bil obsojen — francoska revija »Esprit«. Mi pa objavljamo v slovenskem prevodu nekaj najbolj značilnih izvečkov iz teh pisem.)

Kheirane, 29. avg. 1958

Dragi starši!

Rad bi odgovoril očetovim očitkom, ki so zelo ostri, in se povsem opravičil pred va-

mi... Tradicionalna cerkvena morala, kakor mi piše F. X. H., uči, da človek ni v celoti odgovoren za svoja dejanja, če ga vežejo zakoni družbe... Toda — ali lahko rečemo, da je bil neki Nemec, ki je proti koncu vojne spoznal, kaj pravzaprav pomeni nacizem, dolžan pokoravati se zakonom svojega naroda? Mislim, da je bila njegova moralna dolžnost odklanjati pokorščino. Moja primerjava ni absolutna. Upam — čeprav nisem o tem popolnoma prepričan — da vojna v Alžiriji ni tako huda stvar. Vendar pa mislim, da je v osnovi zgrešena. Če me kazuisti pooblaščajó v imenu nacionalne solidarnosti, naj pomagam pri izvrševanju zločina, nimajo prav... Cerkev je dolgo časa skušala pomiriti vest svojih ovčic v težavnih okoliščinah z besedami: »Ne belite si glave! Vi niste odgovorni.

Nešteto alžirskih otrok je ostalo brez doma, brez strehe, ker je francoska vojska »očistila teren«

Vaši predpostavljani odločajo!« To pomeni: »V določenih okoliščinah ste samo avtomati, neodgovorna bitja.« Take trditve pa so do kraja nesmiselne. V resnici je človek zmeraj odgovoren. Odgovornosti se ne more znebiti, ne more je prevzeti na drugega...

Teden dni sem sodeloval pri operacijah v Seiaru, »Guentisu« in Taberdgi. Trije ali štirje bataljoni. Napadli so uporniško skupino, ki je pustila na bojišču kakšnih dvajset žrtev... Po radiu se je razlegel glas komandanta neke naše enote, ki je ponavljal: »Ujetnikov ne maram.« In zmetali so jih s strmih pečin na dno Oueda. Čisto ravnodušno govorijo o ujetnikih, ki jih imajo pod stražo zaradi »raznih poizvedb«. Lahko si sami mislite, kaj to pomeni. Tu vidiš docela porušene vasi. Prebivalstvo je »pregrupirano«... Sprl sem se z nekim poročnikom, ker sem ob teh dejstvih govoril o »civilizirani armadi«. Tukaj sem bolj ali manj sumljiv... Trenutno moje življenje ni težavno. Dobro se razumem s svojimi fanti, saj so prijetni in jih ne bi rad zapustil. Zagorevam, imam dobro hrano... Dobivam plačo (okrog 55.000 frankov mesečno). Vsega imam dovolj in nič me ne bi oviralo, da sodelujem v tej vojni, če ne bi moral neprenehoma sam sebi lagati.

Seiar, 22. avg. 1958

Zatišje med operacijami. Mladenci mi ponujajo smokve. Dal sem jim zavojček cigaret. Z njimi se ne morem dosti pogovarjati, ker ne znam skoraj nič arabskega. Odkar sem tukaj, se nisem ničesar naučil... Neki zelo lep deček z glavo Nefretete... Velike trepalnice, zelene oči, polne ustnice. Tu so otroci; majhen deček in majhna, očarljivo lepa deklica. Dekle rjave polti, ljubka in nežna...

Kheirane, 29. avg. 1958

Ko sem povedal »svojim vojakom«, da ti ljudje živijo s kakšnimi 30.000 franki na leto in da se ob naših pohodih zadovoljijo z vojaškim prepečenjem, dnevne obroke pa hranijo za svoje družine, so se odnosi do njih nekoliko izboljšali

in nacionalna mržnja, prirojena ali priučena, se je malo polegla. Toda redno življenje ne vzbuja novincem želja, da bi spoznali in razumeli. Vojaško življenje je pravzaprav podobno zaprti celici. Naši stiki s prebivalstvom so zelo redki.

Kheirane (na jugu Khentchele), 1. sept.

Pred petnajstimi dnevi sem spet začel svojo storijo in dejal, da me res ni moč spreobrniti. Čez kakšna dva tedna se bo začela zadeva razčiščevati. Povedati moram, da sem pred mesecem prejel odgovor na svojo ostavko. Odklonili so jo in zahtevali, naj še naprej opravljam oficirsko dolžnost, hkrati pa priporočili komandantu bataljona, naj pazi name. Rekli so, naj preberem 205. člen Vojaškega zakonika, ki predvideva zapor za tiste, ki...

Enota 1/94 R. I., pri kateri služim, je redna pehotna enota. Pred enim mesecem je ena izmed naših čet padla v hudo zasedo, kar jo je stalo kakšnih deset žrtev. Polk je že dve leti v Nementchasu. Razpoloženje med moštvom, med oficirji in celo med vojaki, je silno nemirno in moralni čuti so otopeli. Kaže, da skušajo vsi ti ljudje, ki so jih pogнали v to vojno, sistematično opravičevati nasilje. Trudijo se, da bi mi razložili, kako je mučenje »v določenih primerih« koristno... Zagovarjajo ubijanje jetnikov. Nacionalna mržnja, sovraštvo, največkrat pa nerazumevanje. Niti enkrat nisem še slišal, da bi en sam pristaš te vojne z menoj vred branil in spoštoval človeško osebnost...

Khentchela, 17. sept. 1958

Dragi Filip!

Sinoči ob desetih sem slišal tuljenje, ki se je razlegalo iz bližnje barake. Šel sem gledat. Kaj je bilo, si lahko misliš. »Zasliševanje« v sosednjih prostorih. Dvanajst žandarjev je od zunaj opazovalo prizor. Ne vem, kakšne metode so se poslužili, menda tiste z električno. Kakšnih deset sekund sem stal zunaj, ko pa sem odhajal, sem rekel, da se mi postopek gabi. To je povzročilo, da so se mi žandarji

smejali, neki poročnik pa me je grozeče ukoril. Zasliševanje je trajalo več kot uro. Saj sem že prej vedel, da se to dogaja. Zdaj pa vem še to, kakšne odmeve lahko zbudijo v meni turobni kriki, ki na koncu preidejo v otroški jok. Še zdaj sem ves zmeden, poln tesnobe in obupa. Mučilci so nam podobni in so večkrat z nami v družbi. Obžalujejo »žalostne zahteve vojne, ki nam je vsiljena«... Očitajo mi, da sem neumen in da sem se zapletel v igro komunistov! Soba, kjer zaslišujejo, je tik ob ulici; na nasprotni strani so muslimanska stanovanja. Stokanje se je dobro slišalo petdeset metrov daleč. Ko pa protestiram, se spušča v igro komunistov...

Če moreš, se izogni takojšnji vojaški službi. Prepričan sem, da je človek pod »kaki« uniformo zvezan, da so mu usta zamašena bolj kot kdajkoli... Še vedno sem pod vtisom včerajšnjega strahotnega odkritja. In vendar se zelo verjetno dogajajo še hujše stvari, če naj verjamem n. pr. G. in drugim... Kako se bojim, dragi moj. Vendar upam, da moj osamljeni in bežni protest ni zaman, da lahko vzklije...

Khentchela,

petek, 19. sept. 1958

Zapustil sem Kheirano, svoj bataljon in sekcijo, in zdaj sem že petnajst dni tukaj pod stražo žandarjev, ki me bodo odpeljali... naravnost pred vojaško sodišče. Moje slovo ni bilo veselo. Oficirji, ki me imajo — ne brez razloga — za garjevo ovco, prav gotovo ne žalujejo dosti za mano. Toda rad sem imel svoje fante, ki sem jim bil predpostavljen, in ne bi se bal dalj časa živeti z njimi. Saj nisem sovražil vojaškega življenja, sonca in gor. Če ne bi bilo vojne... Če ne bi bilo te vojne... Nisem še kdo ve kakšen antimitilist. Proti nacistom bi se rad boril. Toda z njimi — ne...

Ne govorite preveč o mojem pogumu. Najhuje je bilo, odločiti se pred poldrugim mesecem. Za zdaj so posledice znosne. Zdaj sem igrača procedure. Toda prišel sem bil tako na čisto s svojimi mislimi in tako so me osvojile, da sem se jim moral pokoriti...

Khenchela, 9. okt. 1958

Še vedno sem pri žandarjih. Zvedel sem, da so me obdolžili nepokorščine in »sodelovanja pri poskusu demoralizacije armade«. Radoveden sem, kako bodo to razsodili... Zdaj čakam na »pravično« sodbo. Potem boš na vrsti ti, boste na vrsti vi.

Taberdga,
ponedeljek, 24. nov. 1958

V moji zadevi je prišlo do važne spremembe. Dne 21. oktobra sem preстал vrsto kazni. Ker pa me v Taberdgi niso hoteli imeti na počitnicah, je polkovnik zahteval, naj vodim patruljo v okolico. Zelo sem se začudil in sem seveda odklonil. Tako sem si nakopal novo aretacijo — spet zahtevajo, da moram pred vojaško sodišče. Mislim, da so to komedijo uprizorili samo zato, da bi me tukaj spreobrnil. Pred nekaj dnevi pa sem zvedel, da so mi bili zmanjšali kazen zaradi pomanjkanja dokazov...

Biskra, torek, 23. dec. 1958

...Poglavitna stvar so tukaj mučena trupla, nasilna zasiljevanja. Kolikor časa bo trajala ta vojna, ne maram za nobeno ceno sodelovati... Nič skupnega ne maram imeti s surovimi nasilneži, ki predstavljajo tukaj Francijo. Sprašujem se, koliko časa bodo lahko še tu Francozi kot sejalcji groze. Najbolj žalostno pa je dejstvo, da so vsi ravnodušni ob teh metodah in da govorijo o njih, kakor da bi bile nekaj čisto navadnega...

Constantine, 19. apr. 1959

Še vedno ničesar ne vem o svojem procesu. Prav gotovo so pozabili name. Glejte, že štiri mesece sem tukaj. Včasih se vprašam, v kakšnem stanju bom zapustil ta kraj. Potrebne mi bodo dolge počitnice, da se prilagodim življenju...

Constantine, 25. jun. 1959

Izpred sodišča odhajam z obsodbo na dve leti ječe, ki jo bom preстал 10. oktobra 1960. Kakor vidiš, sem si rešil glavo, in to ni majhen uspeh... Nisem kdo ve kako zadovoljen sam s seboj, ker je bil moj zagovor zmeden. Prihodnjič (?) se bom bolje držal...

MIMO NAŠIH KNJIŽNIH IZLOŽB

Komisarjevi zapiski

DRUGA KNJIGA

MESECA januarja je izšla nova knjiga znanega partizanskega pisatelja Matevža Heceta — Komisarjevi zapiski, II. del — ki je vzbudila mnogo zanimanja med našimi bralci.

NAJPREJ O DOBRIH STRANEH ZAPISKOV

Knjiga je na splošno dokaj sočno napisana kronika XIV. divizije, kronika zgodovinskih dogodkov, kakor naj bi jih doživljal avtor kot izrazit proletarec, ki ga je naše politično vodstvo verjetno zastran njegovega lepega, humanega in tovariškega odnosa do borcev in terena ter zastran njegove politične razgledanosti in predanosti Partiji razmeroma zgodaj postavilo za pomočnika brigadnega komisarja, nato pa do konca vojne na razne druge komisarske položaje še višjega ranga, tako, da je bil več ko dve leti bojov in zmag XIV. divizije najtesneje povezan z njenimi enotami in ljudmi v njih. Takšen piedestal je avtorju Zapiskov vsekakor omogočal, da je po vojni lahko naslikal precej verno občo podobo ljudi in enot svoje divizije na vsej njeni borbeni poti, od kapitulacije Italije pa do osvoboditve.

Bralec drugega dela zapiskov si bo tedaj lahko ustvaril predstav o borbah, pohodih, življenju, trpljenju in veselih urah brigad, bataljonov, čet, štabov in posameznikov, oficirjev in preprostih borcev XIV. divizije, kajti prav tem poslednjim posveča Hecet največjo pozornost; prav tako pa bodo bralcu odstrta zagrinjala nad življenjem štabov, na straneh knjige bo videl dobre in slabe strani borca in oficirja med narodno-osvobodilnim bojem, spoznal bo gibalne sile zmag, hkrati pa čisto človeške napake, ki so včasih povzročale tudi poraze... V tem smislu so pre-

prosto in sočno opisana razna obdobja divizije, zlasti njen zgodovinski pohod na Štajersko, njena sijajna afirmacija na tem novem področju severno od Save, osvoboditev Zgornje Savinjske doline, nenehna krepitev divizije, njeni vse hujši in hujši udarci nemškemu zavojevalcu na Štajerskem, njena druga, spet huda štajerska zima in njena druga, nepopisno razkošna in zmagovita štajersko-koroška pomlad.

Razen preživelih borcev Štirinajste si bo vsakdo, ki bo prebral to Hacetovo knjigo, priznal, da mu je to branje dalo dosti več, kot je pričakoval, saj je knjiga napisana v glavnem homogeno in zanimivo. Za dober del preživelih borcev XIV. divizije pa natančno vem, da bodo tudi ob tej Hacetovi knjigi spet polni kritike, očitkov in dokazov o — nasprotni resnici. Gre za neprecizno opisane posamezne dogodke, gre za prevelike licence pisatelja na račun dejanske zgodovinske resnice pri podajanju posameznih dogodkov.

NEKAJ KRITIČNIH PRIPOMB K II. DELU ZAPISKOV

Predvsem močno dvomim, da so to »zapiski«. Ta dvom bi lahko podprl z obširno primerjalno dokumentacijo. Če pa so zapiski, so marsikje v podrobnostih netočni, čeprav sem dejal, da dajejo precej verno občo podobo zgodovine Štirinajste. Zato bi bilo bolje, če bi bil Hecet to knjigo krstil za »spomine«. Bolje zato, ker bi bilo v tem primeru bolj mirne duše dopuščenih dosti spodrsrlajev, recimo, spodrsrlajev spomina, to pa je že bolj dopustno in opravičljivo. V »zapiskih« pa netočnosti ne bi smelo biti!

Vzemimo najprej v primerjavo mašunske dogodke (str. 22 in 23). Te dogodke je pred leti opisal že tovariš Daki, jaz pa še pred njim. Oba opisa se ujemata, sedaj pa jih opisuje še Hace — čisto po svoje. To pa naju z Dakijem spravlja v malce neroden položaj, zlasti zato, ker je sedaj naenkrat sam Hace tisti, ki naj bi bil dal Dakiju idejo za opisano mašunsko »akcijo« vesele prirode...

Na strani 56 razvije Hace tale dialog s Kajuhom: »Kajuh, poskrbi, da bomo dobili pesmarico Tvojih pesmi!« In Kajuh (baje): »Obljubljam vam, fantje. Vsakemu bom poslal eno, samo da jih natisnemo.« To naj bi bil Kajuh govoril 8. februarja 1944.

Tovariš Hace očitno ni vedel, da je svoj zapisek dne 6. novembra 1943 prikrajšal za sila pomemben zgodovinski podatek. Tega dne — to izhaja iz zapisov — je dal pred Kajuhom prednost dvema sicer tudi hrabrima in tudi zaslužnima rojakoma, dvema notranjskima kurirjema, Tonetu Hacetu in Francetu Kordišu, ki sta ga tolikanj zamotila, da v svoj dnevnik ni utegnil zapisati, kako je prav tega dne v gozdu nad Jureščami zagledala beli dan prva izdaja Kajuhovih poezij... Naj malo osvežim spomin na ta pomembni kulturni dogodek. Te poezije so izšle na finem umetniškem papirju velikega formata, ilustriral pa jih je Belač. Ciklostiranih je bilo sredi nemške ofenzive 38 izvodov, ki jih je Kajuh deloma razdelil svojim bližnjim kar na pohodu, deloma pa jih je delil po ofenzivi še tistim tovarišem, ki ob izidu poezij niso bili na Jureščah. Ko je dragoceno knjižico poklonil meni, je dejal: »Tale prva izdaja mojih poezij je do sedaj moj najvišji življenjski dosežek, ki sem nanj hudó ponosen!«

NAVIJANJE, KATERA BRIGADA JE BILA BOLJŠA

Takšno navijanje, podkrepjeno z ozkim lokalpatriotskimi argumenti, je bilo v času borbe škodljivo zastran destimulativnega omalovaževanja krvavo priborjenih uspehov posamezne, prizadete enote,

danes pa je škodljivo zato — zlasti, če to počno nekdanji bojni funkcionarji —, ker povzroča pri zgodovinarjih in učeči se mladini zmešnjavo.

Problem je bolj resen, kakor bi človek mislil. Na radijskih oddajah »Pokaži, kaj znaš« smo se lahko udeleženci nekdanjih bojev močno čudili, kako do podrobnosti današnja mladina obvlada vprašanja NOB. Nekoč sem v takšni oddaji poslušal, kako je odgovarjala dijakinja gimnazije iz Raven, ki je do skrajnih poptankosti opisala Kajuhovo smrt, za kar je očitno morala poprej temeljito preštudirati prav vse, kar je bilo kdajkoli v zvezi s tem napisanega. Sedaj pa si predstavimo to našo mladino, ki bi na vprašanje, naj kaj pove o XIV. diviziji, po prečitnem II. delu Hacetovih zapisov odgovarjala: »Najboljša je bila Šerčerjeva brigada, ker so jo povečini sestavljali hrabri Notranjci.« (Glej n. pr. stran 43). In takšno navijanje, verujem Hacetu, da nenamerno, se vleče, žal, kakor rdeča nit skozi vso knjigo, čeprav se čuti, kako hoče glede tega Hace na nekaterih mestih samega sebe popravljati.

Vzemimo izmed mnogih samo en sam primer, opis bojev vseh treh brigad med oktobrsko nemško ofenzivo leta 1943, povrh pa še likvidacijo belogardistične postojanke v Grahovem.

Po končani oktobrski nemški ofenzivi in po likvidaciji Grahovega sta Kajuh (naš šef) in Bračič (komandant divizije) izmed nas propagandistov izbrala tri (Drenovca, Kiauto in mene), naj v sila kratkem roku opišemo borbeno pot vseh treh brigad divizije za časa VI. nemške ofenzive, dodamo pa naj poglavje o likvidaciji Grahovega. Meni je pripadala najdaljša pisarija, ker se je Tomšičeva v tej ofenzivi slučajno neprestano borila ter pod Dakijevim vodstvom fantastično uničevala nemško oklepno motorizacijo; med drugim je uničila pri nas dotlej prvi nemški kolos znamke Tiger itd., Hace pa si je zapisal le to, da je uničila 1 nemški avto in 1 oklepnik... Ostala dva tovariša sta napi-

sala krajše stvari, eden o bojih Šerčerjeve, drugi pa o bojih XIII. brigade. Ko smo bili z rokopisi vsi trije gotovi, smo jih morali dati glede točnosti podatkov v pregled štabu divizije. Šele po tej preveritvi smo stvar pretipkali na matrice in nato izdali brošuro »Med tanki in zasedami«, ki jo je lično opremil kipar Belač.

Takó avtoritativno preverjeni podatki o bojih Šerčerjeve in Tomšičeve brigade v tej nemški ofenzivi ter podatki o zavzetju Grahovega pa so sedaj s Hacetovimi Zapiski — demantirani! Na srečo pa je glede tega (tudi glede Grahovega, ki ga je dejansko napadala Tomšičeva, zavarovala pa Šerčerjeva, in ne, kakor piše Hace!) na strani avtorjev brošure »Med tanki in zasedami« tudi dokumentacija VII. korpusa.

NEKAJ ZGODOVINSKO NETIPIČNIH OBČIH PRIKAZOV

Strinjal sem se s tovarišem Hacetom, ki mi je pred leti kritično omenjal večino dotedanjega pisanja o partizanskem življenju, pri tem pa mi napovedoval svoje Zapiske, kjer naj bi ne bilo črno-belega opisovanja. Nasprotno, je dejal, da bo on skušal prikazovati predvsem življenje borca, vojaških enot, štabov itd. povsem realistično, tako, kakor je v resnici bilo, brez vsakršne retuše in olepšave. Priзнati je treba, da se je temu tako težko dosegljivemu cilju Hace v teh Zapiskih približal, ponekod pa na škodo kvalitete knjige, žal, tudi močno pretiraval v tem svojem pozitivnem hotenju.

Z zanesljivostjo n. pr. trdim, da za Zgornjo Savinjsko dolino ni bil tipičen tako vseobči pohlep domačih, ko »žerjavica vročih deklet« in žena po moških (glej str. 187, 191 itd.), kakor bi se dalo razumeti iz Hacetovega pisanja. Tudi glede partizank, glede tovarišic po štabih in glede teren-skih delavk sem globoko prepričan, da bodo spričo Hacetovih namigovanj upravičeno protestirale, ker so v Zapiskih v podobnem smislu moralno degradirane. Štajerska dekle-

ta in partizanke XIV. divizije so bile vesele, vedre, do kraja predane osvobodilni stvari — če pa so tudi zaplesale in če so nekatere gojile do tega ali onega posebno nagnenje, s tem še ni rečeno, da zaslužijo takšno oceno, kakršna veje iz Zapiskov. Dopusčam izjeme. Res so bile, kakor so povsod, toda pisatelj mora znati izjeme tako obravnavati, da se pri branju čuti, da gre v konkretnem primeru samo za izjemo.

Podobnih pretiravanj je še več. Prav tako je pri pisatelju takšnele divizijske kronike malce tvegana in večkrat krivična zadeva, če skuša avtoritativno ocenjevati: v tem in tem bataljonu, brigadi so bili najhrabrejši tile borci in komandanti, nato pa po - razumljivo - obledel spominu našteje le nekaj imen. To je namreč žaljivo za celo vrsto enako hrabrih borcev in komandantov, celo za vrsto takšnih preživelih poštenih državljanov, ki so bili med borbo deležni še bolj laskavih ocen in ki je o njih sporočal sam komisar Hace Glavnemu štabu, danes pa se njihovih imen ne more več spomniti.

Še vsaj dve, tri večje nerodnosti v Zapiskih velja v korist zgodovine popraviti! Prvič: mnoga imena in partizanska imena, celo imena vidnejših funkcionarjev, so izmaličena. V Zapiskih je n. pr. zapisano: Badovinec, Dobavičnik, Červinko, Jakac, Modrac, Miča Došenović, Pugačev, Sovinc, Dušan Sedej itd., pravilno pa je: Badovinac, Doboavičnik, dr. Červinka, Jakec, Modras, Mičo Došenović, Pogachev, Savinc, Nande Sedej itd. Drugič: tudi v komentarjih pod slikami ni vse v redu. Slika na str. 32: Kajuh je predzadnji, zadnji pa Marolt-Špik (z očali). Zakaj sploh nedoslednost, ko so nekateri na slikah imenovani s pravimi priimki, nekateri s partizanskimi, tretji z obojimi, četrti s pravim priimkom in imenom, drugi brez imena? Na naslednji sliki med Hacetom in Bračičem ni Krt, ampak Viki Kamnikar. Na sliki za str. 128 so z leve proti desni: Špik in Lavrič ter Kajuh in igralec Vrtačnik, Belača pa ni na tej sliki, tudi ni to zadnji

neznanec s klobukom. — In končno: ko se je avgusta 1944 Hace vrnil z Dolenjskega na Štajersko (str. 178), si je »ogledal consko propagando, ki je začela tiskati revijo »Štajerska beseda«. — Dejansko pa smo tedaj v oddelku za politično propagando štaba IV. operativne cone hkrati izdajali tri liste, od katerih je Hace po spominu (nemogoče, da po zapiskih) dva združil v enega samega (»Štajerski kurir« in »Nova beseda«).

Za zaključek bi k uvodni oceni II. dela Hacetovih Zapiskov rad poudaril, da bi imelo delo lahko mnogo višjo ceno, če bi ne terjalo toliko kritičnih pripomb glede točnosti podatkov, ki razen navedenih šepajo še na mnogih drugih mestih. Ne samo Ha-

cetu, tudi vsem drugim avtorjem, ki pišejo in dobesedno mukoma — prav zato jih je treba tolikanj bolj ceniti! — trgajo pozabljenju nedopovedljivo dragocene drobce najbolj žlahtne slovenske zgodovine, za bodoče pisanje samo še dobrohoten nasvet, pravzaprav nasvet v formulaciji založbe »Borec«, ki napoveduje svoje knjižne zbirke z zagotovilom, da bodo vsi njeni objavljeni teksti »zasnovani na strogo preverjeni zgodovinski dokumentaciji.«

Drugi del »Komisarjevih zapiskov« je za razliko od prvega dela razen izpopolnjenega načina pripovedovanja prijetno presenetil tudi s tem, da je opremljen z vrsto umetniških fotografij Jožeta Petka.

Braškár

IZ NAŠIH KINEMATOGRAFOV

»Revolucionarni val« in »Arbissima«

V REVIJI slovenskih kratkometražnih filmov smo gledali tudi »Revolucionarni val«. V njej je prikazano razdobje ob koncu I. svetovne vojne in neposredno po njej, ko je revolucionarno vretje, ki je pretresalo Evropo, zajelo tudi Slovenijo. V filmu so izkoristili ohranjene fotografije, dele takrat posnetih filmov in dokumente, pisane in tiskane. Podano je tudi gibanje za dosedaj nacionalne neodvisnosti v Sloveniji, ki pa ni bilo dovolj organizirano, da se je razbilo v vrsto akcij posameznikov in ločenih skupin. Posebno značilen je podatek, koliko Slovencev so v prvih 14 mesecih vojne avstrijske oblasti obsodile na smrt — nad 400. Tudi povojni upori in revolucionarno razpoloženje ljudstva so prikazani.

Drugi film, s katerim velja seznaniti bralce »Borca« nosi naslov »Arbissima«. To je film o otoku Rabu, ki so ga italijanski okupatorji prekrstili v Arbe, general Robotti pa ga je imenoval Arbissima, s čimer je hotel poudariti, naj bo na tem

otoku najhujše koncentracijsko taborišče, grobnica nepokornega ljudstva iz ljubljanske in reške province. Po tem naslovu bi človek sodil, da bo gledal film strogo dokumentarnega značaja, ki ga bo vsestransko seznanil z zloglasnim rabskim taboriščem, s fašističnimi uničevalnimi metodami itd. V resnici pa je to film, ki skuša ob sedanjosti obuditi spomin na preteklost, zato se v njem prepletajo turistični z dokumentarnimi motivi. Za povprečnega gledalca film ni dovolj razumljiv, zlasti pa za tistega ne, ki strahot v koncentracijskih taboriščih ni sam doživel.

Bolje bi bilo, če bi dobili preprostejši, zgovornejši in popolnejši film o rabskem taborišču, saj je o njem dovolj dokumentov na razpolago. Zakaj ne bi uporabili dokumentov, ki so v Muzeju narodne osvoboditve? O rabskem taborišču je bilo že mnogo napisanega, zato ne bi bilo težko izdelati o njem tak film, ki bi spregovoril glasneje in učinkoviteje kot pa »Arbissima«.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Kaj je pokazal popis članov ZB

Organizacija Zveze borcev je decembra 1959 izvedla, v prvih dveh mesecih leta 1960 pa obdelala popis svojih članov. O vzrokih in namenih popisa je naša revija poročala že v 1. številki. K obrazložitvi dodajamo še naslednje:

Organizacija ZB ni organizirala popisa zato, da bi prišla do osnovnih podatkov o številu članov. Te podatke je namreč že imela. Ni pa imela nekaterih pokazateljev, ki bi ji s pridom rabili pri njenem delu za pomoč članstvu. Pri tem se je posluževala le primerjalnega ocenjevanja, ki pa ni moglo nuditi povsem jasne slike. Organizacija tudi ni imela jasne slike o aktivni udeležbi svojih članov v socialistični izgradnji — koliko članov deluje v političnih organizacijah, v družbenem in delavskem samoupravljanju itd.

Popis je zajel vso Jugoslavijo po enotnem obrazcu. Njegovi podatki bodo nedvomno koristili tudi IV. kongresu ZB NOVJ. Kaj nam je pokazal popis v Sloveniji?

POPISANIH je bilo 108.905 članov Zveze borcev NOV v Sloveniji, kar se v glavnem ujema z dosedanja evidenco. Od skupnega števila popisanih članov je 39.910 žensk (36 %).

Oglejmo si še nekaj najbolj karakterističnih podatkov.

Povprečna starost članov ZB je 47 let. Največ jih je med 46. in 55. letom starosti.

Med članicami ZB je 7920 vdov (20 %) vseh žensk — članic ZB). V tem številu so zajete tudi vdove po tistih članih organizacije ZB, ki so umrli po vojni.

Sodelovanje v NOB je popis pokazal zelo realno — tako za vso republiko kakor tudi za posamezne pokrajine.

Že pred kapitulacijo Italije (9. IX. 1943) je sodelovalo v NOB 59 odstotkov sedanjega članstva ZB. Značilen je podatek, da je sodelovalo v NOB pred kapitulacijo Italije: v ljubljanskem okraju 74 odstotkov članstva ZB tega okraja, v novomeškem okraju 71 odstotkov, v kranjskem pa 70 odstotkov. Dalje: že od leta 1941 je sodelovalo v NOB v ljubljanskem okraju 34 odstotkov, v kranjskem okraju pa 25 odstotkov članstva ZB okraja.

V NOV in POJ je bilo 44.832 ali 41 odstotkov popisanih članov ZB. Značilno je, da je tistih, ki so bili v NOV in POJ do 4 let, le še 570 živih (med njimi 59 žensk).

Pred majem 1943 je bilo v NOV in POJ 6271 ali 14 odstotkov popisanih članov ZB.

V NOV in POJ je bilo 3969 ali 9 odstotkov žensk (to je 10 % od skupnega števila žensk, ki so članice ZB). Pred majem 1943 je bilo v NOV in POJ 691 žensk ali 17 odstotkov od skupnega števila žensk, ki so bile v NOV in POJ.

V internacijah in zaporih je bilo 27. 095 popisanih članov ali 25 odstotkov, od tega 8247 žensk. Nad dve leti jih je bilo v internaciji 4457 (18 %), od tega 1479 žensk.

Ranjenih je bilo 13.329 ali 30 odstotkov od skupnega števila tistih, ki so bili v NOV in POJ. Trikrat in večkrat je bilo ranjenih 1366.

Odlikovanih je bilo 36.209 ali 33 odstotkov vseh popisanih članov ZB.

Zanimivi so tudi podatki o sedanjem položaju popisanih članov, zlasti podatki o njihovi izobrazbi.

Pred vojno je imelo nepopolno osnovnošolsko izobrazbo 68.608 ali 63 odstotkov popisanih članov ZB. Zdaj pa jih ima nepopolno osnovnošolsko izobrazbo (niso dovršili osemletke) 62.137 ali 57 odstotkov.

Srednjo šolo je imelo pred vojno 5060, zdaj pa ima srednjo šolo 7740 popisanih članov ZB.

Višjo in visoko izobrazbo je imelo pred vojno 2075, zdaj pa

ima višjo in visoko izobrazbo 3792 popisanih članov ZB.

Nekaj podatkov o poklicu: Od popisanih članov je bilo pred vojno 40.405 (38 %) delavcev, zdaj pa je 30.554 (28 odstotkov) delavcev.

Uslužbencev je bilo pred vojno 9389 (9 odstotkov), zdaj pa jih je 21.659 (20 odstotkov).

Od 30.554 delavcev je 12.714 nekvalificiranih in polkvalificiranih (42 odstotkov). Najmanj nekvalificiranih in polkvalificiranih je v kranjskem okraju: 30 odstotkov.

Kvalificiranih delavcev je 13.157 (43 odstotkov), visokokvalificiranih pa 4683 (15 odstotkov). Največji je ta odstotek v kranjskem okraju: 21.

Šola se 2126 popisanih članov ZB; 644 izmed njih je na višjih in visokih šolah.

Članstvo v političnih organizacijah: 26.528 popisanih članov ZB je včlanjenih v Zvezo komunistov (to je 44 odstotkov vsega članstva Zveze komunistov v Sloveniji).

V SZDL je včlanjenih 91 odstotkov popisanih članov ZB.

V občinskih ljudskih odborih je 2466 članov ZB (to je 46 odstotkov vseh članov občinskih ljudskih odborov). V okrajnih ljudskih odborih so 603 člani ZB (to je 66 odstotkov vseh članov okrajnih ljudskih odborov).

V delavskem upravljanju deluje 4719 članov ZB (to je 13 odstotkov vseh članov odborov delavskega upravljanja). V družbeno upravljanje pa je vključenih 13.175 članov ZB (to je 18 odstotkov vseh članov odborov družbenega upravljanja).

Vidimo torej, da so podatki popisa zelo zanimivi in da bodo s pridom služili organizacijam ZB pri njihovem nadaljnjem delu, zlasti pri delu za pomoč članstvu v pogledu šolanja, pridobivanja strokovnih kvalifikacij itd.

Navedeni podatki veljajo za vso republiko. Enake podatke pa imajo za svoja območja vsi okraji in občine, ki se jih bodo s pridom posluževali v svoji bodoči dejavnosti.

Popis je bil izveden v 14 dneh meseca decembra leta 1959. Pri njem je bilo značilno zlasti to, da so se ga vse organizacije ZB lotile z veliko odgovornostjo in vnemo. Njegova pomanjkljivost je le v tem, da ni bil že prej organiziran

in da je zajel le člane organizacije ZB, ne pa tudi vseh tistih, ki so sicer sodelovali v NOB, niso pa sedaj vključeni v ZB. Tudi le-te bo treba prejeti slej popisati in tako ustvariti jasen pregled nad vsemi udeleženci naše revolucije.

Ustanovitev socialnega sklada ZB

Konec januarja je bil pri Centralnem odboru ZB NOV Jugoslavije ustanovljen socialni sklad Zveze borcev. Sredstva iz tega sklada bo CO razdelil tudi republiškimi Glavnim odborom, ki jih bodo uporabljali za štipendije (bivšim borcem v dopisnem in rednem šolanju, otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja) ter za podpiranje in ustanavljanje medicinskih in socialnih ustanov za bivše borce in njih družine.

Centralni odbor je tudi sklenil, da bodo iz dela sredstev Jugoslovanske loterije, ki ga je Zvezni izvršni svet dodelil Zvezi borcev in Zvezi vojaških vojnih invalidov, ustanovili sklad za gradnjo stanovanj za bivše borce in vojaške vojne invalide. Letos bo

znašal ta sklad 450 milijonov dinarjev. To vsoto bo CO razdelil republiškimi odborom ZVVI in ZB. Sredstva iz tega sklada bodo koristili odbori za gradnjo stanovanj, kakor tudi za sodelovanje pri najemanju kreditov iz skladov za stanovanjsko gradnjo komun ter posameznikov, ki bodo gradili stanovanja v okviru zadrug.

Od vsote, ki jo bosta dobila CO ZB NOV in ZVVI, bodo izločili 100 milijonov dinarjev, ki jo bodo vložili v ustanovitev zdravstvenih ustanov za vojaške vojne invalide in bivše borce.

Del sklada bodo iz te vsote uporabili tudi za nakup umetniških likovnih stvaritev s tematiko iz predvojne boja za delavske pravice in iz narodnoosvobodilne borbe.

Zahvala tovarišu Titu

Osnovna vloga za socialni sklad Zveze borcev je darilo tovariša Tita — 5 milijonov dinarjev, ki jih je podaril Zvezi borcev lani, o čemer smo poročali.

Predsednik CO ZB NOV tovariš Aleksandar Ranković se je z naslednjimi besedami zahvalil tovarišu Titu za njegovo darilo:

»Lani oktobra si Ti, tovariš predsednik, podaril Zvezi borcev NOV avtorski honorar za svoja tiskana dela.

Ob tej priložnosti si poudaril pomen stalne skrbi za borce NOV in njihove družine ter izrazil željo, da bi naša organizacija nadalje razvijala in pospeševala aktivnost za odpravljanje vseh njihovih težav. Izvršni odbor Centralnega od-

bora Zveze borcev je dne 21. januarja letos imel svojo sejo in je sklenil ustanoviti sklad za socialne potrebe Zveze borcev, katerega osnovna vloga je Tvoje darilo v znesku 5 milijonov dinarjev. Sklad je namenjen za pomoč otrokom in družinam padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja ter borcem samim, za katere so še potrebna prizadevanja Zveze borcev.

Ob tej priložnosti je izvršni odbor sklenil vložiti iz svojih sredstev v sklad kot začetno vlogo 178 milijonov dinarjev.

Ko Ti sporočamo ta sklep, Ti želimo izraziti posebno hvala za Tvojo stalno skrb in veliko razumevanje za Tvoje vojne tovariše in njihove družine.«

V korak s šolsko reformo

PREDVSEM ima reformirana šola namen, tesneje povezovati pouk z življenjem, ali drugače rečeno, vnesti v pouk več elementov prakse. Če to velja za večino strokovnih predmetov, zakaj ne bi veljalo tudi za pouk moralne vzgoje? Tako so razpravljali učitelji in profesorji kranjske Tekstilne šole in se obrnili za pomoč — na okrajni odbor Zveze borcev.

Popolnoma prav so namreč pedagogi presodili, da bolj nazornih in življenjskih primerov poštenja, zvestobe in trdnosti, kot so bili med NOB in prej v revolucionarnem gibanju, nikjer ne bodo našli. Zato naj bi udeleženci, bivši partizani, aktivisti, predvojni člani KPJ, sami pripovedovali tisto, kar so videli, doživeli ali slišali od svojih najbližjih sodelavcev. Njihovega pripovedovanja ne more zamenjati niti najboljša zgodovinska knjiga niti najbolj popoln film. To naj bi bil praktičen pouk moralke v šolah.

Potem so se zbrali predstavniki šole in Okrajnega odbora ZB na skupen posvet o načelih moralnega pouka in o izboru predavateljev. Znano je, da je današnja mladina v primeri z nekdanjo zelo razgledana in tudi zelo kritična. Zato ni vseeno, kdo ji bo govoril in kako: predavanja morajo biti dobro pripravljena, predavatelj dober govornik in zaslužen tovariš, ki zna pritegniti poslušalce ne samo s pripovedovanjem, ampak tudi s svojo osebnostjo kot star revolucionar in človek, ki je za svoja načela dosti žrtvoval.

Na posvetovanju so razpravljali tudi o okvirnem programu za pouk moralne vzgoje na precej širokem področju — v vsej Gorenjski oziroma v kranjskem okraju. Prosvetni delavci so predlagali, naj bi skupno z Okrajnim odborom ZB napravili predlog za načrt moralnega pouka z osnovo na moralnem bogastvu revolucije za vso Gorenjsko. Obenem naj bi zbrali tudi potreben aktiv

predavatelj in jih po potrebi seznanili z osnovnimi pojmi pedagogike, oziroma jim pomagali pri pripravljanju predavanja.

Pokazalo se je, da je izdelava takega programa in izbor zadovoljivega števila predavateljev stvar, ki zahteva precej časa. Zato so za zdaj na posvetovanju sklenili, pomagati samo tistim šolam, ki se bodo obrnile na Okrajni odbor ZB po pomoč. Pripomniti pa je treba, da imajo v mnogih občinah kranjskega okraja taka predavanja že organizirana, čeprav ne mogoče v taki obliki. Posamezne šole so si preko komitejev ZKS in občinskih ter krajevnih odborov ZB že priskrbele predavatelje, največkrat kot pomoč za pouk krajevne zgodovine. Kljub temu je Okrajni odbor ZB sklical posvet tovarišev, ki bi prvi prišli za to v poštev; toda posveta se je udeležilo le malo povabljenih.

Na pobudo Tekstilne šole pa je Okrajni odbor že začel sestavljati program za pouk moralne vzgoje. Ta program je seveda še vedno potreben temeljite razprave, preden bo dokončno sprejet, toda iz njega se že jasno pojavljajo nekatera načela, ki so vredna, da o njih razmišljamo.

Najprej je potrebno omeniti, da je pri pouku moralne vzgoje potrebno jemati primere iz predvojnne revolucionarne dejavnosti, medvojnne, pa tudi iz povojne graditve. Današnja mladina se skoraj več ne spominja prvih let po vojni, ko so naši ljudje v pomanjkanju gradili tisto, kar zdaj imamo. Stalno »stiskanje pasu« je zahtevalo pogosto zelo veliko mero moralne trdnosti in zvestobe ideji socializma.

Okvirni načrt zajema tri točke. Najprej naj bi se dijaki seznanili s kapitalističnim izkoriščanjem v predvojni Jugoslaviji, posebno še na Gorenjskem, s stankami, protesti in nasiljem kapitalistov, domačinov in tujih. Nato bi dijaki zvedeli še osnovne podatke o delu KPS na Gorenjskem, seznanili naj bi se z vlogo meščanskih strank, z delom množičnih partijskih organizacij in SKOJ. Prav tako naj bi se dijaki seznanili z delom KPS in

SKOJ v posameznih industrijskih središčih Gorenjske, kakor so n. pr. Tržič, Kranj, Jesenice, Škofja Loka itd.

Naposled naj bi dijakom pripovedovali o NOB. To poglavje naj bi zajelo splošen pregled začetkov NOB v Jugoslaviji, Sloveniji in na Gorenjskem, kasneje pa bi pripovedovali o posameznih akcijah in bojih na Gorenjskem, posebno iz prvih let NOB, tako n. pr. o Dražgošah, blejsko-bohinjski vstaji, o boju na Okroglem, na Lipniški planini, pohodu 14. divizije na Štajersko itd. Posebno mesto naj bi zajemalo tudi pripovedovanje o trpljenju naših ljudi v okupatorskih ječah in taboriščih. Istočasno naj bi predavatelji seznanili poslušalce tudi z na-

čeli ljudske oblasti — s posebnim poudarkom na razliki med ljudsko oblastjo in staro, protiljudsko.

O povojni graditvi bi razpravljali posebej. Dijake naj bi seznanili s pridobitvami NOB za delovnega človeka, za mladino in ženske. Nadalje naj bi se mladinci seznanili z mladinskimi delovnimi akcijami, nacionalizacijo ter sodobno gospodarsko in politično problematiko v svetovnem in lokalnem merilu.

Pobuda Tekstilne šole v Kranju in delo Okrajnega odbora ZB pa zaradi svoje pomembnosti in aktualnosti vsekakor zaslužita zanimanje vseh, ki se ukvarjajo z vzgojo mladih ljudi v socialistične državljanke. M. P.

Koristna pobuda iz Maribora

Sekretariat Okrajnega odbora Zveze borcev NOV v Mariboru je na eni izmed nedavnih sej dal koristno pobudo za ohranitev in obnavljanje tradicij NOB. Pri Okrajnem odboru ZB kakor tudi pri občinskih odborih ZB naj bi pričeli delovati krožki, v katerih bi se združevali stari borci, ki bi bili voljni v šolah, v pionirskih organizacijah, pa tudi sicer v raznih predavanjih, oživljati spomine iz borb, s pohodov, z ilegalnega dela, iz zaporov, iz taborišč.

Ze doslej so poedinci v tem oziru opravili veliko delo, vendar pripovedovanje spominov ni vselej doseglo svojega namena, ko ljudje niso dovolj pomislili na vzgojni pomen

obnavljanja tradicije NOB, pa so tu in tam pripovedovali resnico tudi iznakaženo in navajali netočne podatke.

Ti krožki ali aktivni starih borcev naj bi si izbrali v sodelovanju s sveti za prosveto in kulturo pedagoško vodstvo. Posamezni borci naj bi spomine, ki bi jih hoteli kje pripovedovati, najprej napisali in jih potem v krožku obdelali s pedagoške, zgodovinske in vojaške plati. Edino točni opisi časa, kraja in oseb, izključevanje vsakršnih izmišljenih dogodkov, zlasti pa poudarjanje etičnega pomena slehernega podviga, bodo pripovedovalcem pripomogli do tistega uspeha, ki ga želijo doseči.

Gradivo, ki ga bo morala preveriti še strokovna komisija, bo imelo trajno vrednost i kot zgodovinski dokument i kot snov za predavanje.

Naloga krožkov bo tudi, pomagati predavateljem in pripovedovalcem, da bodo njihovi nastopi čimbolj slikoviti. Projektorji s slikami iz partijskega življenja, razni magnetofonski posnetki in filmi bodo lahko mnogo pripomogli k nazornosti pripovedovanja.

Šole in pionirske organizacije bodo gotovo z velikim veseljem sprejele to pobudo.

POIZVEDBA

Tovariš Alojzij Zalar iz Šmarate št. 6, pošta Stari trg pri Rakeku. je uredništvo zaprosil za pomoč pri iskanju podatkov za priznanje službene dobe med NOB. Piše nam:

»Podpisani iščem naslove dveh partizanskih kurirjev, Ludvika in Zdenka. Oba sta leta 1943 vzdrževala zvezo na terenu Stična-nemška meja, Račica pri Litiji, javka z označbo »devet-tri«. Oba tovariša naj se zgledita pri meni ali naj mi sporočita svoj naslov.«

Treba bo pohiteti

V PRVI polovici februarja je bilo v republiškem muzeju NO v Ljubljani skupno posvetovanje predstavnikov muzejev NO in Zveze borcev vse Slovenije. Navzoči tovariši in tovarišice so razpravljali o topografiji NOB — zelo nujni nalogi, ki jo je treba v najkrajšem času dokončno izvesti. Znano je, da znaša po zadnjem popisu povprečna starost članov ZB 47 let in da so torej pred nami zadnja leta, ko bo še mogoče koristiti žive priče. V Sloveniji je do zdaj registriranih 2500 objektov iz NOB, kar je še zelo malo v primerjavi s celotnim številom takih objektov. Tudi sam pogled na zemljevid Slovenije z označenimi, že registriranimi objekti, nam pove svoje. Obsežni predeli Slovenije so še »bele lise«. Hkrati pa so nekateri predeli, kjer je topografija NOB že napravljena. To velja posebno za muzejski okoliš Slovenj Gradec, za Belo krajino, delno za Gorenjsko, bližnjo okolico Kopra itd. Ti uspehi pa so bolj sad prizadevanja posameznikov, uslužbencev muzejev.

Med najbolj neobdelanimi področji je ravno bližnja ljubljanska okolica. V samem mestu Ljubljani popisovalci za devajo na posebne težave, ki so posledica posebnih okoliščin med NOB v Ljubljani. Znano je, da je bila Ljubljana zlasti do pomladi 1942 središče NOB v Sloveniji, toda do septembra 1943 so o boju Ljubljane ohranjeni tako redki partizanski dokumenti, da ni moč iz njih zvedeti dejansko ničesar. Vzrok takega stanja je bila posebno ostra konspiracija v pogojih ilegalnega dela v mestu za žico. Nekaj več je gradiva v italijanskem arhivu, pa tudi to gradivo je pomanjkljivo. Okupator nikakor ni mogel zvedeti za vse podrobnosti in glavne značilnosti široko razpredene dejavnosti OF v Ljubljani, razen tega pa so njegove razčlenitve in prikazi pogosto napačni. Zato je italijanski arhiv lahko samo pomožno sredstvo, pač pa ima zelo velik po-

men za zanesljivo utrditev posameznih datumov.

Dragoceno gradivo so prošnje za priznanje aktivnega dela za NOB v dvojna službena leta. To velja ne samo za Ljubljano, ampak za vso Slovenijo, saj so do zdaj pozitivno rešili v naši republiki približno 19.000 takih prošenj. Drugače si morajo zgodovinarji pri sestavljanju topografije NOB v Ljubljani pomagati z zaslíšanji živih prič, občinskimi kronikami, spomini in članki v časopisju. Na zaslíšanja se morajo zgodovinarji temeljito pripravljati, ker priče včasih na posamezne dogodke gledajo preveč subjektivno, zaradi časovne odmaknjenosti so marsikaj pozabili, pri časovnem zaporedju dogodkov pa se motijo ne samo za mesece in dni, pač pa tudi za cela leta.

Posebno važno je sodelovanje med muzeji in Zvezo borcev. V razpravi se je pokazalo, da se je do zdaj zelo pogosto dejavnost muzejev in ZB na zgodovinskem področju razhajala, ali pa se je razvijala stihijsko, nenačrtno ali po več smereh hkrati. Pri ne nekaterih odborih ZB se je v teku let nabralo na kupe pisane gradiva o zgodovini NOB, zdaj pa to gradivo propada po podstrešjih, omarah in predalih. Pogosto je bila zgodovinska dejavnost ZB odvisna predvsem od vestnih, delavnih posameznikov. Z njimi se je razvila, z njihovim odhodom pa navadno tudi zamrla. Tu in tam pa so nastala nestrokovno pisana dela, krajevne kronike in zgodovine, ki so jih pisali preveč ambiciozni posamezniki. Taka dela so navadno prikazovala NOB v tistem kraju v nepravilni luči, avtorji kot nestrokovnjaki niso upoštevali načel za pisanje zgodovine in navadno niso navajali virov, ki so se jih posluževali. Navadno so tudi mešali pojma, kaj je zgodovina in kaj kronika,

Ponekod vlada mnenje, da je registriranje in zgodovinska obdelava dogodkov iz NOB in predvojnega delavskega giba-

nja samo naloga muzejev ali ZB. Tako mišljenje pa ni družbeno utemeljeno in opravičljivo, ker je naloga, ohraniti zanamcem revolucionarno dediščino, naloga vse naše družbe. Tudi sama ZB, ki se je doslej večidel ukvarjala predvsem s socialnimi vprašanji članov ZB in otrok padlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja, se bo v prihodnje bolj udeleževala na zgodovinskem področju. Socialna vprašanja članov pa bodo v prihodnje morali še v večji meri reševati organi družbenega upravljanja kot občinski ljudski odbori in sveti. Pri GO ZB NOB Slovenije bo namrečen poseben uslužbenec, ki bo skrbel za zgodovinsko dejavnost ZB, v okrajnih in večjih občinskih muzejih pa naj bi za izdelavo topografije NOB našli primerne tovariše, ki bi se ukvarjal samo s tem delom. Posebno bi bili za to delo primerni tisti mlajši upoko-kojenci, udeleženci NOV, ki so zdaj zaposleni na slabših in neprimernih delovnih mestih. Precej bi lahko, posebno v odročnih predelih, pomagali pri zbiranju zgodovinskih podatkov prosvetni delavci. V tem pogledu so dosegli precejšnje uspehe v Gorici.

Diskutanti so že v začetku posvetovanja poudarili pomen finančnega vprašanja za aktivnost topografskih ekip. Zmagalo je načelo, naj upravniki muzejev s pomočjo organizacije ZB vzbudijo zanimanje za to dejavnost pri pristojnih občinskih in okrajnih ljudskih odborih.

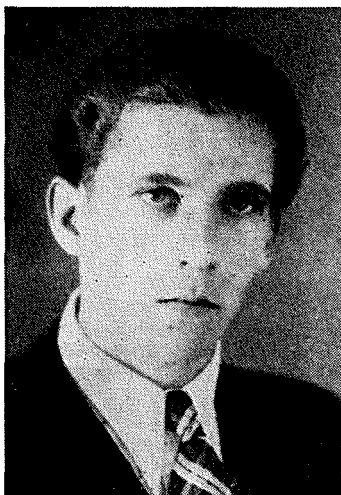
Nadalje so udeleženci posvetovanja sklenili, da bi bilo primerno v okrajnih središčih organizirati seminarje za popisovalce in sodelavce ter člane komisij za zgodovinsko dejavnost pri občinskih in krajevnih odborih ZB. Taki seminarji bi bili koristni za vse tiste, ki se ukvarjajo z zgodovinsko dejavnostjo, pa nimajo potrebnega strokovnega znanja.

Zborovanje je bilo zlasti važno zato, da so vodilni tovariši, ki se ukvarjajo z zbiranjem zgodovinskih podatkov iz NOB, vskladili svoja načela in poglede o delu, ki ga je treba hitro dokončati. M. P.

Kdo ju pozna?

Občinski odbor ZB NOV iz Medvoda je poslal uredništvu tole fotografijo s prošnjo, da jo objavimo. Predstavlja neznanega borca, ki je padel v okolici Kroke, doma pa je bil nekje pri Bledu. Kdo je bil neznan mladi partizan, od kod je bil?

Ivan Klep, sin Ane Klep, brivski pomočnik, nazadnje bivač v Velikih Laščah. Zaposlen je bil pri brivskem mojstru Tomažu Križka, sredi maja 1942 pa je odšel v NOV proti Ponikvam-Dobropolju. Po kapitulaciji Italije je neznan partizan, verjetno iz Tomšičeve brigade, prišel povedat Tomažu Križka, da je Ivan Klep padel v okolici Žvirč leta 1943. Kdor kaj več ve o Ivanu Klepu, naj to sporoči občinskemu odboru ZB NOV v Velikih Laščah, ki se zanima za njegovo usodo

Prosimo za podatke

ČEPRAV je minilo od konca vojne že dobrih 14 let in se je že mnogo pisalo o narodno-osvobodilni borbi, o partizanskih enotah, posameznih borcih in funkcionarjih, še zdaj nimamo pregleda o komandnem kadru partizanskih enot v Sloveniji. To nalogo si je zadal v letu 1948 Muzej NO, kjer je bil do nedavna shranjen celotni ohranjeni partizanski, okupatorski in belogardistični arhiv, iz katerega so delno razvidni podatki o imenovanju in razrešitvah komandnega kadra.

V letu 1958 sva s tovarišem Dakijem ugotovila vsa četna in bataljonska vodstva od začetka vstaje do pomladi 1942. Te ugotovitve so bile objavljene

ve v 2. številki Letopisa Muzeja NO. Sedaj nadaljujem z ugotavljanjem komandnega kadra od pomladi 1942 dalje.

Ker je arhiv zelo nepopoln, v naredbah pa so največkrat omenjena le partizanska imena, se obračam na posamezne borce in funkcionarje partizanskih enot za pomoč pri ugotavljanju imen članov posameznih štabov. Z njihovo pomočjo mi je uspelo razrešiti oziroma ugotoviti večino imen posameznikov funkcionarjev; doslej ugotovljena partizanska imena funkcionarjev pa objavljam v tej reviji in prosim vsakogar, ki bi koga prepoznal, da sporoči njegovo pravo ime in priimek institutu za zgodovino delavskega gibanja.

Ta partizanska imena so:

Tovariš Štefan — je bil komandant delavskega bataljona pred roško ofenzivo 1942. Padel je na Hinjah kmalu po roški ofenzivi, ko so partizanske enote razoroževale vaše straže. Po nekaterih izjavah naj bi bil tovariš Štefan doma v bližini Novega mesta.

Tovariš Šiška — je bil komandant III. bataljona Savinjskega odreda junija in julija 1942. Po nekaterih izjavah je bil doma iz Hrvške.

Tovariš Brane — je bil namestnik komandanta II. bataljona ZDO pred roško ofenzivo 1942. Po izjavah je bil doma iz Poljanske doline na Gorenjskem.

Tovariš Jovo — je bil namestnik komandanta I. bataljona Tomšičeve brigade pred ofenzivo in med ofenzivo 1942. Po izjavah je bil pred vojno zaposlen v rudniku v Kočevju.

Tovariš Ante — je bil komisar I. bataljona (imenovanega tudi Cankarjev bataljon) Gorenjskega odreda v jeseni 1942. Po izjavi tovariša Jožeta Žirovnika je bil Dalmatinec.

Tovariš Drolc — je bil komisar II. bataljona (imenovanega tudi Poključski ali Prešernov bataljon) Gorenjskega odreda v jeseni 1942.

Tovariš Tine — je bil intendant Savinjskega bataljona v jeseni 1942. Po izjavi tovariša polkovnika Janka Sekirnika-Simona je bil tovariš Tine kmečki sin, doma z bližine Mokronoga, brez prsta na roki. Tovariš Tine je padel novembra 1942 na Čreti na Štajerskem.

Tovariš Jelen — je bil intendant udarnega bataljona Toneta Tomšiča in pozneje intendant brigade Toneta Tomšiča. Padel je s 6 soborci oktobra 1942 v bližini Škofljice.

Tovariš Matjaž — je bil intendant Šiškovskega bataljona julija 1942. Po neki izjavi je bil bivši jugoslovanski policaj.

Tovariš Znan — je bil intendant Kamniškega bataljona junija 1942.

Tovariš Brane — je bil intendant I. bataljona (imenovanega tudi Cankarjev bataljon) Gorenjskega odreda v jeseni 1942. Po izjavi tovariša Jožeta Žirovnika je bil doma s Primorske.

Tovariš Radovan — je bil intendant bataljona Simona Gregorčiča v jeseni 1942. Po nekih izjavah je bil doma iz Loške doline.

Tovariš Tilen — je bil namestnik komisarja I. bataljona brigade Toneta Tomšiča julija in avgusta 1942. Spomladi 1943 je postal komisar bataljona v tej brigadi. Kmalu po kapitulaciji Italije ga je po nesreči ustrelil kurir.

Tovariš Vasilij — je bil intendant I. bataljona brigade Ljube Šerčerja. Po izjavi tovariša Antona Vidmarja je bil

tovariš Vasilij pred vojno trgovski pomočnik, zaposlen v Logatcu ali na Rakeku.

Tovariš Gad — je bil komandir udarne čete Dolomitskega odreda julija in avgusta 1942. Po nekaterih izjavah je bil Gad bivši jugoslovanski orožnik, doma s Štajerske.

Tovariš Martin — je bil komisar udarne čete I. bataljona Kočevskega odreda pred roško ofenzivo 1942 in po njej. Po nekaterih izjavah je padel v sovražni ofenzivi 1942.

Tovariš Srp — je bil komandir čete v ZDO. Po izjavi

tovariša Alojzija Blažiča, Nikota Mevžlja in Jožeta Smrke ta je bil tovariš Srp imenovan za komandanta II. bataljona ZDO; padel je 24. oktobra 1942 v bližini Novega mesta.

Prepričan sem, da bo marsikdo spoznal med navedenimi tovariši svojega soborca; prosim vsakogar, ki bi ugotovil ime in priimek katerega od omenjenih funkcionarjev, da to sporoči na naslov: Lojze Vršnik, Institut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Trg revolucije 2 (tel. 23-571).

Lojze Vršnik

KRATKE NOVICE

● **SKOPJE** — Prve dni januarja so objavili triletni načrt, po katerem bo stanovanjsko vprašanje bivših borcev in vojaških vojni invalidov iz NOV v glavnem rešeno. Za vojne invalide bodo zgradili 70 stanovanj. Po preteku treh let bosta v Makedoniji rešeni dve tretjini stanovanjskega vprašanja bivših borcev in invalidov.

● **BERLIN** — V zahodnem delu Berlina je bila sredi januarja komemoracija v spomin na komunistična voditelja Roza Luxemburg in Karla Liebknechta, ki so ju reakcionarji ubili leta 1919. Žalne svečanosti se je udeležilo nad 100.000 Berlinčanov.

● **PARIZ** — Minister za bivše bojovnike in vojne žrtve Francije je januarja odkril v Joncheriju pri Belfortu spomenik kaplarju Andreju Peghottu, ki je prvi padel v vojni leta 1914. Spomenik so med II. svetovno vojno Nemci porušili. Ta prva žrtev I. svetovne vojne je padla v noči, ko je bila napovedana vojna, to je 2. avgusta 1914.

● **PRIŠTINA** — V spomin na padlega borca Abdulo Šabanija, ki je padel kot pripadnik šiptarskega odreda »Zejnel Ajdini«, so januarja v Črnoljevskem Klancu odkrili spomenik in spominski vodnjak. Svečanosti se je kljub slabemu vremenu udeležilo mnogo ljudi iz bližnje okolice.

● **LUDBREG** — V vasi Petar so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, med njimi sekretarju okrožnega komiteja SKOJ Jerku Iviću.

● **ZAGREB** — Januarja so v Zagrebu odkrili spominske plošče na zgradbah, kjer je pred vojno in prve dni okupacije deloval to-

variš Tito. Ena izmed plošč je bila odkrita na Grabovcu, druga na Prisoju, tretja na Hercegovački ulici.

● **KRAGUJEVAC** — V vasi Borč so odkrili spominski doprni kip narodnega heroja Dragoslava Božovića-Zuča. Že kot vajenec se je Zuča vključil v napredno gibanje. Leta 1941 je bil izmed prvih borcev v Kragujevškem partizanskem odredu, nato pa je bil vodja skupine bombašev v 3. bataljonu 1. proletarske brigade, »Kragujevškem«. Padel je v IV. sovražni ofenzivi blizu vasi Glavatičevo v Hercegovini.

● **BEOGRAD** — Sekcija bivših vojni ujetnikov pri CO ZB NOV Jugoslavije se je udeležila III. kongresa mednarodne konfederacije bivših vojni ujetnikov, ki je bil 23. in 24. januarja v Amsterdamu. V okviru kongresa je skupina zdravnikov, ki so strokovnjaki za bolezni, nastale v taboriščih in internaciji, razpravljala o boleznih, ki za njimi bolehalo bivši vojni ujetniki.

● **LONDON** — V kinematografih so predvajali film »Kljukasti križ grozi«, ki prikazuje mučenje in ubijanje Židov v nacistični Nemčiji med II. svetovno vojno. Film traja 10 minut, posnela pa ga je družba Pathe News.

● **NOVO MESTO** — V Sentsjanžu na Dolenjskem so odprli konec januarja novo šolo. S tem se je izpolnila davna želja domačega prebivalstva, ki je novo šolo zahtevalo že ves čas po osvoboditvi. Šolo so imenovali po narodnem

heroju Milanu Majcnu, domačinu, ki je padel leta 1941 blizu Sentsjanža v junaškem boju z Nemci.

● **KOPER** — GO ZB NOV Slovenije je pripravil za otroke padlih borcev, ki nimajo svojcev, zimske počitnice v koprskem okraju. Na počitnicah je bilo 31 otrok, zdaj že fantov in deklet. Ob koncu počitnic jim je okrajni odbor ZB Koper priredil sprejem.

● **SARAJEVO** — Letošnjega spominskega »Igmanskega marša« se je udeležilo 130 študentov gozdarstva z vseh jugoslovanskih univerz, med njimi tudi 15 z ljubljanske. Letošnji pohod je trajal tri dni, od 24. do 27. januarja; udeleženci so prehodili 118 km ob povprečni temperaturi —24° C.

● **TITOGRAĐ** — Prve dni februarja je začela delovati Dopisna ekonomska srednja šola za bivše borce, ki se deli v dva tečaja; ekonomski in finančni. V prvi letnik se je vpisalo 158 slušateljev, članov Zveze borcev in Zveze vojaških vojni invalidov.

● **BENETKE** — Na sedežu Zveze italijanskih partizanov so se sestali številni področni predstavniki italijanskega odporniškega gibanja in partizanskih formacij. Imenovali so vsedrjavni odbor te Zveze, ki je bila ustanovljena v Benetkah 9. novembra lani. Za predsednika je bil izvoljen nosilec Zlate medalje za osvobodilno vojno Aldo Cucchi.

● **LJUBLJANA** — Februarja so v občini Ljubljana-Bežigrad preimenovali tri osemletke, ki so dotlej imele samo zaporedne številke. Vse tri šole so dobile imena po padlih revolucionarjih: Vitu Kraigherju, Miranu Jarcu in Borisu Kidriču.

Za mlade bralce

PIONIR LOJZE

LOJZE je hodil v nemško šolo in — nič kaj rad se ni učil. Trde nemške besede je še trše izgovarjal, tako da se je včasih smejal ves razred in nemška učiteljica ga je štela med najbolj zabite v razredu. Toda Lojze je bil vse prej kot zabit. Z materjo je živel v samotni hiši v hosti nad Gaberskim pri Trbovljah. In ne da bi mati vedela, se je mali navihaneč često delal, da trdno spi, ko je včasih zvečer potrkalo na okno in so prišli v izbo čudni, resni možje s peterokrako zvezdo na kapah. Ob takih prilikah se je mati vselej prepričala, če otroka — Silva in Lojze — spita, in šele potem, ko je bilo videti, da res že pešačita po deželi sanj, je ob priviti petrolejki stekel pogovor. Navihani Lojze je marsikaj ujel na svoja ušesa. Zvedel je, da so čudni možje partizani, da sovražijo Nemce. To je bilo dovolj, da jih je mali Lojze vzljudil, kajti zanj so bili Nemci poosebljeni v njegovi učiteljici, ki bi jo bil z veseljem utopil v žlici vode, če bi bilo to mogoče, zakaj otroke je zmerjala, da so zabiti, da so tepci, da bi rajši učila sto najbolj razposajenih nemških otrok kot trideset vindišarskih butcev.

Nekega dne se je učiteljica na dolgo in široko razgovorila o fűhrerju in obesila nanj vse najlepše lastnosti, o katerih se Hitlerju še sanjalo ni. Potem je nenadoma dejala: »Kdor je za fűhrerja — naj dvigne roko!«

Pred njenim srepim pogledom so počasi in nerade lezle roke kvišku, le Lojze je držal obe roki na klopi.

»Kaj pa ti?« je vprašala učiteljica.

»Jaz sem pa za partizane« se je odrezal Lojze.

V razredu je zavladala taka tišina, da se je malone slišalo dihanje in utripanje otroških src.

»Takooo,« je zategnila učiteljica, ki jo je Lojzetov odgovor vrgel s tira, da je takoj končala pouk in poslala otroke domov.

Doma je Lojze povedal materi, kaj se je zgodilo v šoli. Materi je bilo, kot bi se ves svet zrušil nanjo. Vražji paglavec, kaj mu je padlo v glavo! Bila je prepričana, da bo še tisti dan dobila na vrat krdelo gestapovcev in zato ni utegnila razpravljati s sinom o tej zadevi. Mrzlično je pospravljala vse, kar je imela partizanskega pri sebi, in tega ni bilo malo: naboji, bombe, letaki, obveze zdravila — vse to je bilo treba spraviti na varno pred prihodom gestapovcev. Začuden Lojze je premišljeval, zakaj ga ni mati po-

hvalila za njegovo »junaštvo«, kot se spodobi. Zlezel je na peč k sestri Silvi in preden je bila mati gotova s svojim delom, sta oba na peči zaspala. Mater Francko pa je vsak šum vznemiril — čakala je hišno preiskavo. Gestapovcev pa ni bilo.

Zjutraj je Lojze kot po navadi mukoma oprtal šolsko torbo — kot bi bila najmanj cent težka. Mati mu je zabičala, naj molči o vsem, kar ga bo učiteljica izpraševala, ker jo bodo sicer odpeljali Nemci in je ne bo nikoli več videl. Tudi njega in Silvo bodo odpeljali in tudi njiju bodo ločili, da ne bosta vedela drug za drugega. Lojzetu se je krčilo srce ob materinih besedah in bolj kot kdajkoli je tisto uro sovražil šolo, učiteljico in sploh Nemce.

Ko pa se je pričel pouk, ga učiteljica ni sovražno nadrla, kot je bil pričakoval. Prišla je med klopmi, sedla na Lojzetovo klop in kar moč nedolžno in prijazno vprašala:

»No, Lojze, zakaj si mi pa včeraj rekel, da si za partizane? Si jih že kje videl? Povej mi, no, kakšni so?«

»Jaz še nobenega nisem videl in tudi ne vem, kakšni so,« je odgovoril Lojze, ki mu je ob učiteljici prijaznosti zrasel pogum.

»Pa si jih moral videti. Zakaj si pa potem včeraj rekel, da si za partizane? No, kar lepo mi povej, kaj veš o njih,« je nestrpno prigovarjala učiteljica.

»Rekel sem,« je momljal Lojze in požiral slino, »rekel sem pač zato, ker so vsi rekli, da so za fűhrerja, pa sem hotel biti izjema.«

Učiteljici se je risala jeza na obrazu.

»Povej, fant, lepo povej meni, če ne bom poklicala hude, črne može, ki te bodo spraševali drugače kot jaz!«

Njen glas je bil grozeč. Lojze se je spomnil, kaj mu je povedala mati, in je zajokal:

»Res jih nikoli nisem videl in res sem rekel, da sem za partizane, samo zato, ker so vsi rekli, da so za fűhrerja.«

S polnimi očmi solz je tako nedolžno in nemočno gledal učiteljici naravnost v obraz, da mu je bila pripravljena verjeti.

»Prav. Ampak po pouku boš za kazen sedel tri ure, da boš vedel, kaj pomeni izjema. In stokrat boš napisal: »Tudi jaz sem za fűhrerja.«

Lojze je vzdihoval, pisal in packal polne tri ure najtežjo nalogo v svojem življenju.

Ko je končal, so bili malone vsi stavki lepo okrašeni s packami vseh mogočih oblik. Učiteljica je od jeze zardela, ko je prišla in pogledala njegovo »nalogo«.

»Tepec vindišarski, kako je pa to napisano, kaj?«

Njena roka je segla v kuštrave Lojzetove lase in ga dvignila od tal. »Če... če je pa ppp... pero ss... ssslepo,« je hlipal Lojze in si z rokavom brisal nos.

Učiteljica bi mu najraje velela, naj napiše še enkrat, toda — imela je še svoje opravke. Pritisnila mu je še krepko klofuto, da je videl vse zvezde z Rimsko cesto vred. Jezno je zmečkala Lojzetovo pisanje in ga vrgla v koš.

»Izgini,« je ukazala, pobrala torbico in odšla.

Zunaj pa se je Lojzetov skremženi obraz razpotegnil v nagajiv posmeh. Položil je torbico na tla in pokazal osle za odhajajočo učiteljico. Nato je pobral torbico in oddirjal proti domu.

Medtem pa je mati doma postajala vse nestrpnejša. Hodila je po kuhinji in vsako minuto pogledala na uro, kajti minute so bile daljše od najdaljših ur. Le kod hodi? So ga odgnali na Gestapo? Bo kaj povedal? Seveda bo. Kako naj od takega otroka pričakuje, da bo molčal pod gestapovskim bičem! V tistih nekaj urah se je mati Francka postarala za leta. Končno se je le prikazal med vrati Lojze. Ni našla besed, le gledala je, kdaj se bodo za njegovim hrbtom prikazale naperjene puške. Lojze pa je moško povedal:

»Nič ni bilo, mama, samo zaprla me je.«

Še zdaj ne ve Francka povedati, kaj je občutila v tistem trenutku. Pograbila jo je taka jeza na sina, da še sama ni vedela, kdaj se ji je v roki znašel iztepač. Upognila je Lojzeta čez kolena in udarjala, kamor je padlo po zadnjem delu telesa. Kdaj pa kdaj je pri tem čudnem »izpraševanju« odpadel od Lojzeta velik kostanjev list. V sobi je sestra Silva pisala nalogo, in ko je slišala, kaj počne mati, je planila iz sobe in ji iztrgala Lojzeta iz rok.

»Kaj pa počneš, mama,« je v solzah zalpilala, »saj ga boš še ubila!« Potegnila je

Lojzeta za seboj v sobo in zapahnila vrata. — Francka se je sesedla na stol. Zavedala se je, da ni ravnala prav, ko je tako neusmiljeno izprašila Lojzeta hlače. Od prestanega strahu in vznemirjenja je trepetala po vsem telesu in ob misli na maroge po Lojzetovem telesu so jo obile solze.

»Prekleti hudiči, da moram zaradi vas pretepati lastnega otroka...« Sram je je bilo same sebe, da je tako izgubila oblast nad seboj in se znesla nad otrokom.

Iz sobe pa ji je udaril v uho smeh Lojzeta in Silve. Presenečena je stopila k vratom in prisluhnila.

»Beži, beži,« je rekel Lojze Silvi, »mislíš, da me je kaj bolelo? Poglej, polne hlače listja imam. Sem si kar mislil, da bo kaj takega, pa sem se iz šole gredé zavaroval.«

Sedaj se je Francki posvetilo, zakaj je padalo listje od Lojzeta, ko je mlatila po njem. Iz vsega srca se je zasmejala in njen smeh že dolgo ni bil tako sproščen.

Zdaj je Lojze že velik mož. Zaposlen je v Strojni tovarni Trbovlje. Če ga boste kdaj vprašali, kako je bilo takrat, se vam bo malce v zadregi nasmehnil: »Eh, kaj! Znajti se je treba...«

A. J.

„Ura“ je prišla v prave roke

Še zdaj je v Šiški velika gramozna jama, če je niso že zasuli. Včasih so v njej kopali pesek. Ko pa se je pričela vojna, so se delavci razšli na vse vetrove in jama je postala smetišče. Koprive so se razrasle v njej, pognal je bezeg in počasi se je začela polniti z razbitimi piskri, smetmi in drugo ropotijo. Otroci so stikali po njej, veter je vrtnčil smeti, lačni psi in mačke so stikali po jami za odpadki hrane.

Bilo je pozno poletje in Italijani še niso bili dolgo v deželi. V jami je gospodaril Miloš s svojo družbo. Uredili so si skrivališče, kjer so hranili staro železo in druge predmete, ki so imeli še kakšno vrednost. Te so potem prodajali, denar pa sproti nosili v slaščiarno.

Nekega dne so našli v bezgovem grmu čuden predmet. Nekakšna ura je bila v njem,

podobna majhni budilki. Zraven nje je bilo nekaj žic pa pločevinast valj z naslikano mrtvaško glavo in dvema prekrizanimi kostema. Ugibali so, kaj naj bi to bilo, in nekdo je predlagal, da bi čudni predmet razbili. Že je nekdo začel vrteti gumb, ura je začela tiktakati. Našli so torej še dobro uro: to je pomenilo precej denarja.

Nenadoma pa se je Miloš spomnil, kaj mu je pripovedoval starejši brat, ki se je pred nekaj tedni vrnil iz zaporov. Ali ni čudni predmet podoben peklenskemu stroju, s kakršnim partizani minirajo vlake?

Urno je Miloš ustavil uro, čudni predmet pa skril pred tovariši. Zvečer je zanj povedal bratu in čez nekaj dni je peklenški stroj prišel v prave roke. Z njim so ilegalci pognali v zrak okupatorski vlak s cisternami nafte.

Mile Pavlin